T E I S Ė S M O K S L Ų B I B L I O T E K A

Nr. 26

Red. *A. Janulaitis*

Mykolas Römer'is. „L'Etat et son droit constitutionnel". II partie. Les Institutions constitutionnelles. Tome I. La Souveraineté.

MYKOLAS RÖMER'IS

Valstybė ir jos konstitucinė teisė

II dalis

KONSTITUCINĖS INSTITUCIJOS

I tomas

SUVERENITETAS

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS

Kaunas 1939

Akc. B-vės „Varpas“ spaustuvė, Kaunas, Gedimino 38.

TURINYS.

Pusl.

Turinys III
Autoriaus žodis IX

Suverenitetas.

A. Suvereniteto problemos ir sąvokos istorija.

I. Antikinė senovė.

1. Valstybės ekskliuzivizmas antikinėje senovėje 2
2. Majestas, potestas, imperium, pax — antikinėje Romoje . . 4
3. Įsakytinė pax — imperializmo problema. 7
4. Graikijos fenomenas ir jam analogijos įvariuose sociališkai civilizacinio ekskliuzivizmo reiškiniuose 8

II. Viduramžiai.

1. Visuomenės ir valstybės suirimas ir barbarizacija žlugus Vakarų Romos imperijai. 13
2. V—XI amžių gadynės studijų trūkumai 15
3. Romos-Katalikų Bažnyčios socialinis vaidmuo žlugus Vakarų Romos imperijai. 15
4. Vakarų civilizacijos ir šios civilizacijos visuomenė — Krikščionija 16
5. Romėnų teisės socialinis vaidmuo ankstyvame viduramžyje . . 17
6. Personalinė teisės sistema barbarų „valstybiniuose" kūriniuose . 19
7. Personalinės teisės sistemos veiksniai 20
8. Teisės personališkumo painiava. 22
9. Teisės personališkumo anarchinis momentas rudimentinėje valstybėje 22
10. Rašytosios teisės veiksnys ir jo vaidmuo ankstyvame viduramžy 24
11. „Leges Barbarorum" ir „Leges Romanorum" 25
12. Gimstanti įstatymų leidimo funkcija ankstyvame viduramžy . . 26
13. Personalinės teisės sistemos irimas ir rasės įpročių vietos įpročiais keitimas 27
14. Bažnyčios teisės procesas ir jo padarinys: Kanonų teisė . . 28
15. Romos viešosios teisės veikimas ankstyvame viduramžy: įsakytinės „pacis" tradicija. 29
16. Karolis Didysis; jo galia ir jos projekcijos krikščionijos periferijos 29
17. Šventoji Romos Imperija 31
18. Urbanizmo stoka Germanų socialinėje santvarkoje 32
19. Urbanizmo smukimas ir viešosios galios išsiblaškymas ankstyvame viduramžy 33
20. Romos titulai Krikščionijos politinei organizacijai 34
21. „Šventosios" titulas viduramžių Romos Imperijai 35
22. Įkurtosios Šventosios Romos Imperijos likimas 35
23. Šventoji Romos Imperija — didžioji stilinga viduramžių socialinių idėjų sintezė ir fikcija 36
24. Teisinės Šventosios Romos Imperijos fikcijos vaidmuo . . 37
25. Du valstybės kūrybos keliai viduramžy 38
26. Universalinė valstybė monistiniu Bažnyčios mokslu . . . 38
27. Bažnytinės Imperijos racionalizavimas 40
28. „Socerdotii" ir „imperii" ginčas 41
29. Palaikydama Imperiją Bažnyčia kliudė vietos valstybei įsikurti . 41
30. Dviejų kardų legenda ir bažnytinė jos interpretacija . . . 43
31. Dviejų kardų legenda valdovų interpretacijoje 45

Pusl.

32. Monumentinės socialinės santvarkos koncepcija viduramžy (prof. Redslob'o žodžiais) 45
33. Ne monizmo alternatyva (Bažnyčia ar Imperija), bet monizmo (Bažnyčia) ar dualizmo (Bažnyčia ir Imperija) alternatyva — Viduarmžių socialinės santvarkos viršūnės formulėje . . . 48
34. Marsello Paduviečio doktrinos fenomenas 49
35. Dualizmas monizme 49
36. Tikybiniai Bažnyčios prioriteto motyvai. Sacredotium, imperium tyrannicum, imperium justum 52
37. Prioriteto ar pariteto problema 53
38. Imperializmo (imperium mundi) doktrina 54
39. Valdovų vainikavimas (karūnavimas) 55
40. Išvada: Bažnyčia buvo besikuriančios valstybės priešininkė socialinėmis savo monistinio mokslo išvadomis 56
41. Bažnyčia, kaip vienas vidaus anarchijos veiksnių 56
42. Anglų ir Prancūzų karaliai kovos priešaky. „Cives Romani". Išvestinis karaliaus titulas 57
43. Miestų valstybės 58
44. Graikų „polis" ir „autarkija" 58
45. Municipalinės miestų bendruomenės Romos Imperijoje „civitas" ir „territorium" 59
46. Municipalinės organizacijos žlugimas ir jos atgimimas XI amžiuje 60
47. Susijusi su urbanizmu korporacinė profesinė organizacija . . 61
48. Italijos miestų respublikos 61
49. Anglų socialinių kovų padarinių savotiškumas 62
50. Prancūzija — išorinio valstybės suverenumo lopšys. Popiežių Aviniono nelaisvė 62
51. Popiežių Aviniono nelaisvės įvertinimas 63
52. Viduramžių vidaus anarchija 64
53. Feudalizmas 66
54. Viduramžių socialinės santvarkos veiksniai. Kai kurie šios santvarkos bruožai paskutiniame Romos Imperijos laikotarpy . . 68
55. Germanų socialinė santvarka Tacito laikai. Civitas; concilium, pagus, princeps; dux, comitatus, rex 69
56. Barbarų „monarchijos" Romos imperijos griuvėsiuose . . . 70
57. Jus hospitalitatis. Antrustionai; „asmens rekomendacija", vassi, seniores 71
58. „Žemės rekomendacija". Praecarium; beneficium; immunitas. . 72
59. Krikščionių Bažnyčia Romos Imperijoje 73
60. Bažnyčia ankstyvame viduramžy; jos privilegija turto ir jurisdikcijos atžvilgiu 74
61. Feudinės santvarkos elementai. Fief'as; seniorai ir vasalai; feudinė grupė 75
62. Seniorijos institucija 76
63. Žemės valdymo kategorijos feudinėje visuomenėje . . . 77
64. Luominės kategorijos feudinėje visuomenėje. Bajorija . . . 78
65. Riterių institucija 79
66. Riterių moralė, kaip svetimas sui generis fenomenas krikščioniškoje civilizacijoje 80
67. Tarpinis laisvųjų žmonių luomas 81
68. Valdiniai („les serfs") 81
69. Privatiniai karai ir Bažnyčios bei valdovų kova su jais . . . 82
70. Teismas ir mokesčiai 85
71. Bažnyčia, kaip anarchijos veiksnys 85
72. Prancūzijos karalių akcija prieš feudalizmą 86
73. Pačiame feudalizme pasireiškęs judėjimas absorbuoti fiefus seniorų naudai 88

Pusl.

III. Suvereniteto koncepcija.

1. Ligistai 88
2. Romėnų teisės studijų renesansas ir legistų funkcija . . 90
3. Suvereniteto sąvokos turinys 92
4. Poleminė, defenzyvinė suvereniteto kilmė 93
5. Jonas Bodin ir jo patiektoji suvereniteto formulė . . . 94
6. Teigiamas ofenzyvinis momentas Bodin'o suvereniteto doktrinoje 95
7. Monarchinė suvereniteto konstrukcija Bodin'o doktrinoje . . 96
8. Suverenitetas — subjektyvinė teritorinė valdovo teisė; rezervai 97
9. Monarchija, kaip teisės viešpatavimas 98
10. Teisėtumas — monarchijos esmė Bodin'o mokslu 99
11. Bodin — Luomų Seimo biudžetinės galios gynėjas . . . 99
12. Bodin'o teisinės opozicijos teorija 100
13. „Valstybės valdovo asmeny" 101
14. Teisinės ir despotiškos monarchijos susikirtimas karaliaus konflikte su parlamentais Prancūzijoje 103
15. Krikščioniškas dieviškas valdovo suvereniteto teisės titulas, kaip veiksnys, paraližuojąs despotizmo daigus monarchinėje suvereniteto konstrukcijoje 105
16. Bažnytinė tarnybinės valdovo galios doktrina 106
17. Teisėtos ir neteisėtos jėgos, galios peržengimas ir „justum bellum" sąvokos prieš suvereniteto sąvoką 107
18. Paties Dievo teismas valdovo darbams 108
19. Valdovo atsakomybė Bažnyčiai 109
20. Vox populi — vox Dei 110
21. Dievo Apvaizdos teisės doktrina moderninėje konstitucinėje monarchijoje 111
22. Poniškumo daigas legistų monarchiniame suverenitete ir socialinis principas bažnytinėje valdžios koncepcijoje . . . 112
23. Mišrios valdovo galios koncepcijos pavyzdėlis: Kaizerio Vilhelmo II pareiškimai 112
24. Prancūzų „administracinė monarchija" 112
25. Socialiniai veiksniai pačioje monarchinėje doktrinoje . . . 114
26. „Monarchomachų" judėjimas 114
27. Prancūzija ir Anglija suvereniteto problemos atžvilgiu . . . 115
28. Įgimtųjų teisių sąvoka, kaip reakcijos prieš monarchinį suverenitetą veiksnys 116
29. Įgimtųjų žmogaus teisių sunaudojimas absoliutinės monarchijos konstrukcijai: Hobbes'o teorija 116
30. Dvi ypatingos teorinės absoliutinės monarchijos konstrukcijos — patrimonialinė ir patriarchalinė 118
31. Patrimoninė teorija 118
32. Feudinė patrimoninė koncepcijos kilmė 120
33. Patrimoninio aspekto pastovumas absoliutinėje monarchijoje. . 120
34. Patrimoninis principas Hallerio doktrinoje 121
35. Patriotinis dominii principas prof. Jaščenkos valstybės valdžios teorijoje 122
36. Dominialinių prof. Jaščenkos tezių kritika 124
37. Patriarchinė teorija 125
38. Apšviestasis absoliutizmas 126
39. Monarchijos klasifikacijos problema 126
40. Prademokratinio judėjimo funkcija 128
41. Prademokratinio judėjimo funkcijos elementai: a. sulaikyti tai, kas monarchijos tapo perdėta ir b. užbaigti tai, kas monarchijos liko neužbaigta 129
42. Individualizmas ir visuomenės atomizacija prademokratiniame judėjime. 130

Pusl.

43. Ginčai dėl korporacijų etatizavimo monarchijoje 131
44. Suvereniteto teisės ir titulo pakeitimas: tautos teisė, kurios pirmykštis titulas ne Dieve, bet gamtoje 131
45. Gamtinis suverenas — ne vienas valdovas, bet kiekvienas žmogus. Tautos suverenitetas gamtinių suverenų sutartimi . . . 133
46. Dvi steigiamosios sutarties koncepcijos: a. visuomenės sutartis ir b. pasidavimo (valdovo įkūrimo) sutartis 133
47. Hugo Grotiaus koncepcijos visuomeniškumas 136
48. Viduramžių „pactum subjectionis" ir „Lex Regia"; šių sąvokų skirtingumas nuo individualistinio „Contrât Social". 137
49. Hugo Grotiaus „socialinė įgimtoji teisė" 139
50. Hobbes'o ir Rousseau sutapimas absoliutizme 140
51. Locke'o ir Rousseau koncepcijos palyginimas; viešosios subjektyvinės individų teisės liberalinėje Locke'o konstrukcijoje ir politinės piliečių teisės Rousseau konstrukcijoje 141
52. Anarchinis momentas Locke'o liberalinėje doktrinoje ir jojo ryšys su Anglų sociališkai-politiniais principais 143
53. Locke'o mokslas — politinio liberalizmo šaknys 144
54. Rousseau demokratija — liaudies absoliutizmo demokratija . . 145
55. Locke'o demokratija — liberalinė buržuazijos jaunystės demokratija 145
56. Antiliberalinis kursas moderninėje buržuazijoje 146
57. Fašizmo, kaip buržuazijos reakcjos koncepcija 147
58. Rousseau mokslo sudėtingumas 148
59. Laisvės ir absoliutizmo momentai Rousseau doktrinoje . . 150
60. G. Gurvitch ir Joseph-Barthélemy bei Paul Deuz apie Rousseau doktrinos paradoksinius elementus 153
61. Georges Sorel'io pastabos dėl Rousseau doktrinos ir jos socialinių padarinių 156
62. Locke'o, Montesquieu ir Rousseau idejų bei tezių sukombinavimas demokratijos jaunystėje 158
63. Demokratija Europoje ir Šiaurės Amerikoje 160
64. Aristokratinė elito demokratija; antikinė senovė (Graikija), Lenkų — Lietuvių Respublika 161
65. Bendrosios valios ir reprezentacinės tautos suvereniteto koncepcija 162
66. Tauta — krašto žmonių upė; tęstinė tauta, abstrahuota nuo individų 163
67. Tauta, kaip personifikuotas socialinis reiškinys 164
68. Individualistinis momentas perkeltas iš suvereniteto į reprezentaciją. Gyvoji tautos karta 165
69. Gyvoji karta, kaip gaivališka suvereno (tautos) reiškėja; jos individualistinė koncepcija, pasiskolinta iš prademokratinės tradicijos 166
70. Dirbtinis asocialinis indvidas ir gamtinis socialinis žmogus . . 167
71. Teisinė tauta ir jos ryšis su gyvąja tautos karta 167
72. Individualistinio principo teisinis sudraudimas reprezentacinėje demokratijoje 168
73. Funkcionališkai-reprezentacinis teisinės tautos pobūdis paveikia jos personalinę konstrukciją 169
74. Reprezentacinis principas atpalaiduoja išvestinius atstovus nuo pirminių 170
75. Despotizmo daigų slopinimas ir „socio-demokratijai" dirvos ruošimas reprezentacinėje demokratijoje 172
76. Įdomus G. Gurvičiaus demokratinio suvereniteto konstrukcijos suderinimas su klasikinės reprezentacinės demokratijos premisomis 173

Pusl.

77. Klasikinės teisinės valdžios konstrukcijos principai reprezentacinėje demokratijoje 175
78. Steigiamoji ir įsteigtoji valdžia 175
79. Rašytoji konstitucija, kaip tarpininkė tarp steigiamosios ir įsteigtosios valdžios ir suverenumo sandėlis 177
80. Rašytoji konstitucija, kaip teisinis valdžios titulas 179
81. Steigiamojo seimo teorija 179
82. Steigiamosios galios reiškimosi schema 179
83. Įsteigtojo teisinio momento pasireiškimas steigiamojoje galioje . 180
84. Konvencionalinė teisinės tautos ir mandatinio steigiamojo seimo steigiamoji galia 183
85. Steigiamojo seimo teorija tesudaro steigiamosios galios tiktai konstrukcinį variantą 184
86. Amerikiškas ir prancūziškas steigiamosios galios teorijos variantai. 185
87. Amerikiško steigiamosios galios teorijos varianto evoliucija valstybėse. Massachusets'o metodas ir Connecticut'o bei Rod-Island'o metodas 186
88. Steigiamosios galios konstrukcinė forma USA federacijoje . . 187
89. Steigiamosios galios sąvoka Didžiosios Prancūzų Revoliucijos pradžioje 188
90. Siéyès'o steigiamosios galios doktrina 189
91. Prancūziškas steigiamosios galios teorijos variantas. Jo tezės . 190
92. Nuolatinė funkcionalinė įsteigtoji valdžia konstitucijos ribose . 191
93. Konstitucijos keitimo ir papildymo galia įsteigtojoje valdžioje . 191
94. Įsteigtoji konstitucijos keitimo galia nepajėgia nuslopinti suverenine steigiamąją galią 192
95. Siéyès'o doktrinos gyvumas ir vertė 193
96. Tiesiogiškai-demokratinė įsteigtosios konstitucijos keitimo galios forma Amerikoje ir reprezentacinė forma Prancūzijoje . . . 194
97. Konstitucinės konstrukcijos apsaugos problema 195
98. Psichinė konstitucijos apsauga USA: konstitucijos kultas . . 196
99. Woodrow Wilson apie USA konstitucijos kultą 197
100. USA konstitucijos kultas ir jos pataisos 198
101. USA konstitucijos evoliucionavimas teismo interpretacijomis (Marshall) ir konstitucinės praktikos precedentais bei įpročiais . 200
102. Demokratiškai-revoliucinis tikybinis jausmas Europos kontinente (Prancūzijoje) 202
103. Kelių funkcioninių konstitucinės (įsteigtosios) valdžios viršūnių sudarymas, kaip konstrukcijos apsauga 203
104. Galios suskirstymas funkcioninėmis sritimis veikia prieš diktatūros pavojų 205
105. Anarchijos pavojus funkcioniniame valdžios suskirstyme; steigiamosios galios ir konstitucijos monizmas, kaip apsauga prieš šį pavojų 205
106. Klasikinė demokratinė reprezentacinės valstybės valdžios konstrukcija; jos įsigalėjimas Amerikoje ir jos likimas Europoje . . 206
107. Formalinės demokratijos evoliucijos problema 208
108. Formalinės demokratijos politinė doktrina 208
109. Formalinė demokratija ir nacionalinis principas („principe des nationalités“) 210
110. Nacionalinio principo kilmės ieškojimas visuomenės sutarty . . 211
111. Nacionalinio principo šaknys klasikinėse reformuotos demokratijos sąvokose 213
112. Naturalinių sienų ir nacionalinio principo reiškimasis Didžiosios Revoliucijos karuose 215
113. Demokratijos senėjimo reiškiniai ir jos sunaudojimas kontrrevoliucijai 217

Pusl.

114. Demokratija Amerikoje ir Europoje 218
115. Revoliucinio ir romantiško demokratijos elemento atgimimas „Liaudies Fronte“ 219

IV. Suvereniteto esmė.

1. Subjektyviškai-teisinės suvereniteto konstrukcijos kritika . . 219
2. Išorinis suverenitetas, kaip valstybės, tarptautinio socialinio junginio nario ir tarptautinio asmens, subjektyviškai-teisinis status tarptautiniame bendravime 222
3. Valstybinės ir tarptautinės teisės santykis teisės pliuralizmo šviesoje 224
4. Kelseno teisės monizmas 224
5. Kelseno scholastinis teisės sui generis panteizmas 225
6. Hugo Grotiaus, Vatel'io ir Rousseau įtaka tarptautinės teisės koncepcijoje 226
7. Solidaristinis tarptautinis sąjudis, veikiąs tarptautinės teisės primatą, ir imperialistinė agresija, ardanti tarptautinį socialinį junginį 228
8. Tarptautinio socialinio junginio pastovumas ir jo anarchinis pobūdis 230
9. Tarptautinės teisės konstruavimas tarptautinio socialinio junginio narių valių sutapimu 230
10. Loder'io ir Jaščenkos rezervai 231
11. Socialinių tikslų įsigalėjimas funkcioniniame socialiniame junginy ir dedukcinis jų teisiškai-normatyvinis kristalizavimasis. Tarpvalstybinių sutarčių reikšmė 232
12. Vienašališki tarptautinio smurto ir įsakymo aktai savaime teisinių padarinių neturi. Tarptautinės teisės nuostatais jų padariniams reikalingas sutarties ar teisinės kompetencijos titulas . . 233
13. Teisinio t. vad. „Ambasadorių Konferencijos“ aktų pobūžio problema. Prof. Scelle'o teigimų kritika. 236
14. Tradicinių tarptautinės teisės nuostatų krizė, paveikta „nacionalinio principo“ evoliucijos 239
15. Nacionalizmo ir rasizmo stilizuojamas „tautų apsisprendimo teisės“ principas ir jojo padariniai 240
16. „Pacta sunt servanda“ nuostato reikšmė 244
17. Išvidinis suvereniteto arba valdžios suverenumas , . . . 244
18. Valdžios suverenumas nesudaro valdančiųjų suverenumo: valstybėje „suverenumo“ nėra 246
19. Valdžios suverenumas — ne asmeniškas valdančiųjų, bet socialinis visos funkcioninės grupės fenomenas 248
20. Suvereniteto reliatyvumas 251

Resumé (prancūziškai) 255

Vardų rodyklė 267

Dalykų rodyklė 269

Autoriaus žodis.

Rašinys, kurį čia patiekiu spaudai, įeina į mano sumanytą rašinių ciklą „Valstybė ir jos konstitucinė teisė", kurio I dalį sudaro du tomai mano rašinio, pavadinto „Valstybė" (Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių Fakulteto leidinys, „Teisės Mokslų Bibliotekos" N 20 ir 21, Kaunas, I tomas — 1934 m. ir II tomas — 1935 m.). II-ją ir III-ją šio ciklo dalis aš manau pavadinti: II-ją — „Konstitucinės Institucijos" ir III-ją „Valstybės Formos ir Konstituciniai Režimai". Patiekiamas rašinys sudaro II-sios ciklo dalies („Konstitucinės institucijos") I tomą. Tai yra mano „Valstybės" betarpiška tąsa. Šis „Konstitucinių Institucijų" I tomas pavedamas ypač pamatinei šių institucijų problemai — Suverenitetui arba valstybės valdžios suverenumui, kuris yra susijęs su pačia moderninės teritorinės vietos valstybės geneze.

Drauge mano jau ruošiama spaudai ir III-sios šio rašinių ciklo dalies („Valstybės Formos ir Konstituciniai Režimai"). I tomas. Tad II-ją ir III-ją dalį aš manau rengti ir leisti ne konsekutyviškai, bet paraleliškai.

Visas trijų dalių ciklas, jei man pavyks jisai užbaigti, sudarytų pilną mano mokslinės Vytauto Didžiojo Universitete veiklos vaisių.

Mykolas Römeris.

Kaunas, 1938. IX. 25.

SUVERENITETAS

Suvereniteto problema.

Šį mano darbą, kuris turi sudaryti mano sumanytojo rašinių ciklo „Valstybė ir jos konstitucinė teisė“ II-ją dalį, aš pradedu suvereniteto ar suverenumo klausimu. Valstybės ir konstitucinės teisės moksle tai yra klausimas sunkus ir painus. Pati suvereniteto sąvoka ikišiol yra labai ginčytinė moksle. Ji turi daug įvairių aspektų, palyti visą eilę kitokių tiek materialinio socialinio bendravimo, tiek teisės klausimą ir pergyveno ilgą funkcionalinę evoliuciją, kurioje ji keitė savo konstrukciją ir savo socialinius patarnavimus. Jau dėlei to vieno ji būtų minėtina ir svarstytina rašiny, pavestame socialiniam ir teisiniam mokslui apie valstybę. Tačiau man rodosi, kad ir valstybės teorijai ji nėra nustojusi reikšmės ir kad visiškas jos atmetimas, daugelio rimtų mokslininkų siūlomas ir reiškiamas, nėra priimtinas.

Gal šiuo laiku suvereniteto sąvoka yra labiau puolama ir griaunama, negu kada nors praeity, daugelio laikoma pasenusia ir neatitinkančia ypač šios gadynės valstybinės tikrenybės. Be abėjo klasikinis šios sąvokos suformulavimas yra reikalingas rimto patikrinimo, daugelio rezervų ir pataisų, kad mes galėtume nustatyti jos tikrą reikšmę ir vietą valstybės esmei pažinti. Ši sąvoka, kurią mes tam tikra prasme palaikysime, mums yra brangi dviejopai: iš vienos pusės dėl jos atliktų patarnavimų moderninės valstybės evoliucijoje, iš antrosios — del jos konstruktyvinės pastovios vertės valstybinėje tikrenybėje.

Suvereniteto sąvokos atsiradimo istorija yra tampriai susijusi su naujosios gadynės teritorinės vietos valstybės įsikūrimo procesu, o šios sąvokos evoliucija atspindi visus socialinės ir konstitucinės tos valstybės evoliucijos momentus.

Suvereniteto sąvokos tikslaus apibūdinimo aš čia tuo tarpu iš anksto patiekti nemanau. Ji mums bus ne apriorinė tėzė-dogma, bet atitinkamų valstybės ir teisės problemų analizės išvada, kuriai mums teks sunaudoti ne tiktai moderninės valstybės istorija ir eilė su ja susijusių klausimų, bet ir daug to,

ką mes jau esame iššiūrėję ir mėginę išspręsti pirmajame šio mano darbo ciklo rašiny, pavadintame „Valstybė“ (ž. Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių Fakulteto leidinio „Teisės Mokslo Bibliotekos“ N 20 ir 21 — mano „Valstybė“ I ir II tomai, 1935 m.).

Visdėlto prieš pradėdamas dėstymą ir analizę, kurių išvadoje mes turime nustatyti ir suprasti suvereniteto sąvoką, aš bent pačiais bendrais bruožais turiu jei dar ne apibūdinti tiksliai, tai bent paliesti ir nurodyti, kas priimta šio „suvereniteto“ ar „suverenumo“ („souveraineté“) vardu ar terminu vadinti, kad mes galėtume pačiame klausime orientuotis. Kitaip sakant — reikia tuo tarpu bent klausimas pastatyti.

Suverenine vadiname tokią galią, kuri nuo jokios aukštesnės nepareina ir, pati nebūdama subordinuota yra sociališkai-normatyvinės funkcijos šaltinis, jos monopolinis sprendėjas. Aš čia dar nepasisakau nė teigiamai nė neigiamai ir toli gražu netvirtinu, kad tai būtų tikslaus apibūdinimo formulė, kuriai aš pritarčiau ir priimčiau valstybinės konstitucinės teisės moksle. Tai yra tiktai griežtas elementarinės šios painios sąvokos aspektas, taip sakant — jos bendras rėginys — pirmuoju žvilgsniu. Ir tuoj kyla klausimas, ar mes tokią galią valstybėje konstatuoti galime ar šitokis reiškinys valstybėje yra, ar jisai lydi socialinį ir teisinį valstybės fenomeną.

A. SUVERENITETO PROBLEMOS IR SĄVOKOS ISTORIJA.

I. Antikinė senovė.

1. Valstybės ekskliuzivizmas antikinėje senovėje.

Senovėje moderniškoji suvereniteto sąvoka buvo iš viso nežinoma ir anos gadynės valstybėje nebuvo tokių reiškinių, kurie būtų šią sąvoką valstybės atžvilgiu iškėlę. Kaip teisingai pastebi Georges Jellinek — „Senovėje žmonės negalėjo suvokti suvereniteto del šios labai svarbios istorinės aplinkybės. Senovės pasaulyje nebuvo kaip tik to, kas viena tik ir tegalėjo žmonių sąmonėje suvereniteto sąvoką iškelti: nebuvo valstybinės valdžios ir kitokių valdžių kita kitai priešais pastatymo“

(G. Jellinek — „Obščeje učenije o gosudarstve“, jo garsaus „Allgemeine Staatslehre“ S. Z. Hessen'o vertimas į rusų kalbą, II leid., St. Peterburg, 1908 m., 321 pusl.). Iš tikrųjų — aukščiausios, o ypač nuo kitos aukštesnės galios nepareinančios valdžios sąvoka, kaip tam tikro valdžios pobūdžio, tam tikro reiškinio sąvoka negalėjo kilti ten, kur nebuvo kelių valdžių rungtynių, jų varžymosi ir nebuvo tam tikro paritetinio jų santykiavimo, reikalingo teisinės šio santykiavimo konstrukcijos.

Jau mano rašiny „Valstybė“ (II tomo 2 ir 3 pusl.) buvau nurodęs, kad „Senovės valstybei charakteringas buvo stengimasis padengti visą socialinį bendravimą, išplėsti valstybinę formą į visą visuomenę, kitaip sakant, neapriboti valstybės tam tikromis teritorinėmis sienomis ir nelaikyti jos tam tikru aprėžtu teritoriniu vienetu, bet steigti universalinę, pasaulinę valstybę... Jei šios valstybės kūrybos pastangos kildavo greta keliuose centruose, tai tarp jų kildavo kova už pasaulinį viešpatavimą... Pasaulinės valstybės idėja arba kitaip sakant valstybės, padengiančios visą socialinį bendravimą ir nepaliekančios nieko socialinio už savo ribų, — ši idėja lydėjo beveik visus senovės valstybinės kūrybos reiškinius. Nuo šios idėjos neatskirtinas buvo ir karas už pasaulinį viešpatavimą, nuolatinė tarp kylančių valstybinės kūrybos pastangų kova“.

Tokia buvo bendra socialinės tikrenybės taisyklė.

„Antikinė istorija — sako prancūzų Strasburgo profesorius Redslob (Redslob — „Histoire des Grands Principes du Droit des Gens depuis l'antiquité jusqu'à la veille de la Grande Guerre“, Paris, Rousseau et C-ie, Editeurs, 1923 m. 58 pusl.) — „yra persisunkusi dideliu judėjimu, kuris yra griežtai priešingas valstybės laisvei. Tai yra pasiryžimas viešpatauti pasauliui. Aštuonioliktosios dinastijos Egiptas, Assyrija, VII-jo amžiaus Medija, VI-jo amžiaus Babylonas, milžiniškoji Persų karalystė Kyro, Kambyzo ir Dariaus laikų, pagaliau Aleksandro Imperija — tai yra judėjimai, besireiškią ankstyvesnėje gadynėje. Vėliau kyla Romos galia — dar tvirčiau pagrįsta ir dar platesnio mąsto. Savo ginklų jėga ji apima ir sudrausmina (elle enserre) krikščioniškąją senovę ir vėliau savo idėjos spinduliavimu — viduramžius“ (Apie tą patį senovės valstybinės idėjos universalumą žiūrėk: Jaščenkos „Tarptautinės teisės kursas“, Kaunas, 1921 m., Teisių Fak. leidinys, 55 ir 66—67 pusl.).

Ir štai, kadangi vienas elementarinių ir klasikinių suvereniteto sąvokos aspektų reiškiasi tuo, kad suvereninė yra toji galia, kuri nuo jokios kitokios galios nepareina, tai kad šis aspektas paaiškėtų ir ypač, kad jisai įgytų teisinio normatyvinio principo pobūdį reikalinga, kad būtų kelios ar bent dvi paralėlios galios, tarp kurių būtų nusistojusi ir užsifiksavusi pariteto lygsvara. Šis suvereniteto aspektas, kiek jisai liečia tarpvalstybinius santykius, būtinai numato teisinį šių santykių pobūdį, — jų tam tikrąjį sutvarkymą normatyviniais principais, įsigalėjusiais santykiaujančių sąmonėje. To kaip tik nebuvo.

„Karas yra beveik vienintelė priverstinio tautų suartinimo priemonė“ — sako Paul F a u c h i l l e, kalbėdamas apie tarptautinės teisės problemą senovėje (ž. P a u l F a u c h i l e — „Traité de Droit International Public“, VIII laida, Paris, Rousseau et C-ie, Editeurs, 1922 m., I tomas I dalis, 68 pusl.). „Prieš garsiuosius savo karus Graikai vos težino apie Persų egzistavimą. Į prekybinius su jais santykius jie įeina tiktai juos nugalėję. Finikiečių ir Graikų kolonijų įsteigimas be abėjo paveikė pastovesnius ir švelnesnius santykius su svetimaisiais. Vis dėlto tikroji tarptautinė teisė šiuo laiku dar neįsikūrė. Tiktai kai kurie jos užuomazgos reiškiniai ėmė aiškėti visose tautose. Tam tikra tikybinė pagarba lydi ir apsaugoja svetimų tautų pasiuntinius. Jie yra Dievų globoje. Jų įžeidimas paveiktų dangaus rūstybę. Taip pat randama keli svečių teisės pavyzdžiai. Priimta iškilmingai skelbti karas ir iškilmingai sudaryti taika ...“ (op. cit., 68—69 pusl.).

2. Majestas, potestas, imperium, pax — antikinėje Romoje.

Romos valstybėje, kuri valstybingumą buvo ryškiai išplėtusi ir praktiškai ištobulinusi, tapo iškeltos universalaus (visuotinio, pasaulinio) „imperii“, taip pat Romos „majestatis“ ir „potestatis“ sąvokos. Tačiau nepriklausomos, teisiškai nuo kitų nepareinančios valstybės sąvokos nebuvo. Romėnams tatai nerūpėjo, nes jųjų pačių galia ir valstybė turėjo būti ir tapo pasaulinė — imperinė (imperialistinė), o ne vietos teritorinė tarp kitų valstybių, ir tą savo pasaulinį viešpatavimą jie rėmė — jėgos ir faktiniais įvykių padariniais; kitų gi valstybinių junginių atžvilgiu jie tos teisinio nepareinamumo sąvo-

kos neišplėtė, nes jie jųjų nepriklausomybę kaip tik neigė, savo santykius su jais spręsdami savo jėga ir savo viešpatavimu (faktiniu ir teisiniu visuotiniu imperium'u, kuriam kitų valstybių nepriklausomybė prieštarautų).

Tie patys trys mūsų paminėti autoriai šitaip teisingai šiuo klausimu pasisako: „Romėnų galvojimas visuomet praktiškai, — sako G. Jellinek (op. cit., 320—321 pusl.), — buvo nukreiptas tiktai į faktinius santykius. Šiuo atžvilgiu nebuvo jokio reikalo lyginti Romos valstybė su bet kuriomis kitomis greta jos veikusiomis arba jai subordinuotomis valstybėmis, kad šiais palyginimais būtų nustatyta esminė valstybės sąvokos žymė. Atvirkščiai — valstybinio suverenumo pripažinimas ir paskelbimas griežtai prieštarautų Romos politikai, pavedančiai rėgiamą valstybinę nepriklausomybę toms tautoms, qui majestatem populi romani consiter servant. Išsitarimai gi, kaip majestas, potestas ir imperium, reiškia romėnų tautos didybę ir galybę, civilinę ir karinę galią. Jie neapibūdina valstybinio vyresniškumo turinio ir ribų, nesprendžia Romos nepareinamumo nuo svetimų valstybių... Kad „būti" ir „suvokti" — tai nėra tas pats, — tatai rodos niekur nesireiškia taip ryškiai, kaip kad Romoje, kur disponavimas galios ir tvirtas galios pajautimas nepaveikė atitinkamo teorinio valstybės sąvokos nustatymo".

Romoje „įvairiais pritaikimais privatinė teisė yra plačiai atidaryta svetimiesiems" — sako Fauchille (op. cit., 70); „tam tikras pretorius, pretor peregrinus, yra pavedamas jiems teisingumą teikti ir jų teisę tvarkyti; tam tikrų actiones fictitiae formulės jiems palengvina savo privatinius reikalus apginti. Tačiau kitoms tautoms Romos Senato politika yra kieta. Visi karai yra pavergimo kova. Visuotinio viešpatavimo noras ir aistra tvarko ir valdo visą Romos galios politinį plėtimąsi. Istorinis Romėnų pašaukimas yra nesuderinamas su tarptautiniais taikingo pobūdžio santykiais. Viešoji tarptautinė teisė negali gimti, ne del mokslinių pažiūrų netobulumo, bet del Romos politikos padarinių. Didieji juriskonsultai, kurie sukūrė civilinę teisę, įkvėpusią visas modernines legislacijas, Papinianas, Ulpianas, Afrikanas, ir kiti, lygiai taip pat sugebėtų nutiesti viešosios tarptautinės teisių pamatus, jei šis ypatingas teisės mokslas nebūtų buvęs taip griežtai nesuderinamas su palinkimu viešpatauti visam žinomam pasauliui.

Su tautomis, kurios drįso kovoti savo nepriklausomybei apginti ir išsaugoti, Roma elgiasi griežtai, beveik žiauriai. Ji negalėjo pakęsti nė konkurentų nė lygių. Aplink save ji tenorėjo matyti tiktai aneksuotas provincijas, pavergtas tautas, kuriose jos prokonsulai pralobdavo ir paskutiniame Respublikos laikotarpy kurdavo savo pasakiškus turtus. Kaip galima kalbėti apie tarptautinę teisę ten, kur nugalėtasis yra visiškai pavedamas nugalėtojo nuožiūrai?.. Teisė numato tarp tautų pareigų reciprocitetą, kurio amžinasis Miestas nepripažįsta. Valstybėms, kurios neįeina į Romos orbitą, ji nepripažįsta jokių teisių. Romos teisė tiktai sutvarko pavergtų tautų būklę ir suskirsto jų pareigas. Imperija galutinai realizuoja socialinę ir politinę Romėnų tautos vienybę. Beveik visas žinomas pasaulis klauso Cezariaus. Kurgi čia viešajai tarptautinei teisei vieta?

Savo istorijos pradžioje, kai jie dar nebuvo užsimanę pavergti pasaulį, Romėnai — sako Redslob (op. cit., 58—60 pusl.), — dar turėjo aiškų kitų tautų suverenumo pajautimą. Jie pripažindavo civitas gentium, pagrįstą visų šios civitatis dalyvių kits kito gerbimu. Jie pasirašydavo konvencijas, kurios žadėjo draugingumą, taiką, sąjungą ir vaišingumą. Tai buvo foedera aequa (tačiau čia pat Redslob teisingai nurodo į šios „foedere aequa" sąvokos neaiškumą ir painumą, kurį pastebėjo ir iškėlė didysis Romos XIX amžiaus istorikas Mommsen savo rašiny „Römisches Staatsrecht"). ...Polybius kalba apie autonomines tautas, laisvas nuo bet kurių duoklių ar mokesčių ir kurios tvarkosi savo įstatymais ir savo bočių institucijomis. Draugingumo sutartis su svetimu valdovu drauge reiškė jo vyriausybės pripažinimą... Tačiau nuo to laiko, kada Romos Respublika pasiryžo pavergti pasaulį, šis pajautimas temsta. Kai kuri galybė ieško pasaulinio viešpatavimo, ji kitoms tautoms nebegali pripažinti laisvės ir neliečiamos jų valdymosi srities" — teisingai pastebi Redslob.

„Daugelis tautų, nuginkluotų Romėnų jėga, atsidūrė arbitrališkame nugalėtojų viešpatavime. Jos tapo pavergtos ir jųjų teisių kompleksas („patrimoine") tapo iš jų išplėštas, kaip res nullius... Kitos tautos iš Miesto rankų gavo aprėžtą autonomiją, kuri formos atžvilgiu buvo nustatyta sutartimi („était scellée dans un pacte"), tačiau faktiškai buvo Romos įstatymo suteikta („octroyée"). Šitokia sutartis buvo vadinama foedus

minus aequum. Jinai buvo pagrįsta pareinamumu, o ne lygybe. Šis pareinamumas visų pirma reiškėsi pastovia pareiga teikti karinę pagalbą, mokėti duoklę ir karo bei sutarčių teisės globojančiai valstybei perleidimu. Šitaip — Romai pasidavę Italijos miestai buvo atlyginti jiems jus municipii suteikimu; jųjų piliečiai gavo teisę gyventi Romoje, verstis prekyba ir industrija; jie turėjo ius connubii et commercii. Tačiau šios laisvės tebuvo tiktai nugalėtojo dovana, kurią jisai galėjo atšaukti... Ankstyvioje gadynėje tiktai retais atsitikimais Roma pasirašydavo tikras sutartis, foedere aequa, su tomis tautomis, kurių nugalėti jie nepajėgė ir kurių draugingumo pageidavo...

Pasaulinė Romos Imperija kuriam laikui sucementavo pasaulio taiką. Ji įgyvendino didelį sumanymą, kurį tarptautinė teisė siekia kitokiais keliais. Galima pasakyti, kad pavergdami visas tautas vienam kardui — Romėnai pašalino karą tarp tautų. Istorijai teko stebėti vienintelis pasauly spektaklis: imperializmo ir taikos sintezė. Imperium Romanum buvo Pax Romana... Tačiau ši grandiozinė sistema turėjo vieną fatalinę ydą. Jinai buvo pastatyta ant smurto. Romėnai neigė pamatinę tautų teisę: laisvę".

3. Įsakytinė pax — imperializmo problema.

Dėl šių Redslobo žodžių turėčiau pareikšti tiktai vieną pastabą, kuri tačiau jo teisingų konstatavimų dėl Romos imperializmo, nesuderinamo su teisine valstybinio suverenumo (santykiuose tarp valstybių) sąvoka, negriauna ir nepaliečia. Kad imperializmo ir taikos sintezė būtų kažkokiu nepaprastu fenomenu, kuris pasaulio istorijoje pasireiškė tiktai vieną sykį — Romoje, — su tuo aš nesutinku. Imperializmui arba tajai valstybinių junginių formai, kuri yra pagrįsta griežtu kelių kitų valstybių ar į valstybę panašių teritorinių junginių vienai joms viešpataujančiai valstybei subordinavimu ir kurios klasikiniu terminologiniu iš Romos pasiskolintu pavadinimu yra „imperija", kaip tik charakteringa yra ne sutartinė ir ne kompromisinė, bet įsakytinė „pax". Pačioje viešpatavimo esmėje glūdi priverstinė taika. Imperializmo — priverstinės įsakytinės „pacis" — sąvoka yra kilusi iš Romos Imperijos, bet ji nėra drauge su Romos Imperija žuvusi ir mirusi. Ji ją pergyveno ir tebėra

gyva ikišiol. Ji buvo gyva tiek idėjų ir realių pastangų srity, ji buvo ir iš dalies tebėra gyva įvairiuose bent sritinėse pasaulio organizacijos reiškiniuose. Tiesa — gal vienai Romai pavyko įgyvendinti pasaulinė „pax". Kitais laikais ir kitur ši imperialistinė „pax" buvo labiau sritinė, tačiau būdavo labai plati, o kartais ji labai arti prieidavo klasikinę pasaulinę „Pacem Romanam". Bet ji lydi imperializmą visumet ir visur. Tokią „pacem" buvo sukūręs Karolis Didysis, XIX amžiaus pradžioje buvo kūriama ir kurį laiką Europos kontinente jau buvo įsigalėjusi „Pax Napoleonica". Plačių sritinių šitokios „pacis" reiškinių pasauly netrūksta: yra charakteringoji sui generis „Pax Britanica"; kurį laikė tarp 1918 ir 1922 m. buvo sovietinė „Pax Russica", kurią kai kas ir ikišiol SSSR-o konstrukcijoje įtaria, yra ryški „Pax Japonica" Tolimuose Rytuose, yra svajojamoji „Pax Teutonica"... Jos visos yra išvestinės iš didžiosios galingos „Pax Romana", kurioje ši forma rado ryškiausią ir griežčiausią apsireiškimą.

Savo vietoje mes šią problemą dar iššiūrėsime. Ir negalima neigti, kad šios imperialistinės įsakytinės „Pax" žymės galima rasti ir XIX amžiaus Vienos Kongreso padariniuose, būtent jo įkurtoje Šventoje Sąjungoje („Sainte Alliance"), ir „Europos Koncerto" reiškiniuose, o jos pėdsakai galima rasti net pačioje iš esmės konfederacinėje Tautų Sąjungoje.

Rodos — ir pats Redslob kitose savo rašinių vietose tą pripažįsta ir konstatuoja (plg. jo veikale „Théorie de la Société des Nations" IIX—116 pusl.). Tad Romos Imperijos atžvilgiu ne tatai yra fenomenališka, kad joje pasireiškė imperializmo ir taikos sintezė, nes ši sintezė — žinoma įsakytinės taikos prasme, kaip kad ir Romoje, — glūdi pačioje imperializmo esmėje, bet tatai yra fenomenališka, kad ji savo „Pax Romana" padarė tikrai pasauline ir kad toji pasaulinė „Pax Romana" buvo ne epizodiniu laikiniu kūriniu, kaip kad pav. Karolio Didžiojo pasaulinis kūrinys, bet truko ilgai, kaip pastovi ir nusistojusi socialinės organizacijos forma, kol pagaliau ir ji griuvo.

4. Graikijos fenomenas ir jam analogijos įvairiuose sociališkai — civilizacinio ekskliuzivizmo reiškiniuose.

Visdėlto antikiniame pasauly suvereniteto idėjos pasireiškimo tarptautinio bendravimo srity būtų galima laukti bent pas

Graikus. Tiesa — kiek tatai liečia santykius tarp Graikų ir kitų tautų valstybių, Graikų nusistatymas nesiskyrė nuo to, kuris senovėje buvo tipingas iš viso tarpvalstybiniams santykiams. Visas kitas tautas Graikai laikė barbarais, savo įgimtais priešais, kažkokios žemesnės rūšies žmonėmis ir žmonių bendruomenėmis, kurios su Graikais lygiomis santykiauti negali. Barbarų valstybių jie negerbė, pastovių teisinės lygybės santykių su jomis užmegsti negalėjo ir nenorėjo. Tačiau patys Graikai buvo susiskirstę vietos valstybėmis, tarp kurių santykiai buvo gyvi ir reiškėsi tam tikru bendradarbiavimu, rungtynėmis, ginčais bei kompromisais, reikalingais teisinio jų tvarkymo. Šiuo atžvilgiu galima konstatuoti tam tikra, kad ir ne visiškai tiksli, tarptautiškai-politinės būklės analogija tarp iš vienos pusės senovės Graikų ir iš antrosios — viduramžių Krikščionijos, ypač vakarų Krikščionijos. Tiek senovės Graikai tiek anoji Krikščionija — buvo suskirstyti autonominiais politiniais valstybinio arba quasi-valstybinio pobūdžio vienetais, kurie sudarė tam tikrą grupę, išsiskiriančią iš bendrojo žmonijos ar barbarų pasaulio į sui generis siauresniąjį gimininga pasaulį, kad ir susiskirsčiusį, bet visdėlto prieš svetimuosius solidarų, jungiamą tam tikro aukštesnės vienybės idėjos pajautimo. Savo siauresnio grupinio pasaulio ribose atskiri politiniai vienetai tarp savęs dažnai ginčijosi, kovojo, konkuravo, kartais kits kitą nuveikdavo ir pavergdavo ar prarydavo, bet prieš išorinį pasaulį buvo vieningi, kaip vienos giminės, vienos idėjinės ir civilizacinės tarptautinės visuomenės nariai. Pas Graikus — šis ryšis buvo nacionalinis, viduramžių Krikščionijoje jisai buvo ypač tikybiškai-bažnytinis, susijęs su vieningos pasaulinės, visą Krikščioniją apimančios, o per tai ir visą žmoniją ateity apimti turėsiančios (nes krikščionija — tai universalinės žmonijos branduolis) Imperijos idėja, paveldėta iš pasaulinės senosios Romos Imperijos.

Ir kaip viduramžių Krikščionijos laiku žmonija ir žmonių bei viešieji žmonių bendruomenių ir junginių santykiai buvo skirstomi dviem skirtingomis santykiavimo kategorijomis, kurių vieną sudarė santykiai krikščionijos viduje, o antrą — santykiai su išoriniu nekrikščionišku pasauliu, taip ir senovės Graikijoje tas santykiavimas buvo klasifikuojamas santykiais su išoriniu barbarų pasauliu. Tiktai pirmieji — santykiai krikščionijoje — buvo reikalingi tam tikros normatyvinės socialinės

funkcijos ir šia prasme tapo teisiniais ir užfiksuotais tam tikromis teisinėmis institucijomis. Krikščionių santykiai su Maurais (Arabais), iš viso su Muhamedonų pasauliu, su kuriuo viduramžių ir naujų laikų krikščionijai teko susidurti, su Turkais, su stabmeldžiais ir „Saracenais" krikščionijos periferijoje, lygiai kaip pav. santykiai Vokiečių ordinų su Prūsais arba su Aiščiais Baltijos pajūry, Ispanų išeivių su vietos tautomis Amerikoje, iš viso baltųjų kolonistų su raudonodžiais — niekuomet teisiniais nebuvo ir jiems krikščionijoje gimusių ir krikščionių sąmonėje tvirtai nusistojusių teisinių institucijų normos ir nuostatai taikomi nebuvo. Tiktai labai pamažu — ypač viešosios teisės srity, kiek tatai liečia visuomeninius santykius tarp socialinių junginių, — normatyvinė teisės funkcija ėmė reikštis ir tvirtai valdyti santykius krikščionių su išoriniu (barbarų) pasauliu ir krikščioniškos teisinės institucijos tapo išplėstos į svetimųjų sritį. Kol santykiavimas nebuvo pasiekęs socialinio bendravimo, bet reiškėsi tiktai faktiniais fizinės jėgos ar psichinio smurto susidūrimais, kaip kad faktiškai susiduria žmogus su gamtos daiktais ar žvėrimis, tol apie teisės pasireiškimą šiems santykiams normuoti neteko kalbėti.

Viešosios teisės srity netiktai viduramžy, bet ir naujais laikais, iš dalies net iki šių dienų, teisinė santykių forma ir teisinis jų tvarkymas sustodavo ten, kur mūsų civilizacijos žmonės ir socialiniai junginiai susidurdavo su jiems svetimaisiais — šioje jų teisiškai-socialinėje civilizacijoje nedalyvavusiais. Europos valstybių santykiai su Turkais tapo teisiniais daug vėliau, negu kad teisinę formą įgijo santykiai tarp Europos bendrosios krikščioniškos civilizacijos valstybių, o net ir tada, kada jau santykiai su Turkais bei su kitomis svetimosios civilizacijos valstybėmis ar tautomis ar bendruomenėmis tapo teisiniais, jiems dar ilgą laiką nebuvo taikomos bendros krikščioniškos civilizacijos tautų sukurtos ir jų santykiuose nusistojusios teisinės institucijos. Teisinė santykių su svetimaisiais forma buvo skirtinga ir reiškėsi ypatingomis institucijomis. Ir net per drąsu būtų tvirtinti, kad jau šiandien šiuo atžvilgiu nedaroma tarp valstybinių junginių skirtumo ir kad esą tuo pačiu teisiniu pajautimu, tais pačiais normatyviniais teisiniais principais, visur sprendžiama problema viešųjų tarptautinių santykių. Ryškiausias tam priešingas įrodymas — kolonijų problemos tarptautinis sprendimas ir iš viso su t. vad. spalvo-

tomis tautomis santykiavimo metodai. Viešosios teisės principai, tvirtai nusistoję ir bent formališkai gerbiami santykiuose tarp baltųjų, ten laikomi neprivalomi ir neturį socialinio bei dorinio pagrindo.

Teisė, kūriamoji tam tikroje sociališkai-civilizacinėje aplinkumoje, visuomet iš karto yra ekskliuzyvinė ir labai ilgai šį ekskliuzivizmą išlaiko. Ir argi ne šio ekskliuzivizmo reagavime, jo atavistiniame pasireiškime, glūdi tokie teisinio „svetimųjų barbarų" pažeminimo reiškiniai, kaip kad juodųjų (Negrų) teisinis (bent visuomenės teisinių įpročių srity) degradavimas USA arba Žydų teisinis degradavimas nacionalsocialistiniame Vokiečių „Trečiajame Reiche".

Čia, kad ir atitraukia tatai mus kiek nuo tiesioginės temos, pastebėsime, kad šis teisinis ekskliuzivizmas reiškėsi ne tiktai socialinių junginių, bet ir inidividų teisinio statusatžvilgiu, net ir toje srity, kurioje santykiai yra ir buvo neabėjotinai socialiniai, liečią nuolatinį individų su individais bendravimą. Šitaip senovės Romoje civilinė teisė su savo įdomiomis ir išlavintomis institucijomis principiškai tvarkė socialinius santykius tiktai tarp Romos piliečių ir buvo grynai „pilietinė" teisė. Svetimieji ilgą laiką nebuvo jos tvarkomi. Jųjų santykiams, jiems įeinant į socialinį bendravimą su piliečiais ar tarp savęs, savaime taip pat reikalingiems teisinės formos ir visuomeninės normatyvinės funkcijos, buvo pretoriaus kontrabandiniu metodu kūriama ypatinga labai įdomi extrapilietinė užkulisinė teisė, kuri tik daug vėliau susiliejo su klasikine civiline į vieningą puikią teisės sistemą, kurios vieną šaltinių ji sudarė. Ir tai toli gražu nėra vienintelis fenomenas, tiktai ryškus ir plačiai žinomas.

Mūsų viešoji teisė valstybinio ir tarpvalstybinio socialinio bendravimo srity gimė viduramžy Krikščionijoje ir tiktai Krikščionijos reikalams bei jos šioje srity santykiams buvo skiriama. Čia šiame ekskliuziviniame sociališkai-civilizaciniame pasauly, be abejo veikiamame senos ypač Romos teisinės kultūros bei tradicijos, bet visdėlto griežtai nuo Romos socialinių metodų skirtingam, glūdi visa moderninės viešosios teisės užuomazga, kurią sudaro visa eilė jos sąvokų ir institucijų, vėliau išplėstų, modifikuotų ir papildytų, bet nenutraukusių ryšių su savo šaknimis, kur ir reikės mums ieškoti rakto

joms pažinti ir suprasti. Ten, kaip pamatysime, gimė ir suvereniteto sąvoka.

Tokį pat uždarytą ekskliuvizinį sociališkai-civilizacinį pasaulį su tam tikru „savo" ne tiktai valstybiniu, bet ir tarpvalstybiniu bendravimu, sudarė senovėje Graikija. Tad jai Graikų santykiuose su barbarais ir jų valstybėmis teisė reiškėsi lygiai silpnai, kaip kad tarp kitų senovės valstybių arba tarp viduramžio Krikščionijos ir svetimų nekrikščionių junginių, tai pačių Graikų tarpe tarpvalstybiniai santykiai buvo sociališkai gyvi ir veiklūs ir lydimi jų kūriamos ir juos apdraudžiančios bei tvarkančios teisės. Tatai konstatuoja ir autoriai, rašę apie Graikų tarptautinės teisės kūrybą ir kurių sąrašą nurodo Fauchille (op. cit., 69 pusl.).

Tad būtų galima a priori laukti, kad pas Graikus būsią galima rasti jei ne paties valstybinio suvereniteto tarptautine (tarpvalstybine) prasme, tai bent kuri į suverenitetą panaši teisės sąvoka, kuri kaip tik nustato ir apsaugoja kompromisinį, teisiškai nesubordinuotą tarp valstybių santykiavimo metodą. Tačiau priešingai šiam aprioriniam spėjimui — mes ir pas juos šios sąvokos nerandame. Tai konstatuoja tie patys ir kiti Graikus studijavę mokslininkai. Ar šis konstatavimas yra visiškai tikslus, iš tikrųjų ar Graikų valstybių — „Polis'ų" (miestų) sociališkai-teisiniame santykiavime neglūdėjo, jei tiksliai nesuformuluota, tai bent imanentinė teisinė jų pariteto sąvoka, — to aš tvirtinti nedrįstu ir linkčiau manyti, kad jos pėdsakai būtų galima nustatyti; tiktai šitokia studija mus pertoli nuvestų ir mūsų rašinio tikslams didelės naudos neduotų.

Žinoma — tai negalėjo būti toji konkreti teritorinio suvereniteto sąvoka, kuri, kaip pamatysime, kilo Vakarų Europoje iš viduramžio gadynės charakteringų socialinių kovų ir iš specifinio feodalinėje santvarkoje viešosios galios jungimo su žemės valdymu ir šios galios suskaldymo bei hierarchizavimo tais metodais, kuriais buvo steigiamas ir tvarkomas šis valdymas. Šia prasme naujų laikų legistų sukurta ir valstybės mokslui sunaudota suvereniteto institucija Graikuose atsirasti negalėjo. Ji yra moderninė, bet jokiu būdu ne antikinė. Tačiau tam tikri jos principų elementai senovėje kaip tik Graikų ekskliuziviniame tarpvalstybiniame arba tarp — „polisiniame" sociališkai-teisiniame bendravime kiek aiškėjo.

Visdėlto Graikų mokslas apie valstybę jų nėra iškėlęs. Šio mokslo didžiausias reiškėjas, jo tikras kūrėjas, — didysis Aristotelis — buvo iškėlęs, kaip jau rašiny „Valstybė“ (II tomas, 3—4 pusl.) esame nurodę, — valstybės „autarkijos“ idėją, reiškiančią tačiau ne teisinį valstybės galios vyresniškumą kitoms jos padengiamoms socialinėms galioms ir drauge teisinį jos paritetą santyky su kitais jai paraleliais valstybiniais junginiais, kas yra reiškiama suvereniteto sąvokos, bet visai kitokios rūšies tvirtinimus, labiau moralinio ar sociališkai-materialinio (ž. mano tėzę apie „materialinę“ ir „formalinę“ „socialinio bendravimo funkciją“ — „Valstybė“, I t., 287—290 pusl.) pobūdžio. Ir kaip tik ši Aristotelinė „autarkijos“ sąvoka, reiškianti valstybinį universalizmą, socialinį valstybės ekskliuzivizmą, kuris, tenkindamas visus socialinius žmonių reikalus viename valstybiniame socialiniame bendravime, pašalina bet kurį tarpvalstybinio socialinio bendravimo reikalą, — tapo iškelta ten, kur tarpvalstybinis bendravimas Graikų tarpe buvo visumet gyvas ir veiklus. Tai yra sui generis paradoksas, labiau reiškiąs racionalistinę spekuliaciją, mėginančią pateisinti atskirų valstybinių vienetų išlaikymą šiame visos Graikijos bendravime ir jų atskirų egzistavimo esmę suvokti, negu reiškiąs socialinę Graikų tikrenybę.

Šiaip ar taip — dėl kitokių priežasčių Graikuose, kur suvereniteto sąvokoje glūdanti idėja santykiuose tarp pačių Graikų netapo tiksliai suvokta, ir dėl kitokių priežasčių Romoje ir kituose antikinio pasaulio valstybiniuose kūriniuose, palinkusiuose į monopolinį universalizmą, kur šiai idėjai iš viso vietos nebuvo, — toji idėja, kuri glūdi moderninėje suvereniteto sąvokoje, antikiniam pasauliui liko svetima.

II. Viduramžiai.

1. Visuomenės ir valstybės suirimas ir barbarizacija, žlugus Vakarų Romos Imperijai.

V-me krikščioniškos gadynės amžiuje, žuvus pasaulinei Romos Imperijai, būtent žlugus Vakarų Romos Imperijai, seno pasaulio vakarų žmonija, kuri iki tol buvo šios Imperijos jungiama ir jos tapo sucementuota į tam tikrąjį civilizacinį vie-

netą, tapo suskaldyta ir atsidūrė anarchijoje. Imperijos ir pačios civilizacijos griuvėsiuose ir socialiniame chaose, nepastoviame barbarų klajojime, jiems besimaišant ir besikombinuojant, naujoms socialinių jėgų konstrukcijoms čia besisteigiant, čia vėl griūnant, pamažu ėmė kurtis ir organizuotis naujoji visuomenė. Persitvarkymo ir naujos visuomenės įsisteigimo ir nusistojimo procesas buvo ilgas ir sunkus bei skaudus. Kelius pirmus amžius senojo civilizuotojo pasaulio barbarizacija ėjo gilyn.

Tie socialiniai klodai ir junginiai naujame socialiniame bendravime, kurie barbarams užviešpatavus buvo užsilikę iš senosios Romos Imperijos visuomenės ir iš karto dar tesė savo įpročius, savo senosios antikinės civilizacijos būdą bei kultūriškai-socialines tradicijas ir kurie dar ilgą laiką net savo senąja Romos teise tvarkėsi barbarų įkurtose „valstybėse", greit iš kartos į kartą tirpo ir žengė žemyn, kultūriškai nuvargę ir nusilpę. Vadinamos barbarų „valstybės" — tai iš karto buvo labiau svetimos faktinės jėgos stovyklos, įsikūrusios skirtingoje visuomenėje, nepastovios, mažiau ar daugiau laikinosios, besiveržiančios tolyn ir pirmyn, — negu tikri funkcionaliniai valstybiniai junginiai, sudaryti teritorijos, tautos ir valdžios elementais, kaip kad mes moderninę valstybę suvokiame. Tai buvo tam tikri parazitai, tam tikri okupantai, organiškai su vietos visuomene nesusiję, sociališkai į ją neįaugę, ją sutvarkyti, ją asimiliuoti nepajėgę ir iš karto nelabai šiuo susirūpinę. Tai buvo svetimame socialiniame kūne įsikūrę nugalėtojai, atėjūnai, sui generis politiniai avantiūristai ir gastrolieriai, tačiau susidedą ne iš vienų tiktai karių, bet sudarą ištisą tam tikros genties visuomenę. Tokiu būdu anuose ankstyvaus viduramžio barbarų quasi-valstybiniuose kūriniuose buvo dvi skirtingos visuomenės — barbarų visuomenė ir pastovi vietos visuomenė, netilpstanti barbarų nustatomoje viešojoje santvarkoje.

Tačiau tie barbarų jėgos kūriniai drauge su smunkančia viešųjų socialinių patarnavimų organizacija administracijoje, susisiekime ir kituose viešuose reikaluose ir smunkančiu bendru civilizaciniu senosios visuomenės „niveau" — skaldė tą iki tol vieningą Romos palikimo visuomenę vietinėmis ir dargi nepastoviomis sritinėmis jos dalimis, kurios pamažu kita nuo kitos nutoldavo. Tuo būdu sui generis organiškas ryšys, ku-

ris jungė atskiras Romos Imperijos dalis į vieną civilizacinį pasaulį, į didžiulį socialinį vienetą, nutraukdavo, o senajai visuomenei tirpstant kontakte su barbarais pamažu susidarydavo sritinės naujos kombinuotos visuomenės, visdėlto nepastovios, nenusistojusios, taip sakant — skistos, nesutvirtintos nė aiškiomis sienomis, nė vieningu veikimu, nė vienodais ir nuolatiniais į jas veikiančių jėgų elementais. Romos įkurtam sociališkai-civilizaciniam vienumui Vakaruose gręsė tikras pavojus.

2. V—XI amžių gadynės studijų trūkumai.

Profesinių korporacijų istorikas, Paryžiaus Socialinio Muzejaus („Musée Social") bibliotekos konservatorius Etienne Martin Saint-Léon savo gražiame kapitaliniame veikale apie šio korporacinio judėjimo istoriją („Histoire des Corporations de Métiers depuis leurs origines jusqu'à leur suppression en 1791" Paris, Félix Alcan éditeur, 1909 m., darbas Prancūzų Akademijos vainikuotas — „ouvrage couronné par l'Académie Française") šitaip apibūdina socialinę viduramžių gadynę:

„Laikotarpis, kuris truko nuo V iki XI amžiaus, be abejo yra vienas tamsiausių ir mažiausiai žinomų mūsų istorijoje. Iš tikrųjų joks laikotarpis nebuvo pergyvenęs tokių tragiškų įvykių, kaip šie viduramžiai. Avarija Romos civilizacijos, nuplautos audringos barbarų įsiveržimų bangos, nuolatiniai Merovingų laikų karai; vėliau, praslinkus pertrumpam klestančios ir garbingos taikos laikui, kurį Prancūzijai suteikė Karolio viešpatavimas, — naujos siaučiančios nelaimės, visur atgiję naminiai karai, karališkoji galia bejėgė ir pajuokiama, netvarka ir anarchija, virtusios vieninteliu įstatymu, — šie yra šių šešių amžių vaizdai, kuriuos gali regėti istorikas. Originalinių dokumentų retumas, lakonizmas annalistų (kronikų rašytojų), kurie dažniausia pasitenkina datų ir įvykių išvardinimu, šios tolimos gadynės būdo ir institucijų pažinimą nepaprastai apsunkina... Iš šių pusiau barbariškų nerimo laikų neįmanoma reikalauti tokio pat informacijų gausumo ir tikslumo, kaip kad iš ramių ir civilizuotų laikų, taip pat negalima skubėti tvirtinti apie kurio įpročio ar institucijos žlugimą todėl, kad laikinoji prieblanda užtemdo jų istoriją". (op. cit., 52—53 pusl.).

Visdėlto moderninės socialinės ir teisės istorijos mokslas sugeba nustatyti bent bendrus charakteringus šių ankstyvių viduramžių bruožus.

3. Romos - Katalikų Bažnyčios socialinis vaidmuo žlugus Vakarų Romos Imperijai.

Tačiau šiame subyrėjimo pavojuje vis dėlto atsirado veiksniai, išgelbėję Vakarų žmonijos junginį, kuriame viešieji santykiai atrodė jau visai kitaip, negu antikiniame Romos pa-

sauly. Žymiausia ir vienintelė visą šį jungtį apimanti organizuota socialinė jėga, kuri šią žmoniją jungė, išlaikė jos visuomenę ir išgelbėjo Romos įkurtąjį civilizacijos vienetą nuo galutinio suskaldymo — tai buvo Bažnyčia su jos vieningu universaliniu „sacerdotium".

Tai Romos-Katalikų didžiausioji garbė ir amžinasis nuopelnas Žmonijai, o drauge jos pačios tvirtovė, nes toji civilizacija, kurią mes iki šiol tebegyvename ir kuri turi palinkimo plėstis į visą pasaulį ir savo įtaka jį veikia, — yra krikščioniška, persisunkusi Bažnyčios paveikimu. Jei jos lopšys siekia antikinio pasaulio, tai aname viduramžio laikotarpy ji tapo Bažnyčios taip ryškiai paveikta ir jos mokslu „krikščionizuota", kad ji labiau yra krikščioniškoji, negu senoviškai romiška.

4. Vakarų civilizacijos sritis ir šios civilizacijos visuomenė — Krikščionija.

Tačiau tas civilizacijos vienetas tapo išgelbėtas ir naujoje Bažnyčios paveiktoje formoje išlaikytas tiktai Vakarų žmonijoje, kuri apima Italiją, Galiją, Iberiją, Celtus (Keltus) ir Germanus, vėliau — dar Slavų dalį su Lietuviais ir Suomių vakarų dalimi. Tai yra toji žmonijos taip sakant — sritinė dalis, kurios centrą sudaro Vakarų Europa, daug vėliau, jau naujais laikais, tvirtai įsigalėjusi ir visoje Amerikoje, kur ji savo atskirą centrą sudarė. Iš karto šiam vienetui priklausė ir šiaurės vakarų Afrika, kuri tačiau tapo nuo jo atplėšta naujos Arabų Muhamedonų civilizacijos ekspansija.

Vakarų Romos žlugimas perkirto Romos suvienytą žmoniją į dvi žmonijas — į dvi krikščionijas, į dvi civilizacijas. Buvusio Romos pasaulio Rytų žmonija — Graikija, artimos Azijos ir šiaurės rytų Afrikos žemės — atkrito nuo bendrosios su Vakarais civilizacijos (Graikų-Bizantinė civilizacija, vėliau išsiplėtusi į Rytų Europą ir Euraziją, savo pietų rytuose vėliau nuslopinta naujos Muhamedonų-Arabų-Turkų civilizacijos). Ir net ikišiol šis senosios Romos palikimo pasaulis, viduramžy suskilęs į dvi — Vakarų ir Rytų — krikščionijas ir dvi civilizacijas, dar nėra visiškai suaugęs ir susiliejęs, nežiūrint to, kad Rytų krikščionijos civilizacija yra vakarinės smarkiai veikiama ir kad Vakarų civilizacijos socialiniai padariniai drauge su juos lydinčiomis viešosios teisės institucijomis bei sąvokomis plėčiasi

tiek Rytų krikščionijoje, tiek toli už jos ir viso senojo Romos pasaulio ribų rytuose ir pietuose.

Tad nuo savo ryšio su Rytų Romos Imperija atskirtoje ir barbarų bei barbarizacijos procese skaldomoje Vakarų Žmonijoje vienumo pajautimas visdėlto neužgeso, nes liko veiksniai, kurie šią Vakarų Žmoniją cementavo. Liko, kaip esame sakę, visus žmones ir jų besiskirstančius junginius vienijanti Bažnyčia, liko plati vieninga vakarų Krikščionijos visuomenė, kurios, kaip plataus sociališkai-funkcionalinio junginio, esmę aš jau pasistengiau apibūdinti mano rašiny „Valstybė“ (II tomo ypač 7 pusl.), pagaliau liko Romėnų civilinė teisė ir jos paveiktoji ir tebeveikiamoji teisinė sąmonė.

5. Romėnų teisės socialinis vaidmuo ankstyvame Viduramžy.

Jei mes kitur (žiūr. mano rašinio „Valstybė“ I tomo 285 ir kitus puslapius) pareiškėme, kad teisė visuomet lydi socialinį bendravimą ir sudaro jo sui generis „armatūrą“, sutvirtinančią ir sutvarkančią, o drauge apdraudžiančią socialinių reikalų tenkinimo (socialinių tikslų siekimo) kolektyvinį darbą, ir jeigu tokiu būdu jinai pati pareina nuo esamų socialinių reikalų ir nuo jais nustatomo materialinio socialinio bendravimo, būdama antrinių ir išvestiniu, o ne pirminiu socialiniu reiškiniu, tai galėtų atrodyti, kad iš praeities, iš jau žlugusio socialinio bendravimo kilusi teisė naujam skirtingam socialiniam bendravimui jau negalinti tikti ir žlugusiojo iš viso pergyventi nepajėgsianti. Tad kuriuo būdu naujus pakitėjusius socialinius santykius veikti galėjo Romėnų civilinė teisė? Tačiau ji juos veikė ir tuo pačiu drauge veikė socialinės civilizacijos vienumo išlaikymą. Nes toji mano supratimu tvirta tezė, jog teisė iš esmės yra ne pirminis, bet išvestinis socialinis reiškinys ir kad principiškai ne socialinis reikalų tenkinimas iš jos, bet kaip tik ji iš materialinės socialinio bendravimo funkcijos dygsta ir tajai funkcijai patarnauja, negali būti griežtai schematiškai interpretuojama. Normatyvinė teisės funkcija, tam tikrais imperatyvais kristalizuojanti jos tvarkomąjį ir apsaugojamąjį materialinį socialinį bendravimą, visuomet kiek atsilieka nuo gyvų naujų socialinių procesų, dygstančių socialiniame bendravime ir kiek jį keičiančiu. Tad visuomet tarp teisės, kaip formos, ir materia-

linio socialinio bendravimo, kaip gyvo turinio, yra šioks toks — mažesnis ar didesnis — nesutapimas. Teisė nesikeičia taip greit, kaip keičiasi materialinis socialinis bendravimas; ji nėra taip lanksti, kaip anasis. Ir — jo veikiama — ji vis dėlto ir pati jį veikia, kiek varžydama jo laisvą evoliuciją ir kartais šią evoliuciją net tam tikra kryptimi palenkdama, vienus jos reiškinius nuslopindama, kitus — skatindama.

Tiesa, įvykstant dideliems katastrofiniams socialinio bendravimo sukrėtimams, kurie ypač reiškiasi revoliucijomis, dažnai sugriaunama ir žymi senosios iki tol veikusios teisės dalis, kartais net ji visa ir senosios teisės vietoje kuriama naujoji. Ir be abejo Vakarų Romos žlugimas, barbarų užplūdimas, senosios visuomenės mechaniškas skaldymas, bendroji socialinio bendravimo barbarizacija — sudarė labai ryškų socialinio bendravimo sukrėtimą, kuris negalėjo nepaveikti ir neatsiliepti ir teisės srity. Pirmoje eilėje tas turėjo paliesti ir palietė viešąją teisę (arba bent tai, kas moderniniame teisės moksle šiuo vardu vadinama) — viešosios galios santvarka. Vis dėlto žymi senosios teisės dalis, bent iš dalies, ir pakitėjusiame socialiniame bendravime išsilaikė, nes šis didelis socialinis sukrėtimas, kad ir katastrofinis, vis dėlto vyko ne revoliucijos metodu, ne vidaus socialinių perversmų, bet mechaniniu išoro tam tikrų veiksnių paveikimu. Kaip esu sakęs — barbarų jėgos neįkūrė naujų valstybių tikrąja šios sąvokos prasme, tiktai įkūrė tam tikras sui generis parazitines okupantų stovyklas jų suvaldytoje senoje visuomenėje, o tos skaldomos ir be abejo sukrėstos, bet neįjungtos į naujus barbarų socialinius kūrinius, visuomenės barbarizacija ir jos koasimiliacija su barbarais į naują visuomeninį junginį — vyko pamažu. Mechaninis barbarų ir senosios visuomenės veiksnių kontaktas barbarų įkurtose quasi — „valstybėse“ leido, kaip kad kiekvienoje okupacijoje, išlaikyti, bent toje socialinio bendravimo ir socialinio bendravimo padarinį, vis dėlto ir pati į šį bendraganizaciją, — senąją senosios visuomenės teisę.

Teisė gi, kad ir būdama iš esmės išvestinė ir sudarydama socialinio bendravimo padarinį, vis dėlto ir pati į šį bendravimą reaguoja ir jį veikia, kaip forma reaguoja ir veikia turinį. Juo labiau turėjo anąjį socialinį bendravimą veikti puiki, loginga, gražiai sistematizuota, lanksti Romėnų civilinė teisė, kuri net patiems barbarams imponavo ir kuri, atsipalaidavusi

nuo savo valstybinio pagrindo ir iš pilietinės virtusi „privatine“, įgijo net racionalizuotą sui generis natūralinės, tobulios ir pavyzdingos teisės pobūdį ir autoritetą. Tiesa — šis ypatingas pobūdis ir autoritetas tapo jai suteiktas ir sutvirtintas kiek vėliau, kada po kelių šimtmečių ji pradėta studijuoti ir ja nepaprastai susidomėta, kada prasidėjo jos tikras renesansas ir kada jos atgaivinimas ir studijavimas sukūrė nepaprastą sociališkai-intelektualinį judėjimą, drauge su kitais veiksniais žymiai paveikusį ir bendrąjį kultūros pažangą viduramžio visuomenėje. Tiesa ir tai, kad ankstyvaus viduramžio barbarizacijos gadynėje romėnų civilinė teisė ir pati neišvengė barbarizacijos sociališkai-civilizacinio regreso veikiama.

Kad romėnų teisės ir jos iš amžiaus į amžių transmisijos kontinuitetas buvo nuolatinis ir niekuomet, kad ir apgadindamas kiek jos klasikinį turinį bei jos institucijų esmę, nebuvo visiškai nutrauktas — apie tai žiūrėk Paul - Frédéric Girard'o „Romėnų Teisės“ lietuviškojo dr. A. Tamošaičio vertimo I t. (Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių Fakulteto leidinys, Kaunas, 1931 m.) 121 pusl.

Dar tolesnės romėnų teisės studijų ir veikimo evoliucijos, pradedant XI amžiaus šios teisės studijų renesansu (Bolonijos mokykla ir glosetorių veikalas) ž. ten pat, 121—128 pusl.

Bet vis dėlto ji savo tam tikrą nemažą vaidmenį suvaidino, bendroje barbarizacijoje kiek pratęsdama Romos sociališkai-civilizacinę tradiciją ir ypač savo vienumu išlaikydama sociališkai-teisinės kultūros ryšį kitų veiksnių skaldomoje Vakarų Žmonijos visuomenėje. Šia prasme ji buvo šios Romos-Katalikų Bažnyčios vienijančios veiklos padėjėja ir iš dalies net šios veiklos įrankiu, kuriuo naudojosi Bažnyčia ir savo kūriamajai teisei.

6. Personalinė teisės sistema barbarų „valstybiniuose“ kūriniuose.

Labai charakteringas ankstyvaus viduramžio reiškinys, kuris parėmė sociališkai-civilizacinę Romėnų teisės funkciją anos gadynės visuomenėje, buvo t. vad. teisės personališkumo sistema, nusistojusi barbarų įkurtose „valstybėse“. Šios sistemos esmė buvo ta, kad kiekvienas žmogus teisiškai buvo valdomas savo socialinės grupės arba socialinės kategorijos normų, vadinasi — įvairios sociališkai-civilizacinės kategorijos, ypatingai dvi pamatinės ryškiausios, kurios sudarė dvi skirtingos visuomenės mechani-

niame barbarų ir Romėnų civilizacijos žmonių sugyvenime, tvarkėsi atskiromis savo teisėmis.

Barbarų „valstybėse" nebuvo vieningos teisės. Senosios Romėnų visuomenės žmonės išlaikė savo teises ir įstatymus, kuriais naudojosi barbarų nekliudomi, kiek tatai tik galėjo būti suderinta su politinio barbarų viešpatavimo ar tiksliau sakant okupacijos būtinais reikalavimais, patys gi barbarai naudojosi savo teisėmis ir įpročiais.

Teisė buvo ne sociališkai-teritorinis, kaip kad ji yra valstybiniame bendravime šio bendravimo funkcijos srity, bet sociališkai-personalinis arba sociališkai-kategorinis veiksnys.

7. Personalinės teisės sistemos veiksniai.

Savo veikale „Cours élémentaire d'Histoire du Droit Français" (XV laida, 1925 m., Recueil Sirey, 49—56 pusl.), E s m e i n, vienas autoritetų šioje srity, šį „teisės personališkumą" aiškina neva dviem, o iš tikrųjų trimis, motyvais.

Pirmas jo nurodomas veiksnys, paveikęs šią sistemą, yra tas, kad barbarai, užplūdę Romos Imperijos žemes, iš karto visai nebuvo manę sugriauti Romos viešąją tvarką ir ją pakeisti savąja. Iš viso, bent pradžioje, jie ir nedrįso Romos Imperiją formališkai naikinti, tiktai josios vardu ir jos glėby savo užimtose teritorijose jos galią vykdyti ėmė. Jųjų valdovai rėmėsi ne kuriais savo titulais, bet skelbdavosi esą Imperijos agentai — josios galios delegatai ar koncesininkai. Šiuo jie kaip tik manė įgysią titulą valdyti. Tiesa — jie šį titulą patys pagrobdavo, kartais priversdami Imperatorius iš tikrųjų jiems šį galios delegavimą ar koncesiją suteikti, kartais gi ir visiškai neatsiklausę šį titulą pasisavindami. O net ir faktiškai jau Romos Imperijai žuvus — jie arba kai kurių jųjų dar gana ilgą laiką šiuo Imperijos delegacijos ar koncesijos titulu rėmėsi. Romos Imperijos vardas turėjęs sutvirtinti ir įteisinti barbarų viešpatavimą. Barbarai čia esą įsikūrę, kaip Imperijos sąjungininkai („foederati"), jųjų karaliai esą Imperijos autonominiai valdininkai ar vietininkai. Ši teisinė fikcija buvo taip pat vienu tų veiksnių, kurie palaikė Romos Imperijos idėjos gyvumą Viduramžy, o vėliau, įsikūrus viduramžių Šventajai Romos Imperijai šiomis atgaivintomis fikcijomis, mėginama konstruoti, teisinis santykis tarp Imperatoriaus ir vietos valdovų besikūriančiose teritorinėse vietos valstybėse.

Tad iš karto, pradžioje, barbarų užgrobti kraštai, kuriuose jie buvo įsikūrę, formališkai tebebuvo Imperijos provincijomis, jos vardu barbarų valdomomis; tad ir Imperijos teisė jose principiškai galiojo — bent vietos visuomenei. Tai nebuvo naujų valstybių įsikūrimo reiškinys su charakteringais jo padariniais, principiškai pašalinančiais senosios valstybės teisę arba bent pakeičiančiais jos veikimo titulą (teisės novatio). Tai buvo artima okupacijos režimui.

Antras Esmein'o nurodomas teisės personališkumo sistemos veiksnys buvo civilizacijos skirtumas tarp senosios vietos visuomenės ir barbarų. Jisai nurodo, kad visuomet, kai užkariavimas pastato užkariautame krašte vieną prieš kitą dvi rases, kurios griežtai kita nuo kitos skiriasi civilizacijos laipsniu ir forma, užkariautojai yra priversti palikti užkariautiems jųjų įstatymus. Be abejo tai yra tiesa, kaip išmintingo ir teisingo valdymo principas, sudaraąs pačios teisės esmės logingą išvadą; nes teisė, kristalizuojanti tam tikrąji funkcionalinį socialinį bendravimą, negali būti ūmiai pakeista nesiskaitant su esamuoju socialiniu bendravimu, su socialine aplinkumos civilizacija. Šiai tėzei patvirtinti Esmein nurodo ir moderninę teisės praktiką kolonijose. Tiesa — istorija žino ir kitokius atsitikimus, kai užkariautojai nesiskaitė su jokia pavergtųjų teise, jos negerbė ir griežtai naikino (taip dažniausiai būdavo ten, kur užkariavimo vykdymas buvo lydimas tikybinės ar kitokios aistros ir pavergtieji su visu jų materialiniu ir teisiniu socialiniu bendravimu nebuvo laikomi visuomene, bet buvo prilyginami laukinių žvėrių gaujai, kurioje viskas yra naikintina ir jokios užuojautos neverta, kaip kad Kryžiuočių Ordino užkariavimai Prūsuose ar Ispanų — Amerikoje). Tačiau barbarų užplūdimas Vakarų Romos Imperijai žūstant nebuvo lydimas jokios tikybinės ar kitokios propagandos aistros. Barbarams nerūpėjo jokia propaganda, jokia idėja, jokia savo naujos tiesos evangelija ar apaštalavimo aistra; jie buvo nuoširdūs grobikai, sui generis politiniai banditai, kuriems rūpėjo tik geriau įsitaisyti; be to jų užkariautose Imperijos provincijose jie buvo susidūrę su aukštesne civilizacija ir sudėtingesniu socialiniu bendradarbiavimu, kurio reformuoti jie ir nepajėgė ir iš viso nebuvo pasiryžę; jiems tatai mažai rūpėjo; jie nebuvo nė naujos evangelijos apaštalais, nė „kulturträger'iais", nė socialiniais reformatoriais, o vietinės visuomenės ir Romos Imperijos bei Bažnyčios civilizacija jiems patiems imponavo. Tad šios rūšies užkariavimams Esmein'o tezė visiškai tinka.

Trečias Esmein'o teisingai nurodomas veiksnys buvo tas, kad pačių barbarų valstybinė ar viešosios tvarkos konstrukcija buvo dar toje pirmykščioje savo evoliucijos stadijoje, kada dar įstatymų leidimo funkcija neveikė ir iš viso buvo nežinoma.

„Germanai — sako Esmein (op. cit., 43 pusl.) — nežinojo įstatymo tikrąja prasme; jie gyveno vien tik įpročių valdomi; šie įpročiai buvo pagrįsti tyliu liaudies pritarimu, jie buvo palaikomi senių autoriteto, neturėjo jokios rašytinės formos ir nebuvo užfiksuoti raštu, kuriuo Germanai iš viso nemokėjo naudotis".

„Germanų rasės žmonės — kartoja Esmein kitoje vietoje (op. cit. 50—51 pusl.) — nepažinojo įstatymo tikrąja prasme; tai sekė iš jų tradicijos; sąvoka įstatymo, kaip vyriausios valdžios (aukščiausiojo autoriteto — „autorité suprême") liepimo, kuris gali būti visiems privalomas, jiems buvo svetimas; jiems visa teisė glūdėjo įpročiuose: pastarieji gi kiekvienam žmogui savaime pareina nuo jo rasės ir seka iš jos praeities; šioje sistemoje savaime kiekvienas žmogus turi teisės gyventi ir elgtis taip, kaip reikalauja jo protėvių įpročiai".

8. Teisės personališkumo painiava.

Tad barbarų įkurtose „valstybėse", jeigu patys barbarai gyveno ir vadovavosi ne savo valdovų liepimais, bet savo rasės įpročiais, tai vietos žmonės, Romėnų (ar Gallo-Romėnų, kaip kad Frankų, Vizigotų, Burgundų valstybėse) visuomenės nariai turėjo teisės gyventi ir vadovautis savaisiais. Vadinasi — Romėnų teisė — Romos įstatymai — veikė barbarų „valstybėse" ir turėjo galios vietos visuomenei ne barbarų valdžios titulu ir jos formalia sankcija ir ne todėl, kad ši teisė buvo tobulesnė ar kad tai buvo sugriautos Imperijos įstatymas, bet kaip vietos žmonių įpročiai, kaip vietinės rasės savoji teisė, autonominė ir nepareinanti nuo valdžios, iš viso nereikalinga valdančiųjų sankcijos, glūdanti pačioje visuomenėje, kaip jos praeities kūrinys ir jos paveldėtas „patrimonium".

Esmein pastebi, kad tatai ypač lietė civilinę ir baudžiamąją teisę.

Ten, kur buvo ir kol buvo dvi rasės — Romėnų ar Gallo-Romėnų ir barbarų-užkariautojų — ten teisės personališkumo sistema dar buvo pakenčiama, nors ir čia kildavo painiava, kai teko konstruoti teisinis santykis dviejų asmenų, kilusių iš dviejų rasių. Tačiau ypatinga painiava buvo ten, kur viename teisiniame socialiniame bendravime, vienoje karalystėje atsidūrė kelios rasės. Tatai kaip tik pasireiškė Frankų monarchijoje, kurioje jai augant ir užkariavimais besiplečiant atsidūrė įvairios barbarų-Germanų padermės — Frankai-Saliečiai ir Frankai-Ripuarai, Burgundai, Almanai, Bavarai ir kiti. Kiekvienos rasės žmogus galėjo remtis savo teisėmis, savo rasės įpročiais.

Esmein (op. cit., 54—55 pusl.) cituoja IX amžiaus Lyono vyskupo Agobardo žodžius (jo rašiny „Adversus legem Gundobadi"), kad dažnai sueidavo penki žmonės, pasiremią penkiomis skirtingomis teisėmis (normomis). Tiesa — Frankų valstybėje tuo laiku teisminė viešoji organizacija buvo visų rasių žmonėms bendra ir vienoda, bet teisės normų atžvilgiu ne tiktai materialinė, bet ir procesinė teisė, jos tarpe ir įrodymų tvarka bei principai, buvo teisės personališkumo sistemos valdoma.

Kadangi nusistojo principas, kad maišytiems — dviejų ar kelių rasių žmonių — santykiams turi būti taikomi atsakovo rasės teisės (įpročių) nuostatai, tai kiekvieną teisės ginčą tvarkant reikėjo iš karto paklausti atsakovas: „sub qua lege vivis?" („kurios teisės priklausai?"). Žinoma — tatai nereiškė, kad atsakovas būtų laisvas pasirinkti tą kurios vienos rasės teisę, kuri jam geriau patinka arba kuri jam yra patogesnė. Jo teisė buvo ir tegalėjo būti tik jo rasės teisė.

9. Teisės personališkumo anarchinis momentas rudimentinėje valstybėje.

Teisės personališkumas ir buvo vienas ryškiausių anos gadynės anarchijos reiškinių. Iš tikrųjų tomis socialinės teisės esmės sąvokomis, kurias mes esame išdėstę mūsų rašiny „Valstybė" (I tomas, 285—317 pusl.), atpalaiduodami teisę nuo valstybinio jos monopolio ir jungdami ją su bet

kuriuo socialiniu bendravimu, kaip tam tikra būtina (mūsų pavadintą „formalinę") jo funkciją, analoginis „teisės personališkumo" fenomenas nėra išnykęs ir tokiame socialiniame bendravime, kuriame jau yra įsisteigusi ir nusistojusi viešpataujanti socialinių junginių norma — valstybė. Ir čia, ir valstybinės teritorijos visuomenėje, valstybės funkcija niekuomet visų socialinių bendravimo reiškinių neapima ir monopolizuoti nepajėgia ir net nesistengia, palikdama plačią įvairiems socialiniams junginiams veikti socialinių reikalų sritį. Šioje srity — už valstybės funkcijos ribų, kur valstybė nesikiša ir savo imperiumo jokiomis normomis nereiškia, — veikia nevaržoma autonominė atitinkamų socialinių junginių normatyvinė funkcija — jųjų teisė. Tad šioje srity kiekvienas žmogus, šiaip valstybės valdinys, taip pat yra savo veikloje tvarkomas tų socialinių grupių ar korporacijų teisės, kuriuose jisai dalyvauja ir kurių priklauso; jo darbams teisiškai įvertinti taip pat kyla prejudicialis įžanginis klausimas: „sub qua lege vivis?" — kurių socialinių junginių priklausai, kurių socialinio bendravimo kategorijų žmogus (dalyvis, narys) esi?" Tai iš esmės yra tas pats „teisės personališkumas". Tiktai valstybiškai susitvarkiusioje teritorinėje visuomenėje ši „teisės personališkumo" sistema tegali reikštis tik už valstybės funkcijos ribų.

Pirmykščioje gi rudimentinėje valstybėje, kaip kad barbarų ankstyvių viduramžių valstybėse, kur dar teritorinė normatyvinė funkcija nebuvo išsiskyrusi iš analoginės atskirų socialinių junginių funkcijos ir įsisteigusi, kaip savaiminga, sprendžiamoji ir viešpataujanti, dominuojanti visą teisinę visuomenės santvarką, — šis „teisės personališkumas", suskirstytas rasėmis arba kitokiomis socialinėmis kategorijomis, dar buvo visuotinis ir visiškas. Jaunasis valstybės rudimentas (užuomazga) reiškėsi ne nauju, iš visų pamatinių ir pirminių junginių jau išsiskyrusiu junginiu su aiškia ir tvirta savo monopoline funkcija, o tuo pačiu ir su savo teise, bet dar tiktai policijos darbu, apsaugojančiu pamatinių socialinių junginių teisės veikimą tvarkai ir taikai palaikyti, kiek tatai jie patys atsiekti nepajėgia ir kiek tvarka ir taika nėra kitų socialinių veiksnių veikimu užtikrinta. Čia šis valstybės rudimentas yra tiktai tarnybinis pagelbinis socialinis aparatas kai kuriems ryškesniems anarchinės būklės trūkumams ir spragoms pašalinti ar užpildyti. Tai dar nėra įsisteigęs užbaigtas naujas funkcionalinis socialinis junginys. Tai dar senosios padermės bendruomenė, virstanti iš dalies viešosios tvarkos ar policijos įmone naujoje savo įsikūrimo ar sustojimo vietoje, kur jai tenka susidurti su svetimąja pavergtojo krašto visuomene. Ši rudimentinė „valstybė" dar nedominuoja teisės, ji socialinės teisės dar nepavergė ir nesubordinavo savo tiksliajai teisei, ji pati principiškai jai yra subordinuota, kaip subsidiarinė (pagelbinė) jos aptarnavimo įmonė, papildanti kitus šio aptarnavimo veiksnius, kiek pastarųjų veikimas pats apsidirbti nepajėgia.

Kiek suverenitetas yra suvokiamas, kaip viešpataujanti tam tikroje visuomenėje galia, kurioje glūdi normatyvinės funkcijos (įstatymų monopolinis šaltinis, išskiriąs bet kurios kitos (iš bet kurio kito šaltinio einančios) teisės laisvą veiklų reiškimąsi tų socialinių reikalų tenkinimo arba

socialinių tikslų siekimo funkcijoje, kurią ši galia yra pasiėmusi, — tiek anos gadynės Vakarų Europos barbarų valstybėse suvereniteto ar valdžios suverenumo žymių konstatuoti netenka.

10. Rašytosios teisės veiksnys ir jo vaidmuo ankstyvame viduramžy.

Tačiau tenka konstatuoti du žymius reiškinius, kurie šioje anarchinėje teisės personališkumo sistemoje ėmė stumti socialinio tvarkymosi evoliuciją valstybinės viešpataujančios teisės kryptimi, tuo pačiu veikdami ir valstybės, kaip viešpataujančio socialinio junginio, kristalizavimąsi.

Vienas šių reiškinių — tai buvo rašytosios (statutinės) teisės steigimasis. Rašytoji teisė — tai jau kelias į įstatymų leidimą. Rudimentinėje valstybėje pirmąjį rašytosios teisės pasireiškimą paprastai sudaro veikiančių, bet jau pairusių įpročių kodifikavimas, jų užfiksavimas raštu. Tai dar nėra įstatymas, kaip tam tikras imperatyvinės valdžios aktas, tam tikros tikslios ir racionalizuotos normatyvinės valdančiųjų veiklos reiškinys, bet jau žingsnis tokiai veiklai ruošti. Kodifikuotas įprotis įgyja autoriteto, pamažu tampa oficialine teise, jis būna saugojamas, atsiranda reikalas jį taisyti, tobulinti, vėliau ir reformuoti. Dygsta naujoji tikros, patentuotos, dirbtinės teisės sąvoka, teisės, kuri gali būti sąmoningai veikiama ir valdoma. Rašytoji kodifikuota teisė sutvirtina autoritetą tų, kurie ją tvarko ir valdyti ima ir kurie tuo pačiu įgyja įstatymų leidžiamosios galios, šiuo pajėgdami valdyti ir spręsti ir pačius tam tikrojo socialinio bendravimo tikslus, kurių siekimo funkcija kristalizuojama įstatymais.

Rašytosios teisės atsiradimas ankstyvame viduramžy yra kaip tik su teisės personališkumo sistema surištas. Kaip mes esame sakę — kiekviena rasė, tiek senoji Romėnų visuomenė, tiek kiekvienos barbarų grupės visuomenė, vadovavosi savo rasės įpročiais. Romėnų visuomenės ar rasės įpročiais buvo laikomi senosios Romos įstatymai, netekę savo valstybiškai įstatyminio pobūdžio, bet tapę įpročių pažinimo ir konstatavimo šaltiniais. Pastaroji — senoji Romėnų teisė — turėjo rašytąją formą, bet laikui einant jos nuostatai nevisiškai atitiko kiek pasikeičiusius ir pačios „Romėnų rasės“ įpročius, veikiamus ir barbarų teisės ir besikeičiančių socialinio bendravimo sąlygų bei socialinių reikalų. Atsirado reikalas iš vienos pusės tiksliau užfiksuoti barbarų įpročių nuostatus šiems įpročiams konstatuoti, iš antrosios — pertvarkyti ir pritaikinti naujajai Romėnų įpročių tikrenybei ir senąją Romėnų teisę. Barbarų „valstybėse“ atsirado kodifikuotų barbarų įpročių rinkiniai ir nauji kiek barbarizuotos Romėnų teisės (Romėnų įpročių) rinkiniai. Kadangi Romėnų rasės įpročiai, buvo pagrįsti Romos įstatymais ir visuomet turėjo rašytus senų įstatymų tekstus, šie tekstai turėjo savo istorinį vardą „lex“, „leges“ (įstatymas, įstatymai), tai šis techninkinis vardas tapo išplėstas ir pritaikintas visiems rašytiems įpročių rinkiniams.

11. „Leges Barbarorum“ ir „Leges Romanorum“.

Tokiu būdu jau ankstyvame viduramžy atsirado įvairūs „Leges Barbarorum“ ir „Leges Romanorum“.

Esmein (op. cit.) šitaip jų atsiradimą interpretuoja, turėdamas ypatingai galvoje Frankų „valstybę“:

„Teisės personališkumo sistemos pasekoje — tiek buvo įstatymų ar įpročių, kiek buvo skirtingų rasių tarp Frankų monarchijos valdinių. Tačiau šie tautiniai įpročiai, kurie, būdami raštu suredaguoti, įgyja Leges vardą, savaime susiskirsto dviem grupėmis: Leges barbarorum ir Leges Romanorum...

Kaip jau buvo sakyta — prieš invaziją Germanų tautelės vadovavosi paprastais savo įpročiais, nustatomais tiktai praktikos ir tradicijos. Tačiau joms įsikūrus (Romos Imperijos teritorijose) šių įpročių dauguma tarp V ir VIII šimtmečio tapo suredaguota raštu. Tam buvo daug priežasčių. Pirmiausia, be abejo, paveikė Romėnų pavyzdys ir įtaka, nes Romėnai gyveno rašytosios teisės režime; be to barbarų teisės užfiksavimas pasidarė būtinas todėl, kad naujoje socialinėje aplinkumoje ji pradėjo irti; pagaliau tatai daryti vertė ir pati teisės personališkumo sistema, kurios veikimą šios redakcijos lengvino. Sąlygos, kuriomis tai buvo daroma, sunku tiksliai nustatyti. Tam tikrų tekstų atžvilgiu negalima net spręsti, ar jų redakcija buvo oficialinė ar privatinė. Tačiau jųjų dauguma — tai buvo oficialinės redakcijos, įvykdytos karaliaus autoritetu liaudžiai („peuple“) dalyvaujant“ (op. cit., 90 pusl.).

Tačiau čia pat Esmein įspėja, kad nereikėtų manyti, jog tai buvęs tikras įstatymų leidimas, besireiškiąs tautos ar jos atstovų balsavimu su karaliaus sankcija. Šioms redakcijoms nustatyti karaliaus buvo kviečiami išmintingi ir prityrę vyrai, laikomi tautos įpročių žinovais, sui generis ekspertai, jų gi nustatytas tekstas buvo skelbiamas didžiuose liaudies susirinkimuose arba teismo sesijose ir šiaip paskelbtas tekstas buvo laikomas visų priimtas. Visos šios redakcijos — Leges — buvo rašomos lotynų kalba, kadangi tai buvo vienintelė rašto kalba, tačiau tatai buvo ne klasikinė, bet vadinamoji „vulgarinė“ lotynų kalba, iškreiptoji ar barbarizuota, kuri tada buvo liaudies kalbama. Šie tekstai vėliau būdavo daug sykių perrašomi, iškreipiami, atskiri jų nuorašai buvo papildomi įvairiausiais priedais, liepimais, aktais, atsižvelgiant į įvairius praktikos reikalus ir siekimus tų, kuriems nuorašai buvo daromi arba kurie juos darė.

Tai buvo įpročių kodifikacija, labai netobula, netiksli, tokia, kuri atitiko to laiko teisinės praktikos reikalus ir nesivaržė jokiais tiksliais sistemos principais, dažnai į įpročių nuostatus įterpdavo įvairius pašalinius elementus; bet vis dėlto čia jau pradėjo reikštis ir įsakomoji valdžios galia teisės kristalizavime, kuri be to įvairiais įterpimais ir tiesioginius savo aktus į veikiančią įpročių sistemą įvesti ir šiuo juos sankcionuoti pajėgė.

Be Frankų „monarchijoje“ kilusių „Leges barbarorum“, kurių svarbiausios buvo dvi pačių Frankų „Leges“ — „Lex Salica“ ir „Lex Ripua-

riorum", — taip pat „Lex barbara Burgundiorum" ir „Lex barbara Wisigothorum", — buvo jų dar kiek Italijoje, Lombardijoje, Ispanijoje, Anglijoje (Anglo-Saksų „Leges").

Tačiau greta šių „Leges barbarorum" atsirado, kaip esame sakę, ir „Leges Romanorum". Šios rūšies „Leges" buvo taip pat anojo ankstyvaus viduramžio kūrinys. Jų atsiradimą Esmein šiaip aiškina:

„Leges Romanorum yra Romėnų teisės rinkiniai arba Romos įstatymų pritaikymai, barbarų valstybėse karalių įsakymais surašyti jų valdiniams Romėnams naudotis atsižvelgiant į teisės personališkumą. Jųjų dvi gimė Galijoje, viena — Visigotų ir antroji — Burgundų karalystėje. Iš karto kiek nesuprantama yra šių redakcijų nauda. Iš tikrųjų Romėnai jau turėjo rašytus įstatymus, įvestus ir plačiai žinomus Galijoje dar prieš žuvus Vakarų Imperijai; jie buvo sutilpę Grigorijaus, Hermogeno, Teodozijaus Kodeksuose ir juriskonsultų rašiniuose. Tačiau praktikos reikalų šie tekstai jau neatitiko. Nors jau jie patys sudarė senosios teisės tiktai santrauką, kuri jos sudėtingumą žymiai sumažino ir ją aiškesnę padarė, tačiau anajai viduramžio, gadynei jie tapo sunkiai prieinamais, nes ankstyvaus viduramžio žmonėms jie buvo per ilgi ir perdaug moksliški" (op. cit., 103 pusl.):

Iš jų plataus turinio, kuriame anosios viduramžio gadynės žmonės ir teisininkai nebepajėgė susiorientuoti, reikėjo ištraukti pati elementarinė ir kuo trumpiausia jų esmė, kiek galima išversta į vulgarinę liaudies lotynų kalbą.

12. Gimstanti įstatymų leidimo funkcija ankstyvame viduramžy.

Tačiau greta šių „Leges barbarorum" ir „Leges Romanorum", kilusių iš įpročių kodifikacijos ir turėjusių sudaryti jų rinkinius, barbarų „valstybėse" rašytoji teisė, kaip užuomazga gimstančios įstatymų leidžiamosios valdžios veiklos, ėmė reikštis dar kai kuriais kitais aktais, kurių tarpe ypatingai minėtini t. vad. kapituliarijai („Capitularia") ir praktikos formulės („Formulae") (ž. Esmein, op. cit., 106—112 pusl.). Ypač pirmieji — „Capitularia" — sudarė ryškius normatyvinės valdžios funkcijos precedentus. Tai buvo karalių įsakymų rinkiniai. Jų turiny galima rasti ir tikros įstatyminio pobūdžio imperatyvinės normos, sumaišytos su įvairiomis instrukcijomis valdininkams, aplinkraščiais, kazuistiniais liepimais...

„Formulae" — tai buvo įvairių asmenų teisinės praktikos reikalams surinkti aktų, dokumentų, sutarčių pavyzdžiai ir šablonai, kuriais buvo naudotasi ir kurie įgyjo autoriteto įvairių teisinių santykių formai nustatyti.

Visi šie „Leges", „Capitularia", „Formulae" sudarė rašytosios, ir būtent valstybinės, teisės šaltinius ir drauge kanalus, kuriais ėmė sunktis gimstančioji įstatymų leidžiamoji valstybinė energija.

13. Personalinės teisės sistemos irimas ir rasės įpročių vietos įpročiais keitimas.

Antras šios valstybiškai-teisinės evoliucijos reiškinys — tai buvo „teisės personališkumo" irimas ir rasės įpročių vietos įpročiais keitimas. Šis procesas vyko abiejų rasių teisės kita iš kitos recepcijomis ir vienos teisės elementų į kitą įterpimais. Barbarų teisinius santykius ėmė veikti tobulesnė Romėnų teisė su jos tikslesnėmis formomis ir lankstesnėmis institucijomis. Ypatingai Romėnų teisės nuostatai skverbėsi į tą barbarų teisinių santykių sritį, kurioje pradėta naudotis pastovesne rašytina forma, nes barbarų įpročių praktika jokios rašytinės formos nežinojo ir tie, kurie teisinius raštus bei aktus redagavo, buvo pratę tai daryti Romėnų teisės nuostatais. Šia kryptimi veikė ir Bažnyčios įtaka į teisinį bendravimą. Tad barbarų įpročiai pamažu persisunkdavo Romėnų teisės elementais. Tačiau ir Romėnų teisės bei Romėnų rasės žmonių teisinis tvarkymasis slinko į suartinimą su barbarų įpročiais įvairiomis percepcijomis ir paskolinimais iš barbarų teisės.

„Lengva suprasti — sako E s m e i n (op. cit., 56—57 pusl.), kodėl barbarus veikė tikslios ir tobulos Romėnų teisės taisyklės; tačiau kodėl gi civilizuoti Romėnai pasisavino šiurkščias praktikas, kurias atnešė užkariautojai. Tat vis dėlto suprantama. Be abejo šios praktikos buvo šiurkščios, bet už tai jos tuo buvo patogios, kad jos buvo nesudėtingos. Jos atitiko tos socialinės būklės reikalus, kurioje jos buvo gimusios, tuo gi laiku Gallo-Romėnų visuomenė jau pati pateko į panašią būklę. Ši visuomenė iro; valstybės sąvoka joje temo; ji žengė atgal į barbariją; tad buvo visiškai natūralu, kad ji geruoju priimdavo barbarų institucijas".

Kad valstybėje gimusių Romėnų teisės institucijų rudimentinėmis ir šiurkščiomis barbarų įpročių institucijomis keitimas atitiko valstybinės sąvokos irimą — tai tiesa. Bet ši kai kurių barbarų institucijų Romėnų visuomenėje laimėjimą lydėjo ir kompensavo kitų Romėnų institucijų barbarų visuomenėje laimėjimas, svarbiausia gi buvo tatai, kad šiais čia vienos čia antros sistemos institucijų laimėjimais ėmė steigtis naujoji bendroji teisė, naujoji ne be rasinė, bet vietinė, teritorinė, įpročių sistema.

Vieningi vietos įpročiai sudaro tinkamesnę dirvą valstybinei, kaip teritorinio junginio, teisei dygti. Teritoriniai visiems bendri įpročiai patys savaime skatina ir vieningos bendrosios, teritorinės valdžios įsikūrimą ir sutvirtinimą, nes šių įpročių apsaugoje vietos valdantieji randa tam tikrą teritorinę aiškią funkciją ir drauge jų autoritetu pagrindžia ir savo autoritetą bei galią.

Aiškios teritorinės funkcijos tvirtėjimas skatina ir teritorinio socialinio junginio įsisteigimą, o tasai junginys su viešpataujančia teritorine valdžia ir teritorine tauta — tai ir yra valstybė. Tad vietos įpročių steigimosi procesas buvo vienas tų veiksnių, kurie barbarų įkurtąjį valstybinį įmoninio pobūdžio rudimentą pamažu stūmė į valstybės kūrimo kelią.

Tiktai perdėti šio veiksnio reikšmės netenka, nes tai nebuvo vienas vieningas vietos įpročių vienetas, bet taip sakant įvairūs vietiniai vietos

įpročių vienetai, o be to daug dar buvo kitokių anarchiją veikiančių veiksnių, kurie trukdė valstybės kūrimosi darbą.

14. Bažnyčios teisės procesas ir jo padarinys: Kanonų teisė.

Kadangi čia jau pradėjome kalbėti apie anos gadynės teisę, tai trumpai paminėsime ir Bažnyčios teisę, kuri ankstyvaus Vakarų viduramžio socialiniame bendravime vaidino labai svarbų vaidmenį ir, kaip ir pati Bažnyčia, sudaranti ryškią socialinę jėgą, labai žymiai varžė valstybės steigimosi procesą.

„Dėl padėties, kurią ji buvo užėmusi Romos Imperijoje ir Frankų monarchijoje, Bažnyčia savaime buvo palinkusi įsteigti savo autonominę legislaciją ir tam tikrą teisės sistemą savo atskiram veikimui. Tai kanonų teisė. Nuostatai, iš kurių ji susideda, tai buvo ypač dviejų svarbiausių veiksnių padarinys. Vieni buvo įpročių nustatyti, ir pradžioje tebuvo tik šios kilmės nuostatai. Kiti buvo paskelbti tų organų, kurie Bažnyčioje reiškė jos normatyvinę įstatymų leidžiamąją galią; juos randame aktuose Bažnyčios sinodų, kurie nuo IV amžiaus veikia, kaip susirinkimai įvairiems reikalams svarstyti ir įstatymams leisti, taip pat dekretuose popiežių, kurie nuo IV amžiaus pabaigos vykdo įstatymų leidžiamąją galią, paralelinę sinodų galiai, ir kurių laiškai ir reskriptai pasiskolino Romos Imperatorių konstitucijų formą. Tačiau jei kilmės ar reiškimosi būdo atžvilgiu kanonų teisė, kaip kad kiekviena pozityvinė teisė, yra kilusi iš įpročių ir rašytosios teisės, tai jos konstruktyvinių elementų atžvilgiu joje yra sutapę įvairiausi šaltiniai. Svarbiausieji yra šie: 1°. Šventojo Rašto — Senojo ir Naujojo Testamentų — tekstai, kiek juose reiškiami teisiniai principai, taikintini krikščionims; 2°. Bažnyčios Tėvų raštai, kurie aiškino anuosius tekstus ir reiškė Bažnyčios tradiciją; Tėvai buvo šios teisinės sistemos sui generis pripažinti senieji autoritetai; 3°. pasaulinės Bažnyčios įpročiai; 4°. sinodų ir popiežių dekretai; 5°. labai svarbūs pasiskolinimai, kuriuos Bažnyčia padarė iš teisės tų tautų, tarp kurių ji savo veiklą plėtė. Ypatingai buvo ryškūs pasiskolinimai iš Romėnų teisės; daugely teisės sričių Romėnų teisė tiesiog sudaro kanonų teisės pamatą.

Anos gadynės sąlygomis tatai yra visiškai suprantama. Iš pat pradžios Bažnyčia, išsiskirdama iš Imperijos, savo teisminei funkcijai pasiskolino iš Romėnų teisės formas ir taisykles, kurios nebuvo priešingos krikščionybės dvasiai. Vėliau Imperatoriai leido įstatymus Bažnyčios reikalams. Vakarų Imperijai žlugus Bažnyčia tapo žymiausiu Romėnų civilizacijos atstovu ir teisės personališkumo sistemoje ji gyveno secundum legem Romanam. Kanonų teisės pasiskolinimai iš Germanų įpročių buvo netiek žymūs, nors kai kuriose srityse, ypač įrodymų teorijoje, vis dėlto gana reikšmingi. Pagaliau į šią teisinę sistemą vėliau įėjo ir kai kurie Frankų karalių kapituliarijai, žinoma — bažnyčią liečią kapituliarijai.

Visi šie labai skirtingi elementai galutinai susiliejo tik žymiai vėliau. Tiktai didelėmis pastangomis, kurios prasidėjo XII amžiuje ir kurios vykdė ypač mokyklą, pavyko iš visų šių elementų sudaryti užtenkamai harmoninga ir pilna kanonų teisės sistema" (E s m e i n — op. cit., 162—163 pusl.).

15. Romos viešosios teisės veikimas ankstyvame viduramžy: įsakytinės „pacis" tradicija.

Tačiau be civilinės, virtusios „privatine", Romėnų teisės užsiliko žmonių sąmonėje ir viešosios Romėnų teisės sąvokos — ypatingai pasaulinio Romos imperium'o sąvoka, kurio atgaivinimo reikalas juo labiau buvo jaučiamas ir trokštamas todėl, kad dar neįsisteigė jokia tvirta vietos valstybė. Romos viešosios teisės ir pasaulinės Imperijos sąvokos buvo ir galingos Bažnyčios palaikomos, jos mokslo kad ir kiek reformuojamos, bet vis dėlto tvirtinamos.

Viešoji tvarka Krikščionijoje, remiama Bažnyčios mokslo ir jos drausmės, buvo ardoma daugelio veiksnių, skaldančių šią Krikščioniją jau ne tiktai barbarų quasi-valstybėmis, bet ir, o gal ypač, įvairiais nepriklausomais, besivaržančiais ir nesantaikoje gyvenančiais įvairių rūšių socialiniais junginiais. Tad gyvas Vakarų Krikščionijoje buvo ne tiktai autoriteto ir moralinės drausmės, kurių teikė Bažnyčia, bet ir tiesioginio materialinio sudraudimo ir suvaldymo reikalas, kad anojo autoriteto ir moralinės drausmės veikimas būtų tam tikros organizuotos jėgos tikrai išlaikytas ir apdraustas, o universalinės vieningos Romos Imperijos ir jos įsakytinės „pacis" — socialinės taikos — tradicija, gyva žmonių sąmonėje, be to Bažnyčios palaikoma ir atitinkanti Krikščionijos vienumo idėją, šiam gyvam reikalui davė konkrečią siekimo išraišką.

16. Karolis Didysis; jo galia ir jos projekcijos krikščionijos periferijose.

VIII amžiaus pabaigoje ir IX-jo išvakarėse, kada didelėje trijų amžių katastrofoje nuvargusios Vakarų žmonijos socialinis bendravimas vos pradėjo atsigauti ir tvirčiau megztis, — vienas didžiausių galiūnų ir anų laikų valdovų, kuriam pavyko nepaprastai išplėsti savo galią ir ji pakelti į tikrai pasaulinio

Vakarų žmonijoje viešpatavimo aukštybes — Karolis Didysis — sumanė įgyvendinti šį Vakarų žmonijos amžių sapną — atgaivinti Romos Imperiją, pagaliau suteikti Krikščionijai jos troškiamą stiprią ir pastovią „Pacem Romanam" — imperium'u sutvarkytą pasaulinį valstybinį bendravimą.

Apie Karolio Didžiojo galią Vakarų Krikščionijoje, apie tą gilų įspūdį, kurį ji darė anų laikų žmonių psichikai, galima tarp kito ko spręsti iš jo — Karolio — vardo įtakos tolimų tautų naiviai primityviai socialinių institucijų terminologijai. Karolio Didžiojo valdžios apimtų žemių ir drauge anų laikų Vakarų Krikščionijos periferijose arba net už tų periferijų — barbarų Slavų padermėse — Karolio vardas virto tiesiog valdovo pavadinimu, sutapdamas su galingo valdovo sąvoka. Slavų „kral" (lenkų „król", rusų „korol") — tai ne kas kita, kaip Karolis, kaip Vakarų Imperatoriaus Karolio Didžiojo vardas, tapęs valdovo institucijos terminu. Be abejo tos pačios kilmės yra ir lietuvių kalbos „karalius", žodis, Karolio Didžiojo paveiktas arba betarpiškai arba gal greičiau per slavų „karal'į", „król'į" ar „korol'į". Tiems tolimų anos gadynės rytų periferijų gentims, kurios pačios tiesioginėje Karolio Didžiojo galioje — jo įkūrtoje Imperijoje — betarpiškai atsidūrusios nebuvo, pats Karolio Didžiojo galios garsas padarė tokio įspūdžio, taip paveikė jų psichiką, kad Karoliu-karaliumi — jiems tapo kiekvienas galingas valdovas, ir tasai Vakarų Imperatoriaus vardas, susijęs jų psichikoje su nepaprastos galios sąvoka, nuslopino jų tautinius „knez'ius", „kniaz'ius", „książe's", „ksiądz'us", „viešpačius", „kunigus", „kunigaikščius", „kungus" ir t. t. ir pažemino jųjų galią, kaip saulės šviesa slopina žvaigždžių šviesos spindulius, o vėliau šių degraduotų vietinės kilmės galiūnų ir viešpačių galia prilygo mėnulio šviesai, veikiančiai nebe savo, bet saulės — Imperatoriaus galios — atspindžiu ar titulu. Ir šiose tolimose periferijose Karolio Didžiojo vardas atsipalaidojo nuo gyvo Karolio Didžiojo asmens: Karoliui Didžiajam mirus, kai jo fizinis asmuo senai buvo pranykęs gyvųjų žmonių pasaulyje, — tiems periferijų gyventojams jisai vaidinosi kiekvieno nepaprasto galiūno, kiekvieno didelio Vakarų valdovo asmeny. Tasai valdovas galėjo būti Ottonu arba kurio kitokio vardo — jiems jisai buvo kaip tik Karolių Karolis jiems tapo įamžintas — jiems jisai nemirė ir nuolat atgimdavo visuose karaliuose.

Karolio Didžiojo paveiktas gilus įspūdis masinėje jo Imperijos rytų periferijų tautų psichikoje, susikristalizavęs šioje ypatingoje jo vardo simbolikoje, turi analogijos tiktai su Cezariaus ir Augusto vardų terminologiniu įsigalėjimu antikiniame pasaulyje, pergyvenusiu patį šį pasaulį ir tęsiamu iki šių dienų. Cezariumi liko visi visų amžių Imperatoriai Vakarų civilizacijoje, Cezariumi buvo ir Rusų „Caras“ ir Vokiečių „Kaizeris“ („Kaiser“); pastarieji pavadinimai tėra tik Cezariaus vardo variantai. Augusto gi vardas dargi buvo lenktyniuojamas galios ar autoriteto laipsniams kelti. Garbės trokštantiems imperatoriams ir jų tarnams ir gerbėjams neužteko vardo „Imperator Augustus“. Jei vienas buvo „Augustus“, tai kitas, norėdamas dar aukščiau pakilti, turėjo tapti dar didesniu Augustu, dar, taip sakant, „Augustesniu“ Augustu, — Augustu kvadrate, kol pagaliau besilenktyniuojant prieita paties aukščiausio Augusto potencijos laipsnio tokiu būdu, kad buvę Augustai, prašokdami kiti kitus ir tapdami „Augustesniais“ Augustais, galų gale virto „Augusčiausiais“ Augustais — „Augustissimus Imperator“ („Avgustiejšyj Monarch“ Rusų terminologijoje): „Aš esu Augustas“. „Aš — dar Augustesnis“. „Aš — pats Augusčiausias Augustas“.

17. Šventoji Romos Imperija.

Bendrai veikdamas su Bažnyčios vadu — Romos Popiežiumi — Karolis Didysis įkūrė Šventąją Romos Imperiją. Šios Imperijos steigėjų mintimi, sutampančia su populariniemis to laiko pažiūromis, — tai nebuvo ir neturėjo būti naujas spontaniškas ir laisvas galingo viešpačio kūrinys; tai turėjo būti tiktai Krikščionijos santvarkos racionalizavimo aktas, sui generis naturalinės Krikščionijos teisės sutvarkymas, teisėtos konstrukcijos pagaliau nustatymas ar tiksliau kalbant — užbaigimas. Imperijos steigimas buvo ne tiek kūrybos, kiek vykdymo aktas, įgyvendinant tam tikrąjį planą, tvirtai nusistojusį Krikščioniškoje sąmonėje ir Bažnyčios moksle ir atstatant suardytą Imperiją.

Atstatymo veikalas gimė Frankų monarchijoje, bet atstatoma buvo toji Krikščionijos Imperija, kuri buvo suardyta — tai yra būtent Romos Imperija.

Karolio buvo ir tegalėjo būti steigiama ne Frankų ir ne Germanų Imperija, bet kaip tik Romos Imperija, nes tai ji buvo „atstatoma“ ar atgaivinama. Atstatomajai universalinei visos Krikščionijos, o ne kuriai vietinei, Imperijai Romos vardas tegalėjo būti tik vienintelis tinkamas tiek dėlei to, kad senoji suardyta Imperija buvo Romos Imperija, tiek dėlei to, kad Roma buvo ir pasiliko dvasiniu Krikščionijos centru, Romos vyskupo, Vakarų Krikščionijos galvos ir vado, Kristaus vietininko — Popiežiaus — rezidencijos vieta. Romos autoritetas ir jos titulas universalinės Krikščionijos organizacijos vardui buvo Viduramžio žmonėms neabejotinis ir neginčytinis. Jis buvo tradicinis ir nusistojęs, kaip visos pasaulinės bažnytinės ir imperinės socialinės koncepcijos uola, į kurią buvo susikristalizavusi senosios galingos Romos tradicija ir Viduramžio Bažnyčios konstrukcija.

Kad atgaivinamos Imperijos steigėjas — Imperatorius Karolis — pats rezidavo ne Romos mieste — tas konstrukcijos vardui svarbos neturėjo.

Anoje ankstyvaus Viduramžio gadynėje miestai iš viso maža teturėjo reikšmės ir atskirų barbarų įkurtų „valstybių“ sostinės sąvoka jokio ryškumo neturėjo. Senosios Romos urbanizacija buvo trijų pirmųjų Viduramžio šimtmečių jau suardyta, miestai buvo išsigimę (degeneravę) ir neteko politinių centrų reikšmės, socialinis bendravimas buvo taip sakant desicentralizavęs, išsiskleidęs iš miestų į platųjį sodžių ir tuo pačiu politiniai naujos visuomenės veiksniai nebuvo su miestais surišti, naujoji gi politinės galios užuomazga ėmė kurtis nebe miestuose bet išsiskirsčiusiose pilyse. Jau pačioje viduramžio aušroje, pačioje barbarų užplūdimo pradžioje ėmė reikštis turtingųjų ir kultūringų senovės Romėnų visuomenės elementų kraustymasis iš miestų į savo sodžiaus rezidencijas — „vilas“, kur pamažu iš kartos į kartą geso senosios kultūros šviesa. Antrą vertus naujų barbarų valstybių steigėjų — Germanų padermės tautų — socialinėje santvarkoje buvo visiška stoka urbanizmo. Urbanizmas buvo Germanams svetimas ir nežinomas.

18. Urbanizmo stoka Germanų socialinėje santvarkoje.

Esmein, kurį mums čia dažnai cituoti tenka, nes jis buvo vienas žymiausiųjų ne tiktai moderninės konstitucinės teisės, bet ir Vakarų Europos

viešosios teisės istorijos žinovas, šitaip apibūdina Germanų pagrindinę viešąją teisinę santvarką Tacito laikais, kurios elementai turėjo paveikti ir viduramžių visuomenės teisinę santvarką:

„Tacito laikais Germanų rasė nebuvo susiorganizavusi tautomis tikrąja prasme: ji buvo taip tolima nuo bet kurio tautinio vienumo, kad jos kalboje net nebuvo žodžio, kuris būtų apėmęs ją visą. Ji buvo suskirtyta daugeliu nepriklausomų padermių, turinčių vienodus įpročius, kalbančių vienoda kalba ir šiaip įvairiais požymiais sutampančių, tačiau politiškai visai skirtingų.

Kiekviena šių nepriklausomų padermių, sudarydama mažą valstybę, Tacito rašiniuose vadinama civitas; šis žodis visuomet buvo Romėnų vartojamas laisvos valstybės sąvokai pareikšti. Kaip visos pirminio susibūrimo grupės indo-europiečių rasėje, ši civitas sudarydavo jungini šeimų, kurios, kad ir išlaikydamos savo individualybę, priklausė vienos komunalinės vyriausybės, kurios forma buvo demokratinė ir drauge aristokratinė. Tai yra pirmykštis taip pat Graikų ir Italų valstijų („cités") tipas, tačiau Germanų civitas skiriasi nuo jų viena ryškia žyme: joje nėra miesto; urbanizmo elementas, kuris vaidino svarbiausiąji vaidmenį Graikijoje ir Italijoje, čia yra visiškai nežinomas ir nesamas" (E s m e i n — „Cours élémentaire d'Histoire du Droit Français", XV laida, Recueil Sirey, 1925 m., 36 pusl.).

19. Urbanizmo smukimas ir viešosios galios išsiblaškymas ankstyvame viduramžy.

Jei iš vienos pusės Germanų, vadinasi — barbarų, — tradicinėje santvarkoje visiškai miestų nebuvo ir urbanizmo elementas buvo nežinomas, tai iš antrosios pusės, kaip konstatuoja kitas žymus mokslininkas, anos gadynės visuomenės ir socialinės santvarkos žinovas Fustel de Coulanges, senoje Romėnų visuomenėje kaip tik tuo laiku urbanizmas taip pat ėmė nykti.

„Romos Imperijos smukimo metu — sako Z a k r z e w s k i, reziumuodamas F u s t e l'io d e C o u l a n g e s išvadas (K a z. Z a k r z e w s k i — „Kryzys Demokracji", Warszawa, 1930 m. 67 pusl.), — „žemės savininkai apleidžia miestus ir apsigyvena savo dvaruose, kuriuose pasistato rūmus (vėliau karo gaisrai pavers juos pilimis), apsikrauna dideliais vergų ir valdinių būriais, kurį laiką tęsia senąjį gyvenimo būdą, vadinasi — palaiko literatūros, meno, pramogų kultą, kol pagaliau visiškai šių urbanizmo padarinių nepamirš. Ateina visiškas miestų nusmukimas. Valdžios, karinės ir ūkio pajėgos židiniai dabar yra už miestų ribų. Tai viduramžiai".

Šis viešosios galios funkcijų perkėlimas iš miestų į sodžių, jų taip sakant decentralizacija, kuri drauge ir valstybę degraduoja, perkeldama šią funkciją iš jos organų į atskirų privatinių asmenų rankas, kaip reiškinys, charakteringas ne tiktai barbarų, bet jau ir senosios Romos Imperijos smukimo gadynei, konstatuojama ir Esmeino:

Avansu ir faktiškai didieji žemės savininkai jau tampa ponais („seigneurs"). Aš jau sakiau, kad jų didieji dvarai už miesto ribų buvo neprieinami municipalinių valdininkų teismingumui, o praeses'o provinciae teismas buvo labai tolimas. Šiomis aplinkybėmis šie dvarai sudarė lyg kad prieglaudos ir laisvės vietas, kur viešosios galios veikimas buvo labai silpnai jaučiamas... Ten gyveno ištisa smulkių žmonių visuomenė — vergų, kolonistų, laisvų klientų, pareinančių nuo savininko patrocinium; tad savaime pasidarė, kad stambusis savininkas pats savo jėgomis ir savo vardu turėjo aprūpinti policiją ir teismą savo žemių gyventojams; kai kuriems jųjų, būtent vergams, jisai turėjo teisinę galią, būtent pono — domini — galią („la puissance dominicale"); kitiems tatai buvo faktinė galia. Šiai administracijai stambieji savininkai laiko intendantus (actores, procuratores), kuriuos dažnai mini įstatymai ir kurie yra beveik oficialūs asmenys. Romėnų V amžiaus bajoras savo dvare — villa — faktiškai jau yra feodinis ponas. Svetimieji, turį ginčą su dvaro gyventoju, nesikreipia į valstybinį teismą, bet ponui paveda jį spręsti; kartais jis išlaiko ginkluotą būrį, susidedantį iš vergų ir klientų. Tad jau nuo šios gadynės atsiranda kalboje charakteringi terminai, kurie vėliau, Merovingų ir Karolingų dinastijų monarchijoje, bus vartojami savininko-pono ir jo valdinių sąvokai pareikšti: pirmasis — savininkas, ponas — apibūdinamas terminu potens; antrieji — jo valdiniai — vadinami „homines sui" (E s m e i n — op. cit., 28—29 pusl.).

Žodžiu — smunka Romėnų civilizacijoje miestai ir šį smukimą lydi viešosios galios išsiblaškymas ir valstybinės funkcijos suirutė.

Tad urbanizmas, kurio nežinojo barbarai ir kuris ėmė smukti Romėnų visuomenėje, buvo nežinomas ir viduramžiui, ypač ankstyviam paveiktam barbarų santvarkos ir Romėnų civilizacijos padarinių. Tatai žymiai palengvino feudalizmo įsigalėjimą ir palaikė viduramžio anarchiją. Urbanizmo stoka neleido išsiplėsti ir valstybės sostinės, ryškaus valdžios centro, sąvokai bei iš šios sąvokos kilančioms teisinėms institucijoms.

20. Romos titulai Krikščionijos politinei organizacijai.

Urbanizmo nusmukime ir miestų bei sostinių stokoje vienintelė Roma, dėl savo garsaus vardo, dėl savo pasaulinio imperiumo tradicijos ir dėl popiežiaus rezidencijos vietos, palaikančios jos universalinio Krikščionijai centro titulą, spindėjo žmonių sąmonėje, kaip tikras ir taip sakant natūralus steigiamajai Imperijai krikšto vardas. Ne savo urbanizmu, ne kuriais sociališkai-ekonominiais ar administraciniais titulais, bet visai kitokios rūšies psichinėmis su ja susijusiomis ir joje glūdinčiomis brangenybėmis Roma, kad ir pati, kaip miestas, nusmukusi, turėjo neginčijamąjį Krikščionių universalinei Imperijai krikšto vardo monopolį.

21. „Šventosios" titulas viduramžių Romos Imperijai.

Kad ši atgaivintoji Romos Imperija tapo be to pavadinta „Šventoji" — tai buvo jos misijos, jos pašaukimo idėjos padarinys, susijęs su jos įkūrimo procedūra. Tai buvo Imperija, steigiama Krikščionijos labui, turėjusi paremti Bažnyčią, įgyvendinti tobulą tvarką Dievo įsakymų tarnyboje, kaip žmonijos siekiamojo amžinosios Dievo karalystės laimėjimo ramstys, pašventinta Bažnyčios palaiminimu ir tikybiniu Imperatoriaus vainikavimu ir patepimu, paties popiežiaus atliktu. Tokia Dievo tarnybos Imperija, Dievo valios ir Dievo žmonijai nustatytų tikslų siekimo organizacija tegalėjusi būti ir turėjusi būti šventa. Tai esanti Dievo įstaiga, Jo žmonėms suteiktas kalavijas kovai prieš nelabąjį tobulai amžinybei laimėti. „Šventosios" Imperijos vardas buvo pastovios nuolatinės jos su Bažnyčia bendradarbiavimo unijos simbolis.

22. Įkurtosios Šventosios Romos Imperijos likimas.

Formališkai — Karolio Didžiojo įkurtoji Šventoji Romos Imperija išgyveno ilgą tūkstanties metų amžių. Įsteigta 800 m. — ji tapo panaikinta ir galutinai likviduota 1806 m. kito didžiojo Europos valdovo — imperatoriaus Napoleono Didžiojo. Atrodo, kad tūkstanties metų amžius, kuris truko nuo IX iki XIX šimtmečio ir kuris skiria Karolį Didįjį nuo Napoleono Didžiojo, galėtų liudyti apie šios Karolio konstrukcijos didelį ir tvirtą pastovumą. O vis dėlto iš tikrųjų Karolio Didžiojo svajonė nebuvo realizuota; jojo kūriniui nebuvo lemta įvykdyti visos Krikščionijos subūrimas vienoje universalinėje valstybinėje organizacijoje. Kol gyvas buvo Karolis, jojo kūrinys buvo tikras. Tačiau jojo įpėdiniai vieningos pasaulinės Vakarų Žmonijos Imperijos išlaikyti nepajėgė. Tiesa — ji nesubyrėjo, bet nesugebėjo savo valdančiųjų imperiumu visą Krikščioniją apimti ir sudrausti. Imperatorių, Karolio įpėdinių, galia kartais išsiplėsdavo ir veikė labai plačias sritis, sudrausdama net Krikščionijos periferijas ir virsdama įsakytinės tarptautinės Krikščionijos „Pacis" veiksniu, slėgiančiu tolimas šalis su jų savotiškomis vietos konstrukcijomis ir įsikišdama į įvairių kraštų viešuosius santykius, kaip vyriausiojo autoriteto

reiškėja arba net tiesioginė valdovė. Tačiau jau niekuomet ji netapo tikrai universalinė, visų pripažinta ir pajėgianti visą ir visus suvaldyti bei sudrausti. Užtai dažnai ji smuko ir iš viso turėjo varžytis bendrose įvairių vietos galių rungtynėse, kaip vienas daugelio Krikščionijoje dygstančių ir besisteigiančių galios kūrinių. O pagaliau moderninei teritorinei vietos valstybei įsikūrus, sutvirtėjus ir nusistojus — ji, kad ir besivadindama Šventąja Romos Imperija, pati galutinai virto tam tikru vietos valstybinės konstrukcijos vienetu, tiesa — ne visiškai lokalizuotu, bet jokiu būdu ir ne universaliniu, slėgiančiu ir sudraudžiančiu visą Vakarų civilizacijos Žmoniją.

23. Šventoji Romos Imperija — didžioji stilinga viduramžių socialinių idėjų sintezė ir fikcija.

Tad galima pasakyti, kad Karolio Didžiojo įkurtoji Šventoji Romos Imperija iš tikrųjų tebuvo tik šios Imperijos fikcija. Ji ir liko fikcija, vėliau tapusi tam tikra aprėžta konfederacine, bet ne pasauline ir ne universaline konfederacine, tiktai vietos konfederacine konstrukcija. Tai buvo didžioji Viduramžių teisinė fikcija, vienas didingų sociališkai-teisinių tos įdomios ir nepaprastos istorinės gadynės kūrinių. Joje buvo įsikūnijusi visų Viduramžių socialinių idėjų sintezė. Gal jokioje kitoje žmonių istorijos gadynėje nebuvo tokio gilaus kontrasto tarp žiaurios tikrenybės ir išsvajotos tobulos santvarkos, pagrįstos idėjų kūriniais ir sudarančios sudėtingos harmonijos konstrukciją fikcijų srity, kaip kad tatai tenka konstatuoti viduramžių gadynėje. Juo ryškesnė buvo anarchija — juo tobulesnė ir tvirtesnė buvo ši idėjinė fikcijų konstrukcija. Viduramžių svajojamoji socialinės harmonijos santvarka sudarė sui generis socialinės architektūros meno kūrinį, lygiai didingą ir painų, bet logingą ir puikų, stilingą, kaip didžiųjų viduramžių katedrų kūriniai statybos srity. Šiame stilingame Viduramžių socialinės architektūros meno kūriny, kuris teisinių fikcijų srity buvo užbaigtas ir kurį mes pažinti galime ne iš anų laikų istorijos socialinių faktų srity, bet iš tų laikų rašinių ir minčių, paslėptų traktatuose ir teisiniuose disputuose, — universalinės pasaulinės Imperijos fikcija užima nepaprastą vietą. Visos šios konstrukcijos linijos, visi atskiri jos epizodai subėga į šią vyriausiąją konstrukcijos fikciją, kurioję jie harmonizuojasi ir gauna vieningą išraišką.

24. Teisinės Šventosios Romos Imperijos fikcijos vaidmuo.

Tačiau nors teisinė fikcija, kilusi iš svajonių ir idėjų pasaulio, iš idealistinių troškimų ir mokslinės socialinių reikalų racionalizacijos, nesudaro visos tikrenybės ir viena neatstoja visų faktų, vis dėlto ji taip pat sudaro sui generis socialinės tikrenybės elementą, kuris veikia ir faktus ir socialinės bei teisinės evoliucijos linkmę. Teisinė fikcija, ypač kai ji yra populiari ir tvirtai nusistojusi žmonių sąmonėje — o viduramžių krikščionijoje tokia kaip tik buvo ši beveik visų pripažinta pasaulinės Imperijos fikcija — labai daug sveria socialiniame gyvenime; vieniems procesams dygti ir plėstis ji padeda, kitus iškreipia arba slopina arba pagaliau jų veikėjus verčia aikvoti energiją jos padariniams pašalinti ir žmonių sąmonėje kitokias sąvokų formules konstruoti ir jas sutvirtinus jomis anąją fikciją nukonkuruoti ir idėjų pasauly kovą o kartais ir griežtą bei ilgą karą vesti. Pasaulinės Imperijos idėja ir jos fikcija — Šventoji Romos Imperija — ilgus amžius valdė krikščionijos širdį ir protą. Ji eina raudonu siūlu per visą anų amžių sociališkai-idėjinį judėjimą, per visus krikščionijos jausmus ir per jos mintį. Ne tiktai Bažnyčios mokslas ir Imperatorių agentai, publicistai ir scholastikos filosofai, bet ir tokie minties ir dvasios milžinai, kaip Dante, ją tvirtino ir jos viešpatavimą dogmatizavo. Tikybinėje tvirtovėje anų laikų mokslo atmosferoje jos veikimas ir jos autoritetas iš tikrųjų sudarė nepaprastą psichinę jėgą, visiškai realią ir baisią toms pastangoms bei procesams ar kūriniams, kurie veikė kitokia kryptimi ir mėgino kitokią socialinę konstrukciją įgyvendinti. Ir nors pagaliau ji tapo sociališkai-teisinėje Europos Vakarų konstrukcijoje nugalėta, vis dėlto ji mūsų civilizacijos sąmonėje nedingo ir jos aidai tebėra gyvi net iki šių laikų. Kaip sui generis psichoza — ji buvo įsigalėjusi ir valdžiusi žmonių sąmonę ir jos sveikas grūdas nemirė; jo nenuslopino jos nugalėjimas; nes iš tikrųjų šioje didingoje Imperijos fikcijos romantikoje glūdėjo gilus idealistinis visuotinio ir vieningo Žmonijos jungtinio nujautimas, nujautimas tos galutinės ir paskutinės socialinės integracijos, turinčios apimti visą žmonių visuomenę ir žmonių socialiniam bendravimui suteikti organizacinę formą, tas „Gentis Humani“ Respublikos nujautimas, kuris gyvas yra ir mūsų širdyse ir kuris įvairiomis konstrukcijomis ir įvairiais

metodais reiškiasi ir mūsų laikų sociališkai-teisiniuose, politiniuose arba bent idėjiniuose kūriniuose, susijusiuose su įvairiausiais, kartais kits kitam griežtai priešingais, judėjimais. Šio nujautimo bei atitinkamo troškimo pėdsakai galima konstatuoti ir demokratinėje Didžiosios Prancūzų Revoliucijos propagandoje, ir Napoleono Didžiojo Imperijos kūriny, ir 1815 m. Šventoje Sąjungoje, ir Tautų Sąjungos idėjoje, ir socialistiniame judėjime, ir komunistinėje koncepcijoje, ir Romos-Katalikų Bažnyčioje, kuri Viduramžių laikais buvo žymiausia šios idėjos ir jos įkūnijimo fikcijos įkvėpėja ir kuri, kad ir priversta prisitaikinti prie kitokios tikrenybės, niekuomet šios minties visiškai neišsižadėjo ir šio nujautimo savo idealistinėje nuotaikoje nepaneigė. Tačiau Viduramžy šis nujautimas buvo įsikūnijęs į tam tikrą teisinę fikciją, kuri tikybiniu jausmu tapo sutvirtinta ir pastatyta tikrenybės vietoje, laikoma faktu prieš tikruosius objektyvinius faktus. Tai buvo, jei galima taip išsitarti, subjektyvinės masinės sąmonės faktas, nukonkuruojąs objektyvinį tikrenybės faktą. Buvę taip, kaip tikėta, nors faktiškai to nebuvo. Tikintiesiems nėra tikrenybės ribų. Tikėjimas stebuklus daro ir tikrenybę subjektyviškai griauna. Tatai ir buvo Viduramžy Šventosios Romos Imperijos istorijoje.

25. Du valstybės kūrybos keliai viduramžy.

Viduramžių anarchijoje valstybinė idėja niekuomet nebuvo visiškai apmirusi. Ji nuolat buvo ne tiktai gyva, bet ir veikli. Valstybinės kūrybos pastangos ėjo dviem konkuruojančiomis srovėmis, dviem skirtingais keliais: vienas kelias, kaip esame minėję, vedė į pasaulinę (arba bent visos krikščionijos) Romos Imperiją, antras — į teritorinę vietos valstybę.

26. Universalinė valstybė monistiniu Bažnyčios mokslu.

Pirmasis kelias troškimų ir idėjų srity buvo tvirtesnis. Jį, kaip esame sakę, dar prieš Karolio Didžiojo įkurtąją Šventąją Romos Imperiją veikė užsilikusios žmonių sąmonėje Romos viešosios teisės sąvokos ir įspūdinga galingos Romos tradicija, gyva ne tiktai senosios Romėnų visuomenės likučiuose,

bet ir barbarų visuomenėje. Garsiosios Romos šešėlis per amžius liko gyvas Vakarų žmonijoje ir giliu įspūdžiu veikė visus sudėtingus jos sluoksnius. Šiam idealui stiprios paramos teikė ir tos sociališkai-moralinės sąvokos, kurias ūgdė ir auklėjo pasaulinė Bažnyčia. Kaip viena yra pasaulinė Kristaus Bažnyčia, viena Dievo ir jojo dvasinio atstovo ir Kristaus vietininko žemėje moralinė valdžia — Romos-Katalikų Bažnyčia ir Romos Popiežius, taip viena Krikščionijai turinti būti ir pasaulinė Imperija, viena vieno Imperatoriaus valdžia esanti taip pat iš Dievo; žinoma — Romos Imperija ir Romos Imperatoriaus valdžia.

Aiškiai monistinėje tikybinėje Romos-Katalikų Bažnyčios koncepcijoje žmonių gyvenimo tikslai yra vieningi. Jie esą žmonėms Dievo nustatyti ir skiriami žmonių amžinąjai laimei, kurią žmonės tegalį pasiekti tiktai savo darbais, laikydamiesi Dievo įsakymų ir kovodami su piktu principu, įsivyravusiu žemėje ir pačių žmonių palinkimuose per jųjų tėvų nuodėmę. Dievo karalystei danguje laimėti reikią nugalėti velnio pragaro karalystę, siaučiančią žemėje žmonių nuodėmėmis ir veikiančią žmones pagundomis. Žmonių socialinis bendravimas taip pat ne kam kitam, kaip tiems patiems tikslams, esąs skiriamas. Savo sunkiai kovai laimėti, žemės gyvenimo tikslui pasiekti žmonės esą reikalingi savo visų jėgų subūrimo ir tikslaus sutvarkymo. Visi luomai, visos žmonių paderinės, visa žmonija esanti solidari šiame dideliame gyvenimo darbe. Tad visa socialinė santvarka ir visos socialinės institucijos turinčios būti subordinuotos šiam vyriausiajam visuotiniam tikslui. Jėgų skaldymas, nesantaika, socialinių tikslų išblaškymas esą kenksmingi ir veikią žmonių nelaimę. Visos socialinės institucijos turinčios harmoningai ir drausmingai suplaukti į vieną vyriausiąją instituciją, lygiai kaip ir visi smulkesni tikslai tik tiek tegalį būti pateisinami, kiek jie yra suderinti su vyriausiuoju tikslu ir kiek jie jam patarnauja. Šiuo yra pagrįsta universalinės socialinės funkcijos idėja Bažnyčios moksle.

Kaip šiuo griežtu monistiniu mokslu nesąmone būtų buvęs daugelis bažnyčių esant vienam Dievui ir vienai tikrajai Dievo įsakymų konstrukcijai, lygiai taip pat nesąmone būtų buvusi daugybė atskirų valstybių, veikiančių kiekviena savo skirtingu funkcionaliniu imperium'u, nesubordinuotu vieningam pasauliniam imperium'ui. Šitokia laisvų, kita nuo kitos nepareinan-

čių, savo atskirais ir skirtingais tikslais veikiančių valstybių daugybė suponuotų ir laisvą socialinių tikslų daugybę bei jų įvairumą, o tatai monistiniu tikybiniu Bažnyčios mokslu ir esą neįmanoma, priešinga visai ideologinei koncepcijai ir dogmos tiesai.

27. Bažnytinės Imperijos racionalizavimas.

Kol dar Karolio Didžiojo veikalas nebuvo įkurtas — šie monistinio Bažnyčios mokslo padariniai nebuvo taip ryškiai nukreipti prieš vietos galiūnų pastangas šioje ar kitoje teritorijoje sutvirtinti savo atskirą valstybinio pobūdžio imperium'ą.

Bet kai Šventoji Romos Imperija tapo Karolio Didžiojo įsteigta, tai visa ši bažnytinės doktrinos koncepcija su visais jos padariniais ir išvadomis tapo kanalizuota į šį kūrinį ir jam taikoma jam palaikyti ir jį teisiškai sutvirtinti. Kaip buvome sakę, politiškai Karolio įpėdinių laikais ši Imperija virto pasaulinės Imperijos fikcija, tačiau šiuo sąvokų tūriniu ji buvo teisiškai gyva žmonių sąmonėje. Gyvybės ir moralinės jėgos jai teikė Bažnyčios mokslas. Į Karolio Didžiojo įsteigtą ir bažnytiniu Imperatoriaus vainikavimu bei šventais aliejais patepimu įšventinta Imperiją buvo žiūrėta, kaip į vieninteli tikro, teisėto, paties Dievo sankcijomis sutvirtinto ir todėl neginčytino imperiumo reiškinį.

Viduramžių ankstyvais laikais, žlugus Vakarų Romos Imperijai, Bažnyčia palaikydavo Rytų Romos — Bizantijos — imperatorių pasaulinio imperiumo autoritetą ir fikciją, tačiau vėliau — pačiai Bažnyčiai suskilus į dvi, Vakarų ir Rytų, bažnyčias, kurių kiekviena kaltino antrąją nukrypimu nuo tiesos ir sau tiesos monopolį bei universalinės Kristaus bažnyčios titulą rezervavo, Romos-Katalikų Bažnyčia, besisavindama teisę spręsti teisinį pasaulinio imperiumo tikrumą ir jį disponuoti, skelbė teoriją, kad dėl Bizantijos imperatorių schizmos teisėtoji pasaulinio imperiumo galia tapusi Bažnyčios perkelta iš schizmatikų Graikų į Kristaus Bažnyčiai ištikimus Germanus ir šiuo sprendimo titulu teisėtais pasaulio valdovais esąs imperatorius Karolis ir jo įpėdiniai. Pasaulinės Imperijos fikcija buvo teisiškai tiek reali, kad skaitant anos gadynės publicistiką, puikiai iššiūrėtą Vokiečių mokslininko Gierke ir kai kurių

kitų rašiniuose, galima būtų manyti, kad Vakarų Romos Imperija buvusi tikrenybės faktu, kaip tikra bent Vakaruose universalinė valstybė.

Imperijos fikcijos, kaip teisiškai-socialinės tikrenybės fakto, palaikymas nuo Bažnyčios ne tiktai intuityviškai vykdomas, bet jos mokslo racionalizuojamas.

28. „Sacerdotii" ir „imperii" ginčas.

Tiesa, garsus ir per amžius tęsiamas buvo Popiežiaus su Imperatoriumi — dviejų skirtingo metodinio pobūdžio, bet vieningos vyriausios idėjos, valdžių (sacerdotii ir imperii) ginčas, pareinąs kartais net į griežtąją kovą. Tačiau šis istorinis ginčas — tai buvo ginčas ne dėl kurios vienos šių dviejų valdžių ekskliuzivizmo, turinčio pašalinti antrąją, — nes jos abi buvo kita kitos pripažįstamos esančias lygiai teisėtas ir kilusias iš to paties vieningo šaltinio — iš Dievo bei tiems patiems Dievo nustatytiems tikslams skiriamas ir tą pačią socialinę funkciją skirtingais metodais vykdančias, bet dėl jųjų hegemonijos vienos antrajai. Ginčo problema buvo ši: ar dviejų vieno vyriausiojo tikslo valdžių arba žmonių valdymo metodų viena ir jeigu taip — tai būtent kuri aukštesnė ir kuri kuriai turi pasiduoti? Bet kad abi valdžios — bažnytinė popiežiaus valdžia (sacerdotium) ir pasauliškai-valstybinė imperatoriaus valdžia (imperium) — yra Dievo įkurtos, lygiai universalinės, skiriamos visai krikščionijai (ateity — visai žmonijai) ir turinčios veikti tais pačiais amžinosios žmonių laimės ir Dievo įsakymų įgyvendinimo tikslais, — apie tai tarp jųjų jokio ginčo nebuvo. Bažnyčia čia gynė monistinį vienos — būtent bažnytinės — valdžios hegemonijos, Imperiją — dualistinį abiejų valdžių pariteto — principą.

29. Palaikydama Imperiją Bažnyčia kliudė vietos valstybei įsikurti.

Tačiau į pastangas įkurti teritorinę ir nepareinančią nuo Imperijos vietos valstybę, veikiančią neaprėžtu ir nepriklausomu atskiru vietiniu savo imperium'u, ir į vietos valdovų — karalių, kunigaikščių — pretenzijas į šitokį imperium'ą Baž-

nyčia ir jos mokslas žiūrėjo neigiamai: jie turį pasiduoti imperatoriui, kaip teisėtam krikščionijos valdovui; santykis tarp dviejų valdžių — sacerdotii ir imperii — tegalįs būti nustatomas tik tarp Bažnyčios ir Imperijos, o ne tarp Bažnyčios ir kiekvienos atskirų valdovų valstybinės konstrukcijos, teisiškai tirpstančios Imperijoje; tad ir anasis ginčas dėl hegemonijos vykstąs tiktai tarp popiežiaus ir imperatoriaus, o ne tarp popiežiaus ir vietos karalių, teisiškai subordinuotų imperatoriui. Žinoma — šitokia santykio ir ginčo konstrukcija ir praktiškai buvo Bažnyčiai patogesnė, negu kad pripažinus santykio ir ginčo subjektu kiekvieną vietos galiūną; juo labiau tatai buvo patogu, kad faktiškai dažnai imperatorius buvo silpnesnis, negu vienas kitas vietos karalius tam tikroje „savo" teritorijoje.

Kaip mes jau buvome sakę, valstybinės kūrybos darbas viduramžy ėjo dviem keliais: vienas kelias vedė į vieningą universalinę pasaulinę Imperiją, antrasis — į teritorinę vietos valstybę. Šie du keliai kits kitą išskirdavo; jie buvo konkurenciniai. Kurio vieno jųjų laimėjimas savaime slopino kitą. O kadangi Bažnyčia, kad ir kovodama su imperatoriumi dėl savo hegemonijos Imperijai, savo galingu mokslu palaikė ir tvirtino žmonių sąmonėje kaip tik Imperijos, kaip vienintelės pasaulinės teisėtos valstybės, tėzę, tai ji šiuo kliudė vietos valstybės kūrybai. Savaime aišku, kad visa tai, kas Imperijos tėzę žmonių sąmonėje tvirtino, kenkė vietos valstybės tėzei ir teikė paramos ne tiktai imperatoriaus pretenzijoms, bet ir įvairių socialinių veiksnių vietos valdovams priešinimuisi. Nes jeigu teisėta tėra tik imperatoriaus imperium'o galia, tai vietos valdovų galia jokio teisinio pagrindo neturinti ir sudaranti tiktai uzurpaciją, kuriai pasipriešinimas esąs visiškai teisėtas. Esą — ką gi čia karaliai reikalauja sau klusnumo, jei jie patys privalo klausyti imperatoriaus. Esą — jei to reikalautų imperatorius, tai tatai būtų suprantama ir pagrįsta teisėtos krikščionijoje santvarkos titulu, bet vietos karalių tokie reikalavimai esą ne kas kita, kaip jų prasimanymai ir paprasto, dargi griežtai neteisėto, smurto reiškiniai. Tokios idėjos stiprino anarchiją, kurią vietos valdovai — vietos valstybės kūrėjai — stengėsi suvaldyti ir savo imperium'u sudrausti. Ir jei Imperija pati betarpiškai buvo silpna ir be šios paramos nebūtų

vietos valstybės kūrybai baisi, tai užtai galinga buvo jos tėzė ir jos teisinė sąvoka žmonių sąmonėje ir josios rėmėja — Bažnyčia.

30. Dviejų kardų legenda ir bažnytinė jos interpretacija.

Tačiau ne tiktai šiuo Bažnyčia buvo vietos valstybės kūrybos priešininkė. Visos jos pretenzijos viešpatauti ar vadovauti Imperijai eo ipso ir juo labiau lietė ir bet kurią vietos valstybę. O kokios buvo šios pretenzijos — mes jau tai esame pasakę, tačiau čia dar jų tikslią teoriją išdėstysime.

Sacerdotium turįs vadovauti imperium'ui, nes jis, sacerdotium, nustatąs imperium'ui jo veikimo tikslus ir funkciją, kadangi jis, sacerdotium, esąs Dievo valios ir įsakymų reiškėjas bei aiškintojas. Valstybės valdžia esanti iš Dievo — tai tiesa, tačiau ne tiesiog ir ne betarpiškai iš Dievo, bet per Bažnyčią. Kovai prieš nuodėmę, prieš Velnio galią, — žmonėms išganyti ir amžinąją laimę pasiekti — Dievas esąs įteikęs Žmonijai du kardu (kalaviju): a. dvasinį kardą (Bažnyčia ir jos vyriausybė su popiežiumi viršūnėje — mokslas, Dievo žodžio interpretacija ir Jojo valios konstatavimas, nuodėmių išrišimas — išpažintis, dvasinė bausmė ir tikybinė drausmė...) ir b. pasaulinį kardą (valstybė ir valdovas — fizinė jėga, smurtas, — ginkluotos pajėgos, policija, teismai, kalėjimai, budeliai...). Pasaulinis kardas esąs žmonijai suteiktas tam, kad remtų dvasinį kardą ir vykdytų Bažnyčios sprendimus bei įsakymus, gintų silpnuosius nuo stipresniųjų prievartos ir gintų pačią Bažnyčią. Esą piktų, velniui pasidavusių žmonių, kurie geruoju Bažnyčios įsakymui nepasiduoda, tyčiojasi iš Dievo žodžio, tikybinės drausmės priemonėmis yra nesuvaldomi, suvedžioja kitus, kenkia dorovei ir sunkiajai žmonijos kovai už Dievo karalystės laimėjimą; jiems suvaldyti ir sudrausti nesą kitokio būdo, kaip tiesioginis jų atžvilgiu smurtas, turįs apsaugoti žmones nuo jų pikto veikimo.

Abu kardus Dievas esąs įteikęs Bažnyčiai, kuri pirmąjį — dvasinį — kardą palieka sau ir jį patį valdo — tai jos sacerdotium; tačiau pasaulinio kardo valdymas Bažnyčiai netinkąs, tatai su jos veikimo metodais esą nesuderinama ir reikalinga kitokio būdo ir ištisos sistemos priemonių, koliduojančių su dvasinio kardo valdymo priemonėmis. Pasaulinis kardas

esąs Bažnyčios valdžios deleguojamas — perduodamas, pavedamas — valdovui; taip pat Bažnyčia esanti valdovų veikimo, kitaip sakant — pasauliniu kardu naudojimosi, — prižiūrėtoja, valdovų teisėja, jų valdymo sprendėja. Vadinasi — valstybės funkcija nesanti savarankiška (autonominė), josios valdžia esanti ne tiktai paties Dievo, bet ir Bažnyčios, kaip Dievo valios aiškintojos, — agentė, ji negalinti pati savo tikslų bei funkcijos laisvai ir iniciatyviškai nustatyti.

Tą tezę, kad pasaulinis kardas (valstybės valdžios imperium) yra valdovui ne tiesiog ir betarpiškai Dievo pavedamas jį valdyti, bet Dievo yra drauge su dvasiniu kardu Bažnyčiai įteikiamas ir jau tiktai pastarosios valdovui deleguojamas jį valdyti, ir kad esą kitaip ir būti negalį, Bažnyčia rėmė tuo samprotavimu, kad esą Bažnyčios pajėgos — tai esanti šviesa, sąmonė, mokslas, visa tai, kas reikalinga tiesai pažinti, Dievo valiai suprasti ir ją interpretuoti; Bažnyčia viena turinti kvalifikacijų šiam darbui; esą gi valstybės pajėgos — tai esanti fizinė jėga ir jos veikimo būdas. Jei Bažnyčia žmonijoje reiškia jos širdį ir jos protą, kuriuos Kristaus žodžiais inspiruojanti Dievo malonė ir apšviečianti Šventoji Dvasia, tai Valstybė su jos imperium'u reiškianti žmonijos kumštį. Kumštis esąs reikalingas širdies ir proto vadovybės, nes be šios vadovybės, būdamas paliktas savo laisvajai intuicijai ar inercijai, kumštis, sekdamas savo prigimties palinkimais, imtų visą aplink daužyti ir visus mušti, neskirdamas gero nuo pikto, ir tada jo veikimas būtų žalingas. Jis netarnautų, bet kenktų Dievo nustatytiems tikslams ir nepajėgtų valdyti Dievo žmonėms suteikto kardo. Savo tarnybinei funkcijai jis esąs reikalingas širdies ir proto (Bažnyčios) nurodymų: štai čia mušk, šį sudrausk, aną apsaugok ir pats liesti nedrįsk, štai anąjį sutriuškink ir sunaikink, tą suardyk ir t. t. Tada viskas būsią tvarkoje ir žmonijos tikras reikalas būsiąs aprūpintas, o kumšties veikimas būsiąs palaimintas ir šventas. Kitaip gi jis būsiąs prakeiktas ir piktas.

Štitoksai buvo nuoseklus monistinės Bažnyčios mokslas, tvirtas ir aiškus, racionalizuotas ir tikybiškai gilus.

31. Dviejų kardų legenda valdovų interpretacijoje.

Imperatorius ir vietos valdovai buvo linkę kitaip interpretuoti savo galią. Jie, žinoma, neneigė, kad jųjų valdžia jiems esanti Dievo pavesta — anais gilios tikybinės nuotaikos laikais tatai ir nebūtų galima neigti, o pagaliau tatai jųjų autoritetą kėlė ir jųjų galią stiprino, tad jiems būtų ir nenaudinga tatai neigti; jie ir jųjų šalininkai dviejų kardų teoriją priimdavo — ši simbolinė dviejų kardų legenda viduramžy buvo labai populiari tiek profanų tarpe, tiek moksle, kuris ja dažnai naudojosi ir publicistikos funkcijai vartojo. Tačiau imperatoriai ir karaliai bei jų šalininkai tvirtino esą pasaulinis kardas jiems esąs Dievo tiesiog pavedamas — Bažnyčiai netarpininkaujant. Tad jie Bažnyčios valdžios — sacerdotii — vadovavimo pripažinti nenorėjo, laikydami save autonominiais ir visiškais valstybės funkcijos šeimininkais ir jos tikslų bei veikimo sprendėjais. Tačiau bent iš karto ir patys pretenduoti vadovauti Bažnyčiai nedrįso.

Vadinasi — Bažnyčia reikalavo valstybės subordinacijos ir jos su Bažnyčia paritetą neigė; valstybė gi griežtai reikalavo bent pariteto ir už tai kovojo, Bažnyčios gi subordinacijos — bent aiškiai — nereikalavo.

32. Monumentinės socialinės santvarkos koncepcija viduramžy (prof. Redslob'o žodžiais).

Monumentinę pasaulinės Bažnyčios ir pasaulinės Imperijos konstrukciją Redslob'as gražiai apibūdina šitaip:

„Tautų sąmonėje Viduramžiais atsispaudė didinga vienumo idėja, kuriai tolygios negalima rasti nė prieš tai, nė moderninės istorijos laikais. Tatai pareina nuo to fakto, kad tautos Vakarų šeimininkės po kelių amžių klajojimo buvo visos pagautos vienos dvasinės jėgos, kuri suvaldė ir sudraudė jųjų ekspansyvinę nežinančią ribų jaunystę. Ši jėga, kuri per amžius tvarkys istorijos laikrodį, tai buvo krikščionybė.

Nazareto mokytojo tikyba glūdi pačiuose dviejų didingų ir visur viduramžius valdžiusių fenomenų pamatuose: pasaulinės Imperijos ir universalinės Bažnyčios.

Forumo griuvėsiuose iškilo kryžius ir iš jo išskrido Imperijos erelis Bažnyčia ir Imperija yra Romos įpėdiniai. Tačiau jųjų esmė yra skirtinga nuo Cezarių viešpatavimo. Jos nėra įkurtos ginklų nugalėjimu, jųjų šaltinis — tikybinis: Jos yra tam tikros idėjos kūrinys.

Dievas šioje pakalnėje steigiąs valdžią, kuri yra Jo amžinos karalystės atvaizdas. Imperatorius ir popiežius jos reiškėjai.

Imperatorius esąs didelio mistinio organizmo ginkluota ranka („bracchium saeculare"). Jis esąs įstatymų leidėjas ir teisėjas ir turįs išlaikyti taiką, idant žmonija, paliuosuota nuo žemės rūpesčių ir besirūpindama tiktai amžinybės laimėjimu, galėtų save pavesti Bažnyčiai ir jos vadovaujama — pakilti į Dievo karalystę...

Tiesa — niekuomet Imperija nepasiekė tos viršūnės, kurią jai jos pašaukimas skyrė. Niekuomet ji nepajėgė nustatyti savo pasaulinio viešpatavimo...

Vis dėlto dėl sumanymo katastrofos nereikėtų užmiršti tos aukštos reikšmės, kurios turėjo Imperija viduramžy.

Pirmoje vietoje tenka paminėti didelis vaidmuo, kurį per ilgus amžius vaidino Imperija taikos išlaikyme. Yra viena baisi nelaimė, kurios nėra patyrę viduramžiai ir kuri teko skaudžiai patirti tiktai ateinančioms kartoms: tai Europos tautų visuotinis karas. Keli fenomenai apsaugojo viduramžius nuo šios nelaimės. Tačiau svarbiausias šių fenomenų glūdėjo pačiame Imperijos gyvavime ir pačioje jos esmėje... Vienu žodžiu — Imperijos supremacija buvo pacifistinė. Galima pasakyti, kad Europos lygsvara parėjo nuo Imperijos. Tiktai, — ir tatai buvo aniems laikams ypatinga, — ši lygsvara tai buvo padarinys ne lygios įvairių valstybių jėgos, bet kaip tik centrinės valstybės (Imperijos) persvaros ir drauge jos silpnumo.

Klaidinga būtų tvirtinti, kad Imperija buvusi tarptautinės teisės konstrukcija. Nes ji kaip tik buvo sumanyta, kaip valstybė, ir kaip tokia — turėjo kitus kraštus valdyti. Mes žinome, kad šios pretenzijos materiališkai ji įgyvendinti nepajėgė. Tačiau ji įgyvendino ką kitą ir šiame glūdi jos tikroji reikšmė: ji subūrė Europos tautas į tam tikrąją idėjinę bendruomenę. Ar norima šiam įrodymu? Imperija buvo viena tų sprendžiančių jėgų, kurios sukūrė kryžiaus karų judėjimą ir vedė visą krikščioniją vaduoti Šventąjį Dievo Karstą. Šiuo Imperija išsaugojo Europos civilizaciją. Nes kryžiaus karai nebuvo tiktai grobimo karais, bet buvo gynimosi karais prieš gręsiantį neišvengiamą Islamo įsiveržimą. Ir štai — iškeldama ir ugdydama krikščionijos sąmonėje solidarizmo idėją — Imperija paruošė psichologinę dirvą, kurioje galėjo išdygti tautų teisė.

Štai tas Imperijos patarnavimas tarptautinei teisei ir štai kodėl ji yra nusipelniusi garbingą vietą šios disciplinos istorijoje.

Bažnyčia buvo panašioje padėty. Ji taip pat buvo universalumo reiškėja. Ji tautų tarpe taip pat ugdė bendrus troškimus ir žadino jose brolišku jausmus:

Viduramžių pasauliniame plane popiežius žengė su imperatoriumi. Bažnyčios, kaip ir pasaulinės valstybės, pašaukimu buvo įgyvendinti žmonijoje taikos gadynė. Nes ji buvusi įkurta paruošti kelius Dievo karalystei ir suteikti jau čia žemėje aukštesnės santvarkos palaiminimą.

Jeigu popiežius norėjo pasiekti šį aukščiausiąjį tikslą, jis turėjo disponuoti visą valdžią Bažnyčioje, jis turėjo įkūnyti absoliutinį autoritetą

dvasinėje srity. Jojo valia turėjo valdyti krikščionijos bendruomenę, kaip vyriausias įstatymas.

Šita sąlyga buvo pasiekta. Teoriškai pasirėmęs apokrifiniais (suklastotais) Izidoriaus dekretalais, Grigaliaus doktrinomis ir Gracijano teisių knygomis, įgijęs moralinį prestižą, kaip kryžiaus karų iniciatorius, veikdamas artimame kontakte su elgetaujančiomis brolijomis, su riterių ordenais, su dideliais Paryžiaus ir Bolonijos universitetais, o dar iki XIII amžiaus ir su Prancūzijos sostu bei dvasiškija, — popiežius tiek padidino savo galią, kad pagaliau tapo valdovu („maître absolu")...

„Viduramžių popiežių majestotas (didybė) buvo toks, kokio neturėjo ir nepažinojo joks valdovas nuo Romos Cezarių ir Didžiojo Frankų Imperatoriaus (Karolio) laikų.

Gal kas paklaustų: ar jie sunaudojo šią nepaprastą jėgą pasiekti tam tikslui, kuris jiems buvo paskirtas dieviško pasaulio plano? Ar jie valdė žemę, kaip Kristaus apaštalai? Į šį klausimą, suformuluotą bendru posakiu, atsakyti nelengva. Tačiau negalima neigti vieno daikto: Bažnyčia atliko didelį ir kilnų darbą, suteikdama Europai vieną psichinę kultūrą, stilizuodama žmonių sielas vienu pavyzdžiu („d'après un modèle unique") ir duodama tautoms bendrąjį idealą.

Kryžiaus karų judėjimas yra ryškiausia šio istorinio reiškinio iliustracija. Šaukdami karalius ir kunigaikščius kovai prieš netikėlius — popiežiai atliko darbą, kuris pasaulio metraščiuose yra vienintelis. Jie tautų bendravimą tikybiniame vienos bendros pareigos jausme. Jie subūrė Europą po viena bendra vėliava. Kuriam laikui jie nustatė ir įgyvendino santaiką ir sutarimą krikščionijoje.

Kad tikinčiųjų ginklas pajėgtų išvaduoti Šventąjį Karstą — reikia, kad bet kuris karas būtų sulaikytas Vakaruose. Santykiuose tarp savęs karaliai ir kunigaikščiai turi kalaviją palaidoti; kryžiaus karų dalyviai turi būti apsaugoti prieš bet kurį įsiveržimą į jų žemes ir pilis; žodžiu — Dievo karas numato Dievo taiką. Štai kodėl Bažnyčia ryžosi įvykdyti šį pažymėtiną nepaprastą sumanymą — nustatyti visuotines paliaubas Europoje...

Tačiau Bažnyčios įsakomų paliaubų idėja yra senesnė už kryžiaus karus. Jau XI amžiuje mes randame Akvitanijoje keliamą sumanymą apdrausti tikybine taika tas dienas ir savaites, kurias einant krikščionių tradicija priimta švęsti. Jau 1027 m. Elno sinodas veikia šia kryptimi. Bažnyčia įsako „Treuga Dei" (Dievo paliaubos), nuolat plėsdama jos pagrindą. Kas ją laužo — tas yra prakeikiamas (ekskomunikuojamas). „Judices paciarii" (tam tikri taikos teisėjai) baudžia šiuos nusikaltėlius. Per Liège'o ir Kolonijos (Kölno) diocezijas „Treuga Dei" plečiasi į Vokietiją. Prieš pirmąjį kryžiaus karą 1095 m. Clermont'o' sinodo ir 1179 m. trečiojo Laterano sinodo ji skelbiama esanti bendruoju krikščionijos įstatymu. Elgetaują ordenai ir Taikos Broliai palaiko jos tradiciją.

Šitokiu būdu Bažnyčia nustato didelį faktą tautų gyvenime. Ji sudraudžia smurtą ir veikia tvarkos naudai...

Šie du viešpatavimai (suprask: Bažnyčia ir Imperija) išgyveno savo laiką. Jie viduramžy atliko nepaprastą darbą. Jie davė pasauliui pamatą toje gadynėje, kada tautos dar sau nebuvo įsamoninusios savo vienybės, dar nebuvo valstybiškai įsikūrusios ir sudarė tiktai painius, bet nesuaugusius į vieningą organizaciją („incohérants") feodinių fiefų subūrimus. Kada jaunos tautinės valstybės (suprask: vietos valstybės) susitvarkė ir pajuto savo gyvybinę jėgą, Imperija ir Bažnyčia šį savo vaidmenį užbaigė. Jos suskilo, ir jų suirimas tapo paveiktas kaip tik tų augančių valstybių, kurios, nekantrios, kaip viskas, kas jauna ir karšta, ardė pasaulinės tvarkos konstrukciją, kuria rėmėsi jų pačių kūdikystė...

Nuo to laiko — vieningos Europos santvarkos idėja tapo tiktai literatūros sąvoka" (Redslob — „Histoire des Grands Principes du Droit des Gens depuis l'antiquité jusqu'à la veille de la Grande Guerre", Paris, Rousseau et C-ie, éditeurs, 1923 m., 178—184 pusl.; tas pats — vietomis net tais pačiais žodžiais — pakartota to paties autoriaus kitame rašiny: „Théorie de la Société des Nations", Paris, Rousseau et C-ie, éditeurs, 1927 m., 111—116 ir 327—329 pusl.).

Dėl Imperijos ir Bažnyčios, dėl ginčo tarp sacerdotii ir imperii, dėl šių veiksnių reikšmės moderninės vietos valstybės kūryboje žiūr. taip pat: Georg Jellinek — „Allgemeine Staatslehre", rusų vertimas: „Pravo sovremennago Gosudarstva", vertė S. I. Hessen, S.-Peterburg, 1908 m., I tomas, 321—325 pusl.

33. Ne monizmo alternatyva (Bažnyčia ar Imperija), bet monizmo (Bažnyčia) ar dualizmo (Bažnyčia ir Imperija) alternatyva — Viduramžių socialinės santvarkos viršūnės formulėje.

Lietuvių mokslinėje literatūroje šią problemą palyti prof. Jaščenka savo rašiny „Tarptautinės Teisės Kursas" (Vytauto Didžiojo universiteto Teisių Fakulteto leidinys, „Teisės Mokslų „Bibliotekos" N 8, Kaunas, 1931 m.) — tarp kito ko šio rašinio I tomo 55—56 ir 67—68 pusl. Prof. Jaščenka teisingai nurodo, kad tikroji ir gili dualistinės didingos Viduramžių socialinės konstrukcijos, kurios dviem elementais buvo Bažnyčia ir Imperija, koncepcija buvo iš esmės griežtai monistinė: jos esmę sudarė vieninga Krikščionijos Respublika — „Respublica Christianorum", kurios funkcioniniais organais buvo tiek Bažnyčia tiek Imperija. Tačiau į prof. Jaščenkos nurodomą metodą, kuriuo šis konstrukcijos dualizmas buvo derinamas į monistinį principą, aš drįsčiau įnešti mažą pataisą. Būtent prof. Jaščenka (op. cit., 68 pusl.) sako:

„Dualizmas galėjo būti paverstas galutine valdžios vienybe dviem keliais: arba pripažinus dvasinės valdžios viršenybę prieš pasaulinę valdžią (pasaulio teokratijos teorija), arba pasaulinės valdžios — prieš dvasinę (pasaulio imperializmo teorija). Tas davė vietos dviem pagrindinėms linkmėms viduramžio politinėse teorijose: papizmui ir imperializmui".

Iš tikrųjų šitaip būtų galėję būti — tatai atrodo loginga; tačiau tikrenybės tatai nevisiškai atitinka: imperatoriai ir iš viso Imperijos šalininkai viduramžių mokslo publicistikoje pretenduoti į aiškią ir kategoringą Imperijos ir jos valdžios hegemoniją Bažnyčiai ir reikalauti Bažnyčios bei jos valdžios subordinacijos pasaulinei valdžiai nedrįso; bažnytinio mokslo monizmas buvo interpretuojamas tiktai Bažnyčios vyresnybės naudai; Imperijos šalininkai griežtai šio monizmo neneigė ir sau jo nesisavino, tiktai Imperijos ir jos valdžios autonomingumu ir tiesioginiu jos su Dievo malone surišimu stengėsi išplėsti dualistinį momentą ir juo bendrąją monistinę koncepciją reformuoti. Jie nedrįso iš karto pasiekti daugiau, negu paritetą su Bažnyčia; Bažnyčios subordinavimo reikalavimas būtų buvęs anų laikų sąvokoms per drąsus; faktinė imperatorių jėga santyky su nepaprastu Bažnyčios autoriteto įsigalėjimu žmonių sąmonėje ir publicistikos sąvokose, veikiamose Bažnyčios mokslo, buvo permaža tam, kad jie pasikesintų šitokią konstrukcijos revoliuciją įvykdyti. Bažnyčios subordinavimo šūkį iškėlė ir faktiškai gana sėkmingai vykdyti pajėgė ne imperatoriai, bet kiek vėliau Prancūzijos karaliai, o toliau tatai tęsė ir kiti jau sutvirtėjusios vietos valstybės valdovai, pasinaudoję dideliu Reformacijos judėjimu, suskaldžiusiu ir žymiai susilpninusiu Bažnyčią bei palaidojusiu viduramžių Bažnyčios vienumą ir universalumą Vakarų krikščionijoje. Publicistikoje tiktai vienas didysis ir labai originalus Marselis Paduvietis, kuris tam tikra prasme galima laikyti demokratinio judėjimo pirmtakūnu, drįso kelti griežtas valstybės hegemonijos ir Bažnyčios subordinacijos idėjas.

34. Marselio Paduviečio doktrinos fenomenas.

Štai ką šiuo klausimu sako Georg Jellinek (op. cit., 322 pusl.):

„Tiesa — sąlygoms pasikeitus — ir vokiškos kilmės rašiniuose atsiranda nurodymai į vokiškos karališkos galios ypatingumus, bet tiktai Prancūzijoje literatūra, veikiama legistų ir net pačios nuo Romos iš dalies atsipalaidavusios vietos dvasiškijos, ima kategoringai skirti Valstybę nuo Bažnyčios ir kelti griežto Valstybės nuo Bažnyčios nepareinamumo idėją. Karaliui Filipui Puikiajam kovojant su popiežiumi Bonifacu VIII ir šios kovos padariniams besireiškiant pirmą sykį Prancūzijoje arba bent Prancūzų įtakoje kilo literatūra, energingai ginanti visišką valstybės atskyrimą nuo Bažnyčios ir pilną jos savarankiškumą Bažnyčios atžvilgiu. Taip pat dvasinėje Paryžiaus atmosferoje gimsta idėjos Marselio Paduviečio, kuris drąsiai ir griežtai, kaip niekas kitas iki tol, gino valstybės supremaciją Bažnyčiai; vis dėlto net ir tuo idėjinio fermento metu jisai šiuo atžvilgiu liko vienas izoliuotas".

35. Dualizmas monizme.

Vadinasi net ir tas paritetas, kuriuo imperatoriai ir jų šalininkai gynėsi prieš Bažnyčios hegemoniją, nebuvo visiškas ir griežtas ir nebuvo

tolygus griežtam Valstybės prieš Bažnyčią pastatymui, jos visiškam iš monistinės koncepcijos išjungimui ir jos laikymui atskira funkcionaline socialine jėga, neiterpta į bendrąjį vieningą pasaulio sutvarkymo ir valdymo planą. Tai buvo ne daugiau, kaip autonomijos reikalavimas ir jos siekimas.

Šią griežto monizmo tezę viduramžių koncepcijoje, aiškiai sunaudojamą Bažnyčios primatui, taip pat ypatingą į ši monizmą dualizmo įterpimą, kaip mes čia jį esame išdėstę, konstatuoja ir gilus Viduramžių sociališkai-politinių koncepcijų žinovas — prof. Otto von Gierke. Konstrukcijos planui tiksliau suprasti ir jo vaizdui pailiustruoti aš čia duodu kelias ištraukas iš šio žymaus autoritetingo moksliininko žodžių (cituoju iš knygos: „Les Théories Politiques du Moyen Age", kuri sudaro Jean de Pange'o Gierke's rašinių vertimą iš vokiečių ir anglų kalbų; Paris, Recueil Sirey, 1914 m.). Gierke's autoritetu mes patikrinsime mūsų dėstymą.

Dėstydamas Viduramžių koncepcijos ir politinės konstrukcijos planą Gierke sako:

„Konstitucinių pasaulio principų pirmasis esąs vienumo principas. Dievas, iš esmės vieninga Esybė, pirminė ir vyriausioji, buvusi anksčiau, negu atsirado besireiškiąs pasauly įvairumas, yra kiekvienos atskiros esybės šaltinis ir drauge jos tikslas, į kurį ji turi evoliucionuoti. Dievo Išmintis sudaranti pasaulio Įstatymą (lex aeterna), glūdanti visame reiškinių įvairume. Dievo Valia nuolat ir vienodai veikianti, valdydama pasaulį ir per visą atskirų Esybių įvairumą jas visas vedanti į tą patį tikslą.

„Todėliai visur, kur bus kuri paskira Visuma („un Tour particulier"), siekianti savo atskiro tikslo, kuris vis dėlto pats yra pasaulio tikslui subordinuotas, turėsiąs pasireikšti principium unitatis. Visur vienumas vadovauja daugumui, kaip ankstyvesnis ir vyresnysis. Daugumas esąs kilęs iš vienumo (omnis multitudo derivatur ab uno) ir į ji grįžtąs (ad unum reducitur). Vadinasi — visa pasaulio tvarka reiškiantisi daugumo subordinavimu vienumui (ordinatio ad unum) ir niekur tikslas, bendras kelioms esybėms, negalėsiąs būti pasiektas, jei vienumas nevaldys šio daugumo ir jo neves į jo tikslą. Šitaip esą dangaus srityse: dangaus kūnai, kurių judėjimas yra harmoningai sutvarkytas, randą savo vienumą taip vadinamame Primum mobile. Taip pat esą kiekviename gyvame organizme: jo pamatiniu pirminiu principu esanti jo dvasia; dvasios pajėgume vienumas esąs atstovaujamas išminties („raison"), o kūno organuose — širdies...

„Tad negali būti kitaip ir žmonių Visuomenės santvarkoje... Tačiau antrą vertus — kiekviena dalelių, sudarančių visumą, reiškianti atskirą vienetą, kuris, pats būdamas tam tikra visuma tam tikram aprėžtam tikslui siekti, pats ir tvarkosi...

„Šiais samprotavimais yra pagrista Viduramžių tezė, jog visa Žmonija sudaranti vieną bendruomenę. Iš tikrųjų Žmonija sudaranti pasauly paskirą Visumą, turinčią savo tam tikrą galutinį tikslą, skirtingą nuo individų ir kitų bendruomenių galutinių tikslų. Štai kodel per visus Viduramžius Krikščionija, kurios likimas buvo laikomas sutampančiu su

Žmonijos likimu, yra vaizduojama, kaip vieninga ir universalinė Bendruomenė, paties Dievo įsteigta ir valdoma. Žmonija esanti „Mistinis Kūnas", ji sudaranti vieną liaudį („populus"), kurios visos dalelės yra tampriai tarp savęs surištos; ji šiame pasaulyje reiškiantisi, kaip plačiausioji universitas; ji sudaranti tą didelę pasaulinę Imperiją, drauge dvasinę ir laikiną kuri vadinama kartais „ecclesia universalis", o kartais „respublica generis humani". Kadangi ji teturinti tik vieną idealą, jam pasiekti ji esanti reikalinga tiktai vieno įstatymo (lex) ir vienos vyriausybės (unicus principatus).

Tačiau nors čia Žmonija yra konstruojama vienos Bendruomenės formoje, vis dėlto ji yra suskirstoma dviem gyvenimo santvarkomis, dvasine ir laikinąja, sudarančiomis dvilypę organizaciją, kuri, einant Viduramžių mintimi, atitinka amžinąjį Dievo įsakymą. Esą iš tikrųjų, atsižvelgiant į dvilypį žmogaus prigimties ir likimo pobūdį, galima konstatuoti, kad tam tikras Dievo Teisės nuostatas, turįs galios visiems amžiams, nustatąs dvi skirtingas santvarkas, skiriamas: viena — laikiniesiems šio pasaulio ar žemėje gyvenimo tikslams, ir antra — amžiniesiems būsimojo ir žemės ribomis neaprėžtojo gyvenimo tikslams. Kiekviena šių dviejų santvarkų reiškiasi, kaip skirtinga valdymosi sritis, subordinuota savo atskiriems įstatams, atstovaujama atskiro valdomojo personalo, vienur dvasiškijos (klero), kitur pasauliečių (laikų — „laïques") ir valdoma atskiros vyriausybės".

„Reikalas suderinti šią dvilypę organizaciją su būtinu vienumo principu duoda pagrindą spekuliatyviniams ginčams dėl santykių tarp Bažnyčios ir Valstybės. Kad dualizmas galėtų būti visiškas ir galutinis — tatai Viduramžių sąmonei yra visiškai nepriimtina ir neįmanoma. Ši dviejų organizacijų santvarkų opozicija turi pranykti vyriausiajame Vienume (ad unum reduci). Ir ši būtent dualizmo suglaudimo vienume metodo problema sudaro dviejų didelių srovių ginčą Viduramžy" (op. cit., 97—103 pusl.).

Įdomi dar ši Gierke's pastaba, pareikšta notoje į tekstą 102 puslapy: jisai nurodo, kad kai kuriose Viduramžių minties konstrukcijose dualizmas pakeičiamas trializmu; tai charakteringas Viduramžių racionalizmui palinkimas į sąvokų kategorizavimą.

„Kartais — sako G i e r k e — Mokslas (studium) yra laikomas trečiąja provincija, kurios gyvenimas nepareina nuo dviejų kitų provincijų gyvenimo. Romėnai esą gavę sacerdotium, Vokiečiai — imperium, Prancūzai — studium; šios trys sritys sudarančios vadinamosios ecclesia catholica rūmus; sacerdotium, Romoje, sudaręs pamatus, studium, Paryžiuje, sudaręs stogą, imperium, Akvizgrane (Aix, Aachen), Arles, Milane ir Romoje, sudaręs keturias sienas". Tačiau trializmo konstrukcija — tai reiškinys publicistikoje tiktai epizodinis. Šiaip tvirtai buvo nusistojęs tiktai konstrukcijos dualizmas.

Tačiau ši mokslo (studium), kaip „trečiosios provincijos", koncepcija, nebuvo tvirta. Šiaip mokslas buvo priskiriamas Bažnyčiai. „Viduramžiais ant visa ko viešpatavo teologija. Septyni laisvieji menai, kaip žinoma, turėjo eiti tam tikras pareigas Bažnyčiai. Būtent gramatika, re-

torika ir dialektika turėjo padėti: viena suprasti Bibliją, antroji — jaudinti bei drąsinti tikinčiuosius, trečioji — atremti herezijas; o aritmetika, geometrija ir astronomija buvo naudingos bažnytinių švenčių datoms apskaityti. Kai dėl muzikos, jos rolė kulto bei religinių apeigų dalykuose yra aiški" (cituota iš Lozanos Universiteto Rektoriaus prof. Arnold Raymond'o straipsnio „Utilitaristinės tendencijos šių dienų aukštajame moksle", patalpinto žurnale „Židinys", — ž. „Židinio" 1931 m. sausio mėn., Nr. 1, — 40 pusl.).

36. Tikybiniai Bažnyčios prioriteto motyvai. Sacerdotium, imperium tyrannicum, imperium justum.

Dualizmo monistinis išsprendimas pasiekiamas Bažnyčios prioriteto metodu. Ši koncepcija griežtai viešpatavo viduramžių minty. Gierke's žodžiais monistinis Bažnyčios prioritetas buvo tarp kitko remiamas šiais tikybiniais samprotavimais:

„Esą Valstybės šaknys esančios žemėje, kai tuo tarpu Bažnyčios — danguje: pats Valstybės pirmykštis atsiradimas, kiek jinai atsiranda savaime Bažnyčios nepaveikta, esąs padarinys žmogaus prigimties, sugadintos pirminės nuodėmės; jos įsteigimas buvęs paveiktas smurto akto, kurį Dievas toleravęs, arba tiesiog nusižengimo, padaryto nusikalstomais sumetimais; tad pačioje savo esmėje ji esanti netobula, kaip visi žmonių kūriniai" (op. cit., 108 p.).

„Šventojo Augustino doktrina tapo suglausta popiežiaus Grigaliaus VII, kuris skelbia, kad pasaulinė valdžia („pouvoir temporel") esanti nuodėmės ir velnio padarinys...; jei nebūtų buvę pirminės nuodėmės, tai nebūtų buvę nė nuosavybės teisės, nė poniškos galios; tiesioginiam Dievo valdyme žemėje būtų žydėjusi laisvė, lygybė ir turtų bendrumas, kaip kad yra aname laimingame pasauly" (ž. 108—109 pusl. pastabą Nr. 16).

„Esą štai kodėl Valstybė turinti būti Bažnyčios pašventinta; šiuo nuo jos nuplaunama jos pirminė dėmė ir einant Dievo sankcija ji tampa teisėtas narys tos Žmonių Visuomenės, kurią Dievas nustatąs... Ir pasaulinė valdžia, sykį įteisinta, lieka nuolatiniu Bažnyčios organizacijos nariu ir tarnu, vieningo ir amžino šios Bažnyčios darbo įrankiu ir bažnytine institucija" (109—110 pusl.).

„Imperium tyrannicum iš tikrųjų esąs senesnis už sacerdotium, bet tiktai popiežiai esą įsteigę imperium politicum, rectum et justum Bažnyčiai apginti ir jai aptarnauti... Kaip tik šios rūšies santykis buvo tarp dviejų valdžių konstruojamas, lyginant jas su saule ir mėnuliu...; iš tikrųjų mėnulis skolina savo šviesą iš saulės. Dar dažniau buvo reiškiama analogija su kūnu ir siela, kuri atitiko tą pačią idėją, nes siela buvo laikoma konstituciniu kūno principu" (ž. 110 pusl. pastabą Nr. 17).

„Nuolat kartojamos tam tikros dualistiškai-monistinės analogijos, pavyzdžiui: auksas ir švinas, dangus ir žemė, saulė ir mėnulis, siela ir kūnas" (ž. 111 pusl. pastabą Nr. 19).

37. Prioriteto ar pariteto problema.

Dėl dviejų kardų legendos, sunaudotos Bažnyčios, popiežiaus ir kanonų teisės hegemonijai, op. cit. (113 pusl. pastaba Nr. 22) sako: „Šventojo Luko Evangelijos atitinkamą vietą (kurioje sakoma, kad Kristus „spiritualem gladium et materialem esse in defensione ecclesiae voluit") rodos pirmą syki buvo alegoriškai panaudojęs Goffredus abbas Vindocinensis, tačiau jis šiuo remia sacerdotii ir regni tiktai susitarimo, bet ne antrojo pirmam subordinavimo būtinumą... Bernardas de Clairvaux... rodos buvo pirmas, kuris šią alegoriją ėmė interpretuoti taip, kaip ją vėliau aiškino Bažnyčios šalininkai... Popiežių tarpe Inocentas III, Grigalius IX, Inocentas IV ir Bonifacas VIII... suteikė šiai teorijai oficialinės doktrinos pobūdį. Ji buvo ir kelių imperatorių pripažinta, tarp kitų Ottono IV, Frideriko II ir Alberto... Nuo to laiko ji tapo aiškia Kanonų Teisės aksioma".

Kai dėl dualistinės tezės sunaudojimo Imperijos (valstybės) reikalams prieš Bažnyčios pretenzijas — Gierke štai ką konstatuoja: „Valstybės šalininkai viduramžy retai drįso mėginti pakreipti šią teoriją laikinosios (pasaulinės — „pouvoir temporel") valdžios naudai ir pritaikinti Vienumo principą Imperijos Suverenumui Bažnyčiai. Tiesa — niekuomet nebuvo visiškai užmiršta senoji gadynė, kada Bažnyčia buvo maždaug visiškai subordinuota Imperijai. Tačiau ši praeitis buvo panaudojama tiktai apsiginti nuo Bažnyčios pretenzijų... Marselis Paduvietis buvo viduramžy vienintelis, kuris savo moksle reiškė visiško Bažnyčios į Valstybę įterpimo principą. Jo, kaip ir kitų scholastikų, išvedžiojimai pagrįsti vienumo idėja, tačiau jo doktrinoje pastaroji gauna formą griežtai priešingą Viduramžių mokslo dvasiai...

Iš viso viduramžy Valstybės šalininkai laikosi senosios bažnytinės doktrinos, einant kuria Bažnyčia ir Valstybė reiškiančios dvi koordinuotas galias, du kardai esą dvi potestates distinctae, o Sacerdotium ir Imperium buvę Dievo valia paskirti dviem nepriklausomoms sritims. Tad šitas mokslas laikinajai (valstybinei) valdžiai reikalauja autonominės galios, nepareinančios nuo bažnytinių kanonų. Jisai per amžius kovoja už tai, kad būtų pripažinta, jog Imperium lygiai taip pat, kaip Sacerdotium, esąs betarpiškai Dievo įsteigtas (imperium a Deo) ir todėl tepareinąs tik nuo Dievo, bet ne nuo Bažnyčios (imperium non dependet ab ecclesia). Ši doktrina... vis dėlto dvasiniam kardui pripažįsta tokį pat suverenumą ir nepareinamumą, kokį ji pripažįsta pasauliniam kardui, ir tiktai reikalauja, kad bažnytinė valdžia neišeitų iš dvasinės srities, nes Bažnyčia buvusi Dievo įsteigta kaip grynai dvasinė karalystė. Ir net iš viso, svarstydama santykius tarp Bažnyčios ir Valstybės, ši doktrina yra linkusi pripažinti, kad dėl Bažnyčios tikslo kilnumo tenką Bažnyčiai ne tiktai didesnė vertė pripažinti, bet ir suteikti jai išorinė raugo pirmenybė prieš Valstybę" (op. cit., 119—123 pusl.).

38. Imperializmo (imperium mundi) doktrina.

Toji tikybinė monistinė pasaulio koncepcija, kuri buvo sunaudojama Bažnyčios hegemonijai nustatyti ir apginti ir kurios nepajėgė nukonkuruoti socialinės konstrukcijos (Bažnyčios ir Imperijos, sacerdotii ir imperii arba regni) dualizmas, valstybinėje santvarkoje buvo pritaikoma Imperijos universalumui ir jos monopoliniam šioje srity viešpatavimui. Tai buvo toji imperializmo doktrina, kuri slopino vietos valstybių kūrimosi ir jų sutvirtinimo procesą ir kurią sugriauti turėjo karaliai ir jų Prancūzijoje bendradarbiai — publicistai ir teisininkai, vadinami legistais. Viduramžių imperializmo doktriną Gierke dėsto šitaip:

„Taip pat laikinosios santvarkos srity (vadinasi — šio žemės pasaulio, valstybinio sutvarkymo srity — „dans la domaine temporel") Viduramžiai pamatan deda žmogaus genties vienumo principą, iš kurio išveda Pasaulinės Imperijos vienumą ir dieviškumą. Teologiniais, istoriniais ir juridiniais samprotavimais įrodoma, kad Romos visam pasauliui viešpatavimas sudaręs paskutinį žiedą tos Pasaulinių Monarchijų grandies, kurią Dievas nustatė ir kurią skelbė Jo pranašai, ir kad dar stabmeldžių gadynėje šis Romėnų viešpatavimas buvęs teisėtai įgytas ir vykdomas" (op. cit., 128—129 pusl.).

Čia dar pastaboje (ž. 129 pusl. pastabą Nr. 54) paaiškinama štai kas: „Šventojo Augustino teorija rado mokinių, kurie smulkmeniškai įrodinėja, kad nors kartais Romėnai pavartodavo ir smurtą, bet iš tikrųjų pasaulis buvęs jiems subordinuotas ne tiktai de facto, bet de jure. Svarbiausiąjį įrodymą sudarą skaitlingi „judicia Dei", kuriuose pasireiškė Dievo valia Romėnų naudai. Ji, Dievo valia, — suteikusi teisinio titulo jų karams ir laimėjimams ir dėl jų politinių dorybių juos išrinkusi vykdyti „officium imperii", kurio jie buvo aptum organum (tinkamas — kompetentingas — organas). Be to, ši teorija tvirtino, kad visuose savo užkariavimuose Romėnai vadovavęsi ne savo egoistiniu interesu, bet commune bonum, ir kad šis tikslas pateisinęs jų vartojamas priemones"...

O antroje pastaboje (ž. 129—130 pusl. pastabą Nr. 55) dar priduriama: „Romos Imperijos reikalavęs viešasis interesas, ją išradusi pati Gamta, ją oktrojavęs (suteikęs) Dievas, pašventinęs Jo sūnus, patvirtinęs consensus hominum (žmonių pritarimas). Šiuo atžvilgiu doktrina grynai bažnytinė buvo kiek kitokia: imperium'ą pasiėmęs Kristus Pats, leidęs Augustui valdyti tiktai, kaip vikarui; vėliau Jisai, Kristus, savo vieton pastatęs Petrą ir jo įpėdinius ir jųjų, vadinasi — popiežių, vikarais likę visi tolimesni Imperatoriai... Visų vienbalsiai pripažįstama dabartinės Imperijos (reiškia — Viduramžių Šventosios Romos Imperijos) tapatybė su Cezarių Imperija... Taip pat visų be išimties konstatuojama, kad Graikų Imperatorius nebesąs tikras Imperatorius, nes jis nebebendrauja su tikra Bažnyčia".

Ir toliau Gierke tęsia: „Tokiu būdu einant tiek Dievo, tiek žmonių teise — Romėnų-Germanų Imperatorius, teisinis betarpiškas Cezarių įpėdinis, turįs Imperium Mundi, kuris jam suteikia viešpatavimą visoms

žemės tautoms ir karaliams. Tad Romos Imperija esanti nesuardoma, lygiai kaip kad Romos Bažnyčia, iki pagaliau ateisianti diena, kada jųjų galas pareikšiąs paskutinio baisaus Dievo Teismo dieną. Iš šio principo Imperijos idėjos gynėjai daro tą logingą išvadą, kad ši dieviškos teisės Monarchija negalinti būti sugriauta ne tiktai faktiškai, bet ir teisiškai. Jos viešpatavimas negalįs būti nutrauktas nė įpročiu, nė privilegija, kuria galį nustatyti tiktai paprastą faktinę, bet jokiu būdu ne teisinę, būklę. Bet kuris perleidimas, bet kuris padalinimas ir iš viso bet kuris aktas, kuris galėtų paliesti Imperijos teises. Teisės atžvilgiu jokios reikšmės ir galios neturį, net tada, kai jie būtų paties Imperatoriaus padaryti. Ilgą laiką šiai Imperijos idėjai niekas nedrįstą prieštarauti, net ir tie, kurie ja abejoja ar kurie jai yra priešingi ir mėgina tiktai pateisinti tam tikras išimtis, pagristas kuria privilegija arba įsisenėjimu" (op. cit., 129—130 pusl.).

Iš šių mūsų gana plačių autoritetingų rasinių citatų, rodos, užtenkamai aiškėja šios koncepcijos ir konstrukcijos viduramžių sąmonėje griežtumas ir tvirtumas, tad aiškėja ir visas nepaprastas sunkumas bet kurių pastangų sugriauti teisines fikcijas, pagristas šia koncepcija ir jos organizacine konstrukcija. Tačiau šių pastangų laimėjimas sudarė moderninės teritorinės vietos valstybės įsisteigimo ir įsigalėjimo sąlygą.

39. Valdovų vainikavimas (karūnavimas).

Savo pretenzijas ir savo dviejų kardų legendos interpretavimą Bažnyčia sutvarkė ir tam tikromis simbolinėmis tikybinėmis apeigomis, sudarančiomis valdovo vainikavimo aktą. Šį vainikavimą, atliekamą Bažnyčios, ji laikė tikru valdovo galios įsteigimo aktu. Tiktai tikybiškai Bažnyčios organų vainikuotas valdovas esąs tikras ir teisėtas, turįs imperium'o. Bažnyčios pažiūromis — vainikavimo aktas kaip tik reiškiąs Bažnyčios hegemoniją valstybei ir jos tvirtinamą tezę, jog ne tiktai dvasinį, bet ir pasaulinį kardą Dievas įteikęs jai, o jau ji, teisėtai pasaulinį kardą disponuodama, deleguojanti jį valdovui. Pasipriešinti vainikavimui valdovai ir nedrįso ir nenorėjo, nes, turėdami skaitytis su žmonių pažiūromis ir su viešpataujančia tikybine nuotaika, jie negalėjo nesinaudoti šiuo svarbiu savo autoriteto ir galios veiksniu. Tačiau ir vainikavimo prasmę jie aiškino kitaip, laikydami tai ne Bažnyčios galios ir jos sprendimo aktu, bet tiktai jos profesiniu patarnavimu, kaip sui generis tikybinių apeigų specų darbą Dievo akte. Todėl vėliau būdavo tokių atsitikimų, kad kai vainikavimo akte tekdavo uždėti valdovui ant galvos karūna — jo galios simbolis, — kas

Romos-Katalikų bažnytiniame vainikavimo ceremoniale turi būti padaryta Bažnyčios atstovo (vyskupo, popiežiaus), kuris turi valdovui uždėti karūną, tai vainikuojamas valdovas kartais pats karūną sau užsidėdavo, šiuo pabrėždamas, kad jisai karūną (imperium'ą) gaunąs iš Dievo betarpiškai pats, o ne iš Bažnyčios rankų, kaip tatai yra padaręs Napoleonas Didysis per savo vainikavimą 1804 m., Paryžiaus Notre-Dame bažnyčioje, dalyvaujant popiežiui Pijui VII-jam.

40. Išvada: Bažnyčia buvo besikuriančios valstybės priešininkė socialinėmis savo monistinio mokslo išvadomis.

Tokiu būdu Bažnyčia, pati būdama vienu galingiausiųjų socialinių veiksnių Viduramžy (rodos — nepaklysiu, pavadinęs ją visų galingiausiuoju), buvo labai rimtu ir pavojingu besikuriančios valstybės priešu. Ji buvo tokia ne savo dogmomis, bet socialinėmis jos monistinio mokslo išvadomis, kurios kliudė įsigalėti neaprėžtam ir sociališkai viešpataujančiam imperium'ui, sudarančiam teritorinės valstybės valdžios esmę, nes modernines valstybės valdžia iš esmės reiškia tam tikrame žemės plote (teritorijoje) įsikūrusį tokį socialinės galios centrą, kuris pajėgia jei ne nuslopinti (visiškas nuslopinimas iš tikrųjų yra nepasiekiamas ir būtų nevaisingas), tai bent nukonkuruoti ir subordinuoti bet kurį kitą atitinkamoje teritorijoje socialinės galios centrą. Jei šios socialinės Bažnyčios mokslo išvados kenkė iš viso valstybei įsikurti ir įsigalėti, tai ypatingai vietos valstybės kūrybai jos, kaip esame matę, kenkė dvejopai, nes be Bažnyčios hegemonijos tvirtino ir imperatoriaus hegemoniją.

41. Bažnyčia, kaip vienas vidaus anarchijos veiksnių.

Tačiau be to Bažnyčia dar vienu atžvilgiu kliudė valdovų pastangoms sutvirtinti valstybę. Būtent Bažnyčia savo ar savo organų betarpiškai valdomose žemėse, o iš dalies kai kurioms funkcijoms ir visoje krikščionijoje, — savinosi įvairias viešasias funkcijas administracijos, policijos ir teismo, o vietomis net įstatymų leidimo srity, vykdydama jas per savo organus, — valdovai gi šias funkcijas laikė iš esmės savosiomis, ir iš tikrų-

jų žymi šių funkcijų dalis sudaro elementarinę ir specifinę teritorinės valstybės funkcijos sritį, kurią besikurianti valstybė stengėsi iš ją besisavinančių įvairių socialinių veiksnių išimti ir ją valdovų imperium'u sutvarkyti. Tad šia prasme Bažnyčia buvo ir vidaus anarchijos dalyvė, kurios ypatingoji socialinė galia ir autoritetas vidaus anarchijos imperium'ui pasipriešinimą žymiai stiprino. Tad visose savo valstybei įkurti kovose vietos valdovai rasdavo priešininkų tarpe Bažnyčią.

42. Anglų ir Prancūzų karaliai kovos priešaky. „Cives Romani". Išvestinis karaliaus titulas.

Pirmose vietos valdovų kovos eilėse buvo ypač Anglų ir Prancūzijos karaliai (taip pat šiaurėje — Švedų karaliai), kurie taip sakant vadovavo vietos valdovų pastangoms įkurti nepriklausomą ir savarankišką teritorinę vietos valstybę ir kurių socialinė ir teisinė padėtis, ypač išorinės hegemonijos atžvilgiu buvo stipriausia. Jie nepripažindavo imperatoriaus įsakymų ir jo teisinės hegemonijos ir iš viso nuolat keldavo savo visišką nepriklausomybę ir savo imperium'o nepareinamumą nuo bet kurių svetimų jėgų. Bet vis dėlto anos gadynės publicistikos sąvokomis ir jie buvo laikomi „Cives Romani", Romos Imperijos kad ir privilegijuotais autonominiais, bet vis dėlto nariais.

Tad teisinių fikcijų atžvilgiu jųjų imperium buvęs vis dėlto išvestinis — tiktai autonominis Imperijoje.

Čia tenka paminėti viena ypatinga imperatoriaus teisinė privilegija, kuri veikė jo pasaulinį prestižą ir teisiškai žemino vietos valdovų galią. Būtent tvirtai nusistojusiomis viduramžių teisinėmis sąvokomis tiktai Šventosios Romos Imperijos imperatorius vienas tegalėjo vietos valdovui suteikti karaliaus titulą, su kuriuo buvo susijusios tam tikros teisės ir privilegijos. Joks kraštas ir jokie vietos veiksniai negalėjo patys spręsti savo valdžios organizacijos karališko titulo principu. Šio titulo šaltinis buvo imperatoriaus galioje. Kitaip sakant — karaliaus titulas buvo išvestinis, jisai negalėjo spontaniškai kilti iš vietinės teritorinės galios, kaip teritorinio suverenumo reiškinys. Tai buvo teisės srity labai charakteringas ir svarbus vieningo pasaulinio imperiumo reiškinys, kurio ilgai laikytasi.

43. Miestų valstybės.

Greta vietos valdovų steigiamų valstybių, reiškiančių savo nepriklausomybę, kurių tarpe stambiausios ir ryškiausios buvo Prancūzijos ir Anglijos karalių steigiamos valstybės, — ėmė reikštis ir kitas nepriklausomų vietos valstybių tipas: būtent išaugo sui generis miestų vietos valstybės. Šio tipo quasi-valstybės pasireiškė ypač Italijoje. Tai buvo laisvos kai kurių Italijos miestų respublikos, išaugusios iš tų miestų bendruomenių, apimančios miestą su apylinke, kartais subordinavusios ir kur kitur tam tikrus plotus ir besiskelbiančios laisvomis, nepriklausomomis nuo jokio imperium'o, nepriklausomomis ir nuo imperatoriaus, veikiančiomis savo bendruomenės imperiumu per savo betarpiškus organus visame savo teritorijos plote. Šita organizacinė vietos teritorinė tvarkymosi forma buvo laikoma teisėta ir bent mažiau keldavo abejonių bei ginčų, negu juos iš karto kėlė vietos valdovų teisinės imperium'o pretenzijos, — gal todėl, kad dėl savo išorinio panašumo į Graikų „polis" ši miestų respublikų forma mažiau prieštaravo klasikinės senovės sąvokoms, negu kad joms prieštaravo Romos Imperijos teritorinis suskaldymas atskirais vietos valdovų teritoriniais imperium'ais. Romos Imperija — Pax Romana — ir Graikų „polis" — tai buvo dvi, tiesa — labai skirtingos ir praktiškai sunkiai suderinamos, bet iš praeities žinomos ir publicistų sąmonėje nusistojusios valstybinių formų sąvokos, tad labiau priimtinos, nesuterštos jokia teisinių sąvokų herezija.

44. Graikų „polis" ir „autarkija".

Laisvosios miestų bendruomenės, vėlyvesniame Viduramžy tapusios tikromis valstybėmis-respublikomis — ypatingai vidurinėje ir šiaurės Italijoje, iš dalies ir pietų Prancūzijoje, — iš viso suvaidino nemažą vaidmenį moderninės valstybės kūryboje.

Šio fenomeno ideologiniame pamate be abejo glūdėjo antikinės, ypač Graikų „πόλς" — idėja. Gal būtų klaidinga tvirtinti, kad viduramžių Italų miestų respublikos tiesiog susidariusios Graikų „πόλς" pavyzdžiu. Jųjų kilmė buvo kitokia, visiškai ne racionalistinė, tačiau savo valstybinę evoliuciją jos pateisindavo anomis racionalizuotomis Graikų mokslo sąvokomis, kurias skelbė ypač Aristotelis ir kiti senovės Graikų publicistai Dionysas iš Halikarnaso, Tukididas.

Redslob („Histoire des Grands Principes du Droit des Gens", 101—102 pusl.) pastebi, kad nors iš vienos pusės tarptautinis solidarumas sudaro tikrąją valstybių pareigą, pagristą tam tikru socialiniu įstatu, veikiančiu atskirus organizuotus žmonių vienetus skirti savo turtus ir pajėgas bendram darbui ir jį pavesti visos žmonijos tarnybai, tačiau iš antrosios pusės, ypač antikiniame pasaulyje, prieš šį įstatą buvęs pasireiškęs labai stiprus priešingas judėjimas, nukreiptas į kiekvieno atskiro vieneto autarchiją. Tos autarchijos esmė reiškėsi visišku atskiro vieneto išsiskyrimu iš žmonijos pasaulio, jo izoliavimusi ir išplėtimu visų gyvybės funkcijų jo uždarytame mikrokosmose, užtenkančiame sau pačiam, nereikalingame jokio bendravimo ir veikimo iš šalies ar į šalį. Šis palinkimas ypatingai buvęs pasireiškęs senovės miestuose, kurių kiekvienas su tam tikra apylinkės teritorija išsiskirdavęs į autarchinį vienetą. Šis palinkimas, kad ir nepasiekęs niekuomet visiško laimėjimo ir visiško nuslopinimo solidaristinio bendravimo su išoriniu pasauliu ir su kitais vienetais, buvo tiek ryškus Graikų miestuose, kad Graikų filosofai su dideliu Aristoteliu priešaky laikė autarkiją („αὐταρκία") pačios valstybės esmės žyme. Tiesa pasakius ši autarchijos, kaip izoliavimosi ir užsidarymo, tendencija buvo kiek gimininga ir bendram, mūsų jau anksčiau paliestam, kitų antikinių valstybių stengimuisi apimti visą socialinį bendravimą, jį užvaldyti ir sudaryti vieningą vienetą, už kurio ribų nieko gyvo ir sociališkai funkcionalinio nebeliktų. Tiktai ten buvo imperinis universalizmas, viso ko įterpimas į vieną, čia gi Graikų „polis'e" buvo daugelis izoliuotų autarchinių vienetų, kiekvienas sau pasaulį sudarančių.

45. Municipalinės miestų bendruomenės Romos Imperijoje „civitas" ir „territorium".

Municipalinė miesto bendruomenė su savo palinkimu į autarchiją, įkūrusi Graikų „polis'ą" ir įkvėpusi valstybinę Aristotelio mokslo konstrukciją, nepranyko ir Romos pasaulinėje Imperijoje. Graikų socialinės civilizacijos ir urbanizmo įtaka Italijoje pasireiškė municipalinės organizacijos žydėjimu Romos Imperijoje ir siaurosios autarchinės dvasios pastovumu šioje organizacijoje.

Esmein („Cours élémentaire d'Histoire du Droit Français", 2 ir 5—6 pusl.) konstatuoja, kad per pirmuosius krikščionių gadynės šimtmečius municipalinė miestų bendruomenių laisvė Romos Imperijoje tikrai žydėjo. Aprašydamas Romos Imperijos administracinį padalinimą — Esmein šitaip sako: „Pagaliau kiekviena provincija dalinosi į tam tikrą skaičių civitates. Čia mes prieiname elementą, kuris reiškė ne tiktai tam tikrą daugiau ar mažiau dirbtinę administracinę apygardą, bet esminį Romėnų valstybės organą. Miestai iš tikrųjų yra buvę konstituciniais imperijos vienetais; ir per du pirmuosius amžius imperija tikrai buvo ne kas kita, kaip federacinė valstybė, kurioje miestai buvo mažomis, principiškai autonominėmis, valstybėmis ir kurioje imperijos valdžia reiškė federacinę

galią... Kiekviena civitas susidėjo iš miesto, kuris buvo jos centras, ir iš teritorijos (territorium), paprastai plačios, kuri sudarė jos apygardą. Tačiau nors ši teritorija buvo surišta su miestu įvairių viešųjų tarnybų atžvilgiu, — ypač valstybinių mokesčių atžvilgiu, ir tam tikra prasme buvo subordinuota miesto magistratūrai, vis dėlto ji nebuvo inkorporuota į miestą ir nesudarė su juo vieno vieneto. Civitas turėjo pilną municipalinę organizaciją, tikrąją savo valdžią; atvirkščiai territorium, susidedąs iš kaimų ir miesčiukų (vici, pagi) ir iš stambių dvarų, neturėjo jokios municipalinės organizacijos, ir jo gyventojai nebuvo veikliais piliečiais miesto, prie kurio jų gyvenamas territorium buvo administratyviškai prikergtas, nes ši veikli pilietybė buvo rezervuota tiktai žmonėms, apsigyvenusiems ir įsikūrusiems pačiame mieste ir jo priemiesčiuose (suburbanum). Tuo pačiu Romėnų municipalinis režimas turėjo labai ryškų urbanizmo požymį; municipalinė organizacija tai buvo miestų privilegija ir tatai sudarė labai ryškų ir griežtą kontrastą tarp miestų ir sodžiaus Romos valstybėje".

46. Municipalinės organizacijos žlugimas ir jos atgimimas XI amžiuje.

III amžiuje ši municipalinė miestų organizacija Romos valstybėje žlugo. Centralizacija Imperijoje ir valstybinis unitarizmas tiek sutvirtėjo, kad jam spaudžiant visa sena municipalinė konstrukcija tapo iš esmės iškreipta, pertvarkyta ir, netekusi savo autonominių pamatų bei konstitucinių principų ir formų, pavirto centro valdžios imperium'o įrankiu, priklausomu valstybinio mechanizmo veiksniu.

Kaip jau buvau nurodęs — ankstyviame viduramžy urbanizmas buvo visiškai žlugęs ir jokių municipalinių laisvių ar Graikų polis'o pėdsakų nebuvo likę.

Urbanizmo ir drauge municipalinių laisvių renesansas Vakaruose pasireiškė tiktai XI amžiuje, bet, kaip pastebi Esmein (op. cit., 288 pusl.), jau iš to, kad maždaug tuo pačiu laiku tatai pasireiškė ne kurioje vienoje vietoje, bet beveik visuose Vakarų kraštuose, kuriuose įsigalėjo feudalizmas, — Italijoje, Ispanijoje, Vokiečiuose, Flandrijoje, Prancūzijoje, Anglijoje, — tenka spręsti, kad šio reiškinio veiksniai buvo ne vietiniai ar epizodiniai, bet generaliniai ir bendri. Gana plačioje studijoje (op. cit., 287—308 pusl.) Esmein analizuoja šiuos veiksnius ir jų municipalinių padarinių evoliuciją, ypač Prancūzijoje.

Pradžioje šis judėjimas nieko bendro su Graikų „polis'o" idėja ar su Aristotelio racionalistine konstrukcija neturėjo. Miestai ar jų užuomazgos, įterpti į feudalinę santvarką, buvo valdomi bendrąja tvarka, tarp kitko Italijoje jie buvo patekę į vyskupų valdas. Tačiau labai greitai ėmęs aiškėti, kaip sako Esmein, lyg natūralinis ir iš esmės pagrindinis nesuderinamumas tarp miesto gyvenimo ir feudine santykių sistema. Urbanizmas esąs palankus laisvės dvasiai, raginąs solidarumą ir korporacinį judėjimą, steigiąs pastovesnius ir tvirtesnius sociališkai-organizacinius ryšius tarp žmonių bendruomenėje ir profesijoje. Žemės valdymo santykiai

ir jų skirstymas bei tvarkymas feudinėmis sutartimis, drauge patrimonizuojant viešąsias funkcijas, kas buvo tikru feudinės santvarkos steigiamuoju principu, miestuose neturėję nė tos precizijos, nė tos reikšmės ir išreiškos, kurių jie turėjo sodžiuje. Įvairios miestų valdymo institucijos, lengvatos, senų amatininkų korporacijų, slaptų brolijų ir įvairių kitų junginių judėjimai ir sąmokslai ir kita — buvę miestų sunaudota tam, kad pamažu išsiskirtų iš bendrojo feodinio valdymo, išplėstų pasiektus laimėjimus ir pagaliau emancipuotųsi iš ponų valdžios ir įsteigtų ar išderėtų laisvą autonominį valdymąsi. Vėliau miestai tampa valdovų sąjungininkais jų kovoje prieš feudinius ponus valstybės valdžiai sutvirtinti ir absoliutinei monarchijai įsteigti.

47. Susijusi su urbanizmu korporacinė profesinė organizacija.

Čia tenka paminėti ir stipri korporacinė amatininkų įvairiomis profesijomis organizacija, išaugusi ir įsigalėjusi viduramžy kaip tik sąryšy su urbanizmo renesansu maždaug tuo pačiu laiku, kada galutinai ir tvirtai įsisteigė feudalizmas (XII amžiuje). Teisės istorijos moksle yra nuomonių, kad ši profesinė korporacinė amatų santvarka turėjusi ryšių su tam tikra viešąja amatų organizacija Romos Imperijoje arba su natūralinio ūkio tvarkymu stambiuose ankstyvaus viduramžio ponų dvaruose („villa"), tačiau šiaip ar taip tiktai urbanizmas, ypač urbanizmo sąlygos feudinėje sistemoje, davė šiam korporaciniam judėjimui tvirto pagrindo. Ši profesinė korporacinė santvarka sudarė svarbią viešosios teisės konstrukciją; tai buvo tikra korporacinė viešosios teisės savivaldybė su plačia policijos, teismo ir reglamentine galia ir su aiškia statutine konstrukcija, veikianti tam tikru imperium'u, kas valstybinės galios nusmukimo sąlygose jos reikšmę ir jos normatyvinį ir teisinį socialiniame bendravime vaidmenį kėlė (plg. Etienne Martin Saint-Léon — „Histoire des Corporations de Métiers", Paris Félix Alcan, 1900, 52—86 pusl.).

48. Italijos miestų respublikos.

Bet ypatingos reikšmės modernines valstybės kūrimosi procese turėjo emancipuoti Italijos miestai. Šitą palengvino toji aplinkybė, kad Italijoje iš viso mažiau, negu kad kitose Germanų įkurtose ar paveiktose visuomenėse, pasireiškė ir įsigalėjo charakteringas viduramžiams valdžios (valdovų) ir liaudies, kaip dviejų skirtingų juris proprii kontragentų, dualizmas, anarchizuojąs viešųjų santykių santvarką. Ir kaip tik ten, Italijoje, miestų emancipacijos metu atgimsta autarchinė aristotelinė valstybės-polis'o koncepcija, pritaikoma emancipuotiems miestams. Iš karto ši emancipacija pasireiškė tiktai jų išjungimu iš feudinės santvarkos; išjungti iš šio ryšio, įgiję plačią savivaldos autonomiją, jie lieka betarpiškais nariais karališkos ir imperiškos organizacijos — pareiną nuo „regni" ir

„imperii". Tačiau netrukus jie šią savo pirminę emancipaciją praplečia ir tampa tikromis nepriklausomomis „polis'o" tipo respublikomis, monistiškai organizuotomis valstybėmis, kuriose anarchija jau yra nugalėta. Šia prasme Italų miestų respublikos sudaro vieną pirmiausių moderninių valstybinių konstrukcijų; tai buvo gyvi naujosios valstybinės santvarkos pavyzdžiai anarchiniuose Vakarų viduramžiuose, savo realizmu ir tikrenybe besiskirią nuo svajojamų, bet nepajėgiančių tikrenybėje realizuotis, viduramžinių valstybinių fikcijų, kurių didžiausiu reiškiniu buvo pasaulinės Imperijos fikcija. Ir šia prasme jųjų gyvas pavyzdys patarnavo ir vietos valdovų pastangoms įkurti valstybines monistines absoliutines monarchijas (žiūrėk tarp kito: Georg Jellinek — „Obščeje učenije o Gosudarstve", II-sios Heseno vertimo laidos I tomo 236—237 ir 324—325 pusl.).

49. Anglų socialinių kovų padarinių savotiškumas.

Savo salose Anglai buvo geriau apsaugoti nuo išorinių galios veiksnių kišimosi, be to Anglija turėjo daugiau savotiškumo, negu kad Prancūzai, įterpti kontinente į bendrąjį krikščionijos judėjimą.

Jos tolumas, didesnis atsparumas, menkesnė Bažnyčios ir Imperijos įtaka — palengvino jai atsipalaiduoti nuo tų išorinių veiksnių galios, kliudančios vietos valstybei įsikurti. Tas pats galima konstatuoti ir kitose krikščionijos periferijų šalyse — pav. Švedijoje. Užtai Anglijoje vidaus kova su anarchija už valstybės įkūrimą ir socialinio bendravimo sutvarkymą karaliaus imperium'u valdovams nepavyko ir pasibaigė ne valdovų laimėjimu, bet ypatingu anarchijos užfiksavimu precedentiniais kompromisais, laikui bėgant įgyjusiais tam tikrą teisinės kristalizacijos formą ir tapusiais kaip tik imperium'o aktais, vadinasi — pasisavinusiais teritorinę galią ir kitokiu metodu vietos valstybės kūrybą įgyvendinusiais. Šios angliškosios valstybinės evoliucijos eigą, nuėjusią labai įdomiais ypatingais savais keliais, mes dar turėsime progos kitur tiksliai iššiūrėti (ypatingai mūsų trečiajame šio ciklo rašiny, kurį pavesime konstitucinių režimų apžvalgai).

50. Prancūzija — išorinio valstybės suverenumo lopšys. Popiežių Aviniono nelaisvė.

Įdomiausia ir svarbiausia mums tuo tarpu yra Prancūzijos valstybinė evoliucija, kuri vadovavo visai kontinentinei valstybės evoliucijai ir kurioje gimė suverenumo sąvoka.

Šios evoliucijos svarbiausiais Prancūzijoje veikėjais buvo Prancūzijos karaliai ir teisininkų - publicistų srovė, vadinama legistais, palaikant karalių akciją.

Pamatinė teisinė karališkos galios tezė buvo ši: Prancūzų karalių valdžia esanti jų tiesiog iš Dievo gauta, netarpininkaujant nė Bažnyčiai nė imperatoriui.

Į Bažnyčios mokslo tezes apie Bažnyčios (dvasinio kardo) hegemoniją ir apie vietos valdovų iš viso išskyrimą iš ginčo dėl dviejų kardų santykio — Prancūzijos karaliai atsikirsdavo tiesioginiais ir šioms tezėms priešingais savo galios faktais, kuriuos legistai sunaudodavo teisinėms naujų skirtingų tezių konstrukcijoms.

Tarp kitko XIII ir XIV amžiuose Prancūzijos karaliai pasiekė vieną žymų laimėjimą, kuris ryškiai konsolidavo jų išorinį nepareinamumą ir stiprino jųjų tvirtinimus. Būtent — jiems pasisekė ne tiktai pasipriešinti Bažnyčiai ir demonstruoti savo imperium'o nepareinamumą nuo sacerdotii, bet ir tiesiog sau subordinuoti popiežiaus valdžią. Tai buvo t. vad. popiežių Aviniono nelaisvė; popiežius atsidūrė faktinėje valstybės ir būtent kaip tik vietos valstybės žinioje. Tai buvo ryški ir įspūdinga valstybės galios demonstracija, valstybės faktinė hegemonija Bažnyčiai, — vienas didžiausių valstybės faktinių laimėjimų Viduramžy, — amžiais tęsiamos kovos rezultatas, laimėtas ne imperatoriaus, bet vietos karaliaus. Vietos valstybės autoritetas pakilo, Bažnyčios autoritetas gavo smūgį. Imperatoriaus buvo kovota tiktai dėl išsivadavimo iš Bažnyčios hegemonijos, čia gi pasiekta daugiau — faktinė valstybės hegemonija. Tai buvo istorinis epizodas, bet jisai buvo ryškus, veikiąs ir teisines sąvokas, kurios visuomet yra jautrios į ryškius socialinės tikrenybės faktus.

51. Popiežių Aviniono nelaisvės įvertinimas.

„Popiežiai, — sako R e d s l o b, — tapo nugalėti kovoje su Filipu Gražiuoju ir, Babylono ištrėmimo metu, turėjo pasiduoti Prancūzijos karūnos globai. Tuo būdu, apleisdami Romą, pasaulio centrą, ir nusilenkdami ponui, kuris buvo laikomas Bažnyčios ir Imperijos valdiniu, jie sulaužė Dievo viešpatijos žemėje idėją“ („Histoire des Grands Principes du Droit des Gens“, 183 pusl.; čia R e d s l o b turi galvoje garsų ginčą ir kovą tarp Prancūzijos karaliaus Filipo Gražiojo ir popiežiaus Boni-

faco VIII-jo XIII amžiaus pabaigoje ir XIV-jo pradžioje, o „Babylono ištrėmimu" vadina popiežių persikėlimą iš Romos į pietų Prancūzijos miestą Avinioną, kur popiežiai atsidūrė faktinėje Prancūzų karalių priklausomybėje, dėliai ko šis Aviniono laikotarpis popiežių istorijoje vadinamas Aviniono nelaisve ir lyginamas su žinomu Žydų ištrėmimu į Babyloną).

Georg Jellinek („Obščeje Učenije o Gosudarstve", 321 pusl.) apie šiuos įvykius šiaip išsitaria:

„Viduramžiais kovoje tarp valstybės ir bažnyčios pasireiškė trys pažiūros. Valstybė subordinuota bažnyčiai, valstybė paritetinė bažnyčiai, valstybė viešpataujanti bažnyčiai. Dviejų kardų teorija abiejose savo išraiškose atstovauja dviem pirmoms tezėms, prie kurių XIV-jo amžiaus pradžioje prisideda dar trečioji. Tuo laiku Prancūzija valstybės viešpatavimo idėją pavertė istoriniu faktu. Pirmą kartą nuo imperatorių Ottonų laikų popiežių nelaisvė Avinione aiškiai parodė valstybės vyresniškumą bažnyčiai. Ne imperatoriaus kovoje su popiežiumi, bet Prancūzų karaliaus santyky su bažnyčios galva tenka ieškoti pasaulinės valdžios („svietskoj vlasti") suvereniteto idėjos šaltinis".

52. Viduramžių vidaus anarchija.

Tačiau be išorinių priešų, slopinančių vietos valstybės įsteigimo pastangas, besikurianti teritorinė vietos valstybė turėjo Vakaruose labai rimtų ir vidaus priešų, kurie iš viso bet kuriam valstybingumui įsigalėti kliudė. Tai buvo socialinė anarchija, vėliau susikristalizavusi į feudalizmą. Tiktai šioje visų šių valstybei įsikurti kliudančių veiksnių aplinkumoje galima pilnai atvaizduoti visas valstybės steigimo darbas ir nustatyti suvereniteto sąvokos turinys. Vietos valdovų — įvairių vietos galiūnų — ponų, kunigaikščių, karalių — anos gadynės valdžia — tai dar nebuvo valstybės valdžia tikrąja prasme. Valstybės valdžia yra įsikūrusi tiktai ten ir tada, kur ir kada iš įvairių socialinės galios židinių, besireiškiančių diferenciuotoje visuomenėje ir šiaip ar taip besivaržančių, yra išsiskyręs kuris vienas, tapęs centriniu ir vyraujančiu, pajėgiąs subordinuoti visus kitus tam tikrame teritorijos plote ir monopolizuoti bent teritorinės policijos (viešosios tvarkos ir taikos) bei išorinės apsaugos funkciją imperium'o metodu. Viduramžių „valstybėje" tų teritorinės galios centro požymių dar trūksta. Socialiniai junginiai — luomai, bendruomenės, korporacijos, — ir atskiri ponai— nėra subordinuoti kuriam vienam teritorinės galios centrui; be to jų nariai ar jų tiesioginiai valdiniai, įkorpo-

ruoti į juos arba jiems subordinuoti jų yra skiriami ir izoliuojami nuo besikuriančios vietos valdovų valdžios. Ši valdžia nepasiekia visų gyventojų, neturi savo teritorinės tautos-populi, sudarančios esminį valstybės elementą: ji santykiauja tiktai su šiais junginiais arba ponais, kurie, kaip juris proprii tarpininkai, skiria ją nuo liaudies. Be to įvairios teritorinės viešos policijos, teismo, administracijos, net teritorinio įstatymų leidimo funkcijos, kurios yra specifiškai valstybinės ir yra valstybės valdžios vykdomos visur ten, kur valstybė jau yra įsikūrusi, čia dar yra šių korporacijų, bendruomenių, atskirų ponų ir žemės valdytojų laikomos ne valstybės valdžios delegavimo, bet kaip tik juris proprii titulu.

Pagaliau šių socialinių visuomenės vienetų santykiai su vietos galiūnų — valdovų, kunigaikščių, karalių — valdžia yra nustatomi ne įsakymo bei pasidavimo, bet derybų ir kompromisų principu, — principu iš esmės anarchiniu, kuriame sutarimas dar nėra pakeistas subordinavimu bei imperium'u. Tai dar ne socialinio normavimo, ne teritorinės objektyvinės įsakytinės teisės, numatančios viešpataujančios galios centrą, bet subjektyvinės socialinių veiksnių teisės santvarkos sistema. Ir pati valdovų valdžios koncepcija dar yra persisunkusi anarchiniu teisės subjektyvizmu. Valdovas su savo pajėgomis ir savo galios aparatu — tai dar ne tiek viešpatavimo centras viešajai funkcijai vykdyti, kiek sui generis viešųjų patarnavimų, ypač saugumo apdraudimo, įmonė, kurios santykis su jos aptarnaujamais socialiniais veiksniais kiek primena įmonės santykius su savo klientais; šių santykių pagrindą sudaro sutartis, „do ut des" principas, kontrastinio pobūdžio santykiavimas, numatąs santykio dalyvių teisinį paritetą, bet ne subordinacijos ir pareinamumo ryšį. Šio teisinio pariteto, tad ir visos viešųjų santykių konstrukcijos, pamatą sudaro atskirų jo dalyvių subjektyvinės teisės, tam tikra prasme suvereninės ar įgimtos, savaime jiems priklausančios ar jų esmėje glūdinčios, bet ne vienų kitiems pavestos ar suteiktos, ne išvestinės iš kurio vieno viešiosios socialinės galios šaltinio.

53. Feudalizmas.

Ši anarchinė įvairių atskirų teisių kompromiso santvarka, charakteringa viduramžių socialiniam bendravimui, pamažu susikristalizavo į tam tikrą logingą ir tvirtą teisinę viešosios tvarkos sistemą, vadinamą feudalizmu. Feudalinėje sistemoje viešosios galios ir funkcijos suskaldymas tapo sutvarkytas tam tikru principu, jungiančiu šią galią ir funkciją su žemės valdymu, kaip pastarojo elementas, tuo pačiu įgyjąs patrimonialinio pobūdžio. Pats gi žemės valdymas su į jį įterptais viešosios galios ir funkcijos elementais tapo sutvarkytas ne daiktinės nuosavybės (jus ad rem), bet personalinės subjektyvinės teisės principu, veikiančiu sutartimis, steigiančiomis tarpusavių patarnavimų santykius drauge su žemės valdymo suskirstymu. Vadinasi — feudinės žemės valdymas su atitinkamu viešosios galios ir funkcijos patrimonium'u buvo kontraktinis, patarnavimo sutartimis steigiamas, hierarchizuojamas, bet teisiškai sutarties ribose tvirtas, neįveikiamas. Visos teisinės konstrukcijos pamatą sudaro subjektyvinė grynai personalinė žmogaus ar kurio socialinio vieneto teisė, kuri lydi asmenį; šioje sistemoje ypatingos reikšmės ir steigiamosios galios įgyja sutartis, kaip sociališkai-juridinis metodas, kuriuo personalinei teisei suteikiamas tam tikras daiktinis turinys, steigiąs žemės valdymo ir teritorinės viešosios funkcijos santykius. Tačiau tas sutartimi įsteigtas personalinių subjektyvinių teisių turinys buvo pastovus ir tvirtas tiktai sutarties ribose, vadinasi — buvo nuolat surištas su tais sutarties dalyvių kits kitam patarnavimais, kurie buvo sutartimi nustatyti. Šių patarnavimų schema buvo ši: tasai, kuris savo teisei gaudavo iš kito daiktiškai-funkcionalinį turinį, turėjo anajam, savo ponui, teikti tam tikros pagelbos lėšomis ir pajėgomis, o užtai anasis — ponas — turėjo jam teikti globos ir užtikrinti jam saugumą.

Tuo būdu susidarė ir nusistojo paini ir sudėtinga ponų ar „siuzerenų" ir jų „vasalų" grandinė, kurioje didesnių ponų vasalai patys buvo savo vasalų ponais (siuzerenais), o ponai — patys buvo kitų didesnių vasalais. Ši grandinė nebuvo tačiau vieninga, nes daugely atskirų jos vietų stovėjo ponai, kitų aukštesnių nepripažįstą ir savo teisių turinio iš jokio siuzereno jokia sutartimi neišvedą; šie ponai buvo vadinami suverenais ir jų personalinėje teisėje glūdėjo lyg savaime visas teritorinis daik-

tinis žemės valdymo ir drauge viešosios funkcijos turinys, sutartimis su vasalais išparceliuojamas į išvestinį daugelio kitų žemės valdymą ir funkcionalinį viešąjį dominium'ą, bet pats savo titului sutarties su kitu nereikalingas. Tai buvo lyg daugelis atskirų, čia sudėtingesnių ir ilgesnių, čia vėl paprastesnių ir trumpesnių, grandinių, kurių kiekviena buvo surišta ponų ir vasalų sutarčių žiedais.

Visa socialinė santvarka buvo suskaldyta šiomis teritorinėmis feudalinių santykių grandinėmis, o kiekvienoje grandinėje santykiai buvo tiksliai hierarchizuojami sutarties metodu. Tačiau feudalinė hierarchija tuo skyrėsi nuo valstybinės, kad ji sudarė ne organų, ne kompetencijų suskirstymo ar išdėstymo, bet subjektyvinių teisių hierarchiją. Viešoji teritorinė galia, įjungta į žemės valdymą, kaip dominium'o elementas, buvo įterpta į subjektyvines atskirų šios grandinės dalyvių teises tokiu būdu, kad sutarties ribose kiekvienas vasalas, jei jisai atlikdavo visas savo pareigas siuzerenui, buvo visiškas savo teisės turinio, tad ir atitinkamos vietinės viešosios galios, šeimininkas, bet ne siuzereno agentas. Tad siuzerenui priklausė tiktai savo vasalo patarnavimo prievolės, bet ne jojo viešosios galios, jojo teisės turinys; kitaip sakant — siuzerenas tiesioginis teritorinis imperium'o savo vasalų valdomoms žemėms ir valdiniams neturėjo, jisai nebuvo tų žemių viešpats, ir vasalai valdė jas ir žmones ne siuzereno, bet savo vardu bei savo teise.

Tai buvo, be abejo, stipri teisinė konstrukcija, sutvarkiusi palaidą anarchiją ir pašalinusi atsitiktinumą, bet konstrukcija avalstybinė, iš esmės vis dėlto anarchinė, kurios vieninteliais ramsčiais yra subjektyvinės teisės ir sutartis, teisiškai sudraudžianti subjektyvinę valios laisvę.

Įsigalėjusi stipri feudinė santvarka dar labiau, negu iki tol, atskyrė valdovus nuo žmonių masės; jųjų valdžia nepasiekdavo žmonių, nes buvo daugybė sui juris tarpininkų, kurie savo teisėmis nušalindavo valdovo valdžią viešųjų funkcijų ir teritorinės galios srity. O be feudinių ponų pilyse buvo dar užsilikusios iš senų laikų bendruomenės, ypač miestų bendruomenės, taip pat pasiremiančios savo teisėmis bei laisvėmis, vietomis virtusios tikromis respublikomis ir išplėčiusios savo galią apylinkėms, buvo stiprios korporacijos, buvo bažnyčios turtai ir jos organų duomenai,. buvo vienuolynai... Tai bu-

vo įvairių visuomenės veiksnių subjektyvinių teisių giria, kurioje ne tiktai imperatoriaus, kaip visumos nominalinės viršūnės, bet ir atskirų valdovų steigiamas imperium'as paklysdavo ir pranykdavo.

Valstybei įsteigti reikėjo per tą subjektyvinių teisių girią prakirsti takus į liaudį, pasiekti žmones tiesioginiu imperium'u, suvaldyti visas socialinis bendravimas vienu galingu įsakymo principu, perimti teritorinės viešosios funkcijos arba subordinuoti jų vykdymas, išnarplioti jas iš subjektyvinių teisių patrimonium'o, pakeisti jų šeimininkai valdovo agentais arba šie šeimininkai agentais paversti. Tatai nelengvas buvo darbas.

54. Viduramžių socialinės santvarkos veiksniai. Kai kurie šios santvarkos bruožai paskutiniame Romos Imperijos laikotarpy.

Čia, pasiremdamas ypač E s m e i n'o („Cours Elémentaire d'Histoire du Droit Français"), daviniais, aš pasistengsiu duoti kiek platesnį konspektišką viešųjų santykių Viduramžiuose anarchizacijos vaizdą.

Viduramžių visuomenė ir jos socialinė santvarka, vėliau susikristalizavusi feodalizme ir luominėje konstrukcijoje; yra kilusi iš dviejų šaltinių: iš santvarkos, susidariusios Romos Imperijoje, ir iš Germanų santvarkos. Šios dvi santvarkos, kurių teisiniai padariniai buvo užfiksuoti teisės personališkumu, veikė viena kitą ir buvo deformuojamos šio veikimo ir įvairių pasireiškusių palinkimų bei sąlygų padarinių.

Romos Imperijoje, kaip jau kitur esame nurodę, labai žymus buvo urbanizmas ir ilgai užsilaikė plati municipalinė miestų savivaldybė, išnykusi tiktai III-me Krikščionių gadynės šimtmety. Ši viešoji savivaldybė, kuria naudojosi tiktai miestai ir kurios sodžiuje jokių pėdsakų nebuvo, tapo nuslopinta ir pagaliau visiškai pašalinta valstybės, kurios funkcijos nepaprastu būdu išsiplėtė ir ėmė kištis į visas socialinio gyvenimo sritis. Ši nuolat auganti etatizmą, reikalingą ypatingo finansinio valstybės pajėgumo, labai sunkiai slėgiančio visus gamintojų sluoksnius, lydėjo nepaprastas valstybinės administracinės veiklos ir administracinio aparato išplėtimas. Ir savivaldybinis aparatas tapo pavergtas ir sunaudotas valstybinei fiskališkai-administracinei funkcijai, inkorporuotas į jos organizacinį aparatą. Tuo pačiu laiku fiskališkai-administraciniame Romos Imperijos etatizme pasireiškė ypatinga profesijų kategorizacija: valstybė ėmė rūpintis tuo, kad visos ūkiškos funkcijos būtų vykdomos ir išlaikytų viešojo ūkio lygsvarą; ūkiškoji profesinė veikla virto sui generis viešąja tarnyba ir valstybė ėmė varžyti laisvą profesijos pasirinkimą ir atskirų profesijų dalyvius stengtis teisiškai pririšti prie atitinkamos profesinės kategorijos, sudarydama paveldėtinius atitinkamų profesinių kategorijų personalo kadrus. Ši pasireiškusi teisiškai-ūkiškoji politika ypatingai pa-

lieti darbininkus, amatininkus ir sodžiaus ūkininkus (kolonus). Jei galima taip išsitarti — jie virto atitinkamos profesinės veiklos, atitinkamos viešosios ūkiškos funkcijos gyvos žmogaus jėgos taip sakant inventoriumi.

Principiškai Romos Imperijoje žemės valdymo santykiuose veikė privatinės nuosavybės režimas. Tiesa — klasikinė gryna žemės nuosavybė buvo laikoma tiktai pačioje Italijoje. Už Italijos ribų — provincijose — užkariavimo titulu Romos valstybei buvo pripažįstamos dominium eminens, aukščiausioji daiktinė teisė į visas žemes. Provincijų žemės turtai — tai buvo Romos grobis.

Tačiau ir ten įsigalėjo privatinė atskirų asmenų nuosavybės teisė, tiktai formališkai, labiau teisinėje koncepcijoje, negu pozityvinėje teisės tikrenybėje, aprėžta valstybės dominii eminens. Tačiau savininkų skaičius mažėjo, nuosavybė labai ryškiai koncentravosi, — viešpatauja stambioji žemės nuosavybė, didėja latifundijai. Čia ėmė reikštis vienas charakteringas sociališkai ir politiškai-ūkiškas reiškinys, kuriame galima numatyti ankstyvus prototipas tų santykių, kuriuos vėliau išplės ir stilizuos feudalizmas, pakeitęs žemės nuosavybę tam tikru personaliniu žemės laikymu (t. vad. „tenure“). Būtent smulkieji savininkai, prislėgti fiskalinės etatizmo naštos ir nepajėgia savo jėgomis ūkiškai išsilaikyti, paveda savo ūkius stambiesiems savininkams, inkorporuodami juos į pastarųjų nuosavybę ir tam tikra sutartimi rezervuodami sau šio pavestojo ūkio naudojimąsi, tačiau jau ne nuosavybės, bet priklausomojo išvestinio valdymo titulu, šiuo iš vienos pusės prarasdami savo turto teisės amžinumą ir jos daiktinį pobūdį, susijusius su nuosavybe, bet iš antrosios — laimėdami didesnį saugumą ir galingojo pono globą bei užtarimą ir fiskalinės naštos sumažinimą (E s m e i n, op. cit., 27—28 pusl.).

55. Germanų socialinė santvarka Tacito laikais. Civitas; concilium, pagus, princeps; dux, comitatus, rex.

Įsikūrusių Romos Imperijos griuvėsiuose barbarų viešoji politinė santvarka — tai buvo senosios Germanų padermių santvarkos tąsa. Toji senoji Germanų santvarka yra žinoma iš Romėnų istoriko Tacito aprašymo. Germanai nesudarė bendro politinio vieneto. Kiekviena padermė (gentis, tautelė) sudarė atskirą nepriklausomą politinį vienetą, tačiau atskiruose vienetuose santvarka buvo ta pati. Toks vienetas, einant Tacito terminologija, — tai buvo „civitas“, kuriame aukščiausiuoju politinės galios suvereniniu organu buvo „concilium“; concilium — tai buvo visuotinis laisvųjų žmonių susirinkimas, veikiąs nutarimais, priimamais per aklamaciją. Civitas buvo padalintas į smulkesnius administracinius vienetus, vadinamus „pagi“ („pagus“), o kiekvieno „pago“ priešaky buvo „princeps“, concilium'o paskirtas.

„Pagus“ buvo kilęs iš šimtinės — šimto giminių ar šeimų: šimtas šeimų tėvų asistuoja principui teismą darant, pagus duoda 100 vyrų civitatis karo kontingentui (E s m e i n — op. cit., 37—38 pusl.).

Žmonės Germanų „civitas'e" buvo laisvieji ir vergai; laisvieji dalinosi į paprastus — „ingenii" — ir aukštesniuosius — „nobiles"; be to tarp laisvųjų ir vergų buvo mokslo dar ne visai išaiškinta kategorija: „liti" (lidi, leti) (E s m e i n — op. cit., 41 pusl.).

Greta nurodytos pastovios organizacijos (concilium, pagus, princeps) civitas'e buvo dar dvi ypatingos funkcionalinės institucijos: dux — karo vadas, išrenkamas ir veikiąs tiktai karo metu, ir comitatus — grupė ar būrys žmonių, vadinamų comites, jaunųjų vyrų iš „nobiles", kurie, pamėgę karus ir avantiurizmą, būrėsi prie principo: jie susirišdavo su principu tam tikra priesaika jam ištikimai tarnauti ir buvo jo užlaikomi; jie buvo principo asmeninėje, o ne civitatis tarnyboje; taikos metu jie traukdavo į žygius grobti, pulti kaimynus, ieškoti grobio ir nuotykių ir šiaip į įvairias avantiūras; politinės organizacijos rudimente jie sudarė svetimą kūną asmeniniams savo šefo ir savo būrio tikslams. Tai buvo vienas būsimųjų feudinių institucijų prototipų. Comitatai buvo tiktai principų, dukų ir regų. (E s m e i n — op. cit., 38—39 pusl.).

Rex („karalius") atsirado kai kuriuose Germanų „civitas" dar Tacito metu. Tai viso vieneto organas. Tačiau jojo galia dar siaura, suverenimis liko concilium. Rex — renkamas. Šiaip senoji organizacija liko ta pati (pagus, princeps, net dux); rex jos nesubordinavo. Rex turi savo „comitatus". (E s m e i n — op. cit., 40 pusl.).

56. Barbarų „monarchijos" Romos Imperijos griuvėsiuose.

Romos Imperijos griuvėsių vietoje barbarų įkurtose rudimentinėse „valstybėse" randame jau „monarchijas". Tačiau, kaip Esmein mano, barbarų karalius nesąs senojo Germanų (Tacito laikų) rego įpėdinis; Esmein mano, kad jis esąs kilęs iš duko, kurio galia ir seniau buvo daug platesnė ir griežtesnė, negu rego galia, tačiau ji buvo laikinoji. Per V amžių — invazijų metu, nuolatiniuose karuose — duko galia tapusi nuolatinė ir ji, jau tokia, įsikūnijusi į barbarų karaliaus instituciją. Barbarų karalius tapo paveldėtinis ir absoliutinis, valdinių gyvybės ir mirties ponas. Su duko galios paveldėjimu sutapo ir Romos imperatoriaus galios paveldėjimas, kiek tatai lietė valdinius Romėnus ir jųjų viešųjų santykių tvarkymą. O vis dėlto ši pirminė barbarų „absoliutinė monarchija" turėjo savy tam tikrą silpnybę ir nebuvo valstybinė tikra prasme (valstybės valdžia).

Jos silpnybės veiksniai buvo ypatingai ryškūs šie: *a.* mūsų iššiūrėtas teisės personališkumas, rodąs, kad sociališkai-normatyvinės funkcijos valstybė pati nepasiėmė; *b.* patrimoninis karaliaus valdžios pobūdis: jisai — teritorijos savininkas, jis ją dalina tarp įpėdinių, suteikia žemės valdymo ir drauge viešųjų funkcijų koncesijas artimiesiems, draugams ir tarnams, imdamas iš jų ištikimybės ir patarnavimų pasižadėjimus ar priesaikas.

Viešoji galia išparceliuojama — valstybės nėra, privatinės teisės, sutarties principai įsigali. Karalių apsupa turtingųjų avantiuristų būriai

— „comitat'o“ tąsa: turtingi barbarai nenorėjo dirbti, jiems patinka avantiūristinis grobimo ir nuotykių gyvenimas; juos seka ir turtingi Romėnai (E s m e i n — op. cit., 57—62 pusl.).

57. Jus hospitalitatis. Antrustionai; „asmens rekomendacija“, vassi, seniores.

Barbarų rudimentinėse valstybėse privatinė žemės nuosavybė, kurią barbarai buvo užtikę sociališkai-teisiniame Romėnų palikime, neišnyksta. Imperatoriaus žemės turtai tenka barbarų karaliams ir iš jų rankų pereina naujiems savininkams — barbarų kariams ir karaliaus draugams ir valdininkams. Romėnų stambieji dvarai pasidalina tarp senų savininkų Romėnų ir barbarų karių, gaunančių atitinkamas šių turtų dalis „hospitalitatis jure“ (tai yra kapitalizuota karių apgyvendinimo ir užlaikymo pareiga, perimta iš Romos Imperijos tvarkos; ši naturalinė prievolė tam tikra prasme kapitalizuojama ir pakeičiama turto dalies in natura perleidimu; tai sui generis šios kapitalizuotos prievolės konversija) (E s m e i n — op. cit., 45—47 pusl.).

Jau Germanų „comitat'e“ iš dalies glūdi tam tikri feudalizmo užuomazgos elementai. Bet tai dar toli gražu ne feudinė santvarka. Barbarų monarchijose „comitatus“ neišnyko (tačiau jisai išsilaikė tiktai prie karaliaus asmens), bet atsirado šios institucijos naujos formos ir reiškiniai, kurie savo ruožtu evoliucijonuoja. Frankų Merovingų dinastijos monarchijoje tokiais buvo t. vad. antrustionai. Tai buvo karaliaus valdiniai, prisiekę karaliui ypatingą ištikimybę, simboliškai dedami savo rankas į karaliaus rankas; jie naudojosi tam tikromis privilegijomis, bet užtai turėjo visuomet būti karaliaus tarnyboje ir dispozicijoje — ypač gi buvo sunaudojami karo tarnybai. Jau pačia šia savo konstrukcija ši institucija anarchizuoja viešuosius santykius, nes antrustionų tarnyba ir pasidavimas karaliui seka ne iš bendrojo karaliaus imperium'o, bet iš personalinio jų pasižadėjimo — iš sutarties titulo. Be antrustionų buvo ir kitos panašios, kiek mažiau ryškios kategorijos („convivae regis“, žmonės „in verbo regis“, „in mundebure regis“...).

Karolingų dinastijos laikais antrustionai išnyksta, užtai jų vietoje atsiranda „vassi“ (vasalai; karaliaus vasalai — „vassi dominici“). Institucija „vassi“ tuo skiriasi nuo Merovingų antrustionų, kad: *a.* „vassi“ nesudaro tam tikro būrio karaliaus kieme, pririšto prie jo asmens, bet yra išskirstyti visoje teritorijoje, lieka savo gyvenamose vietose, jie neištraukiami iš visuomenės, ne suburiami, ne koncentruojami; *b.* savo „vassi'us“ turi ne tiktai karalius, bet ir šiaip privatiniai asmenys. Tas, kuriam vasalas davė tarnybos pasižadėjimą, yra jo „senior“.

„Karalius — sako Esmein — pamažu dingsta senior'e“ („Le roi peu à peu disparait derrière le senieur“). Savo vasalams jisai labiau senior, negu karalius: jisai juos veikia ne karaliaus, bet senior'o titulu. Pasidavimo forma lieka ta pati: vasalas suklumpa prie karaliaus, (ar privatinio

senior'o) įdeda savo rankas į karaliaus (senior'o) rankas, prisiekia, karalius (senior) jį pakelia ir bučiuoja į lūpas (tai vadinama: „sese recomendaverunt"). Santykis tarp privatinių vasalų ir jų senior'ų toks pat, kaip kad tarp „vassus dominicus" ir karaliaus. Vasalas yra senioro dispozicijoje, turi jam patarnauti, gauna iš jo globą, užtarimą, savo reikalų rūpinimą, priklauso jo teismo. Santykis trunka ligi gyvos galvos. Nors patys privatiniai senior'ai tebėra karaliaus valdiniai, bet savo vasalus (vassi, vassali, homines sui) jie skiria nuo karaliaus. Privatinių senior'ų vasalai priklauso karaliaus ne betarpiškai, bet per savo senior'ą, kaip jo betarpiški žmonės. (E s m e i n — op. cit., 112—119 pusl.).

58. „Žemės rekomendacija". Praecarium; beneficium; immunitas.

Nuosavybės (žemės nuosavybės) koncentracija, pasireiškusi jau Romos Imperijoje, žengė pirmyn. Kaip ir ten ir dėl tų pačių saugumo motyvų smulkūs savininkai bei ūkininkai paveda savo turtus stambiems savininkams už iš jų gaunamą globą ir protekciją. Įsigalėjo t. vad. „žemės rekomendacija" (jos pavedimas stipresniųjų globai), panaši į „asmenų rekomendaciją". Tiktai nežymi žemės valdymo dalis buvo pagrista paties valdytojo nuosavybe. Greta šitos žemės rekomendacijos ir priklausomojo valdymo, pagristo valdymo koncesija iki gyvos galvos (nors reiškėsi tendencija padaryti šį koncesinį valdymą paveldėtiniu), — įsigalėjo dvi ypatingos žemės valdymo formos: p r a e c a r i a ir b e n e f i c i a.

Praecarium buvo institucija, kilusi ir nusistojusi ypač Bažnyčios žemėse. Iš karto ji buvo terminine, vėliau — iki valdytojo gyvos galvos ir net su linkimu į paveldėtinį valdymą; tai buvo valdymo suteikimas (koncesija) už nedidelį pastovų atlyginimą (census).

Ne tiktai pati Bažnyčia suteikdavo atskiriems asmenims savo žemių sklypų praecarium, bet dažnai ir patys savininkai pavesdavo savo žemes Bažnyčios nuosavybėn drauge atsiimdami jas valdyti praecarii titulu (vadinasi — praecarium buvo surišamas ir su rekomendacija); smulkieji savininkai dažnai buvo labiau linkę „rekomenduoti" savo žemes Bažnyčiai, negu stambiesiems ponams, nes Bažnyčios žemės naudojosi tam tikromis lengvatomis, be to „census" buvo menkas, kartais jokio cenzo, o dažnai už jai pavestą žemę Bažnyčia ne tiktai ją grąžindavo buvusiam savininkui valdyti praecarii titulu, bet dar tokį pat žemės kiekį tuo pačiu titulu pridėdavo.

Beneficium siaurąja prasme — tai buvo žemės valdymo koncesija, suteikiama vasalui. Tokios buvo karališkos beneficijos vėliau ir kitos senior'ų beneficijos, suteikiamos savo vasalams. Jei praecarium buvo ekonominė koncesija, tai beneficium buvo politinė koncesija, nes jo ekvivalentu buvo vasalo patarnavimai vasaline sutartimi („sese recomendaverunt"). Beneficium buvo prototipas feudinio valdymo, kuriame valdymas buvo steigiamas personaline politine sutartimi. Beneficium, kaip vasalinis personalinis santykis, pradžioje buvo steigiamas iki gyvos gal-

vos, bet greit gavo palinkimo tapti ir iš tikrųjų tapo paveldėtinis, tiktai atnaujinant sutartį pasikeitus senior'ui arba vasalui (atnaujinama tarp įpėdinių) (Esmein — op. cit., 120—128 pusl.).

Valstybės ardymą veikė ir „immunitatis" institucija. Tai buvo aktas, kuriuo tam tikros bažnytinės ir šiaip ponų žemės buvo paliuosuojamos nuo karališkų valdininkų veikimo ir kišimosi. Jau Romos Imperijos laikais buvo tokie aktai, paliuosuoją tam tikras žemes nuo mokesčių. Barbarų monarchijose immunitėto kilmė buvo kiek skirtinga. Karališki domenai buvo valdomi tam tikrų intendantų, kurie nušalindavo šiaip bendrų karališkų valdininkų veikimą, patys čia jų pareigas eidami. Ir štai karaliai, pavesdami šių savo žemių dalis ar tai beneficijos ar kuriuo kitu titulu kuriems asmenims, patvirtindavo jų paliuosavimą nuo valdininkų ir iš viso karališkos galios jose veikimo. Valdytojas pakeisdavo intendantą. Jo valdomoje žemėje viešosios funkcijos tekdavo jam, nors nėra aišku, ar pradžioje šias funkcijas jisai vykdė savo ar karaliaus vardu ir naudai (Esmein — op. cit., 131—135 pusl.).

59. Krikščionių Bažnyčia Romos Imperijoje.

Prie valstybę ardančios anarchijos plėtimo prisidėjo ir Bažnyčia. Per tris pirmus savo gyvavimo amžius Romos Imperijoje, kai ji dar nebuvo pripažinta, Bažnyčia, kartais toleruojama, kartais persekiojama, nustatė savo tvirtą organizaciją ir santvarką. Laikydama save atskira tobula Dievo vadovaujama visuomene — ji savo narių santykius buvo nusistačiusi pati autonomiškai per savo organus ir savo nuostatais tvarkyti. Savo reikalais krikščionys turėjo kreiptis ne į valstybės, bet į bažnyčios organus. Tai buvo sui generis „status in statu".

Kai imperatorius Konstantinas legalizavo krikščionių bažnyčią, jisai valstybėje jos nesutirpino, bet kaip tik sankcionavo jos esamą nusistojusią organizaciją, išsišakojusią, tvarkingą, pagristą tvirtomis tradicijomis, susikristalizavusiomis į tam tikrą autonominę teisinę santvarką. Bažnyčia buvo sutvarkiusi savo tiek administraciją, tiek teismą; administracija: vyskupai su jų priklausoma dvasiškija, kurių apygardos buvo suderintos su valstybiniais administraciniais vienetais, provincijos su metropolitais kelioms apygardoms, provincijų sinodai, Romos vyskupo — popiežiaus — vyresnybė visai bažnytinei organizacijai; šioje bažnytinėje administracinėje organizacijoje labai ryškus buvo urbanizmas — sodžiuje tik vėliau imta steigti atskiri priklausomi smulkūs organizaciniai branduoliai; teismas: disciplinarinis ir civilinis teismas, pirma pareinąs nuo bendruomenės, vėliau sukoncentruotas vyskupo rankose.

Imperatoriai (Konstantinas ir jo įpėdiniai) tatai paliko ir sankcionavo. Be to Bažnyčia iš imperatorių gavo brangią turtų įgyjimo ir valdymo privilegiją, kuri ji plačiai pasinaudojo. Jos disciplinarinė jurisdikcija jai buvo palikta. Civilinės jurisdikcijos srity jai tapo pavesta arbitražo funkcija (trečiųjų teismas), kaip subsidiarinė, nušalinanti valsty-

binę jurisdikciją, kai bylininkai į ją kreipiasi, ir sutvirtinta priverstiniu sprendimo vykdymu. Tiktai baudžiamojo teismo funkcijos Bažnyčia negavo — išskyrus vyskupų baudžiamąją atsakomybę, kuri parėjo nuo sinodų (be to į baudžiamąją funkciją Bažnyčia galėjo kiek kištis, kaip nelaimingųjų, tad ir kaltinamųjų, užtarytoja — ypač per „asylum" teisę).

Tokiu būdu ir krikščioniškoje Romos Imperijoje Bažnyčia nesutirpo valstybėje ir valstybinėje organizacijoje, bet ir nepasitenkino paprastos privatinės draugijos teisine padėtimi; ji išlaikė savo autonominę organizaciją su viešomis funkcijomis, kaip autonominė galinga viešosios teisės korporacija, iš dalies net konkuruojanti su valstybiniu viešosios funkcijos aparatu (E s m e i n — op. cit., 141—150 pusl.).

60. Bažnyčia ankstyvame viduramžy; jos privilegija turto ir jurisdikcijos atžvilgiu.

Barbarų monarchijose Bažnyčios vaidmuo ypatingai pasireiškė tuo, kad jos organizacija buvo vienintelė, kuri liko sveika Imperijos organizacijos griuvėsiuose; be to ji savaime tapo senosios Romėnų (ar Gallo-Romėnų) visuomenės organizacinė atstovė; tuo pačiu barbarai, turėdami tą visuomenę valdyti, jie turėjo skaitytis su Bažnyčia, kaip su socialine vietos visuomenės organizacija, per kurią jie su šia visuomene susisiekdavo (E s m e i n — op. cit., 150—152 pusl.).

Ankstyvame viduramžy Bažnyčia, išlaikiusi savo organizaciją ir tapusi barbarų valdovų svarbia politine bendradarbe senajai Romėnų vietos visuomenei valdyti, ne tiktai išlaikė, bet ir labai žymiai išplėtė abi svarbiausias savo privilegijas — turto (patrimonium) ir jurisdikcijos privilegiją. Būtent:

a. Turto atžvilgiu. Teisė bet kuriuo būdu be ribų ir kontrolės įgyti ir valdyti bet kuriuos turtus, ypatingai gi svarbi teisė įgyti turtus ir dvarus testamentu. Bažnyčia tapo stambiausiuoju žemės savininku. Ypatingai ji įgijo teisę į t. vad. dešimtinę (žemės vaisių ir net gyvulių prieauglio $^1/_{10}$ dalį). Iš karto tatai buvo laisva duoklė, bet netrukus Bažnyčia ėmė reikalauti priverstinės dešimtinės, pasiremdama įvairiais Šventojo Rašto tekstais. Pagaliau VIII—IX a. dešimtinė tikrai tapo priverstinė; tatai buvo ir pačių karalių pripažinta. Kai kur buvo net dviguba dešimtinė — „nona et decima".

Be to bažnytiniai turtai įgijo atleidimą (immunitetą) nuo valstybinių mokesčių.

b. Jurisdikcijos atžvilgiu. Civilinėje srity Bažnyčia netiktai vykdo pagelbinį arbitražą; ji įgyja privilegium fori (tatai reiškia, kad dvasiškiai teisiami tiktai bažnytinių teismų). Iš karto tiktai ginčuose tarp dvasiškių Bažnyčia draudė jiems kreiptis ne į bažnytinį teismą, bet vėliau ir šiaip žmonėms ėmė drausti skųsti dvasiškius valstybiniam ar bet kuriam kitam, išskyrus bažnytinį, teismui ir teisėjams draudė tokias bylas spręsti, vieniems ir kitiems grasindama dvasinėmis bausmėmis ir ekskomunika. Paga-

liau „privilegium fori“ tapo Bažnyčios laimėtas. Taip pat Bažnyčia vykdo disciplinarinę jurisdikciją. Į savo jurisdikciją taip pat ji įtraukė t. vad. „causae synodales“: tai buvo bylos dėl viešųjų nuodėmių, skundžiamų vyskupams jų vizitacijos metu, bevizituojant ir sprendžiamų vyskupo su dvasininkais ir šiaip tikinčiaisiais, susirenkančiais į synodą.

Be to, patiems valdovams pritariant, Bažnyčia pasisavino ir tam tikrą ypatingą jurisdikciją, kaip ypač moterystės bylose; iš karto ši jurisdikcija buvo pagelbinė, bet vėliau tapo ekskliuzyvinė (monopolinė).

Jurisdikcijos savinimasis pareikalavo ir autonominės bažnytinės legislacijos (E s m e i n — op. cit., 156—162).

61. Feudinės santvarkos elementai. Fief'as; seniorai ir vasalai; feudinė grupė.

Pasiremdami E s m e i n'u (op. cit. 167—286 pusl.) mes čia bendrais charakteringais bruožais išdėstysime Europos Vakarų Viduramžių feudinę santvarką.

Šios santvarkos pamate mes randame taip vadinamąjį „fief“. Esmein jį vadina feudinio organizmo narveliu („la cellule de cet organisme“). Tai yra žemė arba nekilnojamojo turto teisė, suteikiama vadinamojo senioro vadinamajam vasalui su tam tikros tarnybos (patarnavimų) pareiga. Vasalo pasižadėjimą, kurį jis tam tikru iškilmingu aktu („hommagium“) seniorui pareiškia, sudaro ne kuris medžiaginis atlyginimas už jam suteikiamą turto teisę, bet visiška ištikimybė seniorui ir tokių patarnavimų pareiga, kurie primena piliečio (valdinio) pareigas valstybei; šių patarnavimų svarbiausieji yra ypač šie trys: *a.* seniorui reikalaujant vasalas jam turi eiti karo tarnybą; *b.* vasalas priklauso senioro jurisdikcijos ir pats, kaip teisėjas, turi dalyvauti senioro teisme; *c.* kaip patarėjas, vasalas dalyvauja senioro taryboje. Be to, vasalas turi teikti seniorui ir tam tikros piniginės „feudinės pagelbos“ („aide féodale“ — tai nėra pastovus atlyginimas ar mokestis, nustatomas sutartimi, bet tam tikras piniginės pagelbos seniorui teikimas jo išlaidoms padengti kai kuriais atsitikimais, kuriuos nustato įpročiai, arba esant nepaprastoms aplinkybėms (ypatingai kai senioras išleidžia vyriausiąją dukterį už vyro, kai vyriausias senioro sūnus paskelbiamas riteriu, kai senioras pateko į nelaisvę, iš kurios reikia jis išpirkti, pagaliau, kai senioras ruošiasi kryžiaus karo žygiui).

Užtai senioras turi globoti vasalą, turi jį aprūpinti teisingumu ir apsaugoti nuo skriaudų, žodžiu — turi jam laiduoti saugumą.

Esmein tai vadina ypatinga apsidraudimo sutartimi ir konstatuoja, kad savaime ji reiškia pačios valstybinės sąvokos nusmukimą, nes šia sutartimi sudaromas santykis kaip tik pavaduoja nusmukusios ir paraližuotos viešosios galios funkciją.

Vienas senioras suteikdavo ne vieną, bet visą eilę fiefų ir tokiu būdu susidarydavo „feudinė grupė“, susidedanti iš senioro ir jo vasalų būrio.

Ši feudalinė grupė sudarė sui generis mažą valstybėlę, turinčią savo vyriausybę ir galinčią atlikti visas pamatines valstybės funkcijas: ji turi savo kariuomenę, savo teismą ir savo valdymo reikalams tarybą.

Feudinė grupė apima ne tiktai seniorą ir jo vasalus. Jos priklauso ir kiti asmenys — ūkininkai, laisvieji žmonės, gyveną atitinkamose žemėse, ir vergai; tačiau šie asmenys nėra veiklūs feudinės grupės nariai; jie yra subordinuoti, tai — valdiniai; jei jie yra asmeniškai laisvi ir valdo žemę bei veda ūkį, tai tą žemę jie yra gavę iš senioro ar vasalo už tam tikrą piniginį atlyginimą; jie savo darbu ir mokesčiais ekonomiškai užlaiko visą grupę, rasdami joje saugumą ir šiokią tokią tvarką, reikalingą jų ūkiškajai veiklai.

Šio sudėtingo junginio — feudinės grupės — pamatą sudaro žemės valdymas, pagrįstas personaline sutartimi.

Tačiau ir feudinės grupės nėra visiškai izoliuotos, nes kaip buvome sakę, jos pačios per savo seniorą yra įjungtos į aukštesnius feudinius junginius; nes senioras pats būna aukštesniojo pono — savo senioro — vasalas. Tokiu būdu susidaro feudinių grupių ir jų junginių siauresnės ar platesnės grandinės. Tačiau aukštesniojo junginio senioras neturi tiesioginės galios savo vasalo grupei, vadinasi — jojo vasalams bei valdiniams. Feudinė grupė, per savo seniorą dalyvaudama aukštesniajame feudiniame junginy, kuriame šios grupės senioras yra anojo junginio senioro vasalu, netirpsta jame. Tiktai pats grupės senioras turi klausyti aukštesniojo junginio senioro, jo gi vasalai yra betarpiškai feudine sutartimi subordinuoti tiktai jam ir tiktai jam įsakant, kaip jo vasalai, gali jo būti sunaudoti jo vasalinėms pareigoms aukštesniojo junginio seniorui. Šitokia bent buvo gryniausia feudinės santvarkos forma.

62. Seniorijos institucija.

Principiškai tie seniorai, kurie neturėjo aukštesniojo senioro, patys nekieno vasalais nebūdami, vis dėlto buvo laikomi pareiną nuo karaliaus. Tačiau šis pareinamumas buvo labiau nominalinis, negu tikras; faktiškai jisai buvo neveiklus.

Feudinis santykis yra kilęs iš ankstyvesnių institucijų „vassi“ ir „beneficium“, kurias mes esame išdėstę. Feudinė santvarka tiktai racionalizavo ir sutvarkė anųjų institucijų elementus — fiefo sutartį („hommagium“), teises ir pareigas, sankcijas. Tačiau jei feudinė sutartimi drauge su žemės valdymu ar fiefo laikymu („tenure“) buvo jungiama ir tuo pačiu taip sakant parceliuojama viešoji galia, tai vis dėlto kyla klausimas, kuriuo gi titulu vyriausieji seniorai, vadinami suverenais ir nepareiną nuo kitų aukštesnių seniorų (siuzerenų), galėjo sutartimis su vasalais tą galią parceliuoti, rišdami tai su pavedimu koncesijų žemei valdyti. Jie gi patys jokia sutartimi nebuvo tos galios gavę. Vadinasi — tam, kad sutartimis jie galėtų ją parceliuoti ir kad šis parceliavimas būtų realus, — o jisai kaip tik realus ir buvo, — reikėjo, kad tos galios šaknis, jos elementarinis šal-

tinis būtų buvęs kaip tik juose pačiuose, kaip pačios jų būklės atributas, ne išvestinis, bet originalus, pirmykštis ar esminis. Taip iš tikrųjų ir buvo.

Toji jų būklė, anarchizuojanti viduramžių „valstybę", sudaro „seniorijos" instituciją („seigneurie"). Nors seniorai, kaip sakiau, buvo teisiškai laikomi ipso jure pareiną nuo karaliaus, tačiau iš tikrųjų jie su karaliumi feudine sutartimi nebuvo surišti ir savo turimos ir parceliuojamos galios titului jie nebuvo reikalingi jokios iš karaliaus koncesijos.

Viešoji galia glūdėjo seniorijoje juris proprii titulu. Kartais — tiesa — šis jus proprium buvo remiamas tolimos praeities koncesijomis iš karaliaus, bet tatai nebuvo būtina, nes lygiai taip pat ji galėjo būti įgyta pasisavinimais, uzurpacijomis, žodžiu — įvykusių faktų padariniais, bet kuriuo būdu. Tatai buvo sankcionuota įpročiu ir įsisenėjimu. Užteko konstatuoti, kad ji yra ir buvo. „Seniorija — sako E s m e i n (op. cit., 171 pusl.) — tai buvo ne kas kita, kaip suverenitetas arba suskaldymas suvereniteto, perėjusio į privatinę nuosavybę, į tam tikrų individų patrimonium (į jų turtą)". Seniorijos buvo kelių rūšių — tituluotos ir paprastos — įvairių pavadinimų, kilmės ir galios. Mums ši jų klasifikacija nėra svarbi.

63. Žemės valdymo kategorijos feudinėje visuomenėje.

Kadangi fiefas arba fiefo laikymas su visomis jį sudarančiomis daiktinėmis žemės valdymo teisėmis ir drauge viešosios galios teisėmis buvo pagrįstas grynai personaline sutartimi tarp senioro ir vasalo kaip personalinio teisinio santykio forma ir padarinys, tai ir fiefo laikytojo būklė buvo grynai asmeninė. Tiek vasalui, tiek seniorui mirus — visa teisinė santykio konstrukcija ir visi jos elementai bei padariniai suirdavo. Šitaip buvo ankstyviame feudalizme. Tačiau greit ėmė reikštis tendencija patrimonizuoti patį fiefo laikymą, ypač dviem kryptimi: fiefo laikymo paveldėjimu ir laisvu jo disponavimu. Šios tendencijos įsigalėjimas tapo tačiau sukombinuotas su socialiniu fiefo paskyrimu ir su jo personaliniu principu. Iš šio yra kilusios tokios institucijos, kaip majoratas, vyriškų įpėdinių privilegija, paveldėjimo mokestis seniorui ir kitos.

Greta fiefų feudinėje visuomenėje buvo dar dvi kitokios žemės valdymo ar laikymo („tenure") formos: *a.* činšo valdymas, pagrįstas taip pat sutartimi tarp senioro ir valdytojo ((laikytojo), tačiau sutartimi ne asmens patarnavimų pobūdžio, bet ūkiškojo pobūdžio; suteikiamas žemės valdymas ir naudojimas be viešosios galios ir be politinio santykio tarp senioro ir valdytojo, — už tam tikrąjį atlyginimą pinigais arba žemės vaisiais; šis činšo valdymas tapo taip pat paveldėtinis ir laisvai disponuojamas, o pats atlyginimas (činšas) tapo tvirtas ir nekeičiamas, sudaręs — pinigų vertei nusmukus — labiau pareinamumo ženklą, negu tikra prasme ūkiškąjį ekvivalentą; šios formos valdytojais buvo laisvieji žmonės; *b.* valdiniškas valdymas („tenure servile"), steigiamas ne sutartimi, nes sutartis tarp pono ir valdinio yra iš viso neįmanoma, bet valdiniui pono suteikiama žemės valdymo koncesija; čia ir atlyginimas ar laikymo mo-

kestis išliko tikras ir iš viso sunkus, neišsigimęs į pastovų činšą, virtusį tiktai simboliniu ženklu, ir čia valdymo asmeniškumas netapo pakeistas paveldėtinumu.

Tačiau šioje sociališkai-politinėje santvarkoje, besireiškiančioje seniorijomis, fiefais, činšo valdymu ir valdinių žemės valdymu, ir senoji Romėnų privatinė žemės nuosavybė nevisiškai buvo išnykusi. Tai buvo žemės, kurių valdymas buvo vadinamas „francum allodium“. Šių žemių valdytojas neturėjo niekam jokių nė ūkiškųjų nė asmens patarnavimų pareigų, jo valdymas buvo paveldėtinis, jisai galėjo laisvai savo nuožiūra disponuoti savo turtą, jį perleisti, kitam pavesti valdymą, žodžiu — buvo savininkas. Tačiau feudinėje santvarkoje tai buvo išimtis ir feudalizmas, reaguodamas į ją, įvairiais būdais stengėsi ją pavergti ir įterpti į bendrą santvarką. Vietomis tai jam pavyko ir žemės nuosavybė visiškai išnyko. Kitur, kaip Prancūzijoje (nors ne visoje), ji, kad ir varžoma, vis dėlto išliko.

Tačiau šis „francum allodium“, ypač savo stambesniuose reiškiniuose, asimiliavosi seniorijoms. Tai būdavo tada, kada allodium'o savininkui pavykdavo pasisavinti viešosios galios funkcijas savo žemėje ir kada jis, kaip kad senioras, jungiąs tiesioginį žemės dominium'ą su patrimonizuotu imperium'u, įsteigdavo savo žemėje fiefus ir su savo įkurtais vasalais steigė naują feudinę grupę.

64. Luominės kategorijos feudinėje visuomenėje. Bajorija.

Tris feudalinio žemės valdymo kategorijas — fiefą, činšo valdymą ir valdinių žemės valdymą — atitiko ir trys stambios luominės feudinės visuomenės kategorijos: bajorija, šiaip laisvieji žmonės ir valdiniai („serfs“). Pačią luominę viršūnę sudarė seniorai, kurių tarpe, kaip esu sakęs, dar buvo įvairios nelygios tituluotų ir netituluotų seniorų kategorijos.

Bajorijos ryškiausiais požymiais buvo fiefų laikymas ir karinė profesija. Pastaruoju atžvilgiu labai įdomi ir charakteringa buvo plati tarptautinė „riterių“ organizacija, sudariusi tam tikrą, visiškai nepaprastą, profesinę bendruomenę. Pradžioje bajorijos luomas nebuvo uždaras; laisviesiems žmonėms nesunku buvo įsibrauti į bajorų eiles. Tatai buvo galima pasiekti fiefo įgyjimu arba priėmimu į riterių bendruomenę. Kol fiefai buvo grynai asmeniniai, jų laikytojų dar nepatrimonizuoti ir netapę paveldėtiniais bei laisvai disponuojamais, tol šiaip laisvieji žmonės galėjo tapti vasalais ir šiuo ieiti į bajoriją; senioras galėjo kiekvienam laisvajam žmogui suteikti fiefą ir priimti iš jo tam tikrą pasižadėjimą. Taip pat kiekvienas riteris galėjo kiekvienam šiaip laisvam žmogui suteikti riterio garbę. Tačiau vėliau, kai fiefai tapo galutiniai patrimonizuoti jų laikytojų rankose, įžengimas į bajoriją šiuo keliu tapo nepasiekiamas ir luomas užsidarė.

65. Riterių institucija.

Čia tenka pastebėti, kad riterių, kaip tam tikros profesinės bendruomenės, institucija buvo vienas tų galingų sociališkai-psichinių veiksnių, kuris, kaip kad pasaulinė Imperija, Bažnyčia, krikščionija, kryžiaus karai, romėnų teisė, vėliau humanizmas, ryškiai paveikė vieningos Vakarų Europos civilizacijos sukūrimą ir išlaikymą toje Viduramžių visuomenėje, kuri kitais atžvilgiais buvo daugelio veiksnių skaldoma ir dezorganizuojama.

„Riterių organizacija — sako E s m e i n (op. cit., 220 pusl.) — yra viena svarbiausių Viduramžių institucijų: ji turi savo tam tikrą teisinį, politinį ir tikybinį vaizdą.

„Tai buvo plati brolija, neturinti pastovių kadrų nė tikslios organizacijos, bet su elgimosi taisyklėmis ir profesinėmis pareigomis; kitaip sakant — tai buvo feudinė bajorija savo karinėse pareigose... Bajorui-vasalui... tai buvo jo profesijos pareigos eiti sugebėjimo konstatavimas. Kaip bendra taisyklė — riteriu tapti buvo galima tiktai išėjus ilgą stažą, įgijus ypatingą išauklėjimą, teikiamą feudinių pilių pasaulyje, kuris imdavo vaiką ir ji ilgai laikė stažui išeiti".

„Imperija ir Bažnyčia — sako R e d s l o b („Histoire des Grands Princeps du Droit des Gens", 185 pusl.) — nėra vieninteliai veiksniai, užmezgą viduramžį ryšius tarp tautų. Tuo laiku, kada tautybė dar nesudaro kūrybinės jėgos, kada sienos nuolat keičiamos ir perkeliamos paveldėjimu, padalinimu ar mainais, valstybinė vienybė nejaučiama taip ryškiai, kaip kad šiandien. Tad suprantama, kad daugelis tiltų įsisteigia tarp tautų. Šitaip vienodi socialiniai luomai kits kitą tam tikru solidarumu patraukia nesivaržydami sienomis. Valstybės viduje paskiri luomai yra griežtai kits nuo kito atskirti, kitas kitam net pavojingai priešingi; užtat tarp atskirų kraštų analoginiai luomai jaučiasi artimi ir solidarūs vienodomis ideologijomis ir gimininga is interesais. Kunigaikščiai, bajorai ir riteriai, raštininkai, amatininkai ir ūkininkai, o net ir patys tarnai sau lygiems anoje politinės sienos pusėje ištiesia ranką. Šitaip susidaro socialinio bendravimo srovės, kurios eina per visą Europą ir nustato bendrąji solidarumą.

„Ypatingai išsiplečia vienas luomas; labiau negu bet kuris kitas jisai tampa pan-europiška draugija. Tai riterių luomas. Jisai turi bendrąji idealą, ginklų garbę, ir po viena vėliava suburia visų šalių bajorus. Riteris turi kovoti už silpnuosius ir skriaudžiamuosius, tarnauti moterims ir globoti Bažnyčią. Senioro tarnyboje jo ištikimybė turi būti nepalaužoma, nors tatai neišskiria galimumo būti iš karto kelių ponų vasalu ir net keliuose įvairiuose kraštuose. Dar vienas riterių įsakymas: kautynėse riteris turi vadovautis sąžiningumo lygybės principais. Pagaliau neužmirškime, kad riterių ordinas kuria elegantiškas visuomeniškumo formas. Visi šie įpročiai ir būdas formuoja Europos etiką ir tam tikrą dorybių aristokratiją, kuri savo dalyvius iškelia iš tautinės sferos ir juos jungia tam tikrame universalinio idealo pasaulyje".

66. Riterių moralė, kaip svetimas sui generis fenomenas krikščioniškoje civilizacijoje.

Vis dėlto, nors riteriai turėjo ginti Bažnyčią ir krikščioniją, — jųjų įnašas į mūsų sociališkai-psichinę civilizaciją toli gražu nesutapo su krikščioniškojo mokslo įnašu. Šią riteriškų ir krikščioniškai-evangeliškų moralinių vertybių priešingybę ryškiai apibūdina žinomas publicistas, moderninio Pan-Europos judėjimo steigėjas, grovas R.-N. Coudenhove-Kalergi, kuris, pats į paradoksus palinkęs, labai fineziškai ir žmonių istorijoje tikrus paradoksus pastebi ir pabrėžia.

„Etiniai riterijos idealai — pastebi Coudenhove-Kalergi — išsirutuliojo priešinga krikščionių idealams linkme („à l'opposé des idéaux chrétiens"). Krikščionių mokslas reikalauja iš mūsų atsilyginti geru už piktą: riterių moralė — atsilyginti už piktą dar piktesniu. Krikščionybė mums įsako atstatyti kairįjį žandą kuomet mums suduota į dešinįjį: riterių garbė — perblokšti tą, kuris mums davė į veidą. Kristus mus mokina mesti duoną tam, kuris į mus meta akmenis; riterių moralė mus mokina atsakyti akmenimis ir vilyčiomis. Kristus mums įsako mylėti mūsų priešus, riterija nežino šitos dorybės; daugių daugiausia jai dera gerbti priešas ir jį nugalėjus jam parodyti kilnumas ir švelnumas. Krikščionybė reikalauja iš mūsų nesipriešinti piktam: riterija reikalauja kaip tik pasipriešinti, paskelbti jam karą be pasigailėjimo. Todėl riterija turėtų išmesti iš savo tarpo kiekvieną, kuris yra nusistatęs griežtai laikyti įsakymą „neužmušk".

„Riteriui aukščiausioji vertybė buvo garbė. Jis ją statė aukščiau viso ko, net aukščiau malonės. Gėda jam buvo didesnė blogybė, negu nuodėmė. Ištikimybė jam buvo šventesnė už artimo meilę.

„Krikščionių mokslo akyvaizdoje tą savo pagonišką antikinę moralę riterija akcentavo be jokių skrupulų.

„Šiam mokslui ji nusileido tik keliose smulkmenose, o jo dogmą aklai priėmė. Krikščionybė gi šito griežto riterijos fronto ne tiktai neatakavo, bet dar pati jam tiek nusileido, kad pati ėmė steigti riterių ordinus ir krikščionijai praplėsti ėmė naudotis pagoniškos moralės karžygiškumu.

„Nerašytoji riterių moralė, kurios šaknys gludėjo barbariškos Europos sieloje bei tradicijose, buvo stipresnė ir pastovesnė, negu rašytoji krikščionių moralė. Ji išsilaikė gyva ne tiktai riterių ordinuose, bet ir kiekvieno Europiečio pasąmonėje.

„Europos riterių poezija tarnavo šią šiaurinę moralę: Karaliaus Arturo cikle, Nibelungų giesmėje ir Rolando giesmėje. Visa to laiko literatūra buvo persisunkusi ta morale. Riterių moralė išsiliejo iš seniorų rūmų į karalių ir kunigaikščių kiemus. Čia jos konturai sušvelnėjo. Gimė naujoji moralė — kiemo moralė: kurtuazija; ant pagoniško ir riteriško pagrindo, šalia krikščionybės, susiformavo naujas moralinis stilius: „Gentilhomme'o", garbės žmogaus idealas". (R.-N. Coudenhove-Kalergi — „Héros ou Saint", Marcel'io Beaufils'o vertimas iš vokiečių kalbos į prancūzų, leidinys „Les Editions Rieder" — „Cahiers internationaux", Paris, 1929 m., 68—69 pusl.).

Kitoje gi vietoje (op. cit., 91 pusl.), minėdamas riterių karo žygius prieš Prūsus ir Saracėnus, vedamus kryžiaus vardu ir po kryžiaus ženklu, — Coudenhove-Kalergi juos teisingai vadina „pagoniškomis kovomis už krikščionybę".

Iš tikrųjų plati riterių brolija ir jos ordinai labai žymiai paveikė Vakarų Europos civilizaciją ir drauge buvo vienu tų veiksnių, kurie viduramžį padėjo išlaikyti ir sutvirtinti šios civilizacijos tarptautinį vienumą, bet į šią civilizaciją įliejo taip sakant kondensuotą barbariškos psichikos elementų srovę. Šiaurinių tautų psichikai importuota iš svetur krikščionybė buvo iš pamatų svetima ir visiškai nugalėti ir nuslopinti senosios rasinės kultūros, jos palinkimų ir tradicijų niekuomet nepajėgė. Ji be abejo tapo labai svarbiu nauju civilizacijos veiksniu, bet turėjo susikombinuoti su senaisiais veiksniais, kurie ir jos pačios veikimą iškreipė. Šioje viduramžių civilizacijos laboratorijoje riterija suvaidino tą vaidmenį, kuris išsaugojo ir nustilizavo barbarišką karžygiškumą (heroizmą) moderninėje krikščioniškoje Vakarų Europoje.

67. Tarpinis laisvųjų žmonių luomas.

Tarp bajorijos ir priklausomo valdinių luomo buvo tam tikras šiaip laisvųjų žmonių luomas, kuris ūkiškai maždaug sutampa su činšo žemių laikytojais. Jie naudojosi visiška teisine juris commercii et connubii laisve, kiek ji iš viso buvo asmenų dispozicijai pavedama. Užtai, kiek jie buvo činšo žemių laikytojais, — jų politinis pareinamumas nuo senioro ar fiefo laikytojo buvo labai žymus, ypač teismo ir fiskinėje srity. Kai dėl šio luomo kilmės ir jo tarpinės teisinės padėties tarp dviejų esminių luomų — bajorijos ir tarnybinio luomo, — tai šiuo klausimu moksle eina ginčai ir konstruojamos įvairios hypotezės, kurių mums čia žiūrėti nesvarbu.

68. Valdiniai („les serfs").

Pagaliau žemiausiąjį luomą sudarė valdiniai („les serfs"). Vergijos institucija, kuri ankstyvame viduramžy Vakarų Europos dar buvo žinoma, išnyko. Vergai, kuriuos žinojo ir Romos teisė ir barbarų teisinė tvarka, pamažu virto ponų valdiniais.

Tai įvyko ne kurios teisinės reformos bet teisinių įpročių evoliucijos keliu. Valdiniai („serfs") tuo skiriasi nuo vergų („esclaves"), kad jie nėra ponų nuosavybės daiktu („res"), bet turi teisinę asmenybę („persona" — asmuo): jie gali teisiškai sudaryti šeimą, gali įgyti ir turėti turtą, iš viso gali teisiškai veikti. Šią evoliuciją žymiai paveikė Bažnyčia, nes krikščionių mokslu žmogus negali sutapti su daiktu: kiekvienas žmogus yra Bažnyčios narys, yra bažnytinės bendruomenės asmuo, nes kiekvienas esąs Dievo sutvertas ir turįs teisės laimėti Dievo karalystę ir naudotis visomis priemonėmis šiam laimėjimui pasiekti.

Valdiniai, kad ir nesudarydami pono daiktų, buvo pono asmeniškai priklausomi. Jų buvo kelios kategorijos. Jųjų vieni buvo baudžiauninkai, pririšti prie pono žemės arba jo asmens tarnyboje, kiti turėjo judėsių laisvę, galėjo patys pasirinkti gyvenamąją vietą ir už pono žemių ribų, bet vis dėlto turėjo tam tikrų pareigų ir prievolių savo ponui, pagaliau buvo ir tokių, kurie buvo valdiniais ne betarpiškai, bet per atitinkamą jųjų valdomos žemės valdymo pobūdį; šie, apleidę šį valdymą, galėjo tapti laisvais žmonėmis. Iš viso valdiniai buvo šiaip ar kitaip surišti ne su tam tikru žemės sklypu, bet su seniorija arba su fiefu, kaip vienetu. Du svarbiausieji civiliškai-teisiniai valdinių asmenybės aprėžimai buvo tie, kad kaip bendroji taisyklė, jie be pono sutikimo negalėjo vesti arba tekėti už pono valdinių visuomenės ribų (nors įvykusias vedybas Bažnyčia vis dėlto laikė teisėtomis ir nenutraukiamomis) ir kad jie, kad ir galėdami patys tarp gyvųjų perleisti savo įgytąjį turtą, vis dėlto savo turto teises teturėjo tik iki gyvos galvos: jie savo turto negalėjo disponuoti testamentu ir iš viso jų turtas nebuvo paveldėjamas; principiškai net jų vaikai nepaveldėjo jų turto teisių (nors vaikų atžvilgiu vėliau kai kur buvo įsigalėjusios išimtys; taip pat tam tikros išimtys buvo leidžiamos testamentiniams perleidimams Bažnyčios naudai).

Valdinių-valstiečių luomas, kad ir prislėgtas ir nepatenkintas savo teisine padėtimi, nesudarė tos veiklios socialinės jėgos, kurią karaliai būtų galėję politiškai panaudoti kovai prieš feudalizmą ir prieš ponų savinamą viešąją galią, kaip kad jie šiam panaudojo besikuriančią buržuazijos jėgą (miestas).

Kaip teisingai nurodo Zakrzewski „Kryzys demokracji" — Warszawa, Biblioteka Drogi, tom II, 1930 m., 67—68 pusl.) — „Valstiečiai... per eilę amžių nerodo jokių revoliucinių palinkimų. Kai pagaliau, feudalizmui žlugstant, kyla valstiečių revoliucija, ji reiškiasi anarchinėje ir priešcivilizacinėje formoje. Tai buvo t. vad. Žakerija Prancūzuose, analoginiai judėjimai Anglijoje ir visuose kraštuose... „Kai Adomas arė, o Ieva verpė, kas tada buvo bajoru", — štai valstiečių revoliucijos himnas, kurį giedojo Wat-Taylor'o sukilime Anglijoje, kurį vėliau Viklefo mokiniai perkėlė į Husitų Čekus ir kurį dar užtinkame 1525 m. valstiečių kare Vokiečiuose. Priešcivilizacinis šių judėjimų pobūdis reiškiasi visų rašinių naikinimu, nes juose tarp kito ko galėjo būti užrašytos feudalinės prievolės ir todėl, kad raštas esąs jungo įrankis... Savo revoliuciją valstiečiai visur pralaimėjo".

Iš tikrųjų — šios valstiečių revoliucijos tebuvo tik jausmų vulkanų išsiveržimais, bet ne sociališkai-politinės akcijos reiškiniai. Vis dėlto Husitų judėjime Čekuose politinės akcijos momentas jau yra ryškus.

69. Privatiniai karai ir Bažnyčios bei vaidovų kova su jais.

Vienas labai charakteringų Viduramžių anarchijos reiškinių — tai buvo privatiniai karai. Tikri ginkluoti karai. Kaip žinome — viena specifinių valstybės funkcijų — yra socialinis pax — viešosios taikos ir tvar-

kos valstybinėje teritorijoje užtikrinimas ir efektyvinis išlaikymas; tai policijos ir teismo ginčų likvidavimas, tvarkos ir taikos ardytojų sudraudimas, teismas civilinis ir baudžiamasis, sutampąs su policijos funkcija, kaip tam tikra policijos priemonė. Šią specifinę valstybės funkciją monopolizuoja jos valdžia, kuri ją imperatyviškai vykdo. Kur valstybės valdžia šią funkciją apleidžia ir tiek, kiek ji smurto priemones ginčams likviduoti ir reaguoti prieš taikos ir tvarkos ardymą perleidžia šiaip asmenims ar socialinėms grupėms, ten ir tiek į socialinį bendravimą įsibrauna anarchija, ardanti valstybę. Ypatingai ryšku tatai yra tokiame smurte, kuris vykdomas ginklu ir reiškiasi karu.

„Šiuo laiku... — sako Esmein (op. cit., 247—254 pusl.) karas vyksta tiktai tarp valstybių. Feudinėje visuomenėje... karas vyksta tarp individų. Kiekvienas asmuo, bent kiekvienas bajoras, gali griebtis jėgos ir ginklų savo teisei apginti ir atkeršyti už įžeidimą. Tai privatinių karų gadynė. Pabrėžtina, kad privatiniai karai buvo netiktai faktinio smurto aktais, kurių viešoji galia nepajėgė sudrausti; tai buvo teisės kelias, nužudymai gi, plėšimai ir gaisrai kurie juos lydėjo, buvo teisėti, kaip kad šiandien teisėti yra veiksmai, padaryti žmogui besiginant...

„Tačiau feudinė visuomenė pažinojo teismus; teisminė funkcija buvo organizuota ir du žmonės jiems susiginčijus visuomet galėjo rasti teismą, kompetentingą jų ginčui išspręsti. Bet principiškai — nuskriaustasis galėjo pasirinkti vieną dviejų lygiagrečių kelių — teisminę procedūrą ar privatinį karą — kreiptis į teismą arba kautis... Šitokie principai rodo, kad atitinkamoje visuomenėje valstybės sąvoka yra dingusi; tai yra padarinys tos anarchijos, iš kurios yra kilęs feudalizmas... Kiekvienas bajoras („noble") galėjo paskelbti karą kitam bajorui; kiekvienas senioras galėjo jį paskelbti pačiam karaliui. Tiktai vasalui buvo draudžiama kelti ginklas prieš savo seniorą, išskyrus atsitikimą, kada senioras yra nusižengęs ištikimumui arba yra atsisakęs suteikti vasalui teisingumą. XIII amžiuje pasireiškė tendencija uždrausti karus prieš karalių arba bent juos suvaržyti...

„Kad būtų teisėti — privatiniai karai turėjo laikytis tam tikrų taisyklių. Visų pirma — jie turėjo būti tvarkingai paskelbti; tatai buvo daroma dviem būdais: žodžiu, vadinasi — tam tikru formaliniu pareiškimu, ir faktu, būtent — tokiu barniu, kuriame tarp bajorų buvo pavartotas smurtas arba aiškūs įžeidimai. Taip pat jeigu karas buvo sykį užbaigtas susitaikinimu arba sustabdytas paliaubomis, jisai nebegalėjo būti tęsiamas. XIII amžiuje karo žygiai taip pat buvo laikomi neteisėtais tada, kada prieš tai vienas bylininkų jau buvo iškėlęs ginčo bylą teisme: jei buvo pasirinkta vienas dviejų ginčo eigos kelių, būtent taikingas teismo kelias, tai nebeleistina buvo griebtis karo. Tačiau ši taisyklė jau reiškė pažangos žingsnį: dar XII amžiuje buvo laikoma teisėta ir leistina, įvykus teismo sprendimui, griebtis karo.

„Privatiniai karai buvo tokia socialinė nelaimė, kad pati feudalinė visuomenė ėmė ieškoti priemonių prieš juos reaguoti. Dažnai miestuose pati liaudis steigė tam tikras organizacijas smurtu sudrausti šių karų reiš-

kinius. Tačiau tikroji ir sėkminga, nors iš karto aprėžta, reakcija turėjo kilti iš Bažnyčios ir iš valstybinės viešosios galios.

„Bažnyčia... nustatė Dievo taiką ir Dievo paliaubas. Dievo taika glūdėjo tame, kad nuo privatinių karų ir jų padarinių būtų visiškai paliuosuoti ar jų visiškai neliečiami tam tikri asmenys ir tam tikri daiktai, laikomi visuomet neutralūs. Asmenų atžvilgiu — tai buvo: dvasiškiai („les clercs" — tatai yra kiek plačiau, negu dvasiškiai siaurąja prasme; mano prierašas — M. R.), ūkininkai, keleiviai, pirkliai, moterys ir jų neginkluoti palydovai; daiktų atžvilgiu: dvasiškių ir vienuolių turtai, darbo gyvuliai ir malūnai. Dievo paliaubos — tai buvo valdžios įsakytas ginkluotų žygių privatiniuose karuose priverstinis sustabdymas, kuriuo einant šie žygiai buvo draudžiami nuo trečiadienio vakaro ligi pirmadienio arba jau bent nuo šeštadienio ligi pirmadienio kiekvieną savaitę ir be to tam tikrais metų laikotarpiais, kurie buvo ypatingai tikybiškai švenčiami...

IX ir X amžiuje Dievo taika, o vėliau ir Dievo paliaubos buvo sankcijonuojamos ne tiktai bažnytinėmis bausmėmis. Einant tam tikrais susitarimais tarp seniorų — teismas, kuriam buvo pavesta traukti atsakomybėn ir teisti smurtininkus ir šios taikos ar paliaubų laužytojus, skyrė kitokias bausmes, ypač ištrėmimą.

„Ilgą laiką valstybinė valdžia buvo bejėgė privatiniams karams sudrausti. Bet jau XIII amžiuje, būdama žymiai stipresnė Prancūzijoje, ji pasistengė įvairiais būdais juos suvaržyti. Svarbiausia priemonė — tai buvo įseserinimas arba saugumas („asseurement" ir „sauvegarde"), teismų įsakomas. Įseserinimu buvo vadinamas iškilmingas pasižadėjimas vieno asmens kitam susilaikyti nuo bet kurio smurto jo atžvilgiu. Šis pasižadėjimas, sykį duotas, nebegalėjo būti atšauktas ir jeigu jis buvo sulaužytas, tai šis sulaužymas buvo laikomas sunkiausiu nusikaltimu, baudžiamu mirties bausme. Ilgą laiką šis pasižadėjimas tegalėjo būti tik laisvas, geruoju duotas; tačiau XIII amžiuje nusistojo principas, kad tais atsitikimais, kada karas tarp dviejų asmenų atrodė neišvengiamas, suvereninis senioras — karalius, kunigaikštis, grovas ar baronas — galėjo arba priešininkus pareikalauti stoti prieš jį ir, suėmęs juos ir sukvestravus jų turtus, juos priversti duoti kits kitam šį pasižadėjimą. Šiuo suverenas tapo viešosios taikos atstovu; tai buvo pirmas žingsnis valstybei atstatyti...

„Pirmos pastangos įstatymų leidžiamosios karalių galios buvo nukreiptos kaip tik prieš privatinius karus ir iš šių pastangų gimė karaliaus karantinas („la quarantaine du roi"). Mes sakėme, kad principiškai... karas galėjo būti pradėtas barniu arba ginču. Tačiau giminės, kurie patys įvykusiame barny arba ginče nebuvo dalyvavę, vis dėlto buvo karo paliesti ir galėjo būti puolami, nebūdami įspėti ir negalėdami pasiruošti gintis. XIII amžiuje karališkas įsakymas nustatė, kad šiuo atsitikimu karo žygiai prieš gimines, kurie patys asmeniškai barnio įvyky nedalyvavo ir įvykio vietoje nėra buvę, tegalėjo būti karo žygių paliesti tiktai išėjus keturiasdešimčiai dienų nuo įvykio... Tačiau tiktai XV amžiaus pabaigoje šis draudimas pavyko tvirtai įgyvendinti..."

70. Teismas ir mokesčiai.

Viduramžių rudimentinės valstybės valdžia neteko dar dviejų svarbių ir esminių viešosios valstybinės funkcijos elementų: iš jos rankų išslydo teismo funkcija, kurios tiktai likučiai subsidiariškai jai liko, ir visiškai išnyko viešieji mokesčiai.

Teismo, kaip policijos ir teisingumo, funkcija feudinėje sistemoje buvo trimis atžvilgiais, jei galima taip išsitarti — nuvalstybinta. Būtent: a) bendrasis tiek civilinis, tiek baudžiamasis teismas, kaip policinis taikos ir tvarkos išlaikymo aparatas, buvo susijęs su feudiniu žemės valdymu, tapęs žemės ponavimo elementu; būdamas patrimonizuotas, jisai sekė fiefo laikymą; jo turis ir ribos nevisur buvo vienodos, bet jo veikimo galia buvo aprėžta teritoriniu fiefo plotu; b) senioro ar siuzereno teismas fiefo laikytojams vasalams buvo visuotinis ir personalinis, neaprėžtas teritoriškumu, pagrįstas feudaline sutartimi, o ne patrimonialiniu principu; šia sutartimi senioras įgydavo teismo galią vasalui ir turėjo jam teisingumo teikimo prievolę; šis teismas buvo tvarkomas kolegiališkumo principu, nes bajorą teisti galėjo ir turėjo jam sociališkai lygiųjų kolegija; c) pačiam seniorui teisti priklausė visos bylos ir klausimai, kilę dėl žemės valdymo seniorijoje.

Kai dėl mokesčių — tai pati viešųjų mokesčių sąvoka išnyko. Viešųjų, kaip tam tikrų viešiesiems reikalams skiriamų, mokesčių sąvoką pakeitė fiskalinių senioro teisių sąvoka. Tai buvo senioro pajamos jo patrimoniniu titulu, kaip žemės laikymo elementas. Jos buvo įvairių rūšių ir šaltinių, bet visos buvo to paties patrimoninio titulo.

„Karalius — sako Esmein (op. cit., 266 pusl.) — turėjo teisės reikalauti mokesčių tiktai tiek, kiek jisai pats buvo senioru. Tose žemėse, kurios sudarė jo duomenis ir kuriose nebuvo įsisteigusios suvereninės seniorijos, jisai pats naudojosi tokiomis pat teisėmis, kaip kad kunigaikštis ar grovas savo didžiajame fiefe; ten, kur jo rankose liko aukštasis teismas gyventojams („aukštuoju teismu“ buvo vadinamas baudžiamasis teismas pačių svarbiausių nusikaltimų byloms, kuriose buvo skiriamos didžiausios bausmės; mano prierašas: M. R.), — ten karaliui priklausė senioro aukščiausiojo teisėjo pajamos“.

71. Bažnyčia, kaip anarchijos veiksnys.

Greta feudinės sistemos, įsikūrusios valstybės vietoje ir išparceliavusios jos funkcijas, valstybės slopinimo darbą veikė ir Bažnyčia, kuri šia prasme buvo ryškiu ir galingu vidaus anarchijos veiksniu. Žinoma mes čia turime galvoje ne tą kraštutinę anarchiją, kurioje viskas yra palaida ir kurioje jokios teisinės tvarkos nėra. Iš tikrųjų tokios kraštutinės anarchijos socialiniame bendravime iš viso nėra. Bet teisės veikimas čia gali būti tvirtesnis, čia vėl silpnesnis. Ir teisinė santvarka gali būti geriau ar blogiau organizuota, pastovesnė ar palaidesnė. Anarchine mes

čia vadiname ne būtinai tokią teisinę santvarką, kuri yra labai nepastovi ir kurioje teisės veikimas yra atsitiktinių veiksnių lengvai nugalimas, bet tokią, kurioje teisės veikimas yra pagrįstas kompromisu tarp įvairių teisės sistemų, einančių iš įvairių socialinių šaltinių, nesubordinuotų vienam centrinės teritorinės galios šaltiniui, monopolizuojančiam tam tikras specifines viešąsias funkcijas ir bent kontroliuojančiam ir arbitrališkai disciplinuojančiam visų kitų socialinių šaltinių normatyvinę funkciją (teisę). Šis vieningas bendras ir centrinis teritorinės ir nusveriančios visas kitas ypatingąsias galias galios šaltinis, kuris veikia šios galios imperiumu ir kuris savo nustatytos socialinės funkcijos ribose teisinę santvarką nustato monistiniu įsakytinės oficialinės santvarkos principu, yra charakteringas kaip tik valstybei.

Feudalizmo metu teisinė santvarka buvo be abejo pastovesnė ir tvirtesnė, negu kad ankstyvame viduramžy, bet ji buvo kaip tik anarchinė. Valstybė buvo nuslopinta ir teisinės santvarkos nevaldė, o pagaliau ir viešųjų funkcijų atžvilgiu buvo bejėgė, nepajėgdama jų iš įvairių socialinių veiksnių rankų išimti nė jų vykdymą normuoti. Tarp šių socialinių veiksnių stipriausias, geriau už kitus organizuotas, savo teisę geriausiai sutvarkęs, valstybinei normatyvinei funkcijai ir jos teisinei santvarkai pavojingiausias konkurentas, — tai buvo Bažnyčia.

Valstybinei organizacijai jau senosios Romos Imperijos žlugimo metu suirus ir nuolat smunkant Bažnyčios organizacija ne tiktai nesuiro ir nenusmuko, bet nuolat augo ir stiprėjo. Savo kumuliuojamais turtais ji tapo stambiausiuoju žemės savininku tokioje socialinio bendravimo gadynėje, kada žemės valdymo teisės buvo kaip tik svarbiausiuoju viešosios galios ir funkcijos ramsčiu. Didieji Bažnyčios turtų vienetai tapo suvereninėmis seniorijomis, o Bažnyčios organai, šių turtų valdytojai, juose steigė vasalinius fiefus ir priklausomus valdymus. Bažnyčios jurisdikcija nepaprastu būdu išaugo ir nusistojo. Joje tenka skirti dvi iš esmės skirtingo pobūdžio jurisdikcijos: viena — tai bažnytinė iš esmės jurisdikcija, kurios stipri užuomazga, kaip jau esame minėję, buvo nusistojusi seniau ir buvo tęsiama dar iš Romos Imperijos laikų; feudalizmo metu ji pasisavino dar visą eilę naujų kompetencijų tiek ratione personae, tiek ratione materiae; antra — tai buvo feudinė Bažnyčios jurisdikcija, patrimonizuota jų seniorijose ir žemės turtuose bendru feudiniu titulu. Pagaliau — ypatingai sąryšy su plačia bažnytine jurisdikcija — labai išaugo ir drauge susitvarkė tiksli Bažnyčios legislacija kaip tik tuo metu, kada valstybinė legislacija beveik visiškai žlugo (plg. Esmein — op. cit., 267—268 ir 278—282 pusl.).

72. Prancūzijos karalių akcija prieš feudalizmą.

Ir anarchijos pašalinimo atžvilgiu svarbiausiąjį vaidmenį naujosios valstybės kūrybos darbe Vakaruose suvaidino Prancūzijos karaliai.

Prieš feudinių teisių sistemą jie kovojo tiek teisinėmis imperium'o sąvokomis, tiek faktiniu pačių feudinių teisių kumuliavimu, vadinasi — pačios tos sistemos principais bei logika, sunaudodami jos principus sau — savo galiai plėsti. Pasiremdami patrimonine viešosios galios struktūra — jie sistematingai stengėsi padidinti karališkų domenų skaičių ir plotą, suimti į savo rankas kiek galima daugiau tų vienetų, kurie buvo ponų valdomi ir kurie sudarydavo atskiras feudines grandines. Jie atkakliai laikėsi šios politikos. Jie buvo pasiryžę visokiais dorovingais ir nedorovingais būdais — per fas et nefas — supirkinėjimu, paveldėjimu, konfiskacijomis, klasta ir smurtu, dirbtiniais kaltinimais, bet kaip, — šalinti ponus, įgyti feudalinius vyriausiojo suvereno titulo turtus, laikyti juos savo rankose, taip sakant — prarydami šiuose domenuose feudines ponų teises, patys tapdami feudiniais ponais savo imperium'o naudai. Šiuose domenuose visi viešosios funkcijos elementai, kaip patrimoniniai feudinių teisių elementai, — tuo būdu tekdavo jiems. Ir šią patrimoniniu titulu jiems tekusią viešąją funkciją jie vykdė patys per savo agentus, neperleisdami jos ir neišparceliuodami žemės valdymo feudinėmis sutartimis.

Karaliaus betarpiškai — per savo agentus - valdininkus — valdomųjų žemių plotas, o tuo pačiu ir valdomųjų žmonių skaičius, — nuolat didėjo. Tatai didino karaliaus galią, praplėsdavo jo valdžią, kuri artinosi prie žmonių, pasiekdavo juos tiesioginiu valdymu ir tiesioginiu viešųjų santykių tvarkymu.

Likę feudiniai ponai tuo pačiu silpnėjo; jųjų galia, kad ir išlaikiusi visus nepaliestus savo feudinius titulus, atrodė menka ir smulki greta milžiniško feudalo - karaliaus galios ploto. Tai kenkė ponų galios prestižui ir juos žemino žmonių akyse. Užtai tatai patarnavo karaliaus pretenzijoms būti laikomu bendru ir vieninteliu visų feudinių ponų, neišskiriant ponų - suverenų, vyresniuoju žemės suverenu. Šios pretenzijos dabar tapo aiškesnės, labiau suprantamos, atitinkančios socialinę tikrenybę, kurioje visuomet glūdi kūrybinis teisės veiksnys. Ponų tarpininkavimas, skiriąs atskiras žemes ir valdinius nuo karaliaus valdžios, pirma sudaręs bendrąjį reiškinį, dabar virto išimtimi, prieštaraujančia naujajai nusistatančiai viešajai teisinei santvarkai, o todėl šios senosios tvarkos liekanos tu-

rėjo pamažu prisitaikinti naujajai tvarkai ir nusileisti viešpataujančiai karaliaus galiai.

73. Pačiame feudalizme pasireiškęs judėjimas absorbuoti fiefus seniorių naudai.

Tenka pastebėti, kad valstybės valdžiai atstatyti neužteko karaliaus pastangų aneksuoti stambias seniorijas. Feudinėje sistemoje tiek karalius, tiek savo domenuose seniorai neturėjo betarpiškos galios gyventojams; kadangi pamatiniu valdymo ir su juo susijusių viešųjų funkcijų vienetu buvo ne seniorija, bet fiefas, ir gyventojai fiefo ribose klausė tiktai fiefo laikytojo, kuris buvo jų betarpiškas ponas, tai kiekvienoje seniorijoje seniorą nuo žmonių skyrė ištisas tarpininkų tinklas, susidedąs ne tiktai iš betarpiškų senioro vasalų, bet nuo šių vasalų pareinančių jų vasalų ir šiaip toliau. Aneksavęs seniorija ir pavertęs ją savo (karališkųjų) domenų sritimi karalius dar savaime tiesioginio žmonių valdymo nepasiekdavo; reikėjo dar likviduoti fiefai, o tatai taip pat buvo sunkus ir painus darbas. Tačiau šiuo atžvilgiu karaliaus pastangas parėmė judėjimas, pasireiškęs ir pačiame feudalizme. Tais pačiais sumetimais ir net tomis pačiomis teisinėmis ir politinėmis priemonėmis, kuriomis karaliai varė seniorijų aneksavimo darbą, patys seniorai ir šiaip siuzerenai stengėsi absorbuoti nuo jų pareinančius vasalinius fiefus savo tiesioginei galiai praplėsti. Tokiu būdu karaliai, aneksuodami seniorijas, pasinaudodavo seniorų darbo vaisiais ir dažnai rasdavo dirvą, jau nuo feudališkai - fiefinės painiavos žymiai nuvalytą, kas be abejo palengvino ši valstybės valdžios steigimo darbą feudalizmą nugalint (plg. Esmein — op. cit., 330—331 pusl.).

III. Suvereniteto koncepcija.

1. Legistai.

Iš socialinių Viduramžių kovų karališkos galios laimėjimais gimė moderninė valstybė. Šiame teritorinės vietos valstybės kūrimo darbe Prancūzijos karaliaus bendradarbiais ir padėjėjais buvo Prancūzų legistai. Karaliaus politinius laimėjimus jie užfiksuodavo naujomis teisinėmis sąvokomis bei tam tikromis teisinėmis formulėmis, kurios šių laimėjimų padarinius turėjo sutvirtinti ir iš tikrųjų tvirtino žmonių sąmonėje.

Šiuo atžvilgiu karaliaus ir legistų bendradarbiavimas buvo abipusiškas, nes jeigu iš vienos pusės legistai naudojosi karaliaus laimėjimais ir karaliaus sudaromais faktais savo tezėms konstruoti ir jas paremti, tai iš antrosios — legistų konstruo-

jamomis tezėmis naudojosi ir karalius savo akcijai pateisinti ir teisiškai pagrįsti, o tatai jam lengvino jo varomąją akciją, įgyjančią žmonių teisinėje sąmonėje autoritetą ir pamatą.

Legistais buvo vadinama teisininkų srovė, kuri kilo iš didelio ir žymaus romėnų teisės studijų judėjimo, pasireiškusio ypač XI amžiuje ir sudariusio tikrą renesansą teisės srity.

Legistų akcija buvo ne tiktai moksliškai-akademinė; ji turėjo ir vykdė ir tam tikrą svarbią socialinę funkciją viduramžių visuomenėje. Iš viso legistams ir taip pat Prancūzų legistams rūpėjo vieningo įstatymo viešpatavimas, rūpėjo teisinė tvarka, pagrįsta kaip tik šiuo vieningu ir tvirtu įstatymu, aiškiu ir viešpataujančiu, kuriam viskas būtų subordinuota ir kurio negalėtų nukonkuruoti įvairūs vietiniai ir partikuliariniai veiksniai. Jie tatai konstatavo senosios Romos teisinėje santvarkoje ir pažinę romėnų teisę iš jos šaltinių, kurių studijos tapo atgaivintos ir gilinamos su nepaprasta energija ir entuziazmu, — jie buvo linkę idealizuoti ir atgaivinti ir tuos politinius pamatus, kuriomis ši santvarka rėmėsi Romos Imperijoje. Šie pamatai glūdėjo kaip tik valstybės valdžioje ir jos monopoliniame imperiume. Įstatymo autoritetui pakelti ir sustiprinti jie turėjo kelti ir stiprinti ir jo titulą, kuriuo Prancūzijoje ir buvo karališkoji galia. Ir jie tatai ir darė. Karališkosios galios laimėjimai buvo ir jų idealų bei jų siekimų teisinės taikos tikslų laimėjimais.

Tam tikra prasme legistai Prancūzijoje buvo gimstančios ir stiprėjančios buržuazijos ideologais ir tos ideologijos teisiškais dėstytojais. Karaliaus kovoje prieš feudinius ponus ir jųjų teises miestai buvo karaliaus talkininkais. Ūkiškai prekybinei apyvartai ir veiklai nepakenčiami buvo tos viešųjų funkcijų ir viešosios galios išparceliavimo padariniai, kurie buvo įsigalėję feudalizme. Įvairūs vietiniai mokesčiai, čia vienokie, kitur kitokie, įvairių taisyklių, įvairių organų ir teisinių papročių painiava, stoka vieningos aiškios tvarkos, — tatai pirmiriam nesudėtingam vietos ūkiui, turinčiam natūralinio ūkio pobūdžio ir nepagrįstam plačiais prekių mainais, nebuvo kenksminga. Bet juo labiau viešasis ūkis krypo į platų mainų, prekių ir piniginį ūkį — juo labiau šio ūkio veiksniai troško vieningo įstatymo ir vieningos teisinės viešosios tvarkos plačioje teritorijoje. Karaliaus ir legistų akcija atitiko šį viešojo ūkio pažangos reikalą ir, žinoma, sutiko jo reiškėjų pritarimą.

2. Romėnų teisės studijų renesansas ir legistų funkcija.

„Viduramžių kalboje žodis legistai, legistae, — sako Esmein („Cours élémentaire d'Histoire du Droit Français", 331—335 pusl.) — reiškė kaip tik tuos žmones, kurie studijavo įstatymus, vadinasi — romėnų teisę... Vakaruose viduramžį romėnų teisė niekuomet nebuvo visiškai užmiršta... Tačiau šios studijos buvo labai rudimentinės. Tiktai XI amžiaus antrojoje pusėje jose pasireiškė tikrai nepaprastas gyvumas, sudaręs jų tikrąjį renesansą, pastebimą tiek Prancūzijoje, tiek Italijoje; pilną žydėjimą jisai pasiekė mokykloje, kurią XI amžiaus pabaigoje Bolonijoje įsteigė garsusis Irnerius. Tai, kas žymėjo Bolonijos mokyklą, kas sudarė jos originalumą ir mokslinę galią, tai buvo tatai, kad jos mokytojai ėmė betarpiškai ir tiksliai studijuoti pačią Justiniano kompiliaciją. Tai buvo tikras naujo, milžiniško ir brangenybėmis turtingo pasaulio atradimas ir šio mokymo pasisekimas buvo nepaprastas. Pradedant XII amžiumi — Bolonijos mokyklą pripildė studentai atvykę iš visų krikščionijos šalių; vėliau atskiri Bolonijos mokytojai ėmė vykti į kitus kraštus jiems skelbti naują teisės mokslo evangeliją; Italijoje ir Prancūzijoje įsisteigė mokyklos romėnų teisei dėstyti. Šis romėnų teisės studijų atgimimas tapo vienas svarbiausiųjų Europos civilizacijos veiksnių; jisai paveikė ne tiktai privatinės teisės plėtimąsi; ne mažiau jisai paveikė ir viešąją teisę bei pačią vakarų tautų mintį. Tai pirmos eilės faktas, lygiai svarbus moksliniu kiek politiniu atžvilgiu.

„Kas iki tol viduramžiuose reiškė aukštąją intelektualinės kultūros spekuliaciją ir visuomenei teikė vadovaujančius principus — tai buvo grynai religinis ir bažnytinis mokslas, teologija. Kaip šeimininkė — ji viešpatavo idėjų pasaulyje, visos kitos žmogaus žinių šakos vegetavo jos paunksny ir šliaužė prie jos kojų. Romėnų teisės studijoms atgimus — šis viešpatavimas pasviro. Gimė naujas mokslas, nepriklausomas ir pasaulinis, mokslas apie pilietinę visuomenę, kuri buvo sukūrę Romėnai ir kuris galėjo būti laikomas žmogaus išminties tobuliausiu kūriniu. Mokslo atgaivintų Romos įstatymų autoritetas savaime ir be jokios kovos įsigalėjo vakaruose. Didelis Romos Imperijos prestižas niekuomet nebuvo dingęs žmonių sąmonėje. ir taip pat mes žinome, viduramžių buvo gerbiami seni tekstai: tekstas. auctoritas, daugiau svėrė, negu bet kurie proto argumentai. Tad greta teologo atsistojo, kaip jam lygus, legistas, kuris taip pat turėjo savo principus ir savo tekstus ir kuris ėmė konkuruoti su teologu, veikdamas tuos, kurie troško žinių ir mokslo. Naujoji pasaulinio mokslo įtaka pasireiškė net pačiame bažnytiniame moksle: atgaivintoji romėnų teisė ėmė sunktis į kanonų teisę. Bažnyčia tuojau pajuto šią baisią konkurenciją; ji mėgino ginti teologiją ir išlaikyti jos hegemoniją; tačiau tatai jai nepavyko. 1180 m. popiežius Aleksandras III visiems vienuoliams uždraudė romėnų teisės studijas. 1219 m. popiežius Honorijus III išplėtė šį uždraudimą į kunigus ir bažnyčios žmones, kurie naudojasi beneficijomis. Pagaliau tas pats popiežius visiškai uždraudė dėstyti romėnų teisę Paryžiaus Universitete ir jo apylinkėje: Paryžiaus Uni-

versitetas buvo žymiausias teologijos židinys; tad konkurentinį mokslą popiežius iš jo ištrėmė.

„Dėl šio doktrinos autoriteto romėnų teisė tapdavo svarbiu socialiniu veiksniu, nes kiekviena mokslinė orientacija, įsigalėdama, būtinai veikia tam tikrą pačios visuomenės konstitucijos pakeitimą. Tačiau jos veikimas pasižymėjo ir tiesioginiais betarpiškais politiniais padariniais.

„Iš tikrųjų legistai žiūrėjo į Romos įstatymus ne kaip į praeities mokslą ir praeities teisę; giliai įsitikinę — jie šiems įstatymams ryžosi grąžinti gyvybę, juos įterpti į praktiką... Ypač Prancūzijoje valdąs ir administracinis personalas buvo daugiausia rekrutuojamas iš legistų tarpo. Ir štai kurios buvo šio fakto pasėkos viešosios teisės atžvilgiu.

„Justiniano kompiliacijoje jie rado absoliutinės ir administracinės monarchijos vaizdą, kuriame — tiesa — nebuvo laisvės, bet kuriame taip pat nebuvo jokių feudinių visuomenės brutališkumo ir smurto pėdsakų, viešpatavimo tvarka ir teisingumas ir buvo pilnai išsiplėčiusi valstybės sąvoka su visomis jos išvadomis ir padariniais. Jie ten rado visišką suverenumą asmeny imperatoriaus, kuris vienas leido įstatymus ir per įstatymus visus valdė, vienas monopoliškai nustatydamas ir rinkdamas mokesčius ir būtent rinkdamas juos iš visų imperijos valdinių, vienas tevykdydamas teismą betarpiškai ar per teisėjus, pagaliau subordinuodamas savo valdžiai net pačią Bažnyčią, jau tuo laiku įgijusią žymias privilegijas. Prancūzų legistai darė pastangas šį idealą įgyvendinti ir Romėnų imperatoriaus galią atstatyti karaliaus naudai. Jo naudai jie nuolat rėmėsi ir nurodydavo Digestų ir Kodekso tekstus... o tuo laiku šie tekstai tai buvo aukščiausias autoritetas. Tačiau, kiek tatai liečia Prancūzijos karalių, šis darbas buvo kiek trukdomas vieno grynai teisinio pobūdžio priekaišto. Bolonijos mokytojai, kurie pirmieji pradėjo vykdyti šį pritaikymo ir restauracijos darbą, laikydamiesi žodiškos interpretacijos, — Romėnų įstatymų tekstus, liečiančius Romos imperatorių, ėmė taikinti Vokiečių imperatoriui, kaip Šventosios Romos Imperijos valdovui... Jei šie įstatymų tekstai savaime turėjo galvoje išimtinai tiktai patį imperatorių, kaip kad manė Boloniečiai, tai kaip jie galima taikyti Prancūzijos karaliui, kuris nebuvo imperatoriumi. Rodos — tai buvo kaip tik Italas, Baldus, kuris rado atsakymą į šį priekaištą... Šis atsakymas buvo šis: kadangi Prancūzijos karalius jokio vyresniojo valdovo nepripažįsta, tai savo karalystėje jisai ir yra imperatorius. Tačiau painesnis buvo antras klausimas, kuris laimei, tebuvo nuodugniai gvildenamas tiktai mokykloje, būtent — ar iš tikrųjų Prancūzijos karalius yra visiškai nepriklausomas, ar jisai nepareina nuo Imperijos. Viena legistų ir kanonistų partija tvirtino, kad imperatorius esąs pasaulio valdovas ir kad tokiu būdu Prancūzijos karalius jam savaime esąs subordinuotas... Tačiau ir Prancūzijos karalius turėjo šalininkų mokytų daktarų tarpe. Svarbiausias tekstas, cituojamas jo naudai, tai buvo viena popiežiaus Inocento III dekretalija, kurioje buvo įsakmiai pasakyta: „rex Franciae superiorem in temporabilibus minime recognoscit". Be abejo — tatai buvo ginčas grynai scholastinis, tačiau tradicija buvo tiek galinga, kad net daug vėlesniu laiku, bū-

tent, karaliaus Henriko IV metu Loyseau ir net karaliaus Liudviko XIII metu Le Bret, dar randa reikalo teigti ir šį teigimą remti įrodymais, kad Prancūzijos karalius nepareina nuo imperatoriaus.

„Tokiu būdu romėnų teisė labai ryškiai patarnavo karališkosios galios išplėtimui ir sutvirtinimui; tačiau kartu ji žymiai paveikė šios galios konstrukciją, suteikdama jai absoliutizmo formą. Romos Imperija buvo absoliutiškiausia monarchija pasauly ir buvo daroma pastangų kaip tik jos pavyzdžiu nustatyti Prancūzijos monarchiją".

„Tačiau, kaip esu sakęs, legistai nebuvo tiktai siaurais ir grynais romėnų teisės ortodoksais, įsimylėjusiais į jų studijuojamą senosios Romos teisiškai - politinę santvarką ir nusistačiusiais ją įgyvendinti neatsižvelgiant į gyvus savo visuomenės reikalus, romėnų teisės dogmos fanatikais, kuriems jų doktrinos tiesa viena visą pateisintų. Jie savo darbą varė ne tuo dogmatikų šūkiu, kuris sako: „fiat justitia — pereat mundus". Jie buvo kaip tik visuomeniškai jautrūs ir įsitikinę, kad viešosios teisinės santvarkos reforma valstybine kryptimi esanti sociališkai naudinga, ir savo propagandą rėmė visuomeniniais sumetimais.

„Teisininkai, kurie pamažu steigė naują viešąją teisę, pakeisdami jąja feudinius principus, nesivadovavo tiktai Romėnų įstatymais; jie apeliavo į vyriausiąjį principą, visiems gerai suprantamą, aiškų tiek mokslininkams, tiek profanams: tai buvo idėja viešojo reikalo, kuriam jie teikė karalių, kaip jo atstovą ir reiškėją" (E s m e i n — op. cit., 335 pusl.).

3. Suvereniteto sąvokos turinys.

Naujajai karaliaus galios laimėjimais pasiektai teisinei bei socialinei tvarkai legistai surado ryškią ir kategoringą vyriausiojo jos principo formulę. Ši formulė — tai ir yra Suverenitetas (suverenumas) — „la Souveraineté"; suverenitetui medžiaga tapo paskolinta ne tiek iš romėnų imperium'o, kiek iš nugalėto feudalizmo (nors be abejo legistų darbą veikė ir jų teisinei kūrybai vadovavo romėnų imperium'o sąvoka).

Suverenas, suverenitetas — feudinė sąvoka; suverenas — toks feudinis ponas, kurio feudalinis valdymas nepriklauso kito pono teisių; tai vyriausios teritorinės galios ponas.

Kada dėl karaliaus įvykdytų aneksijų jau maža beliko seniorų - suverenų, karalius naujomis teisinėmis sąvokomis tapo visų suverenu, visuotiniu suverenu. Jisai pamažu suverenitetą monopolizavo savo galiai, legistai gi įvykusį faktą suformulavo ir suverenitetą perkėlė į karaliaus valdžią visame teritoriniame valstybės plote.

Vis dėlto į legistų suformuluotą valstybinę karaliaus galios suvereniteto sąvoką buvo įdėta ir šis tas naujo, būtent kiek kitokio turinio ir kiek daugiau, negu kad feudinėje suvereno ir suvereniteto sąvokoje. Be teritorinės galios momento pasiskolinto iš feudalinės patrimonialinės viešosios galios konstrukcijos, — šios sąvokos turiny tilpo visa valstybės valdžios esmė, kuri vietos valdovų (ypač Prancūzijos karalių) laimėjimais buvo iškovota prieš tris klasikinius šios valstybės priešus viduramžy: prieš Imperiją, prieš Bažnyčią ir prieš vidaus anarchiją (virtusią feudalizmu).

Kas gi būtent toje kovoje jų buvo iškovota — laimėta? a) prieš Imperiją ir Bažnyčią buvo laimėta tėzė, jog teritorinė vietos valstybė, savo valdžios atstovaujama, pati yra savo funkcijos sprendėja ir jokios aukštesnės išorinės jėgos nepriklauso; josios valdžioje yra bet kurios galios teritorijoje pradžia; b) prieš anarchiją ir feudalizmą, taip pat prieš Bažnyčios savinimąsi valstybės funkcijų — buvo laimėta tezė, jog valstybinėje teritorijoje ir valstybinės funkcijos ribose valstybės valdžia yra vienintelis teisės normų šaltinis, vienintelis monopolinis normatyvinis socialinės galios šeimininkas, ir kad savo imperiumu ji pasiekia visus žmones teritorijoje.

Šios dvi tezės, šie du vietos valdovų laimėjimų padariniai, sudaro tai, kas dažnai vadinama ir kas ilgai buvo laikoma dviem suvereniteto reiškiniais: a. išoriniu suverenitetu ir b. išvidiniu suverenitetu.

4. Poleminė, defenzyvinė suvereniteto kilmė.

Georg Jellinek, kalbėdamas apie suvereniteto sąvokos kilmę, nurodo į jos organišką ryšį kaip tik su Viduramžių socialinėmis kovomis, iš kurių gimė pati moderninė valstybė.

„Antikiniame pasauly — sako jisai — nebuvo kaip tik to, kas tik viena tegalėjo iškelti samonėje suvereniteto koncepciją: valstybinės valdžios ir kitų socialinių valdžių priešingybė buvo visiškai nežinoma ir neįmanoma.

„Moderninė valstybė ryškiai skiriasi nuo antikinės tuo, kad pradžioje iš įvairių šonų ji sutiko pasipriešinimą ir todėl sunkioje kovoje turėjo laimėti savo gyvybės teisę. Trys jėgos viduramžį užginčijo valstybės nepriklausomybę.

„Bažnyčia, kuri valstybę stengėsi paversti savo tarnybiniu įrankiu, Romos imperija, atskiras valstybes laikiusi tiktai provincijomis, pagaliau

stambūs feodiniai žemės valdytojai ir korporacijos, kurie save laikė savaimingomis jėgomis greta valstybės.

„Suvereniteto sąvoka gimė kovoje su šiomis trimis jėgomis ir tegali būti suprasta tiktai sąryšy su šia kova. Suverenitetas yra, taip sakant, poleminė sąvoka, iš karto turėjusi defenzyvinio pobūdžio ir tiktai vėliau įgijusi ofenzyvinio pobūdžio" (Jellinek — „Obščeje učenije o Gosudarstve", Hesseno vertimas rusų kalba, S.-Peterburg, 1908 m., 321 pusl.).

Iš tikrųjų — suverenitetas gimė polemikoje, kaip tam tikras kategoringas teigimas anų trijų jėgų teigimams atremti. Jo sąvokos teigimas yra anųjų neigimas.

5. Jonas Bodin ir jo patiektoji suvereniteto formulė.

Žymiausias prancūzų legistų epigonas, kuris jų kelių amžių darbą teoriškai užbaigė ir pateikė laimėtos naujos valstybinės tvarkos teisinę struktūrą, — tai buvo Jonas Bodin, parašęs ir 1576 m. išleidęs savo garsų veikalą — „Šešios knygos apie Respubliką" („Six livres de la République"). Bodin'o patiektoji suvereniteto formulė skamba šiaip: tai esanti absoliutinė ir nuolatinė (arba amžinoji — „perpetuelle") valstybės galia, neaprėžta jokiais įstatymais ir kreipiama į visus valdinius. Šios suvereniteto sąvokos ir patiektos jos formulės reikšmė yra ta, kad iš tikrųjų ji apima visą teisinę naujosios valstybės konstrukciją. Bodin'o formulė — tai teisinė naujosios Vakarų Europos civilizacijos valstybės, kitaip sakant — naujosios valstybinės socialinio bendravimo tvarkos — formulė.

Šią valstybę, tam tikriems socialiniams veiksniams padedant, įkūrė vietos valdovai, o teisiškai suformulavo prancūzų legistai.

Šioje formulėje yra visi moderninės valstybės elementai: a) vienalypė teritorinė tauta, kaip valdinių masė, kurioje visi ir kiekvienas yra betarpiškai ir asmeniškai subordinuoti vienai centrinei valdžiai, savo imperiumu tiesiog pasiekiančiai kiekvieną valdinę; b) absoliutinė valdžia, viena ir savo galiai neturinti teisinių ribų, nepareinanti nuo jokių įstatymų ir pati esanti visų įstatymų — visos sociališkai - normatyvinės funkcijos — šaltinis; c) pagaliau teritorinis šios socialinės konstrukcijos pobūdis, kuris kad ir nepareikštas formulėje expressis verbis, glūdi joje implicite, savaime, pačiu suvereniteto terminu, kuris, pasiskolintas iš feudalinės santvarkos, reiškė kaip tik tam tikrą teritorinį galios momentą, — galią, iš esmės susijusią su tam

tikra teritorija. Suvereniteto struktūra legistų doktrinoje sutampa su moderninės teritorinės vietos valstybės įsigalėjimu, nugalėjusiu viduramžių anarchiją ir feudinę santvarką ir nukonkuravusiu pasaulinę universalinę Imperiją.

Drauge — ši suvereniteto formulė sutampa su absoliutine monarchija, sudariusia pirminę įsikūrusios moderninės valstybės formą. Legistų moksle pačios suvereniteto sąvokos formulė gavo tam tikrą valdovo subjektyvinės teisės konstrukciją, reiškiančią kaip tik absoliutinės monarchijos principą. Čia suverenitetas — iš esmės monarchinis, jisai konstruojamas, kaip valdovo subjektyvinė teisė į tą absoliutinę valstybės galią, kurią nustato patiektoji formulė.

6 Teigiamas ofenzyvinis momentas Bodin'o suvereniteto doktrinoje.

Paminėję Bodin'o patiektą suvereniteto formulę — mes dar sykį grįžtame į mano supratimu teisingą Jellinek'o nurodymą, kad suvereniteto sąvoka iš karto turėjo tik poleminio pobūdžio ir buvo skiriama valdovų pasiektiems laimėjimas apginti.

„Bodin'o formulėje — sako Jellinek — ši sąvoka turi tiktai neigiamo pobūdžio. „Absoliutinė, jokiais įstatymais nevaržomoji valdžia visiems piliečiams ir valdiniams" — betarpiškai reiškia tiktai neigimą viso to, kas reiškia ir savinasi ar vyriausią galią, pavergiančią valstybę, arba jai lygią galią arba pagaliau, nuo valstybinės valdžios nepareinančią galią pačioje valstybėje: viešpataujančią popiežiaus, imperatoriaus, luomų galią. Valstybės valdžia yra suvereninė — tatai pradžioje reiškia tiktai tai, kad valstybė iš viso nepareina nuo jokios kitokios galios. Šiuo nustatoma ne tiek tai, kas iš esmės yra valstybė, kiek tai, kuo jinai nėra.

„Dabar mums aišku, kodėl senovėje suvereniteto sąvoka negalėjo kilti. Kur buvo toji jėga, kuri mėgintų užginčyti antikinės valstybės valdžią. Taip pat aišku, kodėl suvereniteto sąvoka nebuvo rasta viduramžį...

„Jeigu tokiu būdu istorinis analizas mus įtikina, kad suverenitetas tegali būti suprastas tiktai sąryšy su istorine valstybės kova dėl savo teisės egzistuoti, tai tolimesnis analizas rodo, kad tuo laiku, kada jis tampa esminiu valstybės valdžios, o taip pat valstybės sąvokos elementu, pradeda reikštis pastangos įdėti į jo sąvoką teigiamąjį turinį. Jau Bodin'as pertęsia tiltą nuo neigiamos į teigiamą suvereniteto doktrinos funkciją. Nuo Bodin'o laikų — ši doktrina jau užima naują karingą poziciją. Ji tuojau pereina nuo defenzyvos į ofenzyvą". (Jellinek — op. cit., 330—331 pusl.).

7. Monarchinė suvereniteto konstrukcija Bodin'o doktrinoje.

Teigiamas ofenzyvinis Bodin'o suformuluotas suvereniteto doktrinos momentas pasireiškė kaip tik monarchinėje suvereniteto konstrukcijoje, kuria tapo pagrįsta absoliutinė monarchija, kaip tikra ir tobula atpalaiduotos nuo išorinių ir išvidinių galių suvereninės valstybės forma. Tiesa — pats Bodin, kuris paneigia mišrias ar sudėtingas valstybes ir konstruoja unitarinę, izoliuotą, sui generis „autarkinę" ir vienalypę valstybę, konstatuoja kelias valstybės formas: monarchiją, aristokratiją, demokratiją. Tačiau jo kategoringos simpatijos aiškiai skiriamos kaip tik monarchijai, kurią jis linksta laikyti vienintele tobula ir logiškai tikra. Monarchiją gi jisai suvokia kaip tik absoliutinę, o valdovo teisių varžymą suskirstant viešąją galią tarp valdovo ir luomų atstovybės arba kitokiomis kompromiso bei mišriosios valdžios kombinacijomis laiko neprotingu ir smerktinu. Bet kurios pretenzijos kištis į valdovo valdžią ir ją aprėžti, iš jos ką nors rezervuoti ir kitiems veiksniams pavesti, Bodin laiko neteisėta uzurpacija, kuri tenka atmesti ir sudrausti. Tokiu būdu visa viešoji galia koncentruojama viename valdžios šaltiny, kuriuo yra valdovo valia, nors, žinoma, pastaroji tegali reikštis Dievo ir gamtos įstatų ribose ir yra disciplinuojama sutarčių gerbimu. Šis ofenzyvinis monarchinis suvereniteto konstrukcijos momentas, ryškus jau paties Bodin'o doktrinoje, buvo toliau plečiamas ir dar griežčiau teigiamas šios monarchinės doktrinos evoliucijoje. Pamažu šios doktrinos šviesoje valstybė sutampa su valdovo asmenimi. (Ž. Jellinek — op. cit., 332 pusl.; dr. Stanisław Kot — „Rzeczpospolita Polska w literaturze politycznej Zachodu", Kraków, 1919 m., 46—47 pusl.).

Įdomu, kad nors Bodin be abejo buvo absoliutinės monarchijos ideologas, absoliutinės gi monarchijos teorija, ypač feudinės luominės ir korporatyvinės viduramžių vidaus anarchijos akyvaizdoje nėra palanki organizuotiems korporacinio pobūdžio socialiniems junginiams, kurie stengiasi tapti tarpininkais, skiriančiais valdinius nuo valdovo, vis dėlto pats Bodin nepritarė tuo laiku monarchistų keliamiems stiprių nusistojusių profesinių korporacijų suardymo ir panaikinimo šūkiams (ž. Etienne Martin Saint-Léon — „Histoire des Corporations de Métiers", Paris, Félix Alcan, 1909 m., 295 pusl.). Šio žymaus nepaprasto mokslininko sąmonėje organizuotas visuomenės pajautimas nebuvo valstybinio socialinio absoliuto nuslopintas.

Tačiau tenka pastebėti, kad Bodin'o sukurtoji suvereniteto ir absoliutinės monarchijos doktrina, kuri jo epigonų tapo dar labiau monarchinio absoliutizmo kryptimi pagilinta, niekuomet, net savo ryškiausio viešpatavimo metu ir net pačioje savo tėvynėje, Prancūzijoje, nepajėgė visiškai nuslopinti pastangų pagrįsti suverenitetą priešingomis konstrukcijos tezėmis, būtent „tautos" ir liaudies („populi") teise. Bet apie tai mes kalbėsime kitoje vietoje.

8. Suverenitetas — subjektyvinė teritorinė valdovo teisė; rezervai.

Įdomu palyginti legistų ir Bažnyčios mokslas apie valdovo valdžios esmę monarchijoje. Legistų koncepcija atpalaiduoja valstybės valdžią, konstruojamą kaip valdovo teritorinės galios teisę, nuo bet kurios kitos veiklios socialinės galios, emancipuoja ją ir jai suteikia griežto vyresniškumo teritorijoje, bet drauge savo padariniais ji veda į despotiją; jų nustatomoje monarchinio suvereniteto konstrukcijoje implicite glūdi despotizmo daigai. Tiesa — ji neneigia dieviško valdovo teisės titulo, be to valdovo galios absoliutizmui legistai statė gamtos įstatų ribas, pabrėždami ne tiktai fizinį, bet ir taip sakant socialinį gamtos pobūdį, nustatydami tam tikrą įgimtų socialinio bendravimo įstatų koncepciją, įstatų, turinčių vadovauti valstybės valdžiai ir ją laikyti tam tikroje socialinio veikimo ir socialinio labo linijoje. Tačiau iš dieviško valdovo teisės titulo legistai nedarė tų išvadų, kurias darė Bažnyčios mokslas, ir vis dėlto teisiškai formuluoja valdovo galios teisę, kaip subjektyvinę, iš esmės analoginę klasikinei nuosavybės teisei. Tai esanti valdovo, jo paties, jo asmeninė, iš Dievo gautoji teisė, kurios disponavimas jam tiktai tepriklauso ir nuo jo valios pareina.

Žinoma — būtų klaidinga matuoti istoriškai sukurtų koncepcijų vertė grynai racionalistiniu saiku. Joms įvertinti ir suprasti kriterijų ieškosime laiko ir vietos sąlygose bei funkcioniniuose atitinkamos gadynės socialinio bendravimo reikaluose. Savo laiku absoliutinė monarchija, įkūnijusi valstybę ir pakeitusi viduramžių feudinę anarchiją absoliutinė monarchija, kuriai legistai nustatė doktriną, — tai vis dėlto buvo socialinės pažangos reiškinys. Kas mūsų laikais būtų buvę reakcijos reiškiniu, tat kitose istorinėse aplinkybėse galėjo reikšti ir reiškė pažangą. Nepaisant despotizmo daigų, glūdinčių legistų konstrukcijos padariniuose, šios konstrukcijos koncepcija buvo giliai socialinė. Kaip buvome sakę — legistams rūpėjo pakelti bendrojo, visiems lygiai privalomojo, šalies įstatymo autoritetas prieš įvairias vietos įpročių ir kazuistinių įsakymų normas, kurios konkuravo su bendrąja teise ir palaikė anarchiją. Jiems rūpėjo pastovus teisinis socialiniam bendravimui pagrindas — įstatymas, lex (iš to ir jųjų vardas). Kaip tik todėl, o ne kuriais kitais sumetimais, jie ir

kėlė to šalies įstatymų šaltinio — valdovo valios — svarbą bei autoritetą, statydami šiam veiksniui aukščiausios — suvereninės — subjektyvinės teisės piedestalą. Šis legistų darbo momentas vėliau buvo ir demokratų Europos kontinente tęsiamas ir naujomis sąvokomis ypatingai Rousseau tvirtinamas ir Didžiosios Prancūzų Revoliucijos skelbiamas (įstatymo, kaip Bendrosios Valios akto ir tuo pačiu kaip vienintelio tikro imperatyvo, kaip „teisėtos teisės", hegemonija, o net ir monopolis, šis rašytosios deduktyvinės teisės — įstatymo — griežtos hegemonijos principas, kuriam pamatą padėjo legistai ir kurį reformuotoje sąvokų konstrukcijoje iš jų paveldėjo demokratijos steigėjai, sudaro kaip tik vieną tų charakteringų kontinentinės teisiškai-valstybinės santvarkos principų, kuris šią santvarką skiria nuo Anglų teisinės santvarkos, pagrįstos precedentų ir įpročių teisės viešpatavimu; šis Didžiosios Prancūzų Revoliucijos dogmatizuotas principas, kad ir ne visiškai išlaikytas praktikoje, vis dėlto žymiai paveikė Europos kontinento teisinę ir konstitucinę sąmonę ir jos kūriniams suteikė tam tikrąjį stilių, skirtingą nuo Anglų stiliaus ir nuo to, kuris XX amžiuje ėmė reikštis komunistinėje teisiškai-socialinėje kūryboje bei fašistinėje reakcijoje).

9. Monarchija, kaip teisės viešpatavimas.

Vakarų Europos absoliutinė monarchija savo idėjoje savaime turėjo įkūnyti ir reikšti tuos principus, kurių vardu buvo kovojama prieš feudinę santvarką monarchinę valstybę steigiant. Todėl ir buvo joje gyva vieningos teisės idėja — įstatymo ir teisėtumo tvirtas viešpatavimas, nes tatai ir buvo tas principas, kuris ją sociališkai pateisindavo ir kuriuo titulu ji buvo steigiama. Ypatingai tatai joje ryšku buvo pradžioje, kol dar nebuvo užmirštas jos steigimo procesas bei jos kūrybinė socialinė romantika ir kol monarchinis suverenitetas, sukoncentravęs visą galios šaltinį valdovo valioje, dar buvo suvokiamas, kaip teisės viešpatavimo įrankis, vadinasi — dar nebuvo atsipalaidojęs nuo savo sociališkai-funkcioninių premisų ir nebuvo tapęs fetišu, nereikalingu jokio funkcioninio pateisinimo.

Vieninga valdovo valia, kaip teisės šaltinis, ne pati savaime buvo brangi steigiant absoliutinę monarchiją, bet, kaip tatai konstatuoja H e g e l, buvo sociališkai brangi kaip tik tuo, kad jos, kaip socialinės tvarkos principo, nustatymas pagrįsdavo tvirtą vieningos teisės viešpatavimą. „Feudinis režimas — tai buvo poliarchija; joje visi buvo ponais ir tarnais.

Monarchijoje tebėra tik vienas ponas ir nėra tarnų: įkurdama teisės ir įstatymo viešpatavimą, kuris sudaro tikrosios laisvės karalystę, monarchija sugriauna asmens pavaldinybę („elle brise la servitude"). Monarchija panaikina atskirų valių arbitrališkumą ir jo vietoje nustato bendrosios valdžios („autorité générale") sistemą" (šitaip Hegelio mintį formuluoja Sorbonos profesorius Victor Basch — „Les Doctrines Politiques des philosophes classiques de l'Allemagne", Paris, Félix Alcan, 1927 m., 261 pusl.).

10. Teisėtumas — monarchijos esmė Bodin'o mokslu.

Pats monarchinės doktrinos steigėjas, Bodin, keldamas neaprėžto monarchinio suvereniteto idėją, valdovo valdžiai aiškiai skyrė teisės vagą. Einant jo sąvokomis — tatai nebuvo paradoksas; tai buvo logikos imperatyvas: jei valdovo valdžia yra teisės šaltinis, tai ji neturi ir negali griauti savo kuriamos teisės, nes tuo pačiu veiktų prieš savo esmę, ji sau prieštarautų. Kaip teisės kūrėja — ji nėra formališkai jokios teisės aprėžta, bet teisės saugojimas glūdis pačioje josios esmėje ir jai esąs įgimtas. Ir tai liečia ne tiktai tas pozityvines normas, kurias konstruoja pati valdžia, bet ir tuos teisės imperatyvus, kurie yra kilę iš Dievo įsakymų ir iš socialinės gamtos ir kuriuos suvereninė valdžia, ištikima savo teisiškajai esmei, negriauna, bet tvirtina ir saugoja, taip pat liečia ir sutartis, sudaromas tarp žmonių arba sudaromas jos pačios su valdiniais, nes sutartis esanti pamatinė teisės ar teisinės drausmės premisa.

11. Bodin — Luomų Seimo biudžetinės galios gynėjas.

Bodin'o laikais Prancūzijos monarchijoje, kaip kad Anglijoje, dar veikė Luomų Seimo (ar Generalinių Štatų — „Etats Généraux") institucija. Tai buvo luomų atstovybė, susidedanti iš trijų luominių rūmų (luominių atstovų kolegijų), kurių pritarimas buvo reikalingas nustatant bent naujus mokesčius, o kai kurie tvirtino, kad tatai yra būtina ne tiktai naujiems mokesčiams nustatyti, bet ir iš viso esamiems, vadinasi — jau nustatytiems mokesčiams rinkti, kitaip sakant — kad mokesčiams rinkti valdžia turi gauti įgaliojimo ir Luomų Seimo ir kad tas įgaliojimas veikia aprėžtam laikui ir turi būti kartojamas. Vadinasi — buvo dvi koncepcijos šios Luomų Seimo funkcijos: viena koncepcija aprėždavo šią funkciją tam tikro mokesčio tiktai įsteigimu, antroji, radikališkesnė, ją suprato, kaip tikrą biudžetinę galią, analoginę Anglų Parlamento rūmų galiai.

Ši pažiūra į Luomų Seimo pritarimo būtinumą bent naujiems mokesčiams nustatyti Prancūzijoje buvo tvirtai nusistojusi ir tapo išlaikyta net iki Liudviko XIV, kada ji galutinai monarchijos absoliutizme išnyko. Vadinasi — Bodin'o laikais XVI amžiuje ši pažiūra dar buvo gyva ir veikli ir Luomų Seimas veikė. Kaip gi į tai žiūrėjo pats Bodin,

absoliutinės monarchijos dogmatikas, kuris bet kurias pastangas aprėžti valdovo valdžią absoliutinėje monarchijoje skelbė neteisėta uzurpacija. Galima būtų tikėtis, kad Bodin pasisakys ir prieš šią Luomų Seimo teisę, kaip be abejo varžančią valdovo galią ir darančią žymų plyšį jo absoliutizme.

Vis dėlto mes Bodin'ą randame kaip tik šios Luomų Seimo teisės gynėjų eilėse ir dargi jųjų tarpe, kurie gynė radikalinę — biudžetinę — šios teisės koncepciją. Bodin tvirtino, kad šiuo atžvilgiu Prancūzų ir Anglų teisės principai sutampą ir kad Luomų Seimo galia esanti tolygi biudžetinei Anglų Parlamento rūmų galiai. Šią tezę Bodin, kaip ir kiti jos šalininkai, rėmė nuosavybės teise. Mokesčių mokėtojai esą savo turto ir lėšų savininkai. Svetimo turto palietimas, mokesčių ėmimas prievarta, turto savininkui nesutikus, užgautų nuosavybės teisę. Tai būtų grobimo aktas. Tiktai pats savininkas galįs ką nors iš savo turto duoti, bet nesą leistina priverstiniu būdu jojo turtas iš jo paimti. Monarchija, gerbianti teisę ir saugojanti nuosavybę, negalinti imti mokesčių negavus savininkų — mokesčių mokėtojų — sutikimo, nes tuo pačiu ji griautų jos saugojamą nuosavybės teisę ir drauge griautų savo įgimtąjį pobūdį, savo esmę ir logiką; ji griautų save (žiūrėk šiuo atžvilgiu: Esmein — „Cours élémentaire d'Histoire du Droit Français", 1925 m., 496 ir 534 pusl.).

12. Bodin'o teisinės opozicijos teorija.

Ir šiuo atžvilgiu griežtas monarchistas, bet drauge ir griežtas legistas, Bodin gynė ir tvirtino teisėtumo principą absoliutinėje monarchijoje net prieš patį valdovą, bent ta prasme, kad valdovo valios pobūdis, kuris yra iš esmės teisinis, turįs būti ir visų karaliaus valdininkų bei patarėjų saugojamas ir kiek galima išlaikomas prieš atsitiktinius valdovo aktus, nukrypstančius nuo teisėtumo linijos. Tai yra sui generis teisinės opozicijos teorija. Einant šia teorija „karaliaus valdininkai, bent aukštesnieji, galėjo ir net turėjo pareigos duoti karaliui patarimus; ir jeigu atsitiktų, kad iš karaliaus būtų gavę įsakymą, kuris jiems atrodytų esąs priešingas bendrajai teisei ar teisingumui, jie į tai turėjo karaliui nurodyti ir dar pakartoti nurodymus. „Bodin, — sako Esmein, — kuris pats plačiai šią teoriją dėstė, dar ją stiprino kitu tam tikru jos pritaikinimu. Kai karalius siunčia kancleriui kurį aktą priešingą teisės principams, kad kancleris pridėtų antspaudą, tai kancleris turi atsisakyti tokį aktą antspauduoti ir nusileisti gali tiktai tada, kada jau nėra jokio galimumo priešintis. Panašių pasipriešinimų pavyzdžiai buvo gana skaitlingi ir garsūs" — priduria Esmein (op. cit., 510 pusl.). Ypatingai buvo pagarsėję šia teorija pagrįsti Prancūzijos parlamentų (aukštųjų provincijos teismų) atsisakymai įregistruoti karaliaus aktus dėl jų prieštaravimo teisei ir teisės principams.

13. „Valstybė valdovo asmeny".

Tačiau despotizmo daigas, glūdįs legistų monarchinėje suvereniteto teisės konstrukcijoje, turėjo pasireikšti ir iš tikrųjų ėmė reikštis. Jeigu šita absoliutinė valstybės galia, jokios aukštesnės teisės nevaržoma, visus be rezervų sudraudžianti, visiems imperatyvinė, kaip absoliutas, yra subjektyvinė valdovo teisė, sutampanti su jojo valia, tai ir visa valstybė tirpsta valdovo valioje, kuri pati tampa absoliutu, nustelbiančiu socialinį valstybės pobūdį. Valstybė tampa nebe viešuoju socialiniu, bet asmeniniu valdovo valios reiškiniu. Tai buvo pavojingas palinkimas, glūdįs legistų konstrukcijoje ir plečiamas Bodin'o epigonų. Ir kai valdovai apsidirbo su visais savo steigiamos valstybės priešais ir nusistojusioje monarchijoje pasijuto tvirti ir apdrausti nuo bet kurio pavojaus, jie tuoj ir ėmė daryti atitinkamas išvadas, plėsdami šį despotijos daigą, paslėptą legistų monarchinėje suvereniteto konstrukcijoje. Tatai ypatingai pasireiškė Prancūzijoje, anuo laiku tapusioje klasikine absoliutinės monarchijos šalimi. Garsus yra Prancūzijos karaliaus Liudviko XIV posakis: „L'état — c'est moi" („valstybė — tai aš"). Žymus gi absoliutinės monarchijos šalininkas Bossuet skelbė, jog „visa valstybė esanti valdovo asmeny" („tout l'état est dans la personne du prince"). Tai buvo logingos išvados iš valdovo subjektyvinės suvereniteto teisės.

Šie Bossuet'o žodžiai sudaro tiksliausią logingų valdovo subjektyvinės suvereniteto teisės išvadų formulę. Asmuo nesutampa su gamtiniu žmogumi, kaip biologiniu reiškiniu. Asmenybė yra ne biologinis, ne fiziškai-gamtinis reiškinys, bet dirbtinė teisinė konstrukcija, tam tikra socialinė institucija. Nors asmenų klasifikacijoje yra žinoma tam tikroji „fizinių asmenų" kategorija, skiriama nuo „teisinių (ar juridinių) asmenų" kategorijos, tačiau šie nusistoję klasifikaciniai terminai yra grynai konvencionalūs ir nėra tikslūs, nes asmuo, kaip teisinė sąvoka ar konstrukcija, niekuomet negali būti „fizinis" ir visuomet yra „teisinis".

„Fiziniu asmenimi" vadinama tokia asmenybė, kurios veikląjį branduolį, taip sakant motorą, sudaro gyvas biologinis žmogus-individas, veikiąs, bent principiškai (tačiau su tam tikrais rezervais dėl kūdikių, nepilnamečių, psichiškai nesveikų

ir nenormalių, iš viso globojamųjų), savo realia valia, sutampančia su teisine to asmens valia, kai tuo tarpu „juridiniais" (arba teisiniais) asmenimis vadinamos tokios asmenybės, kurių veikluįį branduolį sudaro arba gyvų žmonių kolektyvas arba personifikuotas žmogus ar žmonių tikslas, negalį savaime veikti ir kurių teisinė valia nesutampa su jokia realia valia, nes nei kolektyvai, nei žmonių tikslai (arba šių tikslų siekimo darbas, jų funkcija) savo atskiros valios neturi, ir jųjų „valia" tegali būti tik teisiškai prezumuojama ir būtent reiškiama jiems teisiškai įsteigtųjų reprezentantų, kurie už juos teisiškai veikia, patys būdami biologiniais žmonėmis.

Asmuo, asmenybė, kaip teisinė konstrukcija, apima ir kumuliuoja viename kondensuotame ir personifikuojamame vienete visą kompleksą įvairių tiek ūkiškai-medžiaginių, tiek dvasiškai-moralinių kurio žmogaus ar kolektyvo ar funkcionališkai sutvarkyto siekiamo tikslo (įstaigos) reikalų ir santykių su kitais tokiais pat vienetais, teisiškai organizuotų tam tikromis subjektyvinėmis teisėmis, pareigomis ir padėtimi (status'u) kontakte su kitomis asmenybėmis jųjų visų bendrajame judėjime ir santykiavime, sudarančiame teisinę bendruomenę ir teisinę šios bendruomenės apyvartą. Aišku, kad šitokie personifikuoti kompleksai, sudarą asmenybės konstrukciją, yra daug platesni, negu biologinis žmogaus vienetas (kai kuriais atžvilgiais ir siauresni, nes pav., įvairūs žmogaus jausmai ir jo psichinio gyvenimo reiškiniai, kurie išeina iš socialinės, o tuo pačiu ir teisinės, sferos, nėra jo teisinės asmenybės paliesti).

Šia prasme į žmogaus (kolektyvo, įstaigos) asmenybės teisinę konstrukciją įeina ir jo ūkiška veikla, jo turtai, ūkis, įmonė, jo butas, daiktai, gyvuliai... Jei kas padegs mano trobesį, jei jisai iš kabančio mano švarko kišenės paims mano piniginę, paskers tvarte mano kiaulę ir paims jos mėsą, įsiverš į mano butą — jisai be abejo palies ir užgaus mano asmenybę, nors jisai mano kūno nebūtų fiziškai palietęs. Palietimas, įžeidimas bus teisiškas, ne fizinis; tai bus ne manęs, kaip biologinio žmogaus, bet teisinės mano asmenybės, tam tikros dirbtinės teisinės mano konstrukcijos, manęs, kaip sociališkai-teisinės institucijos, palietimas ir įžeidimas.

Šia prasme ne many, kaip gamtiniame, biologiniame žmo-

guje, bet many, kaip asmeny, yra mano butas, mano rūbai su visais daiktais jų kišenėje, mano įmonės, ūkis, kiaulės ir t. t. Ir kai Liudvikas XIV, kalbėdamas apie Prancūziją, sakė „Valstybė — tai aš". O Bossuet sakė, kad visa valstybė (suprask — ir valstybinė tauta) esanti valdovo asmeny, tai jie reiškė tą pačią mintį, kurią aš būčiau pareiškęs, sakydamas „Bagdoniškis (mano dvaras) — tai aš", arba kad visas Bagdoniškio ūkis (su jo arkliais, kiaulėmis, kalakutais, vištomis ir trobomis bei mišku ir t. t.) esąs mano asmeny. Teisiškai šie mano pareiškimai būtų tikslūs; teisėmis logikos atžvilgiu nieko tam prikišti nebūtų galima, nors aišku, kad gamtiškai (biologiškai) Bagdoniškio dvaras — tai nesu aš, o Bagdoniškio ūkis ir jojo gyvas ir negyvas inventorius nesudaro mano žmoniškos esmės elementų ir sudaro atskirus fizinės gamtos reiškinius.

Tačiau šie labai tikslūs Liudviko XIV-jo ir Bossuet'o pareiškimai puikiai rodo socialinės valstybės esmės iškreipimą absoliutinėje monarchijoje ir monarchinio suvereniteto evoliucijoje. Iš socialinio junginio ir personifikuojamojo vieneto valstybė perkeliama į valdovo-suvereno asmenybę, ji ne socializuojama, bet kaip tik privatizuojama, kaip daiktas, kaip įmonė, kaip teisės objektas ir, jau kaip tokia, visiškai tiksliai apibūdinama. Tokia sąvokų evoliucija — tai yra valstybės žudymas, tai yra jos mirtis sociališkai-teisinėje srity. Arkliai ir kalakutai mano ūky biologiškai yra gyvi, bet teisiškai jie jokios gyvybės neturi ir tėra tiktai pasyvūs daiktai.

14. Teisinės ir despotiškos monarchijos susikirtimas karaliaus konflikte su parlamentais Prancūzijoje.

Puikų monarchinio absoliutizmo doktrinos pavyzdį randame ir garsiajame karaliaus Liudviko XV-jo pareiškime, padarytame 1766 m. taip vadinamajame „karaliaus lovos teisme" („lit de justice") Paryžiaus parlamente (parlamentas — vyriausias provincijos teismas). Nusistojusiu konstituciniu principu Prancūzijos monarchijoje karališkasis aktas (įstatymas) turėjo būti parlamento, kaip vyriausiojo teismo, įregistruotas; įregistracijos aktu jisai įsigalėdavo ir tapdavo absoliutiškai privalomas, nes visi atitinkamo parlamento srities teismai turėjo griežtai vadovautis parlamento įregistruotais įstatymais, vadinasi — įstatymais, įrašytais į parlamento registrų knygas.

Pasiremdami tradicine absoliutinės monarchijos doktrina, kurią, kaip esame sakę, dėstė pats Bodin ir kuri į monarchiją žiūri, kaip į griež-

tą teisės saugotoją (nes teisės viešpatavimas sudaraș pačią jos esmę, kaip valdovo suvereniteto požymis), parlamentai dažnai atsisakydavo jiems atsiųstus karaliaus aktus („ordonansus", įstatymus) įregistruoti, konstatuodami, kad įstatymas esąs priešingas vyriausiems teisės principams, monarchijos nustatytiems ir jos išlaikomiems, o tuo pačiu jis nesąs registruotinas ir neturįs veikti. Tatai visiškai atitiko klasikinę Bodin'o monarchinę koncepciją. Tačiau karaliui tatai, žinoma, patikti negalėjo, nes faktiškai tatai jo galiai ir veiklai uždėdavo tam tikrą kontrolę ir jo autoritetą užgaudavo.

Tiesa — tradicinėje monarchinėje (Bodin'o) doktrinoje karaliaus galioje buvo viena priemonė nugalėti šį parlamento pasipriešinimą. Jei šios priemonės nebūtų buvę, tai parlamento opozicijos teisė būtų tapusi sui generis konstituciniu teismu karaliaus aktams ir tada jau pati absoliutinės monarchijos sąvoka būtų sugriauta. Toji priemonė — tai ir buvo „lit de justice" („teisingumo lova"). Ji reiškėsi tuo, kad į parlamentą atvykdavo asmeniškai karalius ir įsakydavo registruoti aktą, kuriam įregistruoti parlamentas buvo pasipriešinęs. Prieš tokį paties karaliaus asmeniškai expressis verbis pareikštąjį įregistravimo įsakymą joks pasipriešinimas jau buvo neįmanomas, nes tai tiesiog prieštarautų suvereno sąvokai. Jei tokie parlamento pasipriešinimai ir atsitikdavo, tai tatai jau buvo priešinga doktrinai.

„Lit de justice" — sako E s m e i n — „tai iš tikrųjų buvo karalius, pats asmeniškai atvykęs laikyti savo teismą, kaip tai per trejus amžius darydavo jo pirmtakūnai iš Kapeto dinastijos. Tuo pačiu parlamento nariai netekdavo savo galios; jie tapdavo paprastais patarimų tiekėjais ir „lit de justice" metu visas Parlamentas glūdėjo karaliaus asmeny. Pačiu savo buvimu ir savo betarpišku veikimu — bent tol, kol jisai pats posėdžiavo, — karalius pašalindavo („faisait disparaître" — žinoma, čia turima galvoje tiktai teisinį pašalinimą; mano pastaba: M. R.) tuos, kurie tėra tiktai jojo deleguoti atstovai" (E s m e i n — „Cours élémentaire d'Histoire du Droit Français", 513 pusl.).

Šita teisinės parlamento opozicijos ir karališkosios „teisingumo lovos", derinančios šią opoziciją su karaliaus galios suverenumu, teorija visiškai atitiko klasikinę Bodin'o monarchinio suvereniteto doktriną. Tačiau vėliau, kai jau pasireiškė ryškiai despotiniai monarchizmo evoliucijos daigai, tuo metu, kada Liudvikas XIV skelbdavo, kad valstybė — tai esąs jis, — jau ir pati opozicija piktino karalių ir jam atrodė neleistina ir uzurpuojanti jojo suvereninę teisę, kuriai jokios, net ir preventyvinės, opozicijos būti negali. Ir savo garsiajame pareiškime 1766 m. „lit de justice" karalius Liudvikas XV, pasipiktinęs parlamento protestu, sako: „Vien tiktai mano asmeny glūdi suverenine galia, kurios tikrąjį pobūdį sudaro konsiliacijos; teisingumo ir išminties dvasia; iš manęs vieno mano teismai turi savo egzistenciją ir galią; šios galios, kurią jie vykdo mano vardu, pilnatvė visuomet lieka many; man vienam priklauso įstatymams leisti galia, kuri nuo nieko nepareina ir kuria aš su nieku nepasidalinau...

Mano tauta („peuple" — populus) sutampa su manimi ir tautos teisės bei reikalai, kurie dristama skirti nuo valdovo sudarant iš jų kažkokį neva atskirą vienetą, savaime yra sutapę su manaisiais ir yra tiktai mano rankose (cituoju iš Georges Sorel — „Les illusions du progrès", IV laida, Paris, Marcel Rivière, 1927 m., 71 pusl.).

O vis dėlto net ir šiuose suvereniškai-monarchinės puikybės žodžiuose dar jaučiama socialinės mintys, įdėtos į monarchinį suvereniteto kūrėjų mokyklos. Tiesa — čia jau viskas karaliuje, valstybė jo asmeny jau sutirpo; bet vis dėlto šio asmens suverenumo esmėje yra įkūnyta socialinio teisingumo ir tautos reikalų „dvasia" („esprit"), vadinasi — jojo galia vis dėlto iš esmės esanti socialinė; tai nesanti pašalinė jėga, subordinuojanti ir slopinanti tautos reikalus ar „teises", nes už jos ribų tokių reikalų ir teisių nesą, bet tai esanti socialinė harmonija, realizuota valdovo valioje.

15. Krikščioniškas dieviškas valdovo suvereniteto teisės titulas, kaip veiksnys, paraližuojąs despotizmo daigus monarchinėje suvereniteto konstrukcijoje.

Despotiškiems daigams įsigalėti ir šioms išvadoms įgyvendinti žymiai kliudė tarp kitko ir dieviškas šios valdovo teisės titulas, kuris šią teisę jungė su „Dievo valia", o tasai Dievas — tai buvo krikščionių Dievas — meilės ir gilaus socialinio solidarumo, o ne kažin koks žiaurusis Dievas. Tikybinis krikščioniškas jausmas anos gadynės žmonių sąmonėje buvo stiprus ir šiame pajautime aiški buvo koncepcija krikščionių Dievo. Jei šiems žmonėms buvo skelbiama, kad valdovui suvereniteto teisę suteikė Dievas, tai jie negalėjo tatai suprasti taip, kad tasai Dievas valdovui ją būtų pavedęs tam, kad jisai ja naudotųsi bet kaip, kad ir piktam. Tasai Dievas, kuris žmogų taip pamylėjęs, kad žmonių nuodemėms atpirkti Jisai paaukojęs savo Sūnų, kuris esąs Jisai Pats ir kuris baisiai kentėjęs ir kančiose miręs už žmones, Dievas, žmonėms paskyręs amžinąją laimę savo karalystėje ir jiems įsakęs kits kitą mylėti ir solidariškai veikti bei kits kitam padėti, tasai Dievas žmonių pažiūromis negalėjęs, nes nebūtų panorėjęs, pavesti valdomus žmones valstybėje žiauraus valdovo nuožiūrai. Populerinėmis sąvokomis tai būtų neįmanoma ir būtų nuodėmingas neleistinas tobulo meilės Dievo įtarimas ir tuo pačiu Jojo įžeidimas. Jei šią teisę valdovas yra gavęs iš Dievo, tai esą aišku, kad tai esą padaryta valdomųjų žmonių labo, kitaip sakant — socialiniais, sumetimais.

Kitaip sakant — dieviškas valdovo suvereniteto teisės titulas, kurio neneigė legistai ir kurio nedrįso ir nenorėjo neigti patys valdovai, nes tasai titulas teikė jųjų valdžiai didesnio autoriteto, neleido Vakarų krikščionijos sąmonėje įsitvirtinti despotiškoms šios konstrukcijos išvadoms, paverčiančioms valstybę asmeniniu privatiniu valdovo dalyku. Prancūzijoje Liudvikų skelbiamos tezės buvo nepriimtinos jų valdinių sąmonei ir įsigalėti teisinės tikrenybės srity nepajėgė. Aš manau, kad nepaisant visų priekaištų daromų Viduramžių Bažnyčiai, teisingumas reikalauja pripažinti, kad jeigu Vakarų Europoje absoliutinė monarchija neišsigimė į despotiją, kaip kad išsigimė Rytų tironijos, ir jeigu ji neprarado savo socialinės valstybinės esmės, — tai žymioje dalyje tatai tenka laikyti krikščioniško Bažnyčios mokslo ir atitinkamo jos skleidžiamų sąvokų žmonių sąmonei paveikimo padariniu. Valdovai šiomis sąvokomis nusikratyti nepajėgė.

16. Bažnytinė tarnybinės valdovo galios doktrina.

Tačiau Bažnyčios įtaka, nušalinanti despotiškus subjektyvinės valdovo suvereniteto teisės palinkimus, reiškėsi ne tiktai meilės Dievo pajautimu žmonių sąmonėje ir šio pajautimo reagavimu, bet ir tam tikra racionalizuota valdovo valstybinės valdžios koncepcija, kurią nustatė ir skleidė Bažnyčios mokslas. Šioje Bažnyčios mokslo koncepcijoje — valdovas esąs Dievo ministeris, Dievo skirtas valdyti žmonėms ne savo nuožiūra, bet Dievo — žmogaus meilės Dievo — įsakymais, ir prieš Dievą atsakingas. Tatai valdovo vaizdžiai monarchijoje suteikia tarnybinės socialinės valdžios žymes.

Bažnyčios filosofas šventasis Tomas sako: „Non est regnum propter regem, sed rex propter regnum“ („Ne karalystė yra dėl karaliaus, bet karalius dėl karalystės“, kitaip sakant karalius esąs subordinuotas karalystei, valstybei, kaip socialiniam junginiui, o ne atvirkščiai). Kitas, senesnis didysis Bažnyčios filosofas, šventas Augustinas, sako: „Qui imperant — serviunt eis, quibus videntur imperare“ („Tie, kurie valdo — tarnauja tiems, kuriuos jie regiamai valdo“). Einant tąja pačia mintimi popiežiai save vadindavo: „Servus servorum“ — tarnų (suprask: Dievo tarnų) tarnas. Kitas dalykas, ar šis

nusižeminimas visuomet tikrenybėje buvo išlaikytas; gal šiuo atžvilgiu būtų galima daug ir be abejo teisingai prikišti, bet vis dėlto pats šis titulas turėjo aiškios ir tikslios prasmės, kuri veikė krikščionių sąmonę ir turėjo tvirto ryšio su bažnytine socialinio mokslo doktrina.

Bažnytinėje doktrinoje mes randame ir valdžios teisėtumo (teisėtos valdžios) sąvoką. Švento Tomo žodžiais — — „Ille legitimus est rex, qui principaliter bonum subditorum intendit" („Tasai yra teisėtas karalius, kuris ypač valdinių labu rūpinasi"). Tad Bažnyčios mokslu — ne kiekvienas valdovas esąs teisėtas valdžios laikytojas. O šventas Jonas Chryzostomas (auksaburnis) pabrėžia, kad garsi Bažnyčios doktrinos tezė, jog „kiekviena valdžia „(galia) einanti iš Dievo" ir kad „nesą valdžios, kuri būtų ne „iš Dievo" (ne Dievo nustatyta) ir kad todėl valdžiai pasiduoti reikalaują Dievo įsakymai, — turinti galvoje ne valdovo asmenį, bet pačią valdžią. Vadinasi — ne kiekvienas faktinis valdovas, valdžios laikytojas, turįs tą valdžią iš Dievo. Valdovas galįs būti ir uzurpatoriumi, pagrobusiu valdžią ir nesinaudojančiu Dievo sankcijomis. Teisėtos valdžios ar teisėto valdovo sąvoka numato ir neteisėtą valdovą.

Aukščiau išdėstytas bažnytinės doktrinos citatas, ryškiai apibūdinantis valstybės (valdovo) valdžios pobūdį Bažnyčios mokslu, aš pasiskolinau iš grovo Conestabile straipsnio žinomame prancūzų katalikiškame žurnale „Le Correspondant", recenzuojančio katalikų filosofo (iš Neapolio Italijoje) ir Katalikų Akademijos nario M. Cerni veikalą „Ecrits divers de philosophie politique" (Sienne, 1879 m.) kuriame kaip tik ši problema yra gvildenama (žiūr. „Le Correspondant", tome 86-e — CXXII-e de la collection, 2-e livraison — 25 janvier 1881, Paris, iš Comte Conestabile straipsnio „L'Eglise et les formes de gouvernement", 223—228 pusl.).

17. Teisėtos ir neteisėtos jėgos, galios peržengimo ir „justum bellum" sąvokos prieš suvereniteto sąvoką.

Mes jau kitoje vietoje, kalbėdami apie privatinius karus viduramžy, buvome pastebėję, kad viduramžis pažinojo sąvoką „teisėto karo" ir skyrė karus „teisėtus", leistinus, ir „neteisėtus", reikalingus sudraudimo. Tačiau „teisėto" ir „neteisėto" karo sąvoka buvo taikoma ir valstybės vedamiems karams. Ir šią sąvoką paveikė Bažnyčios mokslas, kuris iš viso teigė aprėžtą, tarnybinį valstybės valdžios pobūdį. Jeigu valstybės valdžia yra skiriama tam tikrajai funkcijai, jeigu ji turi užtikrinti teisingumą

ir įsakytinės Dievo teisės viešpatavimą, tai ne visi jos aktai yra leistini ir valdžios imperium'u pateisinami, bet tiktai tie, kurie šią jos tarnybinę funkciją reiškia. Tatai liečia tiek valdžios imperium'ą valdiniams, tiek išorinius valstybės santykius su pašalinėmis jėgomis, tad liečia ir karą. Pagaliau ir Bažnyčios palaikoma vieningos visą krikščioniją apimančios Imperijos idėja buvo sunaudojama kaip tik teisiniam tarp atskirų vietos valdovų santykių disciplinavimui. Šiuo atžvilgiu Bažnyčios ir jos inspiruojamame moksle Imperija reiškė ne tiktai, o kartais ir ne tiek, betarpišką imperatoriaus valdymą, kiek pasaulinę teisinę santvarką, subordinuojančią arba integruojančią visas vietines teisines santvarkas, vadinasi — reiškė tą pačią idėją, kuri mūsų laikais yra iškelta pasaulinės tarptautinės bendruomenės ir tarptautinės teisės primato principe. Ir iš tikrųjų — šiam principui įsigalint mūsų akyse atgimsta ir senoji „justum bellum" — teisingo ar teisėto karo — koncepcija.

„Pradedant viduramžių kanonistais iki Grotiaus — sako Politis — doktrina stengėsi skirti tuos atsitikimus, kada jėgos pavartojimas yra leistinas, nuo tų, kada jisai yra draustinas. Ir jau buvo pradėjusi leisti šaknis taisyklė, jog karas esąs teisėtas tiktai tada, kada jisai yra pradėtas įžeistajai teisei atstatyti; visais kitais atsitikimais jisai turėjo būti laikomas galios peržengimu („abus de force"). Deja — visos šios pastangos tapo prarastos laimėjus valdžios absoliutizmo koncepcijai. Suverenitetas nužudė „justum bellum" teoriją. Valstybių visiško neatsakingumo tezė įdrąsino jas reikalauti teisės naudotis savo jėga savo laisva nuožiūra.

Tačiau gyvenimo reikalavimai nuolat reagavo prieš jėgos panaudojimą piktam. Ir pagaliau, paskutiniuose XIX amžiaus dešimtmečiuose, šie reikalavimai atgaivino tautų sąmonėje senąją idėją, jog neteisingas karas turi būti sudraustas" (Nicolas Politis — „Les Nouvelles Tendances du Droit International", Paris, Librairie Hachette, 1927 (R.), 100—101 pusl.).

Vadinasi — ne tiktai valstybės vidaus srity, bet ir tarptautiniame ar tarpvalstybiniame socialiniame bendravime valstybės valdžia buvo laikoma ne ponišku, bet sociališkai-tarnybiniu ir teisiškai aprėžtu veiksniu. Bažnyčios doktrina šiuo atžvilgiu buvo nuosekli ir aiški.

18. Paties Dievo teismas valdovo darbams.

Mums čia nesvarbu, kiek moksliškai tvirtos yra šios bažnytinės doktrinos tezės ir kiek tvirta yra ši teisėtos ir neteisėtos valdžios ar valdovo klasifikacija, kuri remiasi Dievo įsakymu ar Dievo valios kriteriumu. Be abejo šis kriterijus buvo pačios Bažnyčios, kaip Dievo įsakymų ir valios reiškėjas bei aiškintojas, dispozicijoje ir objektyvinio tikslumo neturėjo. Tačiau svarbu yra tai, kad šios sąvokos paties valdovo absoliutizmą aprėždavo ir kad žmonių sąmonėje šios sąvokos

keldavo ir išlaikydavo pažiūrą į valdovo valdžią, kaip į išvestinę, subordinuotą valdžią.

Bažnyčios mokslas, nustatydamas sociališkai-tarnybinį ir teisinį (teisėtą) valdžios pobūdį, uždeda valdovui ir atsakomybę. Šiuo atžvilgiu Bažnyčios moksle galima skirti trys srovės. Jos visos trys laiko valdovą atsakingą už jam Dievo pavesto valdymo darbą.

Pirmoji srovė mokino, kad valdovas esąs atsakingas tik prieš patį Dievą, kurio ministeriu jisai yra. Ši atsakomybė realizuojama baisiajame Dievo teisme, kurio neišvengs joks žmogus. Kaip kad visi ir kiekvienas — ir valdovas turėsiąs atsiskaityti prieš Dievą už viską, ką jis yra nuveikęs, tarp kitko ir bevaldydamas žmones. Tai buvo bendra bažnytinio mokslo tezė, liečianti tiek valdovo, tiek kiekvieną žmogų žemėje. Ši teisminė Dievo sankcija galėjo varžyti, žinoma, tiktai tikintį valdovą. Tačiau ir tikinčiam tas pats Bažnyčios mokslas teikė priemonių spekuliuoti ir paveikti baisių teisminių Dievo sankcijų griežtumą. Toji priemonė — tai atgaila, naikinanti šias sankcijas. Nusidėjusiam Dievo įsakymams, tad tuo pačiu ir nusidėjusiam valdovui, užtenka gailėtis ir atlikti nuoširdi išpažintis su visomis atgailos akto pasekmėmis, kad tuo pačiu nuveiktojo kaltė (nuodėmė) jam būtų dovanota, nes krikščionių Dievas esąs be galo geras ir savo apaštalams, tad ir jųjų įpėdiniams-kunigams, suteikęs galią atleisti žmonėms nuodėmes. Tad Dievo baisaus teismo sankcijos nėra tokios, kurių žmogus Bažnyčioje nepajėgtų atgailos aktu paveikti. Todėlei ši valdovo atsakomybės forma negalėjo viena visiškai sulaikyti valdovą nuo pikto ministeriavimo (valdymo) priešingai Dievo ir Bažnyčios socialiniams įsakymams. Ypatingai jaunas, kad ir tikįs valdovas būtų galėjęs per daug nesivaržyti Dievo baisaus teismo perspektyvomis. Šis Dievo teismas turėsiąs įvykti tiktai jam mirus, o jaunieji žmonės nėra linkę laukti mirties, kuri jiems atrodo labai tolima. Jiems dar užteksią laiko atlikti atgailą senatvėje, o tuo tarpu būsią galima elgtis valdžioje savo laisva, kad ir nuodėminga, nuožiūra neatsidūrus baisaus teismo sankcijų pavojuje.

19. Valdovo atsakomybė Bažnyčiai.

Kadangi tokiu būdu ši valdovo atsakingumo forma (baisiajame paties Dievo teisme), kaip valdovo socialinių pareigų

drausmės laidas galėjo ir nepasiekti tikslo, tai Bažnyčios mokslas mėgino be to valdovui nustatyti ypatingą atsakomybę prieš Bažnyčios organus: už savo valdymo darbus valdovas esąs atsakingas prieš popiežių ir vyskupus, kurie turį galios šiuos jo darbus teisti ir daryti sprendimus ex officio, nelaukdami jo atgailos ir išpažinties. Bažnyčia, kurios mokslu, kaip aukščiau esame sakę, ir pačią galią valdyti valdovas gaunąs iš Dievo per Bažnyčią, mėgino savintis ir teisę ne tiktai jį sudrausti už netinkamą valdymą, bet šių savo organų sprendimu net ir pačią galią valdyti iš jo atimti bei valdinius paliuosuoti nuo pareigos jam pasiduoti ir net nuo valdinio priesaikos.

Tai buvo laikoma Dievo sankcijomis Jo ministeriui. Valdovai, kurie prieš baisaus paties Dievo teismo principą neprieštaravo, šių Bažnyčios organų teisminės galios nepripažindavo, nors buvo atsitikimų, kad ši galia juos nuveikdavo.

20. Vox populi — vox Dei.

Bet be šių dviejų Bažnyčios moksle pasireiškė dar trečioji srovė, radikališkiausia, kuri stengėsi dar griežčiau valdovą sudrausti ir jo atsakingumą užfiksuoti. Šios srovės mokslu valdovas, kaip Dievo ministeris, esąs atsakingas prieš Dievą netiktai paties Dievo teisme, bet ir dieviškame valdinių (liaudies) teisme; esą — vox populi — vox Dei: Dievas kalbąs žmonių lūpomis, per liaudį, ir liaudies sprendimas esąs Dievo sprendimo išreiška. Valdinių padarytas valdovo pasmerkimas esąs teisinis aktas. Teologai, kaip Suarez ar Bellarmin, pareiškė valdinių sukilimo teisę prieš valdovus, kurie elgtųsi prieš Dievo įsakymus valdyti žmones socialinio labo tikslais, nors, žinoma, tas socialinis labas jų buvo suprastas Bažnyčios mokslo prasme, kitaip sakant — sukilimas būtų teisėtas tada, kada valdovas nesilaikytų to, ką reikalauja Bažnyčia. Šia prasme buvo įteisinama valdinių kontrolė valdovui bei valdovo atsakomybė valdiniams. Sukilimas, kaip socialinio fakto reiškinys socialiniame bendravime, buvo paverčiamas teisiniu aktu.

21. Dievo Apvaizdos teisės doktrina moderninėje konstitucinėje monarchijoje.

Jau šios radikalinės bažnytinio mokslo srovės doktrinoje glūdi būsimos aprėžtos arba konstitucinės monarchijos daigai. Liaudies (tautos) teisinės kontrolės principas valdžioje čia jau yra suformuluotas. Lieka tiktai šiai kontrolei nustatyti lankstesnė ir teisiškai organizuota forma, kuri pakeistų gaivališką nelanksčią sukilimo formą. Tatai kaip tik yra pasirūpinę padaryti naujesnieji katalikų rašytojai, kuriems teko seni Bažnyčios mokslo principai pritaikinti naujai valstybinės valdžios konstrukcijai moderninėje konstitucinėje monarchijoje. Šiam darbui jie kaip tik pasinaudojo aukščiau nurodytos doktrinos srovės sąvokomis.

Tai yra taip vadinamoji „Dievo Apvaizdos teisės“ („de droit divin providentiel“) doktrina, kurią XIX amžiuje Prancūzijoje buvo iškėlę žymūs katalikų rašytojai-publicistai Joseph de Maistre ir de Bonald. Ji ir buvo skiriama konstitucinei monarchijai pagrįsti. Jos principas yra tas pats — vox populi — vox Dei: Dievas veikiąs per žmones ir kalbąs jų lūpomis. Šiuo mokslu — Dievas skiriąs valdovą ne viršgamtiniais savo valios reiškimosi metodais, bet savo Apvaizda veikdamas žmonių valias; tad nors valdžia einanti iš Dievo, bet valdantieji ją gauną žmoniškomis priemonėmis ir jėgomis Dievo Apvaizdai nematomai ir nejutomai veikiant ir šiam procesui vadovaujant. Šiuo pateisinamas ir remiamas pačių valdomųjų dalyvavimas valdančiųjų skyrime ir jų darbų kontrolėje (konstitucinė monarchija, parlamentarizmas). — (Joséph de Maistre — „Les soirées de Saint-Petersbourg“ ir de Bonald — „La Législation primitive“; plg. Joséph-Barthélemy et Paul Duez — „Traité élémentaire de Droit Constitutionnel“, Paris, Librairie Dalloz, 1926 m., 72—73 pusl.; Léon Duguit — „Manuel de Droit Constitutionnel“, IV laida, Paris, 1923 m., 17—18 pusl.).

Liaudiškoji srovė Bažnyčios moksle apie valdžią gali pasiremti net paties žymiausiojo Bažnyčios steigėjo, šv. Povilo, autoritetu. Šv. Povilas yra pasakęs „Omnis potestas a Deo per populum“ (cituoju iš Joséph-Barthélemy et Paul Duez — „Traité élémentaire de Droit Constitutionnel“, Paris, 1926 m., 55 pusl.).

22. Poniškumo daigas legistų monarchiniame suverenitete ir socialinis principas bažnytinėje valdžios koncepcijoje.

Žodžiu — legistų ir Bažnyčios mokslus išanalizavus tenka konstatuoti, kad legistų sąvokomis Suverenitetas esąs valdovo subjektyvinė teisė, Bažnyčios gi sąvokomis — valdovo galia esanti socialinė funkcija (Dievo tarnyba). Legistų o ypač jų epigonų koncepcijoje valdovas esąs jei jau ne valdžios savininkas, tai bent mažiausia Dievo reprezentantas. Jojo galia yra poniška. Bažnyčios koncepcijoje — jojo galia valdovas esąs atsakingas mandatinis Dievo agentas. Jojo galia yra sociališkai-tarnybinė, atsakinga, kuriai net gali būti liaudies priežiūra uždėta.

23. Mišrios valdovo galios koncepcijos pavyzdėlis: Kaizerio Vilhelmo II pareiškimai.

Ypatingo bažnytinės doktrinos ir legistų absoliutistinių tėzių mišinio koncepciją XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje skelbė garsusis paskutinis Vokiečių imperatorius (Kaizeris) Vilhelmas II, tikras monarchinio absoliutizmo epigonas. Kalboje, pasakytoje 1897 m. Coblentz'e, Vilhelmas II sako: „...brangenybė, kurią mes turime šventai išlaikyti — tai monarchija iš Dievo malonės, monarchija su jos sunkiomis pareigomis, jos rūpesčiais ir jos be poilsio darbais ir taip pat su jos baisiomis atsakomybėmis prieš patį kūrėją (suprask: Dievą; M. R.), prieš Jį vieną, su atsakomybe, nuo kurios joks ministeris, joks parlamentas, jokia tauta valdovo atleisti negali"; o 1910 m. Karaliaučiuje pasakytoje kalboje Vilhelmas Hohenzollern'as sako: „Suverenas yra Dievo įrankis, dangaus išrinktasis, šiuo titulu einąs savo pareigą..." ir: „Aš einu savo keliu, neatsižvelgdamas ir nesirūpindamas viešąja nuomone nė parlamento valia". (cituota iš Joséph Barthélemy et Paul Duez — „Traité élémentaire de Droit Constitutionnel", Paris, Librairie Dalloz, 1926 m. 73 pusl.).

24. Prancūzų „administracinė monarchija".

Čia tektų dar pastebėti, kad toli gražu ne vieni tiktai populiarinės ideologijos ar mokslo sąvokų veiksniai varžė monarchinį absoliutizmą ir, sociališkai jį sudrausdami, sulaikydavo jį nuo sociališkai-funkcioninio išsigimimo į grynąją despotiją, paverčiančią valstybę kažkokia privatine asmenine valdovo įmone. Politinės ideologijos veiksnių tarpe šia sulaikančia kryptimi veikė dar Karūnos sąvoka ar institucija, kuri monarchinį galios šaltinį perkeldavo iš individualinio karaliaus asmens į sui generis tęstinį beasmenį karalių — į abstraktinę štandartinę karaliaus formulę, reprezentuojamą visos eilės karalių.

Konkretus individas karalius ne pats esąs ponas (suverenas), jis esąs karališkojo štandartinio poniškumo (valstybės valdžios formulės — karūnos) tiktai laikinasis reiškėjas. Apie reprezentacinį karalių — apie karūną — aš dar kitoje vietoje kalbėsiu.

Ryškiausias ir tikras sociališkai-politinio absoliutinės monarchijos Prancūzijoje aprėžimo veiksnys — tai buvo tvirta biurokratija, susidedanti iš valdininkijos ir ypač aukštosios teisėjų magistratūros, kuri įsiskverbė į karaliaus valdymo sistemą ir sudarydama paveldėtinį sui generis luomą, solidarų ir tvirtai išlaikantį valdymo tradicijas ir rutiną bei principus, taip pat savo vaidmenį ir prestižą, tikrai aprėždavo karaliaus galią. Prancūzų monarchija tapo t. vad. administracine monarchija. Iš karaliaus tarnų armijos ši aukštoji magistratūra politine karaliaus valdžios bendrininke; su jos pretenzijomis kištis į karaliaus valdžią karaliai kovojo, dažnai jos narių ryškiausius išsišokimus griežtai sudrausdavo, bet jos nugalėti nepajėgė, nes patys buvo jos prityrimo, jos rutinos reikalingi ir nusikratyti jos bendradarbiavimu nedrįso. Kovojo su individualiniais reiškiniais, bet pačios sistemos nepalietė. Ypač parlamentų registracinė (įstatymų registravimo) kompetencija, apie kurią jau buvau kalbėjęs, ir jų reglamentinė galia tapo stipriu politiniu veiksniu, aprėžiančiu karaliaus absoliutizmą.

Ši magistratūros biurokratija — tai buvo socialinis sluoksnis, kuris skyrė ir tarpininkavo tarp karaliaus ir visuomenės. Karaliaus valdžia turėjo veikti ne betarpiškai, bet per ji, o jisai karališkąjį imperiumą neutralizavo ir nudažydavo savo palinkimais ir nusistatymu. Tai buvo taip sakant socialinė karališkos valdžios atmosfera, kuri panašiai neutralizavo karaliaus galios veikimą, kaip kad žemės atmosferą neutralizuoja smarkų saulės spindulių veikimą. Šis socialinis sluoksnis, nesudaręs tikra prasme socialinės klasės, vis dėlto turėjo kontakto su buržuazija ir buvo jos veikiamas. (plg. mano „Administracinis Teismas", Lietuvos Universiteto Teisių Fakulteto darbų IV tomo 2-sios knygos, Kaunas, 1928 m., 40—43 ir 142—144 pusl.; žiūr. Georges Sorel — „Les Illusions du progrès", Paris, Marcel Rivière, IV édition, 1921 m., 65—92 pusl., taip pat Cournot — „Considérations sur la marche des idées et des événements dans les temps modernes", Hippolite Taine — „Ancien Régime", Hanotaux — „Histoire du Cardinal de Richelieu").

Šią administracinę biurokratiją, giminingą jaunajai buržuazijai, karaliai iš dalies patys įkūrė, kovodami su feudalizmu ir šioje kovoje ja pasiremdami, bet jąja nusikratyti vėliau nepajėgė; pasinaudodama tuo, kad karaliaus galia buvo jos patarnavimų reikalinga, ji įsitvirtino, įsiskverbė į pačią karaliaus galią, per legistus ir patį Bodin'ą įpynė atitinkamas savo padėties ir funkcijos sąvokas į tradicines monarchinės doktrinos tezes, politiškai įsigalėjo ir taip sakant socializavo anos gadynės absoliutinę monarchiją, sulaikydama jos evoliucionavimą į despotiją.

25. Socialiniai veiksniai pačioje monarchinėje doktrinoje.

Socialinės Vakarų Europos absoliutinės monarchijos pobūdis, paveiktas Bažnyčios mokslo ir išlaikomas tų socialinių jėgų, kurios šiai monarchijai čia suteikė t. vad. „administracinės monarchijos" formą, remiamas ir tam tikrų tradicinės (bent ankstyvios iki paties Bodin'o) legistų doktrinos sąvokų, žymiai skyrėsi nuo tų despotinių absoliutinės monarchijos formų, kurios vietomis ėmė reikštis kai kuriuose epizodiškuose viduramžių monarchiniuose kūriniuose, paveiktuose Rytų ir Bizantijos valstybinės įtakos, kaip kad pav. Sicilijoje imperatoriaus Fridricho II metu (žiūr. Georg Jellinek — op. cit., 233 pusl.).

Monarchinė doktrina, kilusi iš legistų ir keičianti Bažnyčios doktrinos tezes, buvo pasireiškusi ne tiktai Prancūzijoje. Tiek Prancūzijoje (Bodin ir jo mokykla), tiek Ispanijoje, tiek Italijoje (Machiavelli) — pasireiškė ta pati valdžios konstrukcijos mintis, skiriama karališkajai galiai sustiprinti, kaip priemonei pašalinti feudinį viešosios galios išparceliavimą, sudrausminti socialinį bendravimą, žodžiu — nugalėti socialinę anarchiją ir jos vietoje įsteigti vieningą, imperiumu ir įsakytine teise tvarkomą, valstybę.

Šis konstrukcijos darbas, perkeliąs ir koncentruojąs galios šaltinį į karaliaus asmenį ir jo valią, iš karto, kaip jau esame nurodę, jo žymiausiųjų veikėjų minty sąmoningų antisocialinių palinkimų neturėjo. Ne tiktai Bodin, bet ir Machiavelli (plg. mano studiją apie Machiavelli mano rašinio „Valstybė" I tomo 195—208 pusl.) buvo inspiruojamas sociališkai-teologiniu valstybės supratimu ir monarchinį valstybės valdžios principą laikė geriausia ir tikslia priemone socialiniams tikslams pasiekti.

Pajautimas, kad valstybės, net ir monarchinėje jos formoje, o gal kaip tik šioje „tiksliausioje" jos konstrukcijoje, šaknys glūdi visuomenėje ir kad pačiame socialiniame bendravime glūdi teleologinis (tikslingas) valstybės pobūdis, kuriam išreikšti ir įgyvendinti tobuliausią instrumentą sudaro absoliutinio valdovo galia, vadovavo tiek Machiavelli, tiek Bodin'o konstrukcijai.

Tačiau faktai ir tezės turi savo logiką.

Kaip sako Jellinek (op. cit., 332 pusl.), „naujoji teorija — ir tatai ypatingai griežtai pasireiškė XVII amžiuje — juo toliau, juo labiau sulieja valstybę su valdovo asmenimi, o tautą laiko tiktai valdovo veikimo objektu". Visuomeniniai valstybės pagrindai, jos socialinis pobūdis monarchinėje doktrinoje vysta, doktrina pakrypsta į despotišką (poniską) valdžios konstrukciją.

26. „Monarchomachų" judėjimas.

Vis dėlto ir tuo laiku, kada monarchinė legistų doktrina buvo konstruojama, kada teorijoje valdžios šaltiniai buvo perkeliami į valdovo valią, — moksle dar buvo gyva ir veikli doktrina, kuri ne tiktai pripažino (tat ir Bodin'o doktrinoje dar jaučiama), bet ir mėgino racionalizuoti valstybės ir jos valdžios visuomeninę kilmę ir tiesioginį pareinamumą nuo

socialinio bendravimo. Tai buvo taip vadinamas „monarchomachų“ judėjimas, kuris Prancūzų moksle ėmė žydėti kaip tik XVI amžiuje, vadinasi kaip tik tuo metu, kada ėmė kristalizuotis Bodin'o doktrina.

Šio judėjimo tezės, keliančios tautos suvereniteto sąvoką, vadinasi — principą, jog viešosios galios šaknys glūdi pačiame liaudiškame socialinio bendravimo elemente, pačioje socialinio bendravimo masėje, nebuvo tuo laiku visiškai naujos. Jos ryškiai buvo pasireiškusios jau Marselio iš Paduvos moksle. Jos buvo skleidžiamos per visą XIV ir XV amžius. Bet XVI amžiuje jos ypatingai pražydėjo „monarchomachų“ srovėje, atgaivintos Reformacijos iškeltų sąvokų (plg. Georg Jellinek — op. cit. 332—333 p., ir Esmein — „Cours élémentaire d'Histoire du Droit Français“, 339 pusl.).

Ir šiose „monarchomachų“ skleidžiamose doktrinose yra neabejotina tiek oficialaus Bažnyčios mokslo, tiek dar labiau grynos evangeliškos krikščionijos idėjų įtaka, inspiravusi judėjimą.

Esmein konstatuoja (op. cit., 339—340 pusl. 3, kad „šios mokyklos rašytojai, kurie dažnai vadinami monarchomachais, visi yra tikybinės aistros valdomi. Tai yra arba protestantai, kuriems daugiausia rūpi tikybinės laisvės laimėjimas, arba aršiausieji katalikai, kurie palaiko Ligą (opozicinį judėjimą; M. R.) ir kovoja prieš karalių Henriką III arba Henriką IV. Tačiau vieni ir kiti — protestantai ir katalikai — susitinka svarbiausiose politinės doktrinos tezėse. Bet prieš šią liberalinę mokyklą iškilo mokykla priešinga, skleidžianti dieviškos teisės monarchijos principus.

Jos žymiausias atstovas yra Jonas Bodin, kuris 1576 m. paskelbė savo Šešias knygas apie Republiką. Šis galingas protas, kurio pažiūros kitais atžvilgiais pralenkė moderninę mintį, yra pirmas pilnos ir harmoningos suvereniteto teorijos steigėjas“.

Bodin'o doktrina nuslopino monarchomachų mokslą, bet, pati evoliucionuodama, Bodin'o epigonų konstrukcijose nukrypo į sąvokas, ruošiančias asocialinę despotiją. Tų sąvokų žydėjimo laikas — tai buvo XVII amžius. Tačiau prieš jas tada ėmė kilti naujoji reakcija, ruošiama įgimtosios teisės ir įgimtųjų subjektyvinių teisių mokyklos, kurios politiniai padariniai vėliau turėjo sugriauti absoliutinę monarchiją.

27. Prancūzija ir Anglija suvereniteto problemos atžvilgiu.

Suvereniteto sąvokos tėvynė — Prancūzija, kurioje kaip tik buvo ryškiausias valdovų laimėjimas ir įsigalėjo griežčiausia absoliutinė monarchija. Iš Prancūzijos kartu su absoliutine monarchija ši sąvoka ėmė skleistis kitur, ypatingai Europos kontinente.

Tačiau Anglijoje, kur moderninė valstybė kitaip įsisteigė ir jos evoliucija ėjo kitokiais keliais, kur iš viso konstitucinė

jos santvarka neperėjo per absoliutinę monarchiją, nežinojo kontinentinės monarchizmo su demokratija kovos ir susikristalizavo savotiškais konstituciniais režimais, — ten ir Suvereniteto sąvoka, kada ji ten įžengė, gavo savotišką konstrukciją. Ten suverenitetas netapo pavestas nė valdovui nė tautai, bet kaip tam tikroji valdžios žymė — jos suverenumas, jis sutapo su parlamento sąvoka. Ten suvereninis tapo Anglijos Parlamentas, kaip Karūnos, Lordų ir Žemių (miestų ir pavietų) kompromisas. Suvereniteto subjektyvinės teisės konstrukcija Anglijai liko svetima, o suverenumas sutapo kaip tik su šiuo trijų Parlamentą sudarančių socialinių veiksnių kompromisu. Tačiau apie tai mes žemiau pakalbėsime skyrium ir tiksliau, kada dėstysime įdomią konstitucinę Anglų evoliuciją.

28. Įgimtųjų teisių sąvoka, kaip reakcijos prieš monarchinį suverenitetą veiksnys.

Mes konstatavome, kad Suverenitetą (ir drauge pačią su juo susijusią moderninę valstybę) iškovojo vietos valdovai, tarp kitko šį suverenitetą laimėję prieš nepriklausomas „įgimtas" įvairių socialinių veiksnių subjektyvines teises (feudines, visuomenės grupių ir korporacijų, valdinių teises), kurios jiems pavyko paraližuoti, suardyti arba savo galiai subordinuoti. Tačiau kiek vėliau kaip tik iš tokių teisių sąvokos turėjo kilti ir kilo reakcija prieš monarchinį suverenitetą. Tiesa — šios teisės buvo nugalėtos ir jau absoliutinės monarchijos teorijoje vietos joms nebuvo, tačiau iš žmonių sąmonės jos negalėjo būti be pėdsakų pašalintos; jos ten užsiliko. Netrukus išdygo toji įgimtųjų savarankiškų ir esminių, ne iš valdovo gautų ir nuo jo galios nepareinančių žmogaus (tiktai šį sykį jau tiktai žmogaus, kaip tokio, individo, o ne socialinių veiksnių ar korporacijų) subjektyvinių teisių sąvoka, kuri ėmė ginčyti valdovų kovos laimėjimus ir savintis suverenitetą.

29. Įgimtųjų žmogaus teisių sunaudojimas absoliutinės monarchijos konstrukcijai: Hobbes'o teorija.

Tačiau pabrėžtina, kad vis dėlto ir iš tos esminių žmogaus teisių sąvokos, kuria tapo pagrįstas didysis demokratinis judėjimas, nuo XVIII iki XX amžiaus nugalėjęs monarchinį

suverenitetą, buvo atsiradę mėginimai pagrįsti tąja sąvoka kaip tik ir monarchinį suverenitetą bei griežčiausią absoliutinę monarchiją, griežtesnę negu toji, kurią nustatė Bažnyčios mokslas ar legistai.

Šiuo atžvilgiu labai įdomus ir charakteringas buvo Anglų filosofo Hobbes'o mokslas. Hobbes'o mokslu — individai suverenai, gamtos apdovanoti (nedalyvaujant jokiai socialinei sankcijai) suverenine subjektyvine teise veikti savo valia, kaip jiems patinka, tam tikra pasidavimo sutartimi esą įkūrę valdovą, jam šia sutartimi perleidę šių teisių vykdymą, kitaip sakant — į jo rankas ir į jo valią sudėję visą savo suverenini veikimą. Tokiu būdu įgimtųjų suverenų sutartimi tapusi įsteigta valdovo galia arba valdžios imperium'as, griežtas ir absoliutinis, nes praryjąs visą gamtinio žmonių suverenumo turį. Tautai, žmonių-valdinių visumai, likęs tiktai suvereniteto nudum jus („plikoji" teisė be turio), sudaręs veiklios deleguotos, bet absoliutinės, karaliaus galios titulą. Kadangi čia pasidavimo sutartimi visas įgimtasis žmonių suverenumas yra perkeliamas į valdovą, tai šios įkurtosios „demokratinės" monarchijos absoliutizmas yra griežtesnis, negu bet kuris legistų konstrukcijos absoliutizmas; jis neturi ribų, nes jis apima visą, ką šiaip savo valia ir nusistatymu žmogus spręsti gali ir ką dabar, einant šia teorija, už jį spręsti gali valdovas, tad principiškai apima net psichinę jausmų ir įsitikinimų sritį.

Hobbes'o valstybė — tai esąs baisus „Leviatanas", kažkoks žiaurusis sui generis apokalipsinis gyvis, praryjąs visas laisves ir savo tarnybai pavergiąs visus žmones (apie Hobbes'o valstybinę konstrukciją ž. mano „Administracinis Teismas", 150—151 pusl.). Tačiau nepaisant to monarchijos absoliutizmo griežtumo Hobbes'o konstrukcijoje — joje glūdėjo ir gilus revoliucinis principas, nes tas deleguotas monarchinis suverenitetas savo liaudišku titulu vis dėlto buvo išvestinis iš liaudies, iš valdinių. Teisiniu suvereniteto subjektu, kad ir netekusiu veiklumo įsteigus valdovo valdžią, vis dėlto čia buvo patys valdiniai, pati valdomoji žmonių masė. Ir todėlei ši doktrininė konstrukcija pačių valdovų ir tradicinės absoliutinės monarchijos šalininkų simpatijų neįgijo. Šiaip ar taip valdovams labiau priimtinas buvo Dievo Valios ar malonės titulas, kuris jų valdžią jungė tiesiog su Dievu arba net per Baž-

nyčią, negu titulas iš valdinių, formališkai jiems visą galią suteikiąs. Valdinių malonė, kaip jų valdžios pamatas, jiems atrodė žeminanti jų galios autoritetą, nustatanti jų kilminį pareinamumą nuo tų, kurie yra jų dispozicijoje. Valdovai teisingai nujautė, kad Dievo malonės titulas suteikiąs jų galiai didesnio tvirtumo ir pagarbos valdinių sąmonėje, nes Dievo Valios padarinių tikintieji žmonės paliesti nedrįsta; jeigu gi valdovas pasirems valdinių pasidavimo sutartimi ir savo valdžią pagrįs įgimtuoju valdinių suverenumu, tai valdinių sąmonėje gali kilti pavojinga mintis, jog tikrais valdžios šeimininkais esą jie patys ir kad tai, ką jie yra įsteigę, jie patys galį ir nutraukti.

Tad Hobbes'o konstrukcija absoliutinėje monarchijoje neįsigyveno. Vėliau atsiradusi demokratinė monarchija, kuri karaliaus galią pagrindžia tautos suverenitetu ir karalių laiko konstituciniu suvereninės tautos organu, yra kilusi ne iš Hobbes'o konstrukcijos, bet iš demokratinio judėjimo konstitucinių sąvokų, kurias mes dar turėsime pažinti. Hobbes'o konstrukcijos žymes mes gal galėtume rasti cezaristinėje imperijoje, kurios teoriją aš pasistengsiu išdėstyti kitame mano šio rašinių ciklo veikale.

30. Dvi ypatingos teorinės absoliutinės monarchijos konstrukcijos — patrimonialinė ir patriarchalinė.

Kadangi mes esame priėję absoliutinę monarchiją ir sąryšy su suvereniteto teorija žiūrime įvairias šios monarchijos koncepcijas, tai šioje vietoje paliesime dar dvi skirtingas josios teorines konstrukcijas, kurios mūsų laikais jau neturi realios mokslinės vertės. Aš jas paliesiu tiktai istorinės dokumentacijos titulu, nes šiandien jos gali būti laikomos tiktai archyviniu, bet ne sociališkai-funkcioniniu mokslo turtu.

Šios dvi teorijos, kuriomis kartais buvo mėginama pagrįsti valstybės valdžia — kaip tik absoliutiškai-monarchinėje jos konstrukcijoje, tai yra: a) patrimoninė teorija ir b) patriarchinė teorija.

31. Patrimoninė teorija.

Patrimoninė teorija yra artima feudinei viešosios galios koncepcijai, inkorporuojančiai šią galią į žemės valdymą. Atsižvelgdama į teritorinį valstybinio junginio pobūdį ir ne-

įvertindama jo sociališkai-funkcioninės esmės — ši teorija valstybės pagrindan deda privatinį dominii — žemės valdymo — veiksnį ir valstybę išveda iš žemės nuosavybės, o valstybės valdžią, kurią identifikuoja su valdovu, — iš savininko galios. Valdovas išaugąs iš žemės savininko. Pasisavinęs žemę — savininkas — savaime esąs toje „savo" žemėje šeimininkas, dominus. Tai esąs valdovo galios pagrindas ir titulas. Jojo galiai turį pasiduoti visi apsigyvenę jo žemėje, nes tiktai jam leidžiant jie tegalėję apsigyventi, kaip kad nuomininkai ir įnamiai svetimajame ūky ar svetimuose namuose. Valstybė, kaip teritorinio dominium'o reiškinys įeinanti į valdovo patrimonium — į jo privatinių turtų kompleksą, apimantį ir valstybės valdžią. Valdovas galįs valstybę arba jos dalį perleisti, padovanoti, suskirstyti tarp įpėdinių, užrašyti testamentu. Visa tai glūdi jojo teisėje.

Naujesniais laikais šią teoriją buvo atgaivinęs Haller — XIX amžiaus pirmoje pusėje, monarchinės prieš demokratiją reakcijos metu. Hallerio mokslu — pati tauta esanti valdovo kūrinys (jo įsileisti žmonės) ir tuo pačiu ji jokių savo teisių turėti negalinti, nes ji priklausanti šeimininko-valdovo malonės. Čia šioje teorijoje nuosavybė virsta kažin kokia mistine jėga, galinčia valdyti pasaulį ir socialinį bendravimą; ne ji yra socialinio bendravimo padarinys, kaip tam tikra jo teisinė institucija, bet atvirkščiai — socialinis bendravimas jai esąs subordinuotas ir nuo jos pareinąs, joje randąs savo titulą. Aišku, kad tai nesąmonė, kuri prieštarauja socialinei teisės esmei ir kurią mokslan tegali kolportuoti tiktai tie, kurie iš viso jokio socialinės tikrenybės supratimo neturi. Tai yra ignorantų šmugelio teorija. Be to ir istoriškai tai netiesa; nors tiek valstybė, tiek privatinė žemės nuosavybė gimsta sėslių žmonių tarpe, bet toji viešoji teritorinė galia, iš kurios vėliau išsirutuliuoja ir išauga valstybės valdžia, atsiranda anksčiau, negu žemės nuosavybė. Nuosavybės režimai, kaip visos teisinės socialinio bendravimo institucijos, keičiasi, valstybė gi, kaip tam tikras charakteringas socialinis junginys, trunka įvairiuose nuosavybės režimuose. Pagaliau ši teorija, kimbanti prie monarchinės valstybės valdžios konstrukcijos absoliutinėje monarchijoje, yra visiškai bejėgė ką nors pasakyti, kai šios valdžios konstrukcija pakeičiama demokratine ar sociokratine

kryptimi. Genetiškai valstybė, kaip teritorinis arba nacional-teritorinys junginys, gali būti, kad ir su tam tikrais rimtais rezervais, išvesta iš vietos bendruomenės arba genties, bet tiktai jokiu būdu ne iš privatinės žemės nuosavybės ir savininko galios. Patrimoninė valstybės valdžios teorija — tai feudinio viešosios galios, kaip socialinio reiškinio, išsigimimo vaisius.

32. Feudinė patrimoninė koncepcijos kilmė.

Nors Vakarų Europos absoliutinė monarchija, įkurta vietos valdovų laimėjimais ir sukonstruota legistų doktrinos sąvokomis, nugalėjo teisiškai-politinę feudinę santvarką, vis dėlto kai kurie šios santvarkos elementai, kai kurios jos tezės ir palinkimai paveikė ir šią monarchiją ir joje įsigyveno. Tatai kaip tik pasireiškė patrimoninės koncepcijos elementų įterpimu į monarchinę valstybės koncepciją. Feudalizmui, kaip žinoma, buvo charakteringa kaip tik viešosios galios jungimas su žemės valdymu; senąją klasikinę romėnų juris civili nuosavybę jisai žemės valdymo atžvilgiu pakeitė ypatingu civilinės ir viešosios teisės kombinatu, kuriame atskiras daiktinis dominium buvo sujungiamas su išparceliuotu imperiumu. Valdovai, surinkę išparceliuotą imperiumą ir sukoncentravę jį savo galioje, aiškiai jo neišskyrė, o gal ir nenorėjo griežtai išskirti iš su juo sukombinuoto dominiumo, kurio pėdsakai tokiu būdu pasiliko ir absoliutinės monarchijos valdžioje. Šio dominium'o recepcija iš feudalizmo palengvinta ir tuo, kad, kaip buvome sakę, vienas ryškiausių metodų, kuriais Prancūzų karaliai kovojo prieš feudalizmą, buvo kaip tik stambių feudinių seniorijų aneksavimas ir pavertimas karališkais domenais. Vadinasi — valstybės valdžios monarchinis centralizavimas vyko ne tiktai ir ne tiek viešosios galios (imperiumo) išjungimu iš dominiumo, kiek per dominium'o titulų kumuliavimą.

33. Patrimoninio aspekto pastovumas absoliutinėje monarchijoje.

Ir per visą absoliutinės monarchijos žydėjimo laiką — per XVII ir XVIII amžius iki pačios Didžiosios Prancūzų Revoliucijos — absoliutinė monarchija išlaikė tam tikrą patrimoninį aspektą. Kaip sako R e d s l o b („Histoire des Grands Principes du Droit des Gens", Paris, Rousseau et C-ie, 1923 m., 254 pusl.) „Tarp 1648 ir 1789 m. tautų įjungimas į patrimonium'ą (l'assimilation des peuples à des patrimoines") sudaro tvirtai įsišaknijusią koncepciją.

1698 ir 1700 m. sutartyse Prancūzija, Anglija ir Olandija dalina Ispanijos karaliaus Karolio II palikimą. Savo ruožtu tasai valdovas keliais testamentais disponuoja savo monarchiją. Tai yra tolygu valstybės laikymui nekilnojamuoju turtu. Toji pati koncepcija reiškiasi ir tada,

kai Liudvikas XIV, norėdamas įrodyti ir užtikrinti Prancūzijos karalienės Marijos-Terezijos paveldėjimo teisę į ispaniškus Niderlandus, remiasi civilinės teisės nuostatu, veikiančiu Brabante (būtent kai kuriais Brabanto ir Lineburgo civilinės teisės įpročiais — mirusiojo patrimoniniai turtai, jei miręs buvo antrą sykį vedęs, tekdavo jo vaikams, gimusiems iš pirmųjų vedybų; vesdamas antrą sykį, tėvas netenka savo turtų nuosavybės ir išlaiko tiktai jų uzufruktą iki gyvos galvos; Liudviko XIV žmona, karalienė Marija-Terezija, kaip tik ir buvo vienintelė karaliaus Filipo IV, ispaniškų Niderlandų valdovo, duktė iš pirmųjų jo vedybų, karalius gi Karolis II buvo jojo sūnus iš antrųjų vedybų). Šių pavyzdžių būtų galima nurodyti ir daugiau. Užtenka pažiūrėti į anos gadynės tarptautines sutartis. Teritorijų perleidimai sudaro jų svarbiausiąjį turinį. Gaunama įspūdis, kad laikoma rankose Europos hypotekos knygos. Laiko dvasia reiškiasi ir smurte, 1773 m. pritaikintame Lenkų Seimui. Grasindamos durtuvais valstybės, pasidalinusios Lenkų žemes, priverčia Lenkijos Seimą pareikšti sutikimą nelaimingo krašto suskaldymui. Tikru nacionalinės teisės laimėjimu buvo tiktai kiek vėlesnis įvykis — Anglų kolonijų Šiaurės Amerikoje išsivadavimas. Tačiau ši manifestacija priklauso jau kitai gadynei. Šis įvykis — tai jau pradžia laisvės judėjimui, kuris pasireiškia Europoje XVIII amžiaus pabaigoje".

34. Patrimoninis principas Hallerio doktrinoje.

Patrimoninę teoriją Hallerio doktrinoje šitaip išdėsto prof. Magaziner („Lekciji po gosudarstvennamu pravu", Petrograd, 1919 m., 27 pusl.):

„Užbaigtą ir tiksliausią išraišką patrimoninė teorija gavo K.-Liudv. von-Hallerio (1768—1854 m.) doktrinoje. Būdama nukreipta prieš įgimtosios teisės mokyklą ir prieš tautos suvereniteto teoriją, kaip prieš principus, neturinčius istorinio pagrindo, Hallerio doktrina nustato, kad esą Europos valstybės esančios įkurtos ne visuomenės sutartimis, bet faktinės nuosavybės jėgos. Esą nuo seniausių laikų žmonės skirstąsi į ponus ir vergus, į galingus savininkus ir bejėgius vargšus, neturinčius turtų. Savininkai valdę žemes, o valdovais buvę tiktai turtingi ir stiprūs žemės valdytojai. Tokiu būdu valstybė esanti kilusi iš žemės valdymo fakto, nes bet kuri teritorija seniau buvusi valdovų, bažnyčios ar korporacijų nuosavybe. Esą valdovai ponauja savo teritorijoje savo amžinosios nuosavybės teisės titulu; valstybės valdymas esąs jųjų „Privatsache" — jų privatinis reikalas, o pati valstybė — jųjų asmeninis dvaras (patrimonium).

Tauta — tai esanti paprasta nuomininkų masė savininko valdovo žemėse; valdovo valdininkai, vadinasi — asmenys, vedą privatinį valdovo ūkį (įmonę), vadinamą valstybe, — įeiną į tokius pat santykius su gyventojais, kaip kad savininko ūkvedis ar įgaliotinis su nuomininkais; esą taip pat kariuomenė esanti skiriama tiktai valdovo ir jo artimųjų apsaugai. Tokiu būdu istorinis ir logiškas valstybės pradas ir tikslas — tai

esąs valdovas, kurio valdžia esanti absoliutiškai nepriklausoma ir nesanti jam tautos deleguota ar pavesta; atvirkščiai — kaip tik jisai pats, valdovas, suteikęs gyvybės ir surinkęs savo valstybės tautą, pavedęs jai vietą savo teritorijoje.

Ši teorija, kuriai karštai pritarė Prūsų karaliai Fridrichas-Vilhelmas III ir Fridrichas-Vilhelmas IV, konstruavo valstybę, kaip privatinę nuosavybę, kaip valdovo dvarą, o piliečius laikė neturinčiais jokių teisių valdiniais ir priklausomais nuomininkais".

Šioje Hallerio konstrukcijoje, iš esmės klaidingoje ir atmestinoje, dirbtinėje ir reiškiančioje antisocialinius absoliutinės monarchijos palinkimus, tuo pačiu atitinkančioje jau išsigimstančią šios valdžios formos evoliucijos stadiją, vis dėlto yra tam tikras „signum temporis", kuris reiškia reakciją prieš individualizmą, mechanizuojantį žmogų, kaip šabloną - atomą; valstybė dedukuojama ne iš individų atomų, ne iš mechaniškų jujų dulkių, bet iš tam tikromis socialinėmis institucijomis susiorganizavusios visuomenės (socialinio bendravimo), — iš nelygybės, įsikūrusios tam tikru istoriniu socialinės evoliucijos procesu, ir kaip šios nelygybės padarinys bei forma. Šiuo atžvilgiu nebūtų paradoksiška pastebėti, kad yra tam tikras giminingumas tarp šios doktrinos ir valstybės esmės interpretacijos socialistinėje istorinio materializmo doktrinoje. Pastaroji doktrina taip pat yra linkusi aiškinti valstybės esmę socialinės nelygybės padariniais, būtent ji žiūri į valstybę ir jos valdžią, kaip į nelygaus turtų suskirstymo, nuosavybės ir klasinio viešpatavimo vaisių ir drauge kaip tam tikrą priemonę, į tam tikrąjį aparatą šį viešpatavimą apdrausti ir jo materialines premisas išlaikyti. Tiktai Halleris valstybę ir monarchinę valdžią tuo mėgina sutvirtinti, kai tuo tarpu socialistai tuo ją griauna, kaip sociališkai kenksmingą ir naikintiną, ir be to socialistai tatai riša ne su viena monarchine valdžios forma, bet su visomis jos formomis. Žinoma — netenka šių tarp Hallerio ir socialistų mokslo analogijų plėsti, nes kitais atžvilgiais ir ypač išvadomis jie griežtai skiriasi ir nieko tarp savęs bendro neturi, bet tam tikra prasme yra dviejų žvilgsnių sutapimas.

35. Patrimoninis dominii principas prof. Jaščenkos valstybės valdžios teorijoje.

Įdomu, kad patrimoninės teorijos sui generis variantas ir iki šiol reiškiasi kai kurių mokslininkų doktrinose. Žinoma — tai nėra gryna patrimoninė teorija, be to ji nėra jungiama su monarchija ir subjektyvinėmis valdovo ar karūnos teisėmis, tačiau ji pabrėžia kaip tik daiktiškai-teisinį valstybės valdžios konstrukcijos momentą ir į šią konstrukciją be imperium'o įveda ir dominii sąvoką.

Lietuvių mokslinėje literatūroje šios koncepcijos reiškėjas yra prof. Jaščenka, kuris ją mėgina pagrįsti (Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių Fakulteto leidinys, — „Teisės Mokslų Bibliotekos" Nr. 8: „Tarptautinės Teisės Kursas", I tomas: „Konstitucinė Tarptautinė Teisė", Kaunas, 1931 m., 163—165 ir 194 pusl.).

„Teritorinė valstybės aukščiausioji valdžia, — sako prof. Jaščenka, — t. y. jos santykiai su teritorija, yra dvejopi: 1) tai yra išimtinė teisė disponuoti ir naudotis (dominium) tam tikra žemės rutulio dalimi ir 2) tai yra viešpatavimas (imperium) gyvenantiems joje žmonėms, nepereinant nuo jų valdinybės...

Šiandien viešosios teisės moksle yra išplėsta... pažiūra į teritoriją, tiktai kaip į valstybinio imperium'o ribą. Ši teorija nepripažįsta teritorinėje aukščiausioje valdžioje jokio daiktinio-teisinio, dominialinio pobūdžio. Ji nori būti laisva nuo bet kurių „patrimoninių" pažiūrų. Tačiau ši teorija neatitinka prigimimo, glūdinčio faktiniuose valstybės santykiuose su teritorija.

„Valstybė (t. y. organizuota tauta) ne tiktai viešpatauja žmonėms, gyvenantiems jos teritorijoje, bet turi disponuoti ir pačią teritoriją, nepareidama nuo gyvenančių joje žmonių. Ji turi dominium eminens visai valstybinei teritorijai. Ji nustato žemės mokestį, ji išdirba žemės tvarkomąsias normas, jai priklauso žemės nusavinamoji teisė dėl valstybės interesų; ji turi teisę iš naujo dalyti, ir dažnai padalija, žemę; ji gali, jei tiktai randa reikalinga, „nacionalizuoti" žemę. Jai priklauso, kaip betarpiškam šeimininkui, viešieji domėnai... (upės, keliai)...; jai priklauso kaip privatiniai domėnai, — tos teritorijos ir turto dalys, kurias valstybė valdo, kaip privatus asmuo (miškai, kasyklos ir t. t.).

Tarptautinėje valstybės apyvartoje nuolat perleidžiamos, parduodamos, mainomos, nuomojamos įvairios teritorijos dalys, bet tada turima galvoje ne tiek žmonės, kiek ta pati teritorija. Į kai kurias savo teritorijos dalis, pav., į kolonijas, valstybė dažnai žiūri tiktai kaip į daiktinės eksploatacijos objektą. Valstybės teritorijos santykiuose su kitomis valstybinėmis teritorijomis ne kartą nustatomos daiktinės teisės, servitutai.

Teritoriniame valstybės viešpatavime negalima neigti nuosavybės daiktinės teisės elemento...

Valstybinės teritorijos „imperinio" pobūdžio teorijos klaidingumas glūdi tame, kad ji mato valstybinėje aukščiausioje valdžioje tiktai vieną jos elementą — santykį su žmonėmis, ir užmiršta apie antrą jos elementą — teisę disponuoti savo teritoriją arba jos dalis, kaip daiktus. Imperialinės teorijos šalininkai, žinoma, teisingai tvirtina, kad valstybinė aukščiausia valdžia yra visų pirmiausia imperium...; bet tauta... turi teisę utendi ir abutendi savo žemėms ir vandens plotams ir... turtams... Šitokius... santykius... negalima suprasti kitaip kaip dominium, kaip daiktinę teisę disponuoti ją.

Teritorinio viešpatavimo dominalinis pobūdis neigiamas yra todėl, kad nepakankamai atsidėjus yra išnagrinėjamas pačios nuosavybės sąvokos turinys... Daiktai tiek tefigūruoja teisinėje apyvartoje, kiek jie liečia draudžiamus arba leidžiamus žmonių veiksmus...

Vadinasi, valstybinė aukščiausia valdžia, kaip visetas, turi imperinio-dominalinio pobūdžio, imperinio — žmonėms ir dominalinio — teritorijai. Dėl aiškumo reikia skirti joje: 1) teritorinė aukščiausia valdžia — teisė naudotis teritorija... ir 2) personalinė aukščiausia val-

džia — asmeninė valstybės teisės viešpatauti savo piliečiams ir svetimšaliams, esantiems jos teritorijoje...

...Mūsų ginama pažiūra visai neturi viduramžio patrimoninio pobūdžio, kuri jai dažnai prikiša „imperinės" teorijos šalininkai. Patrimoninė pažiūra neatskyrė žmonių nuo teritorijos ir žmonės buvo glebae adscripti, glaudžiai su ja susiję, kaip jos priedėlis. Tuo tarpu teritorija ir žmonės nėra taip glaudžiai susiję tarp savęs; galima disponuoti teritoriją nepareinant nuo gyvenančių joje žmonių".

36. Dominialinių prof. Jaščenkos tėzių kritika.

Kaip savo laiku (ž. mano „Valstybė" I tomo 35—53 pusl.), man teko remti teritorinis valstybės pobūdis prieš jo neigimą valstybės sąvokoje, taip čia aš turiu pasisakyti prieš prof. Jaščenkos mėginimą valstybei prikišti dominialinį pobūdį. Kad valstybė, kaip, kad daugelis kitų korporacinių socialinių junginių gali turėti ir turi daiktinių teisių (jus ad rem) ir šia prasme yra dominii subjektas — to aš neneigiu. Bet kad tatai sudarytų charakteringą valstybės esmės žymę — tai man atrodo nepagristu tvirtinimu.

Nesvarbu ir tatai, kad valstybė, kaip toks socialinis junginys, kuris tam tikroje aprėžtoje teritorijoje sukūrė viešpataujantį viešosios galios centrą, slėgianti ar koordinuojanti visus kitus socialinės galios mazgus ir monopolizavusį formalinę savo teisės pergalę, tuo pačiu disponuoja tokias savo dominium'ui įsteigti priemones, kokių kiti socialiniai junginiai disponuoti negali. Be abejo valstybinėje teritorijoje tiktai ji viena — tiktai valstybė — gali pav. nusavinti turtus, jų tarpe ir žemę, kaip res, ko kiti, subordinuoti, socialiniai junginiai padaryti negali, tegalėdami įsigyti turtus tiktai kitomis teisinėmis priemonėmis. Galėjimas nacionalizuoti žemę (ir netiktai žemę), tvarkyti turtų suskirstymą ir kitą, — tai yra kaip tik jos imperium'o žmonėms padarinys, tai yra išvestinės jos galios — jos valdžios — reiškinys, o ne kažkokia skirtinga nuo imperium'o jos sąvokos žymė.

Konstitucinės teisės atžvilgiu teritorija valstybei yra būtina, kaip imperium'o sąlyga ir pamatas be jokio ryšio su turtų nusavinimu arba ne nusavinimu, kuris gali būti arba gali nebūti. T. vad. dominium eminens, t. y. visų kitų (t. vad. privatinių) dominii reiškinių arbitralinis tvarkymas, galįs eiti iki jų visų aneksavimo viename pačios valstybės dominium'e, — tai nėra jokia atskira esminė galia, kuri nepareitų nuo imperium'o. Tatai kaip tik imperium'e glūdi.

Valstybinės teritorijos dalies „perleidimas" arba naujojo žemės ploto į valstybinę teritoriją įjungimas — tai taip pat nėra turto arba daiktinės teisės perleidimas, bet fizinių savo monopolinės, teritoriškai izoliuotos, galios ribų pakeitimas.

Pagaliau čia tenka priminti tai, ką mūsų rašiny „Valstybė" mes esame sakę dėl funkcioninio valstybės ir visų kitų socialinių junginių

pobūdžio. Šiuo atžvilgiu valstybė ypatingai pasižymi lankstumu, nes maža turėdama specifinių savo tikslų ir drauge sudarydama galingą sociališkai-funkcioninį aparatą — ji gali būti ir būna sunaudojama įvairių kitų socialinių junginių tikslams siekti. Tarp priemonių įvairiems socialiniams tikslams siekti be abejo svarbi gali būti ir žemės paviršiaus valdymo ir disponavimo, vadinasi — žemės dominii, priemonė, kuria valstybė savo funkcioninei veiklai ir naudojasi tada, kada jos funkcioninė veikla apima tokius socialinius tikslus, kurie yra šios priemonės reikalingi. Kad ne visiems socialiniams junginiams ši priemonė yra prieinama ir kad ne visi junginiai gali būti pritaikomi tiems socialiniams tikslams, kurie šios priemonės yra reikalingi, — tai iš to dar neseka, kad tam tikra priemonė, kuria valstybė naudotis pajėgia, arba tam tikri socialiniai tikslai, kuriems valstybė gali būti pritaikinta, — turi būti laikomi valstybės esmės ir jos sąvokos elementu:

Dėl visų šių motyvų dominialinis valstybės pobūdis, kuris sudaro patrimoninės teorijos variantą, man atrodo atmestinas.

37. Patriarchinė teorija.

Antroji — patriarchinė — teorija valstybę išveda iš šeimos ir padermės ar genties. Valstybė esanti praplėsta šeima, jos valdžia esanti tėvo galios tąsa. Tad valdovas esąs tautos tėvas. Šiuo remiama, žinoma, kaip tik monarchinė valdžia, kaip teisėta įgimtoji, pačios socialinės gamtos arba paties Dievo nustatyta valdžios forma, nes tėvo valdžia savaime yra vienasmeninė. Viduramžy valdovai mėgo remti savo autoritetą Adomo, pirmo žmogaus ir pirmojo tėvo, titulais: Adomas buvęs pirmasis karalius, valdovai esą Adomo teisių įpėdiniai.

Kaip teisingai pastebi prof. M a g a z i n e r (op. cit., 29 pusl.) — „patriarchinė teorija yra ne tiek mokslo doktrina, kiek politinis ginklas absoliutizmo rankose prieš liaudies pasikėsinimus išplėšti valdžią iš valdovo".

Ši teorija, kuri monarchinį absoliutizmą vis dėlto sušvelnina ir daro jį sociališkai - tarnybiniu, nes šeimoje ryškus yra socialinis solidarumas ir tėvo valdžia šeimoje yra pagrįsta šiuo solidarumu, skiriama šeimos reikalams rūpinti ir tenkinti ir iš esmės nėra poniška — šituo atžvilgiu patriarchinė monarchinio principo konstrukcija neturi tų antisocialinių palinkimų, kurias jisai gauna patrimoninėje konstrukcijoje, — ši naivi teorija nepajėgia valstybės valdžios problemos išspręsti ir iš viso tegali būti taikoma tiktai vienai šios valdžios for-

mai; apskritai moksle rimtų šaknų ji neturi, nors jos pėdsakai galima rasti kai kurių sociologų tezėse, kiek jos valstybę išveda iš šeimos ar genties. Bet ne tiktai valdovo galios iš tėvo valdžios šeimoje, bet ir pačios valstybės iš šeimos ar genties išvedimas, kaip bendroji taisyklė ir mokslo tezė, yra nepriimtina ir socialinės tikrenybės neatitinka.

38. Apšviestasis absoliutizmas.

Patriarchinės monarchijos gal ne tiek teorijai, kiek jos idėjai, jos socialiniam principui — buvo artimas XVIII amžiaus t. vad. „apšviestasis absoliutizmas", kuris valdinius buvo linkęs laikyti globojamais vaikais, kuriuos valdovas, kaip kad tėvas šeimoje, turėjęs mylėti ir rūpintis jųjų labu, globodamas tautą ir vesdamas ją pažangos keliu.

Apšviestąjį absoliutizmą šitaip trumpai ir tiksliai charakterizuoja Poznaniaus profesorius Peretiatkiewicz (dr. Antoni Peretiatkiewicz — „Państwo Współczesne", Poznań, 1924 m., 11 pusl.):

„XVIII amžiuje plečiasi teorija apšviestojo absoliutizmo, kuriam atstovauja žymūs to laiko valdovai: Rusijoje — Kotrina II, Prūsuose — Fridrichas Didysis, Austrijoje — Juozapas II. Ši teorija remiasi ta premisa, kad pati visuomenė, tauta nesanti tiek išlavinta ir sąmoninga, kad pajėgtų suprasti, kas jai yra gera. Todėl apie įvairius socialinius reikalus ir darbus turi spręsti tasai veiksnys, kuris apima platesnius socialinius horizontus ir kurio orientacija yra platesnė, kuris geriau nusimano viešuosius reikalus, vadinasi — valdovas. Ir iš tikrųjų valdovai plačiai naudojasi savo galia, tvarkydami visas socialinio gyvenimo sritis pradedant svarbiais klausimais ir baigiant smulkmeniškais nuostatais. Ryškų pavyzdį sudaro Juozapas II, kuris greta svarbių socialinių reformų taip pat nustato, kurie vienuolynai yra visuomenei naudingi ir kurie nenaudingi, arba nustato, kiek žvakių reikia deginti laidotuvėse, kad žmonės be reikalo neeikvotų pinigų". Smulkmeniška spaudos cenzūra, draugijų steigimo ir susirinkimų draudimas ir pan. — tai tipingos ir mėgiamos apšviestojo absoliutizmo valdymo priemonės. Apšviestasis absoliutizmas tai liberalizmo antitezė.

39. Monarchijos klasifikacijos problema.

Prie progos dar pridėsiu kelius žodžius apie monarchijos klasifikaciją. Kai kurie klasifikuoja monarchiją trimis kategorijomis: a. despotiška monarchija arba despotija (tironija), b. absoliutinė monarchija ir c. aprėžtoji monarchija. Aprėžtosios

arba konstitucinės monarchijos, kuri be abejo sudaro skirtingą valdžios formos kategoriją, mes čia neliesime; mes ją žemiau užtiksime, kalbėdami apie suvereniteto sąvokos evoliuciją.

Absoliutinės ir despotiškos monarchijos (arba absoliutinės monarchijos ir despotijos) klasifikaciją buvo pabrėžęs Montesquieu; ją pabrėžia ir Duguit. Absoliutinė būtų tokia monarchija, kurioje valdovas valdo pasiremdamas įstatymais, kad ir jo paties leidžiamais, bet tvirtais ir jo paties, tad ir visų jo agentų, gerbiamais. Despotiška būtų tokia monarchija, kurioje valdovas pats nesiskaito su jokiais įstatymais, kuriuos jis laiko imperatyviniais tiktai valdiniams, bet pats tiek betarpiškai tiek per savo agentus nesilaiko jokios įstatyminės vėžės ir valdo reikalui esant arba jam panorėjus palaidais įsakymais ad hoc, lygiai imperatyviniais ir ad hoc nukonkuruojančiais įstatymo imperatyvus, (plg. Duguit — „Manuel de Droit Constitutionnel", IV édition, Paris, 1923 m., 187—188 pusl.).

Ši klasifikacija man neatrodo tiksli. Be abejo absoliutinė monarchija ne būtinai sutampa su despotija. Tačiau mano supratimu iš kitų valdymo formų despotija tektų išskirti ne valdymo metodo kriteriumu (valdymas įstatymais ar valdymas palaidais ad hoc įsakymais), bet valdymo subjektyviniu pobūdžiu: čia būtų galima pritaikinti Petražyckio tezės apie a. poniškos galios valdžią ir b. tarnybinės ar socialinės galios valdžią. Pirmojo tipo (poniškosios galios) valdžia ir būtų despotija. Ji yra tada, kai valdantieji naudoja viešąją galią neatsižvelgdami į socialinius tikslus ir juos paneigdami. Šia prasme despotija visuomet numato ir suponuoja socialinės valstybės esmės iškreipimą ir jos pavertimą privatine valdančiųjų įmone. Šis socialinio valstybės išsigimimo reiškinys gali reikštis netiktai monarchijoje, nors tam tikru atžvilgiu absoliutinėje monarchijoje jam reikštis dirva gali būti patogesnė. Despotijos reiškiniai galima kartais pastebėti ir respublikoje. Jos žymių gali būti net ir demokratiniame daugumos viešpatavime.

Įstatyminis ar įsakyminis valdymo metodas skiria ne tiek absoliutizmą nuo despotijos, kiek teisinę valstybę nuo policinės. Policinė gi valstybė, kurioje administraciniai ad hoc įsakymai nukonkuruoja ir nugali įstatymus, gali būti tiek monar-

chijoje, tiek respublikoje, jeigu tiktai įsakymo subordinavimas įstatymui neturi teisminių sankcijų.

Tačiau policinė valstybė, kurioje valdžia veikia palaidais įsakymais, nėra tuo pačiu despotija, kaip mes ją aukščiau apibūdinome, nes tiek įstatymas tiek įsakymas gali būti panaudotas tiek poniškosios, tiek sociališkai - tarnybinės galios reiškimui.

Žodžiu — absoliutinė ir despotiška monarchija nėra dvi klasifikacinės monarchijos kategorijos, nes despotiška gali būti netiktai monarchija, o antrą vertus policinė, palaidais valdžios įsakymais veikianti, gali būti ne tiktai despotija, bet ir nedespotiška monarchija bei bet kurios kitokios valdžios formos valstybė.

Pagaliau ir pats Duguit, pareiškęs (sekdamas Montesquieu) monarchijos klasifikaciją šiomis dviem rūšimis (despotinė monarchija ir absoliutinė monarchija), pastebi, kad absoliutizmo ir despotijos jungimas su monarchija yra pagrįstas tiktai tuo, kad šie du valstybės valdžios pobūdžiai dažniausiai būdavo susiję su monarchija; tačiau jis pripažįsta, kad tiek monarchinės tiek respublikiškos formos valdžia gali būti ir absoliutinė ir despotiška ir kad pats demokratinis tautos suverenitetas gali būti sunaudotas tiek absoliutizmui, tiek despotijai įkurtis (D u g u i t — op. cit., 188 pusl.).

40. Prademokratinio judėjimo funkcija.

Kaip esu sakęs — įsigalėjusioje absoliutinėje monarchijoje ėmė reikštis sociališkai pavojingos tendencijos paversti valstybę privatiniu valdovo daiktu, jojo sui generis asmenine įmone, jojo subjektyvinės teisės objektu. Prieš šį sociališkai - funkcioninės valstybės esmės iškraipymą turėjo kilti ir iš tikrųjų kilo reakcija. Ji buvo skiriama tam, kad būtų išgelbėta socialinė valstybės esmė prieš šias valdovų pastangas. Ši reakcija — tai buvo tasai judėjimas, iš kurio gimė moderninė demokratija. Šį ankstyvų moderninės demokratijos aušros judėjimą mes čia vadinsime prademokratiniu judėjimu.

Šis judėjimas, griaudamas monarchinę suvereniteto konstrukciją, vis dėlto valdovų kūrinio — moderninės valstybės, kaip tokios, — griauti nenorėjo; atvirkščiai — jisai stengėsi

ją išsaugoti tiek prieš antisocialinius monarchinio suvereniteto (absoliutinės monarchijos) padarinius, tiek prieš feudalinę ar anarchinę reakciją, kuri būtų atgaivinusi viduramžius. Feudalizmas jau buvo išgyventas ir nugalėtas, iš politinės srities jisai jau buvo laimėjusios karališkos galios pašalintas; bet jo pėdsakai dar buvo užsilikę žemės valdyme ir poniškoje stambiosios nuosavybės konstrukcijoje agrarinių santykių srity, feudinė psichika dar nebuvo visiškai palaužta ir iš jos dar galėjo pasireikšti kontrofenzyva.

Naujasis judėjimas jos netroško ir jei patarnauti nesiryžo. Jam rūpėjo valstybė išlaikyti ir paliuosavus ją nuo antisocialinių absoliutinės monarchijos palinkimų, ji socialiniame bendravime sutvirtinti.

41. Prademokratinio judėjimo funkcijos elementai: a. sulaikyti tai, kas monarchijos tapo perdėta ir b. užbaigti tai, kas monarchijos liko neužbaigta.

Reakcija prieš absoliutinės monarchijos ydas, iš kurios kilo prademokratinis judėjimas ir kurios židiniu tapo Prancūzija, ėjo tais keliais, kuriuos jai skyrė tos šalintinos ydos. Bendrais bruožais šias ydas Esmein schematizuoja šiaip:

„Tenka konstatuoti, kad ji (karališkosios galios konsolidacija) buvo drauge ir neužtenkama ir perdėta. Ji buvo neužtenkama todėl, kad karališkoji galia kad ir pajėgė feudalizmą subordinuoti ir jam atimti nepriklausomybę bei politinį svorį, tačiau jo pašalinti nepajėgė. Smulkūs feudiniai seniorai ne tiktai pasiliko, bet ir tebevykdė savo naudai, karališkos galios prižiūrimi, tam tikras viešosios galios funkcijas: jurisdikcijos teisę ir fiskines teises; feudiniai žemės laikymai („les tenures féodales") liko bendrąja žemės nuosavybės forma. Feudalizmas, šitaip išsilaikęs, buvo vienas didžiausių ir skaudžiausių senojo priešrevoliucinio režimo socialinių kenkėjų; tai buvo parazitiškas organizmas, kuris nebeturėjo naudingos funkcijos, nebetarnavo jokiam visuomenės reikalui, kuris atvirkščiai — varžė ir trukdė normalinį socialinio bendravimo funkcijonavimą ir kuris dar reikėjo užlaikyti („alimenter": maitinti) visuomenės sąskaiton. Bažnyčia, kad ir subordinuota karaliaus galiai, išlaikė dar didžiausias privilegijas prieš valstybę. Iš kitos pusės karaliai, plėsdami savo galią, peržengė bet kurias ribas ir bet kurį saiką; jų galia pasiekė maksimalinį visišką absoliutizmą; galų gale pasirodė, kad valstybė tapo atstatyta labiau karaliaus, negu tautos (aš pasakyčiau: visuomenės; mano pastaba. M. R.) naudai". (Esmein — „Cours élémentaire d'Histoire du Droit Français", 338 pusl.).

Vadinasi — karališkoji galia, įsteigusi ir sucementavusi modernią teritorinę vietos valstybę, padarė ir perdaug ir permaža: perdaug — be-

sistengdama valstybinį junginį, kuris turėjo būti viešas socialinis, paversti privatinės teisės objektu, ir permaža — nelikvidavusi tų socialinių konstrukcijų, kuriomis viduramžį rėmėsi anarchija. Tad pasireiškusi prieš tas monarchijos ydas reakcija turėjo: iš vienos pusės — sulaikyti tai, kas buvo perdėta, ir nuvalius valstybę nuo privatinių monarchinio absoliutizmo veiksnių — grąžinti valstybei jos viešąjį socialinį pobūdį, ir iš kitos pusės — užbaigti tai, kas monarchijos buvo nebaigta, pašalinti parazitinius socialinius anachronizmus. Pirmam uždaviniui prademokratinis judėjimas skyrė suvereniteto koncepcijos reformą ir jos išvadas valstybės valdžios konstrukcijai, antrajam — savo nusistatymą prieš bet kuriuos tarpinius socialinius junginius ir griežtąjį individualizmą socialiniame bendravime bei jo organizacijoje.

42. Individualizmas ir visuomenės atomizacija prademokratiniame judėjime.

Žinoma — kaip visuomet būna evoliucijoje, pagrįstoje dialektiniu tezės ir antitezės silogizmu, sintezė pačiame reakcijos procese iš karto negimsta; toks procesas, reaguodamas prieš vienus kuriuos konstatuotus perdėjimus, pats perdeda kita linkme. Šitaip perdėjo individualizmą ir prademokratinis judėjimas, iš kurio šį perdėjimą paveldėjo ir demokratija. Nusistatęs prieš feudalizmo liekanas ir prieš feudinius bei kitokius iš viduramžių užsilikusius socialinius junginius ir tarpines socialines konstrukcijas bei jų institucijas, šis judėjimas ėmė neapkęsti, neigti ir naikinti bet kuriuos socialinio bendravimo padarinius, skiriančius individą nuo visumos, ardydamas ir skaldydamas visuomenę iki paties nedalomojo atomo — individo ir teritorinę socialinę žmonių bendruomenę — suverenumu apdovanojamą tautą — paversdamas individų dulkėmis.

Šia socialinių junginių neapykanta prademokratinis judėjimas apimdavo apskritai visas, ypač gi, organizuotas, socialinio bendravimo formas tarp individo ir valstybės (tautos), tad ne tiktai luomus arba bet kuriuos feudinius vienetus, bet lygiai taip pat profesines korporacijas, kurios viduramžį buvo išaugusios į sudėtingą, įdomų ir stiprų organizacijos tinklą. Prademokratinis judėjimas, o vėliau demokratija ir jos ryškiausia reiškėja — Didžioji Prancūzų Revoliucija — ir nemėgino profesinę korporaciją reformuoti; ji ją tiesiog suardė ir panaikino, o iš to smūgio ji pamažu ėmė kilti ir reformuotoje konstrukcijoje atsigauti tiktai antrojoje XIX amžiaus pusėje. Tačiau teisingumas reikalauja pripažinti, kad žymi dalis atsakomybės už šį socialinės integracijos ardymą, tarp kito ko ir už profesinio korporacinio judėjimo brutališką sunaikinimą tenka absoliutinei monarchijai, kuri, kad ir nepanaikinusi jos formališkai, taip ryškiai ją etatizavo ir pavergė, kad ji neteko savo funkcioninio socialinio lankstumo ir pajėgumo ir virto parazitine institucija greta kitų tokių pat nusigyvenusių viduramžių liekanų.

43. Ginčai dėl korporacijų etatizavimo monarchijoje.

Charakteringa, kad tuo laiku, kai monarchija profesinę korporaciją dar etatizavo, kai korporacija dar nebuvo galutinai pavergta ir turėjo savo autonominės socialinės funkcijos pajautimą, „Tretysis luomas" arba kitaip sakant buržuazija, kuri vėliau prademokratinį judėjimą pasisavino ir tapo demokratijos vykdytoja ir kuri todėl kaip tik formališkai yra už profesiškai-korporacinės santvarkos suardymą atsakinga, dar ją mėgino ginti prieš jos etatizavimą.

Žymus profesinių korporacijų istorikas Etienne Martin Saint-Léon, nurodydamas, kad kai 1614 m. karaliaus Liudviko XIII subrendimo metu Prancūzijoje buvo šaukiamas Luomų Seimas („Etats Généraux — luomų atstovybės organas valstybėje), dauguma instrukcijų, kurias „Trečiojo luomo" (buržuazijos) rinkikai surašydavo ir įteikdavo savo atstovams, reiškė pageidavimus ir reikalavimus, nukreiptus prieš profesinių korporacijų etatizavimą.

„1614 metų Luomų Seimas — konkliuduoja E. M. Saint-Léon — pilnai nušvietė konfliktą, kuris pasireiškė tarp karališkosios vyriausybės ir buržuazijos; vyriausybė reikalavo sau vienai teisę leisti įstatymus, valdyti pramonę ir tvarkyti darbo organizaciją, buržuazija energingai kovojo už savo amžinas laisves. Monarchija pageidavo valstybinės (profesinės verslo) korporacijos, kuri taptų vyriausybės įstaiga ir įrankiu; buržuazija stovėjo už nepriklausomą ir autonominę korporaciją. Tačiau dėl klaidų, padarytų tiek vienos, tiek kitos šalies, korporacija žengia į pražūtį... Stengdamasi suteikti korporacijai oficialinį pobūdį monarchija nepastebėjo, kad šiuo ji pati prisideda prie šios institucijos tvirkinimo ir jos dekadencijos. Užuot pakėlus korporaciją, pakeičiant liberaline kryptimi jos statutus, monarchija, teikdama privilegijas, pati pirmoji paveikė profesinio elito įsikūrimą už korporacijos ribų ir tuo būdu korporacijos iškreipimą ir susiaurinimą iki kažkokios grynos rutinos bendruomenės, kuri smaugė bet kurias iniciatyvas ir nuolat kovojo prieš bet kurią pažangą. Be to karališkoji vyriausybė kenkia korporacijos ateičiai, užguldama ją visu perdėtos ir triukšmingos priežiūros svoriu. Ji nepasitenkina korporacijos ydų taisymu ir trūkumų šalinimu; ji jai uždeda slėgiančią globą". (Etienne Martin Saint-Léon — „Histoire des Corporations de Métiers", Paris, Félix Alcan, éditeur, II laida, 1909 m. 375—376 pusl.).

44. Suvereniteto teisės ir titulo pakeitimas: tautos teisė, kurios pirmykštis titulas ne Dieve, bet gamtoje.

Mes jau žinome (ž. mano „Valstybės" I tomo 56—82 pusl. ir II tomo 24—34 pusl.), kurias sąvokas buvo iškėlęs įgimtųjų teisių mokslas ir toji jo srovė, kuri XVIII amž. sudarė prademokratinio judėjimo doktriną.

Suvereniteto sąvoka, su kuria buvo susijęs valstybinio principo laimėjimas prieš viduramžių anarchiją, nebuvo pakeistas. Nepakeista liko ir toji suvereniteto konstrukcija, kuri jį laikė subjektyvine teise į valdžią — net į pačią valstybę. Griežčiausias buvo tas pakeitimas, kuris palietė šios teisės subjektą. Valdovo suverenitetą naujasis prademokratinis mokslas pakeitė tautos suverenitetu.

Savaime tautos suvereniteto sąvoka nebuvo nauja. Ją pažinojo ir viduramžių mokslas ir Bažnyčios mokslui artimos doktrinos ir ypač protestantai; Prancūzijoje, kaip buvome matę, ją pažinojo ir skelbė ir XVII amžiaus monarchomachai. Tačiau dabar tautos suvereniteto konstrukcija buvo ypatinga ir racionalizuota individualistine kryptimi. Sąryšy su tuo iš karto tapo pakeistas ir subjektyvinis suvereniteto teisės titulas.

Savo suverenitetą monarchijoje valdovai mėgo remti dieviškų savo valdžios titulu; suvereninę teisę į valstybės valdžią jie esą gavę iš Dievo. Bet tuo pačiu dieviškuoju titulu tikybinės srovės, viduramžių scholastikai ir įvairūs tautos suvereniteto arba tautos, kaip galios šaltinio, tezės šalininkai seniau dažnai paremdavo ir šią suvereninės tautos tezę. Prademokratinis mokslas neėjo šiuo keliu. Suprasdami, kad Dievo valios ar malonės titulas nėra moksliškai tvirtas, nes žmogaus priemonėmis šios valios konstatuoti nėra galima ir kad šios valios interpretacija yra daugiau ar mažiau subjektyvinė, o todėl iš tos dieviškojo titulo tezės galima daryti griežtai priešingos išvados, kurių tiek vienos, tiek lygiai taip pat kitos yra visiškai arbitrališkos ir objektyviškai nepatikrintintos, — prademokratinio mokslo bei judėjimo kūrėjai ir reiškėjai šį titulą pakeitė kitu — tvirtesniu.

Garsus yra R o u s s e a u posakis: „Kiekviena valdžia iš Dievo — aš tai pripažįstu; bet iš Dievo ir kiekviena liga. Argi tai turėtų reikšti, kad draudžiama pasikviesti gydytojas.“ (ž. R o u s s e a u — „Contrât Social“ I-sios knygos III skyriaus; „Oeuvres complètes de J. J. R o u s s e a u avec des éclaircissements et des notes historiques par P. R. A n g u i s “, VII tomas: „Contrât Social“, Paris 1824 m., 10 pusl.).

Šiuo posakiu R o u s s e a u puolė tuos, kurie dieviškąjį

valdžios titulą laikė užtenkamu valdžią ar valdančiųjų galią pateisinti.

Esą — jei viskas iš Dievo, tai šita aplinkybė neįrodanti, jog tas ar kitas daiktas reikia laikyti geru ir su juo sutikti, nes ir pikti daiktai be Dievo žinios ir leidimo negalį atsirasti. Tiesa — nuoseklūs tikintieji į šį Rousseau klausimą gal būtų atsakę ne taip, kaip Rousseau laukė. Jie gal būtų pasakę, kad iš tikrųjų, jei liga yra Dievo paskirta žmogui, tai žmogus neturi jai priešintis ir su ja kovoti. Kaip tik šiuo pagrindu pav. Sibiro užkampiuose Rusų sektantai ar sentikiai nepripažindavo nė gydytojų nė vaistinių ir laikė nuodeme gydyti susirgusius žmones ar gyvulius; jei Dievas skiria žmogui ligą, norėdamas jį nubausti, arba jei suserga gyvulys, tai nesą leistina stengtis ligą pašalinti gydymu; esą tegalima tik melstis; gydytojai, vaistai — tai kova prieš Dievą, tai maištas prieš jojo šventąją valią. Dievas davęs ligą — Dievas vienas ją galįs atšaukti; žmogus turįs kentėti ir pasiduoti Dievo valiai.

Tačiau šviesiajame XVIII amžiuje Europoje Rousseau auditorija — tai ne tie tamsūs tolimų užkampių žmonės. Civilizuotiems Vakarų Europos žmonėms Rousseau argumentas buvo įtikinantis. Kaip Dievo skirtajai ligai nugalėti ir pašalinti žmonės gali pasikviesti gydytojus ir gydytis vaistais, lygiai taip pat prieš Dievo leistą ar skirtą, bet netikusią, valdžią ar valdovą žmonės gali kreiptis į filosofus ir valdžią reformuoti, įsteigdami naują tobulesnę.

45. Gamtinis suverenas — ne vienas valdovas, bet kiekvienas žmogus. Tautos suverenitetas gamtinių suverenų sutartimi.

Bet pašalinti dieviškąjį valdžios titulą, kaip bergždžią ir nieko neįrodantį, nes iš Dievo esanti bet kuri valdžia, tad iš Dievo būsianti tiek senoji, netikusi ir šalintina, tiek naujoji, kuri bus įsteigta sugriautosios vietoje, — reikėjo siūlomajai valdžios konstrukcijai patiekti kitas titulas, kuris tikrai skirtų gerą valdžią nuo piktosios. Šių titulų rasta du: gamta ir sutartis. Pirmuoju steigiama pamatinis suverenitetas, antruoju — išvestinis. Suverenas esąs ne kuris vienas žmogus, valdovas, kuris šį požymį būtų iš Dievo gavęs, kaip ypatingą jam vienam privilegiją, bet kiekvienas žmogus. Žmogaus suverenitetas, jojo su-

vereninė, nuo jokio kito žmogaus nepareinanti, teisė veikti ir tvarkytis savo valia, esanti įgimta. Žmogaus, kaip tokio, kiekvieno žmogaus-individo suverenitetas — esąs gamtos padarinys. Gamta neskirianti suvereninių nuo nesuvereninių žmonių. Kiekvienas, gimęs iš moters, esąs žmogus, lygus kiekvienam kitam žmogui; jųjų visų šaknys glūdi toje pačioje žmogaus gamtoje. Šia gamtine prasme suverenitetas sutampa su lygybe, su žmogaus, kaip tokio, esme. Tokiu būdu šis gamtinis suverenitetas yra grynai individinis, asocialinis. Šių gamtinių suverenų sutartimi individinis, taip sakant laukinis suverenitetas socializuojasi, tampa tautos suverenitetu, kuris Rousseau konstrukcijoje reiškiasi Bendrąja Valia: Tauta esanti suvereniteto teisės socialiniame bendravime (visuomenėje, valstybėje) subjekte. Tikrai iš tautos kylanti valdžia esanti teisinė ir teisėta.

Vadinasi — tautos teisės į valdžią, jos suvereniteto titulas — pirminių gamtinių suverenų sutartis. Šis titulas yra išvestinis, jisai jau pats savaime yra teisinis.

Kaip jau kitose šio rašinio ir mano veikalo „Valstybė" vietose buvau nurodęs, gamtinio žmogaus suverenumo idėja, kurią buvo iškėlusi didžioji įgimtosios teisės filosofinė mokykla, šiai idėjai sukurti pasiskolino sąvokas tiek iš viduramžių anarchijos, tiek iš legistų doktrinos, tiek iš Bažnyčios ir iš viso Kristaus mokslo ir ypač Reformacijos judėjimo, tiktai savotiškai jas stilizavo ir apdirbo ir suteikė joms ypatingą konstrukciją.

Pamatinės buvo įgimtosios teisės ir įgimtųjų subjektyvinių teisių sąvokos. Šiomis sąvokomis teisė nesanti valstybės valdžios laisvas ir imperatyvinis kūrinys, bet ji taip pat nesanti, kaip kad šiandien pradedama teigti, socialinio bendravimo padarinys — jo dalyvių sąmonėje, besikeičiąs atsižvelgiant į šio bendravimo siekiamus tikslus ir funkcijas tam tikrų sąlygų aplinkumoje; ji esanti įgimta žmogaus protui, pastovi; ji esą galima racionalistiškai konstatuoti, lyg kad sui generis matematikos tezės; ji glūdanti pačioje gamtinėje žmonių esmėje, kaip sui generis gamtos įstatai.

Ypatingai gi svarbios ir esminės esančios subjektyvinės kiekvieno žmogaus teisės, įgimtos ir neatskirtinos nuo žmogaus, kaip tam tikras jo moralinis privalumas, kurio jis nesąs gavęs iš valdovo, iš valstybės, iš visuomenės, ir kurio niekas iš jo atimti ir jisai niekam perleisti negalįs.

Tai žmogaus jus proprium. Ši juris proprii — savo teisės — sąvoka, kaip kiekvieno asmens socialiniame bendravime, kiekvieno šio bendravimo dalyvio morališkai-teisinis aspektas, savaime, be jokio kieno nors suteikimo, jame esąs, — sudarė viduramžių anarchijos (o gal ir kiekvienos anarchijos) principą. Tokia kiekvieno individo teisių sąvoka buvo gyva ir Bažnyčios ar iš viso krikščionių moksle — kiekvienas žmogus esąs Dievo įkurtas, kaip asmuo, turįs teisių amžinosios laimės tikslus siekti, kuris jokiu

būdu negali tapti daiktu, pasyviu svetimos teisės objektu; jis savaime, kaip tokis, esąs Dievo karalystės, tad ir Bažnyčios, krikščionijos, tikinčiosios žmonijos socialinio bendravimo asmuo. Ypatingai gi šių esminių žmogaus subjektyvinių teisių ir įgimtosios asmenybės sąvoka atgimė, įsigalėjo ir tapo racionalizuota Reformacijos judėjime — protestantų bendruomenėse.

XVII ir XVIII amžiuose ši sąvoka perėjo į filosofiją ir į politinius rašinius bei doktrinas. Įgimtosios subjektyvinės žmogaus teisės esančios suvereninės, jų titulas ir šaltinis — gamtos santvarka, gamtos įstatymas. Čia racionalizacijoje įvyko pakeitimas: ne Dievas, bet gamta.

Tai yra laisvės ir lygybės teisė, teisė veikti savo valia, teisė valdytis: žmogus toksai gimstąs, tokis esąs kiekvienas kūdikis, tai esąs natūralinis gamtinis žmogus. Tačiau tiesą pasakius — tokie yra ir visi žvėrys, gamtos kūriniai. Tad šitaip samprotaujant žmogus, krikščionių mokslu — Dievo ypatingas kūrinys, paverčiamas žmogumi-žvėrimi. Tokiu būdu nors tiek vienas (krikščionių Dievo įkurtasis žmogus) tiek kitas (filosofų gamtinis žmogus) esąs įgimtųjų teisių subjektas, tačiau padariniai skirtingi: a. Dievo įkurtieji žmonės yra žmonių bendruomenės asmenys, jie turi teisių Dievo tikslais nustatytame ir Dievo įsakymais tvarkomame socialiniame bendravime; tuo tarpu b. gamtiniai žmonės yra suverenai, jųjų teisės yra individinės, „teisė" visą ką veikti, ką tiktai jie nori ir pajėgia, kad ir prieš visus kitus ir be jokio socialinio bendravimo.

Tačiau nuo kitų gamtinių žvėrių, kuriems jie formališkai savo neatsakingu suverenumu prilygsta, gamtiniai žmonės skiriasi tuo, kad jie yra protingi ir moraliniai gyviai, kurie turi sąžinę ir išvidinės tvarkos, tad ir gero bei pikto, teisingumo — pajautimą. Tad jie supranta susitarimo, sutarties ir iš sutarties kylančios pareigos esmę bei idėją, kitaip sakant — turi teisinę sąmonę, kurios neturi žvėrys nepajėgią suvokti sutarties ir jos steigiamų pareigų.

46. Dvi steigiamosios sutarties koncepcijos: a. visuomenės sutartis ir b. pasidavimo (valdovo įkūrimo) sutartis.

Tačiau šis titulas — sutartis — ne visų prademokratinės doktrinos ir judėjimo įkvėpėjų buvo vienodai suvokiamas ir dėstomas, o todėl ir jųjų išvados kiek skyrėsi. Šie skirtumai ir toliau reiškėsi demokratijoje ar demokratiniame tautos suverenitete, paveikdami įvairias demokratines koncepcijos sroves.

Žymiausios buvo dvi skirtingos sutarties koncepcijos: a. visuomenės sutarties ir b. pasidavimo (arba valdovo įkūrimo) sutarties. Yra ir maišyta koncepcija, numatanti dvi sutartis, kurių antroji seka iš pirmosios: visuomenės sutartimi („pactum unionis") steigiama visuomenė, įsteigtojoje gi visuomenėje pasidavimo sutartimi steigiama valstybės valdžia.

Tikrajai ir nuosekliai prademokratinei srovei priklauso ypač pirmoji — visuomenės sutarties — koncepcija. Šios kaip tik koncepcijos reiškėjais buvo tie du vyrai, kurių mokslas daugiausiai paveikė jaunosios demokratijos ideologiją — Locke ir Rousseau. Žymiausias pasidavimo (valdovo įsteigimo) sutarties koncepcijos reiškėjas buvo mūsų žinomas Hobbes.

47. Hugo Grotiaus koncepcijos visuomeniškumas.

Į individualistinės prademokratinio judėjimo doktrinos steigėjų eiles daugelio priimta įtraukti ir didysis naujų laikų minties milžinas, modernines tarptautinės teisės tėvas — Hugo Grotius. Jei tai būtų tiesa, tai minint Locke'o, Hobbes'o, Rousseau teorines konstrukcijas — sunku būtų nepaliesti Grotiaus ir nekonstatuoti, kaip gi šis genialus socialinių ir teisės mokslų kūrėjas konstruavo individualistinę koncepciją, paveikusią prademokratinį judėjimą ir naujos gadynės demokratiją. Tačiau Grotiaus mokslo ir tų jojo sąvokų, kuriomis yra pagrįsti šie tvirtinimai, analizas, rodos, neleidžia laikyti Grotiaus individualistinės prademokratinio judėjimo doktrinos įkvėpėju.

Nemanydami ir neturėdami reikalo čia atlikti savarankiškos šiuo atžvilgiu Grotiaus rašinių studijos, mes pasinaudosime atitinkamu analizu ir konstatavimais, kuriuos šiuo klausimu padarė vienas šių dienų žymiausiųjų ir gilių socialinės teisės tyrinėtojų, kairiųjų Rusų emigrantų mokslininkas, rašąs prancūziškai, Petražyckio mokinys Georgas Gurvitch savo didžios vertės veikale „L'Idée du Droit Social" („Histoire doctrinale depuis le XVII siècle jusqu' à la fin du XIX siècle"; Recueil Sirey, Paris, 1932 m., 173—190 pusl.), kuriuo mes turėsime progos ir kitose vietose naudotis ir cituoti.

Grotiaus klasifikavimas į individualistų eiles yra remiamas tuo, kad a. reformuodamas senąją bažnytinę visuomenės arba socialinės visumos (žmonių bendruomenės) koncepciją, laikiusią tą visuomenę tam tikru antgamtiškai įkurtu „corpus mysticum", jisai ją išveda iš pačių žmonių — individų — palinkimo bendrauti ir burtis, iš sui generis įgimto jų instinkto, kurį jis vadina „appetitus societatis"; b. politinėms konstrukcijoms jis panaudoja sutarties sąvoką; c. pagaliau su individualistais pirmuoju žvilgsniu jį kiek suartina jo minima įgimtoji („naturalinė") teisė.

Iš tikrųjų visais šiais atžvilgiais Grotius nuo individualistų kaip tik skiriasi.

Nors žmonijos bendruomenę ir visus socialinius junginius Grotius pagrindžia pačiu individų būrimusi, vadinasi — visuomenei duoda natūralinį žmonišką pamatą ir išveda ją iš žmogaus psichikos ir gamtos, bet šį socialinį jungimąsi laiko kaip tik spontanišku ir sutampančiu su žmogaus

įgimtu būdu. Šiuo atžvilgiu jo tezė visiškai atitinka Aristotelio tezę, laikančią žmogų socialiniu gyviu — Zoon politikon. Jokios gamtinės izoliuotų individų-suverenų padėties (individualistų „status naturalis") jis nekonstruoja. Visuomenė jam yra kaip tik gamtinė, naturalinė, savaime iš įgimto žmonių sociališkumo (appetitus societatis") kylanti ir su žmonių buvimu sutampanti, o ne racionalistinis individų kūrinys, kurį jie „steigia" sutartimi, racionalizuodami savo suverenini valdymąsi.

Grotiaus doktrinoje žmonės ne steigias sutartimi socialinį bendravimą ir jo padarinius, bet įsiterpia, glaudžiai socialiniame bendravime. Ir pagaliau Grotiaus suvokiamas socialinis bendravimas nėra monistinis ir vienlypis, besireiškiąs viena universaline organizacija ar bendruomene, kaip kad Aristotelio autarkinė „polis" arba Bažnyčios „corpus mysticum", ir nėra toji monopolinė vieninga konstruktyvinė forma, kurią konstruoja individualistai, priešpastatydami suvereninių individų dulkes ir jųjų tiesiog įkurtą visumos vienetą be jokių tarpinių socialinių konstrukcijų, (Hobbes'o valstybė-Leviatan'as, Rousseau „Bendroji Valia", liberalisto Locke'o valstybė, kaip individų saugumo aparatas). Grotiaus socialinis bendravimas yra sudėtingas, jisai atitinka tikrąją diferencijuotą visuomenę, kurią sudaro įvairūs socialiniai junginiai, pirminiai ir antriniai — nuo elementarinių, kaip šeima ir vietos bendruomenė, visą grandinę kitų — profesinių, ūkiškų, sritinių, įvairiausių funkcionalinių, — per valstybes ir iki didžiosios tarptautinės bendruomenės. Visi šie visuomenės padariniai esą funkcioniniai, ir į šį sudėtingą įvairių formų ir funkcioninių konstrukcijų socialinį bendravimą glaudžiasi ne tiktai betarpiškai individai, bet ir patys socialiniai junginiai, įaugdami vieni į kitus, kits kitą paveikdami, eventuališkai — susiremdami ir kovodami, galų gale — vieni nuo kitų pareidami, besifederuodami, įsiterpdami į jų santykiavimu besikuriančią aukštesnio laipsnio, platesnę ir sudėtingesnę jųjų bendruomenę. Su individualizmu, laikančiu įgimta ne visuomenę bet kaip tik izoliuotų individų, savo likimo viešpačių (suverenų) padėtį, o visuomenę, kaip vieningą individų visumos formą, ir teisę, kaip mormatyvinį socialinio bendravimo veiksnį, laikančiu individų suvereninės valios (sutarties, Bendrosios valios) padariniu, Grotiaus mokslas šiuo atžvilgiu nieko bendro neturi.

48. Viduramžių „pactum subjectionis" ir „Lex Regia"; šių sąvokų skirtingumas nuo individualistinio „Contrât Social".

Sutarties sąvoka, kuria Grotius naudojasi politinei valdžios konstrukcijai, taip pat yra skirtinga nuo tos sutarties savokos, kuria operuoja didieji prademokratinio judėjimo individualistai. Individualistai visuomet išeina iš izoliuotų individų, gamtinių suverenų. Tad ir jųjų konstruojamoji socialinė sutartis žmonių socialiniam bendravimui įkurti yra statoma ant to paties pamato. Ji yra išvestinė individo įgimto suverenumo atžvilgiu. Ar tai bus respublikiškosios visuomenės sutartis ar pasidavimo bei valdžios (valdovo) įsteigimo sutartis, ji individualistinėje koncepcijoje visuomet pa-

čiame pamate numato individų sutarimą. Sutartis („pactum subjectionis"), kurią turi galvoje Hugo Grotius, yra visiškai kitokia. Jos sąvoka yra paveldėta iš viduramžių, ji turi ryšio su t. vad. „Lex Regia"; čia įgimtas yra ne izoliuotas asocialinis individas, bet socialinių iš esmės žmonių bendruomenė. Ir šis „pactum subjectionis" („Lex Regia") numato kaip tik šią esamą natūralinę bendruomenę, kaip pakto subjektą. Bendruomenė akceptuojanti valdovą, kuris šiame pakte įgyja savo valdžios titulą. Individualistinių požymių šios kategorijos „sutartis" neturi.

„Šio pactum subjectionis" teorija — sako G. Gurvitch („op. cit., 176 pusl.) pirmą sykį formuluota vienuolio Monegoldo Lautenbach'o XI amžiuje ir priimta visos katalikų politinės doktrinos nuo popiežiaus Grigaliaus VII iki Suarez'o, priimta taip pat protestantų monarchomachų nuo Hotomann'o, iki Althusiaus, yra visiškai suderinama su universalistine koncepcija. Grotius tiktai apie šį paktą ir tekalba".

Ši „pactum subjectionis" teorija turi ryšio ir su ta teologinės krypties „vox populi — vox Dei" teze, kurią, kaip jau buvome sakę, tam tikros bažnytinės doktrinos srovės rėmė valdinių teisę vertinti valdovo darbus, jį teisti (Dievo teismas per liaudį) ir sukilti prieš nusižengusį valdovą.

Gierke kiek tiksliau šios „sutarties" teorijos kilmę išdėsto:

„Viena specifinių žymių Viduramžių politinėse teorijose yra ta, kad kiekviename žmonių junginy jos konstatuoja bendruomenę, kuri jau iš esmės savaime turinti tam tikrų veiklių teisių. Kiek tai liečia šių teisių pobūdį ir sritį — ne visos srovės tarp savęs sutaria... Pirmą teorinę išraišką ši savaimingų esminių bendruomenės teisių idėja rado pasaulinės („laique") visuomenės atžvilgiu...

Senomis ir visų priimtomis pažiūromis — valdžios („pouvoir temporel" — šio pasaulio, vadinasi ne bažnytinės valdžios) šaknis esanti liaudies valioje. Ši nuomonė buvo remiama tos gamtinės padėties doktrinos, kuri buvo dar Bažnyčios Tėvų nustatyta ir Bažnyčios skleidžiama. Iš tikrųjų ši doktrina skelbė, kad pradžioje tiek Dievo tiek gamtos teisė nustačiusios turtų bendrumą, žmonių laisvę ir lygybę: tiktai nuodėmės padariniai esą paveikę nuosavybės ir pasaulinės valdžios atsiradimą. Tad valdovo galia remiantisi ne Dievo ar gamtos, bet žmonių įstatymu... Pasaulinės valdžios šalininkai... norėdami sulaikyti tam tikras valstybei žalingas liaudies teisės principo išvadas ir iš kitos pusės reaguodami prieš doktriną, kuri teigė uzurpatorišką ir neteisėtą valstybės valdžios pobūdį, išplėtė teoriją, suteikiančią valstybei teisinį pamatą, būtent pasidavimo sutarties, kuria tauta geruoju sutikusi pasiduoti valdovui. Ši doktrina rėmėsi įvairiais atsiminimais iš germaniškos teisės istorijos o taip pat ta sutarties forma, kurią daugeliui viešosios teisės santykių suteikė kompromisai tarp valdovų ir luomų... Ir be to buvo norima įrodyti, kad jeigu net iš tikrųjų monarchija yra žmonių įsteigta, tai vis dėlto ji galinti būti dieviškos kilmės ir dieviškojo titulo, nes liaudis, būdama Dievo įrankiu, gaunanti iš Dievo dvasinę galią, kuri jai leidžia įkurti monarchinę funkciją...

Šios teorijos laimėjimą nulėmė ypač toji aplinkybė, kad pačiame Corpus Juris teisininkai buvo radę formalų įrodymą, jog aukščiausia ir to-

buliausia valdžios forma turėjo savo šaltinį liaudies valioje. Iš tikrųjų — jau nuo Glossatorių gadynės (XII amžius) visų buvo pripažįstama, kad pozityvinės teisės atžvilgiu Viduramžių Imperija lygiai kaip kad antikinė Romos Imperija, buvusi pagrįsta galios perleidimu iš liaudies į Imperatorių (Lex Regia)...

Tad buvo nustatoma, kaip filosofinė aksioma, kad bet kuri valdžia esanti teisiškai pateisinama bendruomenės pasidavimu savo valdovui, pasidavimu valingu, sekančiu iš sutarties, įvykusios tarp šių dviejų šalių. Tačiau reikėjo pripažinti, kad bent tam tikrais atsitikimais, valstybės įsikūrimas ir augimas yra kilę iš užkariavimo arba iš pavykusios uzurpacijos. Tačiau tada į tai buvo sakoma, jog ši naujoji valdžia tegalėjusi savo galią pateisinti tik tai legalizuodamasi, faktui įvykus, tyliu arba pareikštu liaudies pritarimu (consensus populi tacitus vel expressus"). Šitaip buvo mėginama teisiškai pagrįsti pasaulinis Romos viešpatavimas, nors jis ir buvo smurtu nustatytas". (Otto von Gierke prancūzų vertime, padarytame Jean de Pange'o: „Les Théories politiques du Moyen Age", Paris, Recueil Sirey, 1914 m., 167—171 pusl.).

Šioje sutarties koncepcijoje jokių vėlesnės individualistinės sutarties koncepcijos žymių nėra. Tiesa, kadangi valdovo valdžios įsteigimas čia konstruojamas, kaip sutartis, tai steigiamuoju veiksniu tampa valia.

Tačiau tai nėra suvereninė kiekvieno individo valia, tiktai teisinė bendruomenės valia, kuri gali bet kaip ir per bet kuriuos bendruomenės organus reikštis, dargi gali būti išvedama iš konkliudentinių faktų, iš atitinkamo elgimosi, kuris prezumuoja pritarimą. Be to sutarties sąvoka čia panaudojama ne pačiam socialiniam bendravimui įsteigti, tiktai politinei jo konstrukcijai — jam tam tikrą santvarką nustatyti. Šitokiai sutarties koncepcijai ir iš viso šitokiai politinės visuomenės organizavimosi sąvokai gimiringumas galima būtų konstatuoti tiktai klasikinėje demokratinėje, bet ne individualistinėje prademokratinėje doktrinoje. Iš tikrųjų „Legis Regiae" ar viduramžių pasidavimo pakto bendruomenė ir tas metodas, kuriuo ji dalyvauja valdžios perleidime valdovui, laikomame pasidavimo sutartimi, primena ne prademokratines suvereninių individų sutartis, bet klasikinės demokratijos suvereninę tęstinę tautą ir šios tautos gyvosios kartos „suverenini pasidavimą", sankcionuojantį faktinį valdžios steigimą ir suteikiantį jam teisinio titulo.

49. Hugo Grotiaus „socialinė įgimtoji teisė".

Nieko bendro su individualistinėmis prademokratinio judėjimo teorijomis neturi ir Grotiaus „socialinė įgimtoji teisė". Jojo sąvokomis — kiekvienoje bendruomenėje, kiekviename socialiniame junginy aiškėjanti tam tikra specifinė šio junginio esmės tvarka, jojo specifinė teisinė esmė, pastovi ir nekintama, dominuojanti visą jo veikimą ir apibūdinanti jo reiškimąsi teisės srity. Tą jis ir vadina „socialine įgimtąja teise". Tai nėra šabloniška vienoda ir tolygi individų teisė, žmogaus, kaip tokio, teisė, bet sociališkai

diferencijuota teisė, kylanti iš kiekvieno funkcionalinio junginio, kaip jo funkcioninės esmės elementas, nepraeinąs nuo veikėjų valios aktų ir kaip tik valdąs jųjų darbus, tad ir jųjų valią.

Žodžiu — visais šiais atžvilgiais Hugo Grotiaus socialistiškai-teisinė konstrukcija negali būti klasifikuojama individualistų doktrinose.

50. Hobbes'o ir Rousseau sutapimas absoliutizme.

Tačiau ir pas pačius visuomenės sutarties koncepcijos šalininkus tiek pačios sutarties, tiek šia sutartimi įkurtosios visuomenės (valstybės) konstrukcija būna labai skirtinga. Todėl kartais ir išvadomis vienos individualistinės koncepcijos šalininkai kaip tik skiriasi, o priešingų individualistinių koncepcijų šalininkai iš dalies tam tikra prasme kaip tik prisiartina. Šitaip pavyzdžiui atrodytų, kad Rousseau ir Hobbes turėtų būti antipodais: savo valstybėje-„Leviatane" Hobbes teigia griežtą absoliutinę monarchiją, Rousseau — tiesioginę Bendrosios (visų ir kiekvieno) Valios demokratiją. Iš tikrųjų gi tam tikra prasme vis dėlto Rousseau pasirodo artimesnis Hobbes'ui, negu Locke'ui; būtent ta prasme, kad Rousseau „Bendrosios Valios" valdžia, kuri iš tikrųjų yra ne kas kita, kaip daugumos imperium, yra lygiai taip pat griežtai absoliutinė, neturinti ribų, kaip kad Hobbes'o absoliutinė valdovo valdžia; pas Hobbes'ą į valdovo valią pirminių įgimtųjų suverenų sutartimi yra įsiliejęs visas gamtinis žmonių suverenumas veikti savo valia, tad bet kuris pasipriešinimas sutartimi įsteigtojo valdovo valiai (valdžiai) yra priešingas gamtos teisei, o valdžios absoliutizmas neturi ribų, nes jisai apima visą tai, ką iš viso žmogaus valia padaryti ir pasiekti gali; pas Rousseau, kadangi Bendroje Valioje glūdi visos individinės suvereninės valios, susiliejusios sutartimi, — joks atskiros valios pasipriešinimas bendrajai sutarties (visuomenės) dalyviams taip pat esąs neleistinas ir net neįmanomas, nes tai būtų pasipriešinimas sau. Vadinasi — abiem atsitikimais sutartis patarnauja valdžios absoliutizmui — čia valdovo čia daugumos.

Kaip sako Duguit — „Politinis despotizmas neturėjo logingesnio ir griežtesnio gynėjo, kaip kad anglas Hobbes, kuris skelbė socialinę sutartį ir pamatinį tautos suverenitetą, bet drauge skelbė, kad politinė visuomenė esanti galima tiktai tada, kai kiekvienas atsižada savo nepriklausomumo

kieno vieno ar kelių naudai. Tačiau ir J. J. Rousseau, skelbdamas suvereniteto neperleidžiamumą, prieidavo daugumos absoliutizmą, kuris yra tolygus karaliaus absoliutizmui". (Léon Duguit — „Manuel de Droit Constitutionnel", IV laida, Paris, E. de Boccard éditeur, 1923 m., 188 pusl.).

51. Locke'o ir Rousseau koncepcijos palyginimas; viešosios subjektyvinės individų teisės liberalinėje Locke'o konstrukcijoje ir politinės piliečių teisės Rousseau konstrukcijoje.

Tuo tarpu Locke'o išvada kitokia: Locke'o sąvokomis — valdžia iš esmės nesanti absoliutinė, nes Locke'o koncepcijos sutartis esanti ne unijos (susivienijimo, valių suliejimo), bet kompromiso sutartis.

Schematiškai Locke'o visuomenės koncepcija galėtų būti išdėstyta šitaip: žmonės, gamtiniai suverenai, galį veikti savo valia; kiekvienas gimęs žmogus galįs tiek žudyti kitus žmones, tiek gyventi; bet jojo galia ar „teisė" gyventi, tvarkytis, naudotis daiktais, turėti turtą ir t. t. praktiškai gali būti paraližuota kitų žmonių „teisėmis" jį nužudyti, atimti jo turtą, juo pasinaudoti ir t. t. Tokis įgimtųjų indvidinių subjektyvinių teisių chaosas nesąs tiems gamtiniams suverenams naudingas; tad žmonės tam, kad galėtų tikrai sutvirtinti tas teises, kurios jiems yra brangesnės, pavyzdžiui teisė gyventi, esą susitarę atsižadėti naudotis tomis savo teisėmis, kurių vykdymas anasias paraližuoja, pavyzdžiui teise žudyti kitus žmones, plėšti jųjų turtą, grobti jųjų naudojamus daiktus. Šitaip susitarę ir įsteigę teisinį, sutartimi pagrįstą, socialinį bendravimą (visuomenę), jie drauge esą įsteigę tam tikrąjį sutarčiai vykdyti ir jos vykdymui prižiūrėti valdžios aparatą, kuris ir turi saugoti, kad visuomenės nariai, sutarties dalyviai, nesinaudotų tomis galiomis ar gamtinėmis „teisėmis", kuriomis naudotis jie sutartimi atsisakė, kad jie nežudytų kitų, negrobtų jų daiktų, laikytųsi tiek visuomenės sutarties, tiek atskirų jųjų tarpe sutarčių. Tiesa — visuomenėje kiekvieno žmogaus teisinė galia esanti aprėžta, susiaurinta, sutarčia subordinuota, ji nesanti gaivališkai suvereniškai laisva, kaip kad laukinio gyvulio arba kūdikio galia gamtoje. Bet užtai jie esą įgyja didesnį rezervuotų, kaip tik jiems brangesnių, teisių saugumą.

Tad einant šiuo schematizuotu Locke'o mokslu — valstybės

valdžia esanti tarnybinė, o ne absoliutinė; ji turinti prižiūrėti sutarties vykdymą, turinti sudrausti tuos, kurie prieš sutartį veiktų ir jos nuostatus laužytų. Tam ji turinti turėti griežtų imperium'o ir prieš visuomenės kenkėjus reagavimo priemonių. Individinių subjektyvinų žmonių teisių apsauga sudaranti patį valstybės tikslą. Locke'o mokslui svetima yra Rousseau Bendrosios Valios sąvoka; suvereninė bendroji valia, kuri gali suvereniškai disponuoti žmones ir jųjų teises, prieštarauja Lock'o koncepcijai. Valstybės dispozicijai žmonės nesą pavedę visų savo teisių. Brangiausias savo subjektyvines teises jie kaip tik esą rezervavę savo autonominei dispozicijai. Tad Locke'o mokslas ne tiktai gamtoje, bet ir valstybėje, žmogui priklausančios įgimtos, nuo valstybės valdžios nepareinančios, sutartimi neaprėžiamos, atvirkščiai — sutartimi apsaugojamos, jokios bendrosios valios nedisponuojamos taip vadinamos viešosios individinės subjektyvinės teisės. Šiomis subjektyvinėmis žmonių teisėmis Locke aprėžia valstybės valdžią ir jomis remia valdžiai pasipriešinimo teisėtumą, jei valstybės valdžia, įsteigta šioms teisėms apsaugoti, imtų pati prieš jas kesintis, pavyzdžiui jeigu ji, turėdama apsaugoti žmonių gyvybę arba žmonių ūkiškojo tvarkymosi laisvę, pati imtų žmones žudyti arba jųjų turtą konfiskuoti. Tokiu būdu Locke'o mokslu viešosios subjektyvinės žmonių teisės valstybėje sudaro titulą tam tikromis aplinkybėmis priešintis valstybės valdžiai. Šiuo titulu Locke konstatuoja sukilimo teisę.

Rousseau gi mokslu — kad ir negali žmogus savo įgimtųjų subjektyvinių teisių iš viso nė perleisti, nė atsižadėti ar nusikratyti, tad ir valstybėje jisai jų nepraranda, tačiau jųjų vykdymas ir naudojimasis jomis nesąs ir negalįs būti iš bendrosios valios išskirtas, tad jos esančios bendrosios valios dispozicijoje ir negalinčios būti prieš bendrąją valią nukreiptos. O kadangi visuomenės sutartimi pagrįsta valstybės valdžia įkūnijanti bendrąją valią, tai čia jokios sukilimo teisės arba teisėto valstybės valdžiai (bendrosios valios valdžia) pasipriešinimo negali būti. Rousseau tipo tiesioginė demokratija yra absoliutinė, neaprėžta; viešosios subjektyvinės individų teisės, kad ir nėra iš jų atimtos, valdžios nesubordinuoja ir jokio titulo valdžiai disciplinuoti nesudaro; atvirkščiai — jos pačios yra valstybei subordinuotos. Rousseau teisinėje demokratijos konstrukcijoje vienintelė vie-

šųjų subjektyvinių teisių rūšis, kuri suvereniškai individui-piliečiui valstybėje priklauso, — tai yra politinės teisės, reiškiančios teisę dalyvauti Bendrojoje Valioje.

52. Anarchinis momentas Locke'o liberalinėje doktrinoje ir jojo ryšys su Anglų sociališkai - politiniais principais.

Locke'o mokslas ir jojo visuomenės sutarties bei tąja sutartimi įsteigtos valstybės (valdžios) koncepcija, kilusi Anglijoje turi, kaip ir pati Anglijos valdžia, tam tikrą anarchinį požymį. Čia jaučiama ne imperium'as, bet kompromisas, ne suverenumas, sudarytas suliejant visus pirminius gamtinius individų suverenumus į vieną suvereninio absoliuto rezervuarą ar mūra, bet kaip tik laisvų teisės subjektų kompromisas, kuris sudaro naują teisinį jų santykių konstrukciją, tačiau iš sutarties dalyvių neiščiulpia visų subjektyvinių teisių.

Kompromiso dalyviai ir jam veikiant lieka savo subjektais. Locke'o visuomenės sutarties koncepcija yra gimininga vadinamajai „Parlamento privilegijai", kilusiai iš viduramžių anarchijos ir konstituciniame Anglijos prerogatyviniame režime kompromisu aprėžiančiai karūnos imperium'ą, konstruojamą kaip „prerogatyvą".

Locke'o doktrininė konstrukcija buvo sudaryta kaip tik tuo metu, kada Anglijoje suaktyvėjo ir aistringa tapo kova tarp „privilegijos" ir „prerogatyvos", kada Anglijos karūna, kurios reiškėjai buvo inspiruoti kontinentinės absoliutinės monarchijos, sumanė nusikratyti kompromisu ir prerogatyvą paversti absoliutiniu monarchiniu imperium'u, o „privilegijos" gynėjai, begindami kompromiso principą ir griebdamiesi net revoliucijų, buvo atgaivinę „Magnam Chartam Libertatum" ir dogmatizavę jos nuostatus, suteikdami jai konstitucinės evangelijos reikšmę. Tai buvo „Petition of rights" ir „Bill of rights" — dviejų klasikinių aktų žmogaus neliečiamybės, jojo teisių, aprėžiančių valdžios imperium'ą, — gadynė. Tame judėjime, gelbėjusiame iš viduramžių anarchijos kilusį ir tradicinėj Anglų konstitucinėje santvarkoje užfiksuotą teisių kompromiso principą prieš mėginantį įsiveržti imperium'o absoliutizmo principą, Locke buvo pasireiškęs, kaip laisvės šalininkas ir jos kovų ideologas. Tad ir jo sukurtose doktrinos tezėse ryškiai atsispindi šios kovos ideo-

logija. Jisai yra liberalizmo tėvas, jo mokslu tapo pagrįsta liberalinė demokratijos srovė, aprėžianti valstybės valdžią t. vad. viešomis subjektyvinėmis individų teisėmis ir skirianti valstybei siaurą sutarties vykdymo ir kompromiso priežiūros funkciją.

53. Locke'o mokslas — politinio liberalizmo šaknys.

„Nuo šių dviejų rašytojų (Rousseau ir Hobbes'o) — sako K o k o š k i n („Lekciji po obščemu gosudarstvennomu pravu", III laida, Riga, Davido Gliksmano leidinys, 1924 m., 23 pusl.) — Locke skiriasi tuo, kad jis mano, jog žmogus, sutartimi įeidamas į visuomenę, aukojąs ne visas savo pamatines teises, bet tiktai jų dalį ir kaip tik tam, kad geriau apsaugotų likusią jų dalį. Iš šio seka Locke'o mokslas apie įgimtas teises, kurias žmogus turi ir valstybėje ir kurių netekti jisai negali".

„Locke mano, — sako dr. A n t o n i P e r e t i a t k e w i c z („Państwo Współczesne", V laida, Poznań, Fiszerio ir Majewskio leidinys, 1924 m. 35—36 pusl.) — kad išeidamas iš gimtinės padėties ir įeidamas į visuomenę, žmogus neišsižadąs visų savo individualinių teisių; jis išsižadąs tiktai tų, kurios kliudytų socialiniam bendravimui. Užtai jis išlaikąs nepaliestas gyvybės, laisvės ir turto teises; tiksli šių individinių teisių apsauga ir sudaranti svarbiausią visuomenės tikslą. Tad valstybės valdžia nesanti neaprėžta, nes šios individų teisės sudarančios jos ribą, kurios ji peržengti negalinti. Jeigu gi ji šias ribas peržengtų ir įžeistų individų laisvę, tai tada ji būtų nustojusi būti teisėta valdžia ir tada tauta turėtų teisės sukilti („teisę į revoliuciją").

Locke'o doktrina — tęsia P e r e t i a t k i e w i c z — davė pamatą tajai plačiajai socialinei srovei, kuri vlešpatavo XIX amžiuje ir kuri vadinama liberalizmu. Žymiausieji liberalizmo atstovai (Laboulaye, Vilhelmas Humboldt, Spencer) rėmė ir plėtė valstybinės kompetencijos siaurinimo idėją iki pačių siauriausių ribų.

Šiai doktrinai besiplečiant aiškiai pasireiškė dvi principinės jos kryptys, 1. ekonominė ir 2. politinė. Ekonominis liberalizmas (Smith, Say) skelbė valstybės nesikišimą į ūkiškąją sritį, kuri turi reikštis laisvu nevaržomu individų veikimu („laisser faire"). Politinis liberalizmas (Benjamin Constant) kėlė įvairius kitus individų laisvės elementus, kurie turėtų būti valstybės valdžios neliečiami.

Pas Locke'ą dar tebėra tik bendri reikalavimai: gyvybės, laisvės ir turto teisės; naujesnis liberalizmas jau tiksliau suformulavo tuos įvairius asmens teisių elementus, kurių valstybė neturi liesti".

Iš šių įvairių „laisvės teisių" elementų ir susidarė moderninis konstitucinis „laisvių katalogas", kurį užtinkame daugumoje Europos ir Amerikos demokratinių konstitucijų ir apie kurį mums kitose mūsų rašinių vietose teks plačiau kalbėti. Locke'o moksle ir glūdi liberalizmo ir liberalinės demokratijos srovės šaknys.

Pastebėsiu, kad į Kokoškino ir Peretiatkowicz'iaus žodžius, kuriuos čia citavau ir kurie trumpai ir iš viso teisingai apibūdina Locke'o doktrinos esmę ir padarinius, tenka pareikšti vienas mažas rezervas. Jis be reikalo kalba apie įgimtųjų teisių „išsižadėjimą" arba „paaukavimą" sutartimi. Individualizmo steigėjai šitokios tezės neteigė. To, kas įgimta ir ir kas sudaro subjekto esmę, to išsižadėti, paaukoti, perleisti iš viso negalima. O šie mokslininkai konstruavo kaip tik įgimtas teises. Jie turėjo galvoje ne jų išsižadėjimą sutartimi, bet sutarties dėl šių teisių vykdymą, eventuališkai — nesinaudojimą.

54. Rousseau demokratija — liaudies absoliutizmo demokratija.

Rousseau demokratiją galima būtų apibūdinti, kaip liaudies demokratiją; ji labiau tinka masės ar minios viešpatavimui steigti. Minia, gatvė niuansų ir sudėtingų kompromisų, rezervuotų subjektyvinių teisių, pasipriešinimo jos įsakymams nemėgsta. Masės valdžia yra griežta ir absoliutinė, jos valia, dažnai populiarinių vadų ir demagogų veikiama, yra aistringa ir nekenčianti rezervų bei įsteigtų pančių. Ji yra iš esmės linkusi veržtis į visas sritis, visur įsikišti ir visą sau subordinuoti ir suvaldyti. Ji yra tiesi ir pasiryžusi iš savo nusistatymo daryti visas išvadas iki logingo galo. Bendrosios Valios tezė jai kaip tik tinka, nes ji visą pateisina ir paliuosuoja nuo ribų, dogmatizuoja viešpataujantį nusistatymą ir jausmingam politiniam veikimui suteikia tikybinį tiesos vykdymo pobūdį.

55. Locke'o demokratija — liberalinė buržuazijos jaunystės demokratija.

Liberalinė, Anglijos paveiktoji Locke'o tipo demokratija yra visiškai kitokia. Ji kaip tik apsupa valdžią rezervais, nustato ir organizuoja pančių tinklą, kategorizuoja valdžios funkciją, tarp kito ko jos srovėje gimė garsioji valdžios funkcioninių galių suskirstymo teorija (Montesquieu doktrina), ir pačią valstybę funkcionališkai įterpia į visuomenę, kaip pastarosios tam tikrą kategoringą tarnybinį aparatą, kuris turi tam tikrą kategoringą, vadinasi, aprėžtą vietą ir funkciją, bet negali ir neturi visuomenės nuslopinti. Tiesa, šioje liberalinėje demokratijos srovėje visuomenė yra atomizuojama, paverčiama individų dulkėmis lygiai taip pat, kaip tatai daroma

Bendrosios Valios demokratijoje, bet tos dulkės čia nėra sutirpusios valstybėje, jos veikia ir už valstybės ribų ir aprėžia jos valdžią. Ši liberalinė demokratija — tai jaunosios buržuazijos mėgiama srovė, jos jaunystės koncepcija. Čia valstybė nevaržo, bet apsaugoja laisvąjį iniciatyvinių individų veikimą, pati į jį nesikišdama, jam konkurencijos nedarydama ir jo savo organizuojamu įsakytiniu veikimu nepakeisdama ir nepavaduodama. O kadangi individualistiniame režime ir laisvoje individų konkurencijoje, kurią valstybė apsaugoja ir laiduoja, iniciatyviškai veikti pajėgia kaip tik stipresnieji individai, kurie disponuoja veikimo priemones ir ūkiškoje turtų nelygybėje slopina kitų individų veikimą arba jį faktiškai subordinuoja ir savo veikimo linijai pritaiko, — tai ši tvarka kaip tik yra jaunajai, energijos pilnai, buržuazijai naudinga ir pageidaujama.

Todėl ši liberalinė demokratijos srovė patarnauja buržuazijai geriau, negu į absoliutizmą ir socialinį intervencionizmą palinkusi liaudiškoji Bendrosios Valios demokratija, veikianti tiesioginiu masės spaudimu. Tai bent truko tol, kol ankstyvosios demokratijos skelbiamoji visuomenės atomizacija individų dulkėmis dar atrodė reali; kol iro ardomoji senosios luominės visuomenės konstrukcija, tol atomizacijos procesas atrodė gyvas ir tikras.

56. Antiliberalinis kursas moderninėje buržuazijoje.

Tačiau kai suirusios senosios visuomenės konstrukcijos vietoje ėmė kristalizuotis naujoji socialinė konstrukcija ir dulkėmis paleistoje individų masėje ėmė reikštis ir stiprėti naujos integracijos ir diferenciacijos procesas, o nauji socialiniai junginiai, besikondensuodami ir sąmoningai organizuodami savo politinį veikimą, ėmė veikti valstybės valdžią, savo reikalams valstybės funkciją sunaudodami, kai senoji formalinė mechaniško skaičiaus demokratija virto socio-demokratija arba net sociokratija, — tada pagaliau ir buržuazijai liberalinė demokratijos srovė pasidarė nepriimtina ir net nepakenčiama. Prieš kitų besiorganizuojančių socialinių veiksnių politinę ofenzyvą buržuazija turėjo pereiti į politinę kontrofenzyvą, paversdama valstybinį aparatą savo socialiniu įrankiu. Ji atsižadėjo liberalinės koncepcijos, ir ten, kur liberalinė valstybės konstrukcija nebepajėgia jai patarnauti, kur

jos priešai grobia valstybės valdžią savo supremacijai nustatyti, ten ir ji pati griebiasi valdžios ir jos imperiumu savo politinę hegemoniją sutvirtina. Ji pati tampa antiliberalinė ir valstybingumą išplečia į griežčiausiąjį socialinį intervencionizmą. Kaip tik iš smulkiosios buržuazijos kyla tie griežti etatistiniai valstybės konstitucinės reformos judėjimai, kurie mūsų laikais teisingai ar neteisingai pradedama vadinti fašistiniais, nors jie nevisiškai italų fašizmą atitinka.

Tačiau antiliberalinė buržuazinė valstybės koncepcija — tai jau XX-jo amžiaus reiškinys. Demokratijos kūdikystėje ir jaunystėje buržuazijos mėgiamoji valstybės koncepcija — liberalinė demokratijos srovė, kilusi iš Locke'o skelbiamų idėjų.

57. Fašizmo, kaip buržuazijos reakcijos koncepcija.

Modernini antiliberalini kursą, pasireiškusį buržuazijoje, šitaip ryškiomis, gal kiek ir sutirštintomis, spalvomis apibūdina žymus publicistas grovas R.-N. Coudelhove-Kalergi, savo veikale „Héros ou Saint" (Marcelio Beafils vertimas iš vokiečių kalbos, Paryžius, 1929 m., 142—143 pusl.):

„Rusijoje per savo komunistinius vadus valdžią pagrobė proletariatas; jisai iššudė, išvarė arba pavergė buržuazijos žmones („les bourgeois"). Įėjo į koaliciją su valstiečiais ir, kiek šiuo laiku Rusijoje tatai yra galima padaryti, — padėjo pamatus būsimajai socialistinei respublikai. Europos komunistai yra jo bendrininkai; jie tikisi krauju ir revoliucijomis išplėšti iš buržuazijos jos galią.

„Socializmas siekia to paties tikslo: tačiau kitaip. Jis tikisi, įsąmonindamas mases propagandos priemonėmis, visose valstybėse įgyti galingą parlamentinę daugumą, kuri įstatyminėmis reformomis, be kruvinų aukų, pajėgtų įkurti jo svajojamą ateities valstybę.

„Kol fašizmo nebuvo — socialistų metodų idėja buvo loginga. Tačiau ji jau nebėra nuosekli. Tiktai naivūs žmonės gali manyti, kad Europos buržuazija nesipriešindama leisianti parlamento daugumai save pavergti ir apiplėšti.

„Praeity buržuazija įsteigė demokratiją bajorų galiai suardyti ir pačiai į valdžią įsiveržti. Kai ji pastebės, kad jos veikalą kiti nukreipia ir sunaudoja prieš ją, ji atmes demokratiją ir griebsis senų oligarchijos formų.

„Laukti, kad turtingieji Europoje patys geruoju nusileistų priešams, — tai utopija. Kol jie nėra nugalėti, jie sunaudos visas kovos priemones savo galiai ir turtams išsaugoti — ir jie jau tatai daro. Nes jų kovos bendrininkais yra visi tie, kurie pasiturinčiai gyvena ir kurie lygiai taip

pat dreba dėl savo menkos srovės, kaip kad kiti — dėl savo stambių turtų, tai yra inteligentų dalis, kilusi iš buržuazijos ir buržuazinėmis tradicijomis persisunkusi; ūkininkai, kurie save taip pat kapitalistais laiko ir, konservatyviškai nusistatę — bijo bet kurio socialinės tvarkos sukrėtimo; bažnyčios, kurios, žinodamos, jog revoliucija pagrobsianti jų turtus ir jas pačias suardysianti, vargdienių milijonams žada dangaus atlyginimą ir už šią kainą juos sulaiko nuo žmoniškesnių reikalavimų ir juos iš revoliucinės armijos eilių išplėšia; pagaliau nacionalizmas, kuris, iškeldamas tarptautinius konfliktus, liaudies dalį atitraukia nuo socialinių konfliktų.

„Pasiremdamas visais šiais sąjungininkais, stiprūs savo organizacinėmis pajėgomis ir turtais, kapitalizmas pats įsileis į ofenzyvinį mūšį. Socialinis karas bus iš abiejų pusių vedamas su tuo pačiu kartumu ir žiaurumu. Jisai nualins Europą tikriau, negu bet kuris tarpvalstybinis karas. Jis sunaikins jos gamybos aparatą, suardys jos susisiekimo tinklą, paraližuos prekių judėjimą; tai bus, be masinių žudymų, badas milijonams žmonių. Jei laimės buržuazija — Europa pergyvens tokią reakcijos gadynę, kuri, kaip kad Filipo II gadynė, bus tikromis laisvės kapinėmis; jai buržuazija bus nugalėta, tai bus tikrenybėje jos mirtis, nes ji nepasiduos vergijai, kaip kad pasidavė Rusijos buržuazija. Europos revoliucija taps milžiniškomis skerdynėmis, kurių tiktai silpną preliudiją sudarė Rusų revoliucija. Tiesiog nesuprantama, kaip tatai gali būti, kad tiek Europiečių, besivadinančių „pacifistais", taip lengvai žaidžia klasių karu ir tą karą ruošia lygiai taip išsijuosę, kaip kad išsijuosę ruošia tautų karą nacionalistai.

„Šiandien abi klasės ginkluojasi šiam karui; komunistai ir fašistai — atvirai; socialistai ir nacionalistai — slaptai".

Vaizdas — liūdnas ir giliai pesimistiškas. Gal kiek perdėtas ir paradoksiškas, perdaug vienšališkai schematizuotas. Spalvos suryškintos iki aukščiausio laipsnio ir vaizdui duota pranašo sprendimo formą. Tačiau antiliberalinis moderninis buržuazijos kursas teisingai pastebėtas, nors šio kurso motyvai iš tikrųjų nesudaro vienintelio moderninės priešliberalinės socialiniame tvarkymosi krypties pagrindo. Ir tasai publicistas — tai toli gražu nėra principinis buržuazijos ir kapitalizmo priešas.

58. Rousseau mokslo sudėtingumas.

Jei mes vadiname Locke'ą — buržuazinio demokratinio liberalizmo, o Rousseau — liaudiškai-demokratinio absoliutizmo tėvu, tai mes čia pat turime pareikšti tam tikrąjį rezervą. Be abejo — ir tai ypač Rousseau atžvilgiu yra tiesa — griežtas dialektiškas jo mokslo, kaip tam tikros užbaigtos doktrinos, schematizavimas tezėmis ir išvadomis — moksliškai nėra visiškai tikslus ir visų jo minties niuansų neapima. Kaip daugelis žymių rašytojų ir naujų idėjų kūrėjų — Rousseau savo

kūryboje nėra šabloniškai siauras ir griežtai vienlypis. Jojo mintis yra turtinga, niuansuojama; matyti — pats autorius nevisuomet pajėgia ją suvaldyti ir vienos vadovaujančios tezės plane sulaikyti. Ji perauga ir peršoka jo sumanymo ribas, joje glūdi įvairiausių tezių daigai, smulkūs brangūs perlai, kurių gal kartais ir pats autorius neįvertino ir iš jų išvadų nepadarė. Šitame turiningame minčių daigyne yra kartais visiškai nelauktos ir ilgai nepastebimos pastabos, kurios keičia kitas pamatinėmis laikomas tezes ir gali suteikti naujos netikėtos prasmės autoriaus doktrinos tvirtinimams. Todėl Rousseau rašiniai, netilpdami jokiame šablone, nesensta; jojo minčių palikimas, sudaręs klasikinį socialinės literatūros kūrinį, ne tiktai nuolat yra studijuojamas, bet ir nuolat iš naujo interpretuojamas ir kiekvieną sykį jame randama kas nors naujo, gilesnio, negu iki tol buvo manyta.

Tai tiesa. Rousseau rašiniai nėra šablonas. Kaip daug kitų Rousseau doktrinos tezių, taip ir jo absoliutistinė valdžios konstrukcija yra ypač pastaraisiais laikais jo komentatorių užginčijama ir gilesnėmis jo paties, jo rašinių studijomis griaunama. Tokio, kaip Rousseau, drąsaus ir kūrybinio rašytojo rašiniuose galima rasti medžiaga ne vienai, bet įvairioms konstrukcijoms arba įvairiems vienos konstrukcijos stiliams.

Tačiau vis dėlto toks mokslas, kuris labai ryškiai paveikė socialinę tikrenybę ir jos evoliuciją, gali būti konstatuojamas ir toje savo išraiškoje, kurią jisai gavo jo populiarinėje interpretacijoje kaip tik tuo laiku, kada jisai paveikė tikrenybę ir į ją įsipynė, tapęs tam tikra veiklia ideologija, tam tikra energijos srove. Galimas daiktas, kad pavirtęs tam tikra veiklia srove, jisai kiek nutolo nuo savo kūrėjo giliausių minčių, prarado tam tikrus niuansinius svarbius minties elementus, kurie, jei būtų buvę laiku pastebėti ir suprasti, būtų galėję kitokią išraišką visai kūrėjo mokslinei konstrukcijai suteikti; kiekvienas mokslas ar kiekviena teorija, įėjusi į gyvenimą ir jį paveikusi, netenka to savo pirminio grynumo, kurį ji buvo turėjusi savo šaltiny, ir yra suteršiama jos interpretatorių ir taikintojų aistromis ir įterpimais arba jų interpretaciniais konstatavimais, kurie kartais nėra visiškai tikslūs ir kurie vienur perdeda, kitur ko svarbaus nepastebi ar nuslopina, o dažniausia pergriežtai racionalizuoja savo mokytojo mintį.

Rousseau jau pats turėjo palinkimo į racionalizmą, o jo mokiniai ir jo minčių sekėjai, kurie jas savo politinei akcijai sunaudojo ir savo siekiamiems tikslams taikė, dar ryškiau šį racionalizavimą varė ir gilino. Ir štai šioje savo racionalizuotoje ir veiklioje išraiškoje, kuri kad ir nesilaikydama tiksliai visų Rousseau rezervų ir gilių niuansinių jo minties pastabų vis dėlto ne tiktai Rousseau doktrinos vardą išlaiko bet ir yra pagrįsta tam tikrais labai ryškiais paties Rousseau tvirtinimais, glūdi kaip tik absoliutistinė demokratinės valdžios konstrukcija. Bendrosios valios tezė tiesioginėje demokratijoje yra ne mažiau griežta ir monistiškai imperatyvinė, kaip kad valdovo monarchiniame suverenitete. Šia prasme Jokubinai ir Montanierai Didžiosios Prancūzų Revoliucijos metu, nors jųjų valdymo sistema neatitiko tiesioginės demokratijos formos, savo griežtais antiliberaliniais valdymo metodais buvo artimesni kaip tik absoliutistinei Rousseau srovei.

Tad prademokratinį XVIII amžiaus judėjimą buvo paveikusi abi — liberalinė ir absoliutistinė (Bendrosios valios ideologijos) — srovės. Viena jųjų buvo paveikta ypač Locke'o ir Montesquieu, antroji — Rousseau mokslo sąvokų.

59. Laisvės ir absoliutizmo momentai Rousseau doktrinoje.

Kad Rousseau samprotavimai dažnai yra neaiškūs, kad juose randama sofizmų ir paradoksų, kad iš jo pareikštų tezių galima daryti įvairios priešingos išvados ir kad jų kiekviena galima paremti kuriuo jo tvirtinimu — tai seniai tapo pastebėta.

„Žmogus yra gimęs laisvas... — sako Rousseau. — Jei aš atsižvelgčiau tiktai į jėgą ir jos padarinius, aš pasakyčiau: kol tauta yra verčiama pasiduoti ir pasiduoda, — ji gerai daro; tačiau kai ji gali šiuo jungu nusikratyti ir juo nusikrato, ji dar geriau padaro: nes atgaudama savo laisvę tuo pačiu jėgos titulu, kuriuo jai laisvė tapo pagrobta, arba ji turėjo teisės savo laisvę atsiimti (jei teisė sutampa su jėga) arba neteisėtai iš jos laisvė buvo atimta (jei teisė nesutampa su jėga). Tačiau socialinė tvarka yra šventoji teisė, kuri sudaro visos kitos teisės pagrindą. Bet ši teisė nėra kilusi iš gamtos; tad ji yra pagrįsta sutartimi". („Du Contrât Social", 1824 m. laida, I knygos I skyrius, 4 pusl.).

„Ši bendroji laisvė yra žmogaus gamtos padarinys. Jo pirmasis įstatas yra sergėti savo išsilaikymą, jo pirmieji rūpesčiai yra tie, kuriuos jisai sau skirti turi; ir kai jis pasiekia protingą amžių, jisai, būdamas vienintelis savo išsilaikymo priemonių sprendėjas, tuo pačiu pats savo likimo viešpačiu tampa" (ibidem, I knyga II skyrius, 5 pusl.).

„Jei kas pasakytų, kad žmogus kam nors kitam veltui save paveda, tai pareikštų nesąmonę, tokis aktas yra neteisėtas ir teisiškai nesamas jau dėl to vieno, kad tasai, kuris tokį aktą daro, nėra sveiko proto. Jei tatai pasakytume apie visą tautą, tai mes kalbėtume apie bepročių tautą: beprotybė nepaveikia teisės.

„Jeigu kiekvienas ir galėtų perleisti save, tai vis dėlto jis negalėtų perleisti savo vaikų; jie gimsta žmonėmis ir gimsta laisvi; jų laisvė jiems priklauso ir be jų niekas neturi teisės jos disponuoti. Kol jie bus pasiekę protingą amžių, tėvas jų vardu gali nustatinėti ir tartis dėl jų išlaikymo ir jų gerovės sąlygų, bet jokiu būdu negali juos amžinai ir be jokių sąlygų kam atiduoti; nes toks perleidimas yra priešingas gamtos tikslams ir išeina iš tėviškos galios teisių. Tad tam, kad arbitrališka (absoliutinė) valdžia būtų teisėta, reikėtų, kad kiekviena tautos karta galėtų tokią valdžią priimti ar atmesti: tačiau tada jau ši valdžia nebebūtų arbitrališka.

„Išsižadėti savo laisvės tai yra tolygu savo žmoniškumo, žmoniškų teisių, o net ir savo pareigų išsižadėjimui. Tam, kuris išsižada viso, nėra ir negali būti jokio įmanomo ekvivalento. Toks išsižadėjimas yra nesuderinamas su žmogaus gamta; ir atimti visa laisvė žmogaus valiai tai yra tas pats, kaip kad iš jo veiksmų atimti visa dorovė". (ibidem, I knyga IV skyrius, 12 pusl.).

Atrodo, kad iš šių teksto ištraukų galima išvesti šios tezės:

jėga, smurtas, — negali teisiškai pavergti įgimtos žmogaus laisvės valingai (savo valia) veikti; jėga arba svetima, net ir paties tėvo, valia negalinti pagimdyti ir nustatyti teisės, nes jeigu teisės titulu būtų jėga ar svetimas, jėga pagrįstas, įsakymas, tai teisė neturėtų jokio pastovumo ir jokios veikimo srities, ji nesudarytų jokio socialinio veiksnio, ji iš viso būtų tuščiu žodžiu; tai būtų niekis; jei prieš vieną jėgą, nustačiusią vieną santvarką ar būklę, būtų iškilusi kita jėga, kuri anąją nugalėtų ir visus anosios padarinius sugriautų, tai viskas būtų virtę kitaip; faktų srity šitaip būti gali, bet kągi bendro su tuo turi teisė, kur gi čia teisės vieta ir veikimo sritis, kur čia pati teisė. Ji nesudarytų jokio tam tikro socialinio veiksnio; esą — kalbėkime tada apie jėgą ir jos faktinius padarinius, bet ne apie teisę; jeigu greta jėgos kaip vieno socialinio veiksnio, yra teisė, kaip skirtingas autonominis socialinis veiksnys, tai šis veiksnys — teisė — tegalįs glūdėti tiktai įgimtoje žmogaus valios laisvėje; čia glūdanti teisės šaknis; tad viskas, kas nėra iš šios šaknies kilę ir išaugę, neturį jokio teisinio pobūdžio, o viskas, kas yra šiam socialiniam šaltiniui priešinga, esą neteisėta; priėmus gi individinį žmogaus valingumą, kaip vienintelį teisės šaknį ir šaltinį, galima ir tenka teisinis socialinis bendravimas ir teisinė santvarka pagrįsti tiktai žmonių-dalyvių sutartimi, nes sutartis yra kaip tik susitariančių valios padarinys, jųjų valios aktas, kuriame ši valia yra ir veikia. Tad socialinėje srity viskas esą iš sutarties, o jeigu kas čia nėra iš sutarties kilę, tai tatai esą neteisėta.

Tačiau paskaitykime kitas vietas: „Šios sutarties sąlygos — sako Rousseau — yra taip tikslios, kad mažiausias jų pakeitimas iš karto visą aktą padarytų beprasmišką...

„Šios sąlygos, tiksliai suprastos, visos gali būti suvestos į vieną: būtent visiškas kiekvieno dalyvio („associé") su visomis jo teisėmis perleidimas visai bendruomenei; nes, pirma, jeigu kiekvienas visiškai save atiduoda („se donne tout entier"), tai sąlyga visiems yra lygi; o kai ji yra visiems lygi, tai niekas nėra suinteresuotas tuo, kad ji kitiems taptų kenksminga.

„Be to kadangi perleidimas daromas be jokių rezervų, tai junginys tampa tobuliausias ir nė vienas dalyvis nebegali nieko reikalauti; nes jeigu atskiriems individams būtų paliktos bet kurios teisės, tai kadangi nebūtų jokios bendros vyresnybės, kuri galėtų spręsti ginčą tarp individų ir publikos, tai kiekvienas, būdamas tam tikra prasme savo teisėjas, tuojau norėtų būti visų teisėju; tačiau tada tebeveiktų gamtinė būklė, ir draugija savaime taptų arba tironiška arba bejėgė... Kiekvienas mūsų sudeda bendrumon savo asmenį ir visą savo galią, pavesdamas visą tai vyriausiajai bendrosios valios vadovybei...

„Tuojau, vietoj atskiro kiekvieno sutarties dalyvio asmens, šis asociacijos aktas sudaro moralinį ir kolektyvinį vienetą („corps"), susidedantį iš tokio narių skaičiaus, kokis yra susirinkime balsų skaičius; ir iš šio akto tasai vienetas gauna savo vienumą, savo bendrąjį aš, savo gyvybę ir savo valią..." (ibidem, I knyga VI skyrius, 20—21 pusl.).

„...būdamas sudarytas tiktai iš individų, iš kurių jis susideda, suverenas negali turėti jiems priešingo intereso; tuo pačiu valdiniams nėra jokio garantijų reikalo prieš suvereninę galią, nes nėra įmanoma, kad šis socialinis vienetas norėtų savo nariams kenkti; ir mes toliau pamatysime, kad jis jokiam individui kenkti negali. Suverenas savaime visuomet yra tokis, kokis jis turi būti...

„Iš tikrųjų kiekvienas individas, kaip žmogus, gali turėti savo asmeninę („particulière") valią, skirtingą ar priešingą bendrajai valiai, su kuria jis sutampa (kurią jis turi: „qu'il a"), kaip pilietis: jo asmeninis reikalas gali jam kalbėti kitaip, negu kad bendrasis reikalas...

„Tad tam, kad visuomenės sutartis nebūtų tuščia forma, ji apima tylų pasižadėjimą, kuris tik vienas tegali visiems kitiems pasižadėjimams jėgos suteikti, — kad tasai, kuris panorėtų pasipriešinti bendrajai valiai, bus viso socialinio vieneto verčiamas jai pasiduoti: o tatai reiškia, kad jis bus priverstas būti laisvas..." (ibidem, I knygų VIII skyrius, 24—26 pusl.).

Tad čia jau pasirodo, kad sutartimi įkūrus kolektyvinį bendrosios valios vienetą, šis tobulas ir suvereninis vienetas, reiškiąs racionalizuotą protingą bendrąjį reikalą ir suglaudęs savy visą protingą visų individinių valių elementą, tampa absoliutiniu visų savo narių viešpačiu; į jį vieną esančios suplaukusios visos atskiros asmenybės ir subjektyvinės teisės ir jo atžvilgiu jo steigėjai ir nariai neturi ir nesą reikalingi nei teisių nei garantijų, nes jame esąs įsikūnijęs teisingumas ir jisai ne tiktai nenoris bet ir iš esmės negalįs jokiam nariui kenkti.

Tas tobulas bendrosios valios vienetas — tai esąs racionalizuotas protingas kolektyvinis „aš", nuvalytas nuo aistros ir nuo viso, kas žmo-

guje yra pikto, paradoksiško, nenuoseklaus. Bendroje valioje esąs visas žmoniškas protas, teisingumas, laisvė.

Koks gi ir kuriuo titulu būtų galimas šiam absoliutui pasipriešinimas arba jo suvaržymas. Pagaliau jame esą visi ir kiekvienas ir jie čia esą kaip tik tobuli, kaip tik savo gryniausiame protingame ekstrakte perkelti iš gamtinės padėties į visuomeninę. Jei kartais jie ir nesutinka su bendrąja valia, tai iš tikrųjų nesutinkanti ne jųjų protinga valia ir ne jųjų dorovinga asmenybė, bet tiktai jųjų laukiniai aistros instinktai ir tai, kas juose yra bent sociališkai neprotinga ir nedorovinga.

Toks suverenas yra viešpats, tokia valdžia yra absoliutinė. Žinoma — priėmus visas Rousseau tezės apie bendrąją valią ir jos protingą ir dorovingą pobūdį, visą konstrukcijos racionalizavimą, — tektų priimti ir jo išvadą, kad šis absoliutas kaip tik sutampąs su visų ir kiekvieno valinga laisve ir kad esą pasiduodamas šiai absoliutinei valdžiai pilietis kaip tik esąs laisvas, o jai pasipriešindamas ir nesutikdamas su jos įsakymais jisai netenkąs laisvės; kitąip sakant — kad pilietis, jėga verčiamas klausyti valdžios įsakymų ir daryti taip, kaip reikalauja „bendroji valia", o ne taip, kaip jo asmeniniu partikuliariniu nusimanymu jisai pats nori, jisai esąs „verčiamas būti laisvas", — esą jam esanti grąžinama jo tikroji „laisvė", kurią jis buvęs praradęs; tokiu būdu ir nusmerktasis, vedamas į ešafotą ir atiduodamas į budelio rankas jį giliotinuoti, tuo pačiu esąs laisvas, o jeigu jam pavyktų išsprukti ir pabėgti, tai jis tuo būtų vergiškai pasielgęs ir savo laisvei nusižengęs. Žinoma — visa tai tąja sąlyga, kad valdžios konstrukcija esanti respublikiška, pagrįsta sutartimi ir bendrąja valia.

60. G. Gurvitch ir Joseph-Barthélemy bei Paul Deuz apie Rousseau doktrinos paradoksinius elementus.

Tačiau jei mes sutiksime, kad Rousseau racionalistinė konstrukcija yra dirbtinė, kad savo tezėms sudaryti Rousseau panaudoja paradoksus ir kad visa tai toli gražu nėra taip aišku ir paprasta, kaip kad jam tai atrodo, ir kad pagaliau visa tai, ką Rousseau pridengia „bendrosios valios" forma, iš tikrųjų sudaro daugumos viešpatavimą ir jos imperiumą, absoliutiškai slėgiantį kitaip manančius ir kitaip nusistačiusius, tai mums bus aišku, kad Rousseau doktrina bus absoliutistinė ir kad absoliutistines išvadas iš jos teisingai darė tie, kurie mėgino įgyvendinti Rousseau bendrosios valios konstrukciją, ir tie, kurie bestudijuodami ją — ją šitaip klasifikuoja.

Absoliutizmą Rousseau kombinuoja su individualizmu, kuris reiškiasi netiktai valstybės (visuomenės) pagrinde, bet ir valstybinėje santvarkoje reiškiasi griežtu visuotiniu balsavimu, įterptu į tiesioginę demokratiją, savaime maksimališkai išplėčiančią politinę piliečių galią. Georgas Gurvitch randa, kad individualizmo laimėjimas demokratijoje, taip pat iš kitų mokslininkų, o gal ir iš viduramžių paveldėtos socialinės

teisės idėjos nuslopinimas tapo paveiktas ne tiek visos įgimtosios teisės ir įgimtųjų subjektyvinių teisių mokyklos, kiek kaip tik Rousseau ir Kant'o.

Jeigu mechaniškas individualizmas Hobbes'o ar Puffendorf'o nepajėgė nuslopinti socialinės teisės idėjos, iškeltos Grotiaus ir Leibnitz'o, tai šis Rousseau ir Kanto individualizmas, kiek jisai buvo susijęs su jų padarytais vertingais autonominės etikos konstatavimais, atidengdamas naujus horizontus, beveik tuojau nugalėjo socialinės teisės teoriją ir ją nuslopino" (G. Gurvitch — „L'Idée du Droit Social", Paris, Recueil Sirey, 1932 m., 268 pusl.).

Apie ypatingą Rousseau individualizmo moralinį pobūdį, paveikusį visą jo politinę konstrukciją, Gurvitch šitaip sako:

„Grynai žmoniškos kūrybinės veiklos ir autonomijos šūkis, kilęs iš Renesanso, socialinėje filosofijoje rado savo pirmą išreiškos formą J.-J. Rousseau politinėje doktrinoje ir Kanto moralėje...

„Kiekvienos be išimties žmoniškos asmenybės lygios etinės vertės principas, laikąs kiekvieną asmenybę jos „moralinėje garbėje" savaime ir iš esmės vertingą ir niekuomet negalinčią būti naudojamą, kaip paprasta priemonė, kūrybinės ir iniciatyvinės laisvės idėja, nepripažįstanti jokios iš anksto nustatytos ir iš šalies įsakytos tvarkos, idėja teisės suverenumo, kuriam turi nusilenkti bet kuri valdžia...; lygybės ir laisvės sintezė liaudies valdžios pagrinde laikoma vienintele tikra priemone teisės suverenumui sutvirtinti, — šitokie yra svarbiausieji šios pagilintos moralinės kritikos laimėjimai, kurie nušalina bet kurį moralinį politinės ar socialinės hierarchijos pateisinimą..." (ibidem, 260—261 pusl.).

„Specifiškai teisinis šios kiekvieno asmens, kaip absoliutinės vertybės, moralinės garbės įkūnijimas — tai yra kaip Rousseau teisės filosofijos principas jam tėra tiktai „grynos kiekvieno individo teisinės sąmonės" (Rousseau — „Contrât Social", I knygų VII skyrius) išreiškia autonominis išvidinis balsas, kurį Rousseau laiko visuose žmonėse vienodą. Bendrąją valią jis priešais pastato ne individinei valiai, kaip kad dažnai sakoma, bet partikuliarinei valiai. Bendroji valia ir partikuliarinė valia jam nebesančios tiktai dvi priešingos tos pačios vienos individinės valios kryptys...

„Partikuliarinė kiekvieno individo valia keičiantisi ir pas kiekvieną esanti skirtinga. „Bendroji valia" esanti nuolatinis pastovus ir grynas individo valios elementas; ji galinti tapti „nebyle", bet ji negalinti žūti, ji esanti idealinė teisinė išmintis, glūdinti kiekvienoje asmeninėje sąmonėje...

„Tad bendroji valia yra tiktai abstraktinės ir pastovios kiekvieno asmens jo teisinėje išraiškoje esmės įkūnijimas, — esmės, susijusios su individine sąmone, kaip pastarosios elementas. Štai kodėl iš vienos pusės visų jėgų, visų įgimtų palinkimų (gamtinė instinktyvinė teisė) išsižadėjimas bendrosios valios naudai paveikia tiktai protingos įgimtosios teisės ir neperleidžiamos individinės laisvės laimėjimą, ir iš kitos pusės bendroji valia yra aiškiai priešais pastatoma daugumos valiai, o net ir visų valiai...

„Valdžią Rousseau laiko teisėtą tiktai tiek, kiek ji reiškia bendrąją valią ir iš šios bendrosios valios kylančią teisę...

„Rousseau manymu esminė politinė problema tame kaip tik ir yra, kad būtų rasta tokia junginio forma, kurioje viešoji galia būtinai atitiktų teisės suverenumą ir kurioje viešpatautų tiktai viena bendroji valia. Tai esąs vienintelis junginys, kurio valdžia esanti teisėta...

„Kadangi bendroji valia — autonominė teisinė išmintis — glūdi kiekvieno individo sąmonėje, tai „reikia, kad visi balsai būtų suskaityti".

„Tada partikuliarinės valios, kurios yra skirtingos ar kita kitai priešingos, kitos kitas anuliuoja, ir bendroji valia, kuri visuose individuose esanti vienoda, gali pasireikšti grynoje formoje..." (ibidem, 264—265 pusl.).

Ši G. Gurvičiaus patiekiama Rousseau tezių ir jo „bendrosios valios" sąvokos interpretacija be abejo yra tiksli. Gurvičiaus tvirtinimams, kuriuos čia citavome, būtų galima prikišti tiktai viena, mano supratimu, klaida, būtent ten, kur jisai sako, kad individualizmo įsigalėjimą moderninėje demokratijoje paveikęs tiktai Rousseau ir Kanto mokslas. Jeigu šiuo atžvilgiu neperdaug žymi yra Hobbes'o ir Puffendorffo įtaka, tai bent liberalinės Locke'o srovės paveikimas be abejo buvo nemenkesnis, negu Rousseau arba juo labiau Kanto. Taip pat žymus buvo Reformacijos šiuo atžvilgiu įnašas ir protestantų sektų mokslas, ypač Amerikos demokratijai. Tačiau tiek to.

Vis dėlto viso šio niuansinio iš esmės paradoksiškos Rousseau minties lankstumo tikrumas, nelabai pagaunamas populiarinės sąmonės, kuri buvo šios minties veikiama, — negalėjo šios doktrinos padarinių apsaugoti nuo kategoringo nukrypimo į valdžios imperium'o absoliutizmą, kuriuo šie padariniai kaip tik žymiai skyrėsi nuo liberalinių Locke'o minties padarinių. Teoriškai — Rousseau bendrosios valios doktrina bet kurį imperium'ą neigė ir jį pakeisdavo autonomingu laisvu individų kolektyvo valdymusi. Praktiškai ji steigė daugumos absoliutizmą.

Pats G. Gurvitch, labai sąžiningai išanalizavęs Rousseau tezes ir nustatęs jų esminį žmogaus laisvės ideologijos pobūdį, vis dėlto konstatuoja štai ką:

„Niekuomet Rousseau nebuvo absoliutistas, nors jį šiuo dažnai kaltino. Tačiau neabejotinai jisai buvo valstybininkas („étatiste"), unitaristas ir centralistas. Jam, kaip ir Kantui, teisė tegalėjo reikštis tik valstybės įstatymu, kaip vienintelių galimu bendrosios valios įkūnijimu... Ir tuo pačiu individualistinė, tad ir etatistinė bei centralistinė Rousseau-Kanto demokratija, priešingai visam tam, ko jinai siekė, — nukrypdavo į įsakytinę autokratinės valstybės santvarką.

Realaus gyvenimo praktikoje niuansinis skirtumas tarp centralizuotos imperinės demokratijos" ... ir valstybinio absoliutizmo)... valdžia, suvokta kaip liaudies daugumos galia) — negalėjo nebūti prarastas" (ibidem, 269—270 pusl.).

Profesoriai Joseph - Barthélemy ir Paul Duez savo veikale „Traité élémentaire de Droit Constitutionnel" (Paris, Librairie Dalloz, 1926 m.) cituoja iš Rousseau „Contrât Social" IV knygų VIII sky-

riaus tą vietą, kurioje jisai kalba apie privalomos piliečių civilinės tikybos būtinumą valstybėje:

„Valstybei svarbu, kad kiekvienas pilietis turėtų tikybą, kuri jį verstų mylėti savo pareigas... Tad yra grynai civilinis tikybos išpažinimas, — suverenui pridera šios tikybos straipsniai nustatyti, būtent ne kaip tikėjimo dogmos, bet kaip visuomeniškumo jausmai, be kurių būtų neįmanoma būti geru piliečiu ir ištikimu valdiniu... Civilinės tikybos dogmos turi būti aiškios, neskaitlingos, tiksliai išreikštos, be paaiškinimų ir komentarų. Galingos, protingos, geros, veiklios, numatančios ir rūpinančios dievybės („divinité") buvimas, gyvybė po mirties, teisingųjų laimė, piktų nubaudimas, visuomenės sutarties ir įstatymų šventumas; štai pozityvinės dogmos. Kai dėl negatyvinių dogmų — aš težinau tik vieną, tai netolerantiškumas..." (mano cituojamas „Contrât Social" laidos 202—203 pusl.).

Cituodami šiuos Rousseau žodžius, Joseph - Barthélemy ir Paul Duez sako: „Contrât Social — tautos suvereniteto katekizmas, demokratijos kodeksas — drauge reiškias griežčiausio absoliutizmo teoriją.

„Tautos atžvilgiu pilietis neturi jokios teisės. Suverenas absoliutiškai disponuoja piliečių turtus, kūnus ir sąmonę". (op. cit., 80 pusl.).

Jei ne jokioje kitoje, tai bent retoje kurioje vienoje doktrinoje laisvė ir despotizmas yra taip supainioti, kaip kad pas Rousseau. Čia iš tikrųjų kraštutinumai taip arti kits kitą prieina („les extrémités se touchent"), kad pagaliau jie sutampa, lyg kad kažkokioje užburtoje paradoksų karalijoje, kurios lankytojai, žiūrėdami tuos pačius reginius, sulyg savo skoniu ir palinkimais gali regėti, kas kuriam patinka, arba ragaudami tuos pačius vaisius gali jausti tą skonį, kuris kuriam ragaujančiam yra malonus.

61. Georges Sorel'io pastabos dėl Rousseau doktrinos ir jos socialinių padarinių.

Georges Sorel („Les Illusions du progrès" IV laida, Paris, Marcel Rivière éditeur, 1927 m.) pastebi, kad pasiskolintą iš Locke'o ir į Prancūziją importuotą visuomenės sutarties doktriną Rousseau nušlifavo, kondensuodamas ją savo rašiny („Contrât Social"), „kuris yra tikrai meistriškas literatūrinio dėstymo ir drauge stebūklingai miglotas („obscur") kūrinys". Ir čia pat Sorel daro šią pastabą: „Marksistinės vertės teorijos pavyzdys mums rodo, kaip svarbus yra doktrinos miglotumas jos pasisekimui ir kaip jis ją stiprina; išlavintieji žmonės nedrįsta pripažinti, kad jie nesupranta išvedžiojimų, pareiškiamų garsaus rašytojo rinktiniu kalbos stiliumi" (op. cit., 94—95 pusl.).

„Mūsų tėvai — kiek toliau sako Sorel — nė kiek nebuvo nustebinti, konstatuodami, kad visuomenės sutarties sistema taip neatitinka tikrenybės, nes jie buvo pripratę prie fizikos mokslo, kuris visiškai nesiskaitė su tyrimo daviniais. Buvo net palinkimas manyti, kad tikriems gamtos principams pažinti protavimo keliu kaip tik nereikia varžytis davi-

niais, gaunamais iš stebėjimo; aukštesnes tiesas surasti tai esąs proto, o ne tyrimo pašaukimas“ (op. cit., 96 pusl.).

Ir Sorel konstatuoja paradoksinį Rousseau bendrosios valios pobūdį. Jisai sutinka su Hipolitu Taine'u ir Summer Maine'u, kurie konstatuoja, kad ši Rousseau tezė logingai veda į despotizmą ir demokratinėje laidoje reprodukuoja tą absoliutizmą, kuri tam tikri Senojo Režimo ideologai svajojo Prancūzijos karalių naudai, tokiu būdu, kad svarbiausias Rousseau palikimas naujiems amžiams reiškiasi visagalinčios demokratinės valstybės idėja.

„Čia — sako Sorel — Contrât Social'io miglotumas dar sykį paveikė tai, kad anų laikų žmonės taip lengvai priėmė šią viešosios teisės koncepciją, kuriai teko pasireikšti tokiais baisiais padariniais“. (op. cit., 104 pusl.).

Čia Sorel nurodo į įvairius šios koncepcijos precedentus, tarp kitko į protestantų sektų bendruomenių palinkimą laikyti savo nutarimus tobulais ir reiškiančiais absoliutinę tiesą, kaip Šventosios Dvasios inspiruotus, taip pat į nuo Renesanso laikų įsigalėjusį prietaringą gerbimą viso to, kas buvo pasireiškę antikinės senovės tautose ir jų įstatymuose, laikomuose gryno proto kūriniais...

„Tuo metu — tęsia Georges Sorel, — kada pasirodė Contrât Social, skaitytojams nelabai rūpėjo išvadų pritaikymo sunkumai... 1762 metais iš rašytojų ypač buvo reikalaujama įrodinėti, jog esamas režimas esąs pasmerktas žūti... Contrât Social patiko todėl, kad jis iki kraštutinumo kėlė vaidmenį išminties, sutampančios su bendrąja valia; kiekvienas salonas manė laikąs šios valios paslaptį.

Kai Rousseau skaitytojų ratas padidėjo, jo doktrinų prasmė pakitėjo; ...smulkiųjų liaudies žmonių, kai jie užėmė didesnę vietą viešosios nuomonės kūrime, Rousseau doktrinos tapo žodiškai suprastos“ (op. cit., 106—107 pusl.).

Sorel nurodo, kad iki šiol neužtenkamai buvo įvertintas tas XVIII amžiaus idėjų istorijos reiškinys, kad toji pati idėja turėjo įvairias skirtingas — šiuo atžvilgiu tris skirtingas — prasmes, atsižvelgiant į skirtingą socialinę padėtį asmenų palaikančių tą pačią idėją.

Mes čia galėtume pridurti, kad tiesą pasakius — šis reiškinys nėra specifiškai charakteringas tiktai vienam XVIII amžiui: lygiai tas pats buvo ir XIX-me, yra ir XX-me, bus ir XXI-me amžiuje, — buvo, yra ir bus visuomet, kol reikšis socialinė žmonių diferenciacija.

Iš Rousseau tvirtinimų vienas išvadas darė turtingųjų ir aristokratų salonai bei literatūros mėgėjai, kitokias — buržuazijas, dar kitokias — liaudies masės.

Ir pagaliau Sorel konstatuoja:

„Iš Contrât Social tapo padarytos išvados, griežtai priešingos vienos kitoms. Siėyès jį nurašo, reikalaudamas žymesnio vaidmens Trečiajam Luomui; Didžiosios Revoliucijos Tautinis Susirinkimas („la Constituante“) minta jos aksiomomis. Chateaubriand tvirtino, jog Rousseau labiau, negu bet kas kitas, smerkęs teroristus; Lally — kad jau antrajame

Revoliucijos mėnesy Rousseau būtų miręs nuo skaudaus nusivylimo; Birot — kad Rousseau būtų ištikęs žirondistų likimas; ...Duhem — kad Rousseau buvęs aristokratas, kuris būtų reikėję giliotinuoti. Tačiau antrą vertus jakobinai rado Contrât Social'e visų savo sukilimų pateisinimą; jie reiškią bendrąją valią". Ir čia Georges Sorel cituoja šituos Chuquet'o žodžius iš veikalo „J. J. Rousseau": „Valdžia — kartojo Jokubinai sekdami Rousseau — esanti liaudies padarinys ir jos nuosavybė; atstovai esą tiktai liaudies agentai. Liaudis gi — tai ir esąs klūbas... Rousseau doktrinų vardu Jakobinai kaltino Tautinį Susirinkimą uzurpacija: Susirinkimas jų negerbiąs, jisai žaidžiąs tautos majestatu". Ir Sorel baigia: „Jokubinų klūbai šitaip galvoja lygiai taip pat, kaip kad pirma galvojo salonai, kuriuose Contrât Social turėjo tokį didelį pasisekimą; kaip pirma kiekvienas salonas, taip dabar kiekvienas klūbas manė, kad kaip tiktai jis reiškiąs tikrą bendrąją valią, kuri visuomet esanti tobula.

Kiekviena scholastinė abstraktinės politikos formulė turės tą patį likimą, pradžiuginusi iš karto šviesuomenę, ji galų gale bus sunaudota pateisinimui partijų, kurių egzistavimo jos autorius ir galvoje turėti neturėjo" (op. cit., 107—108 pusl.).

62. Locke'o, Montesquieu ir Rousseau idejų bei tezių sukombinavimas demokratijos jaunystėje.

Tačiau paradoksinė buvo ne tiktai bendrosios valios ir tuo pačiu valdžios sąvokos konstrukcija; paradoksinė buvo ir pati individualistinė visuomenės sutarties konstrukcija viešpatavusi XVIII amžiaus moksle ir prademokratiniame judėjime. Kaip jau aukščiau esame pasakę, sutarties, kaip valdžios titulo, sąvoka buvo žinoma nuo viduramžių, tačiau ten ji turėjo kitokio pobūdžio; ji buvo sociališkai-anarchinė; ji buvo socialinė, o ne individualistinė, nes ne pati visuomenė buvo steigiama palaidų individų sutartimi, tiktai politinė esamos visuomenės santvarka; sutarties dalyviais anoje koncepcijoje buvę: iš vienos pusės organizuota visuomenė ir iš kitos — valdovas, kaip tam tikrų viešųjų politinių patarnavimų sui generis įmonininkas; sutarčiai pasireikšti — nereikėjo neigti paties socialinio bendravimo ir visuomenės ir įsiveržti į fantastišką individų dulkių sritį.

Tiesa — anarchinė ši valdžios koncepcija buvo, nes viešoji galia buvo laikoma ne iš paties socialinio bendravimo kylančiu jo energijos ir jėgos kristalizavimosi fenomenu, bet racionalizuotu sutarties padariniu, kuriame valdantieji esą kažkokiu skirtingu nuo visuomenės ir pašaliniu elementu, lyg jos kontragentu, šalimi; bet tatai kaip tik atitiko viduramžių socialinės tikrenybės reiškinius bei palinkimus.

Tačiau visuomenės sutartis prademokratinės koncepcijos, kurį sutartį perkelia iš socialinio bendravimo į nesamas gamtinės — asocialines individų dulkes, niekuomet neatitiko jokios socialinės tikrenybės.

Tad Sorel (op. cit. 93 pusl.) pastebi, kad sunku suprasti, kaip tie patys žmonės, kurie skaitė ir gyrė Montesquieu rašinius, galėjo priimti

doktriną, kuri visuomenės problemą taip nereališkai sprendė ir tokiomis sąvokomis rėmė. Kaip žinoma — Montesquieu, kurio rašiniai buvo pagarsėję ir paveikę prademokratinio judėjimo evoliuciją, žmonių darbuose ir jų socialinio bendravimo padariniuose pabrėždavo kaip tik institucijų reikšmę ir gyvenimo bei bendravimo sąlygų veikimą, o ne formalinės laisvos valios absoliutizmą, kuri dievino Rousseau srovė.

Tiesa — klasikinės demokratijos formose, kurios išsikristalizavo iš prademokratinio judėjimo, pagaliau laimėjo kaip tik Montesquieu kryptis. XVIII amžiaus prademokratiniame judėjime reiškėsi nuolatinis svyravimas tarp Montesquieu reprezentacinės demokratijos konstrukcijos ir Rousseau tiesioginės bendrosios valios demokratijos (plg. Joseph - Barthélémy et Duez — „Traité élémentaire de Droit Constitutionnel", 93—94 pusl.); šis svyravimas žymus buvo ir Didžiojoje Prancūzų Revoliucijoje, pagaliau nusistojo ir klasikine tapo reprezentacinė demokratija Montesquieu institucijų ir Anglų įtakos tradicijų paveikta ir harmoningai suderinta su Locke'o liberalizmu. Tačiau absoliutistinė Rousseau doktrinos įtaka niekuomet netapo visiškai nugalėta; ji nuolat veikė savo ryškiomis sąvokomis ir besireikšdama ideologijoje bei judėjime negalėjo nepaliesti ir Montesquieu srovės paveiktų formų.

Valios veiksnio racionalizavimas ir šiuo racionalizavimu pagrista visuomenės sutarties ir bendrosios valios demokratijos ideologija, paradoksiškai jungianti absoliutinę laisvę su respublikiškos valdžios absoliutizmu individualistinėje koncepcijoje, sudarė labai įdomų ir nepaprastą sociališkai-psichinės kūrybos fenomeną, susijusį kaip tik su Rousseau vardu ir labai ryškiai paveikusį moderninę socialinę istoriją. Ar Rousseau pats tai norėjo ar ne, ar jis tai numatė ar nenumatė, vistiek faktas yra tas, kad ypač jo doktrinos veikime yra šaknys to reiškinio, kad, kaip sako André Maurois („La vie de Disraeli", Paris, 1932 m., 64 pusl.), Didžioji Revoliucija ir Napoleono karai daugelio to laiko žmonių sąmonėje „suliejo liberalizmo ir giliotinos idėjas". Tiesa — gal tatai ir be Rousseau būtų įvykę, kaip kad įvykdavo istorijoje ir anksčiau bei vėliau, tačiau Rousseau sąvokų dirvoje tuo laiku šitoksai laisvės ir giliotinos aliansas rasdavo kaip tik gerą ideologinį pateisinimą.

Individualistinės sutarties ideologijos šaknis Georges Sorel mato ne tiktai protinėje spekuliacijoje, bet vis dėlto ir tam tikruose specifiniuose socialinės tų laikų tikrenybės reiškiniuose, ypatingai šiuose trijuose:

„Amatininkai ir smulkioji pramonės miestų buržuazija savaime buvo linkę visiems socialiniems junginiams taikinti pavyzdį tų draugijų, kurias jie patys savo tarpe steigė savo pramogoms, saugumui arba profesiniams reikalams ginti. Šios draugijos, beveik visuomet judančios ir nepastovios, juo mažiau pareidavo nuo istorinių sąlygų todėl, kad amatininkai patys vedė klajūnų gyvenimą... Amatininkas tepareina tiktai nuo savo darbo; jis yra laisvas, tiek laisvas, kiek artojas yra vergas...; jis eina, nusineš-damas ir savo rankas, kurios jį maitina" (citata iš Rousseau „Con-

trât Social"). Šitokia asmenybė žymiai nesiskiria nuo socialinio atomo arba abstraktinio piliečio...

Tos protestantų sektos, kurios nebuvo įsteigtos, kaip valstybinės tikybos, pasiekė antrą tipą draugijų, pagristų atsitiktiniu valių sutapimu... Jos, kaip kad vienuolių ordenai, stengėsi valstybėje sudaryti savotiškas mažas valstybėles. Pirmos kolonijos Amerikoje buvo įsteigtos kaip tik sutartimis... Šios kolonijos buvo panašios į vienuolynus — ilgą laiką jos iš savo tarpo šalino skirtingos tikybos asmenis...

„Įvairios pelno draugijos, akcinės draugijos, sudaro trečiąjį tipą, kuris veikė ta pačia kryptimi šiai doktrinai įkurti: čia taip pat reiškiasi epizodiškas valių sutapimas, nes kiekvienas narys gali pasitraukti, kada jam patinka, perdavęs savo akciją biržoje...

„Šios praktikos užtenkamai nušviečia teoriją, kurią Locke dėsto savo Civil Governement VII ir VIII skyriuose... Sutarties dalyviai atsižada savo galios vadovautis savo nuožiūra gint savo reikalus, būtent atsižada teisės bausti; draugija, kuri imasi saugumo patarnavimų, negali peržengti ribų to, kas yra darytina gamtinėje padėty pasireiškusioms saugumo spragoms pašalinti; tad valdžia savo funkcijai paskirs tiktai ramybę, saugumą ir aiškią tautos gerovę" (Georges Sorel — „Les Illusions du progrès", 97—100 pusl.). O iš Locke'o ši individualistinė sutarties koncepcija perėjo į Rousseau doktriną, kurioje ji tačiau, kaip matėme, įgijo absoliutistinės spalvos.

63. Demokratija Europoje ir Šiaurės Amerikoje.

Demokratinė ir monarchinė suvereniteto konstrukcija negalėjo likti konstrukcijomis tiktai mokyklinėmis (akademinėmis). Demokratinės konstrukcijos šalininkai puolė monarchinę konstrukciją, tikėdamiesi ją sugriauti ir jos vietoje nustatyti savąja. Kompromisas tarp jųjų tuo laiku dar buvo neįmanomas, nes viena kitą nušalindavo ir neigė kitos teigimą. Šios kovos pirmoji ryški drama — tai ir buvo Didžioji Prancūzų Revoliucija XVIII amžiaus pabaigoje. Kiek anksčiau demokratinis suverenitetas valstybės valdžioje tapo įgyvendintas Šiaurės Amerikoje, tačiau tenai jo laimėjimas nebuvo šios kovos lydimas, nes baltųjų kolonistų visuomenėje monarchinio judėjimo ir monarchijos formų nebuvo. Kolonistams per sukilimą nusikračius Anglijos metropolijos viešpatavimu — savo įsteigtose valstybėse ir jųjų federacijose jie iš karto nustatė demokratinę santvarką, kuriai tarp kitko be teorinių koncepcijų sunaudojo ir valdžios, savo tradicines tvarkymosi formas, kuriomis jie ir iki tol gyveno. Tad ir visa demokratijos proble-

ma bei konstitucinė evoliucija Amerikoje ėjo kitokiais keliais, negu Europoje, kur ji buvo veikiama šių dviejų — demokratinės ir monarchinės — suvereniteto konstrukcijų kovos padarinių.

64. Aristokratinė elito demokratija; antikinė senovė (Graikija), Lenkų—Lietuvių Respublika.

Žinoma, kaip mes jau turėjome progos nurodyti, demokratinės idėjos valstybės santvarkoje nebuvo naujos, taip pat nebuvo naujas tasai tautos suvereniteto principas, kuris valdžios šaknį mato tautoje arba bendruomenėje. Šį principą mes konstatuojame ir daugelio viduramžių publicistų doktrinose, ir tam tikrose Bažnyčios mokslo srovėse, ir Reformacijos judėjime, protestantų sektose, monarchomachų doktrinoje, valdžios įsteigimo sutarties teorijoje ... Tačiau tos individualistinės stilizacijos, kuri pasireiškė prademokratiniame judėjime ir jį inspiravusioje XVII ir XVIII amžiaus filosofijoje ir kuri paveikė moderninę demokratiją anosios senesnės šio principo konstrukcijos, gali tiktai išskyrus tam tikrų protestantų sektų ideologiją, — neturėjo.

O kiek tatai liečia ne tiek demokratinį suvereniteto principą, kiek konstitucinę valdžios santvarką — demokratiją buvo praktikuojama ir garsi antikinėje senovėje — ypač Graikuose, iš dalies Romoje. Tačiau antikinė Graikų demokratija buvo labai skirtinga nuo moderninės demokratijos; ji neturėjo nieko bendro su tuo pamatiniu, iš individualistinės ideologijos kilusiu, moderninės demokratijos principu, kuris nustato absoliutinę kiekvieno žmogaus, kaip tokio, moralinę vertę ir tuo pačiu individų lygybę. Šis principas be abejo yra vienas vertingiausiųjų moderninėje demokratijoje, bet drauge jisai demokratijai suteikia organizacinę valdžios formą, pagristą skaičiumi.

Štai kaip antikinę demokratiją piešia Joseph - Barthélemy ir Paul Duez („Traité élémentaire de Droit Constitutionnel", 54 ir 55 pusl.):

„Antikinių Graikų respublikų, kaip Sparta ir Atenai, organizacijos pamatuose buvo demokratija. Graikų despotas — tai įstatymas; o įstatymas — tai „bendroji išmintis", piliečių visumos valios reiškinys. Karališkos ir respublikiškos gadynės Romoje, kai reiškėsi žymus komicijų vaidmuo, taip pat buvo žinoma demokratija, kurią vėliau savo naudai absorbavo valdovai.

„Tačiau šios demokratijos buvo visiškai ypatingos: jos yra artimesnės aristokratijai, negu kad tikrajai demokratijai. Iš tikrųjų — tiktai elitas, susidedąs iš piliečių, dalyvauja respublikos („cité") politiniame gyvenime. Vergų minia, priskirta ūkiškajai veiklai, taip pat masė laisvųjų žmonių, kuriems nesuteikta status civitatis, — tai nėra piliečiai. Ne skaičius valdo; jei politinė galia priklauso piliečių visumai, tai vis dėlto

piliečių kolektyvas tesudaro respublikoje tiktai mažumą, tiktai elitą. Tariamas antikines demokratijas dominuoja garsi idėja: paucis vivit humanum gens; žmonija gyvena elitui. Šitaip Atėnuose buvo vos 20.000 piliečių prieš 200.000 vergų, kurie atlikdavo visus būtinus medžiaginio gyvenimo darbus ir tuo savo ponams leido daugiau laiko pavesti viešiesiems reikalams".

Tikros ir radikalinės elito ribose demokratijos pavyzdį mes randame ir buv. Lenkų-Lietuvių Respublikoje.

Tai buvo gal net klasikinis tokios demokratijos pavyzdys. Bajorų luome demokratija buvo visiška ir griežta. Bet tai buvo tiktai bajorų — iš anksto nustatyto elito — demokratija. Už šio elito ribų tebuvo tiktai valdomoji masė, politiškai pasyvi, neturinti jokių politinių teisių. Piliečiais („obywatele") tebuvo tiktai „bene nati et possessionati".

65. Bendrosios valios ir reprezentacinė tautos suvereniteto koncepcija.

Kaip legistų teorija, plėčiama ir racionalizuojama absoliutinės monarchijos šalininkų ir pačių valdovų, vedė į valdovo despotizmą, lygiai taip pat bendrosios valios teorija, glūdinti prademokratiniame judėjime, turėjo vesti į daugumos despotišką absoliutizmą. Pirminė tiek monarchinė, tiek prademokratinė (bendrosios valios) suvereniteto teisės koncepcija šios teisės tiesioginiu subjektu laiko: pirmoji — patį valdovą, suvereną, antroji — suverenąą-tautą, kurią sudaro visi esami piliečiai, veikią ar besireiškią per jųjų daugumą — bendrosios valios ekspertą. Bendrojoje valioje faktiška suverenė yra visų piliečių dauguma (tačiau anoniminė, susidedanti ne iš tam tikrų asmenų, bet iš didžiausiojo bet kurių asmenų skaičiaus). Pradžioje ši teisė reiškia betarpišką asmeninę atitinkamų subjektų galią ir todėl sutampa ir sutapti turi su t. vad. tiesioginiu valdymu (absoliutinė monarchija, tiesioginė demokratija). Jeigu yra konkretus suverenas, tai savaime jisai ir turi valdyti ir niekas jo pavaduoti ir jo nušalinti negali. Individinės ir poniškos suvereniteto teisės koncepcijos išvados valdžios organizacijoje taip pat yra individinės ir poniškos.

Žingsnis pirmyn ir tobulyn despotizmo daigui pašalinti demokratinėje valdžios konstrukcijoje tapo padarytas nustačius demokratinę reprezentacinę tautos suvereniteto teisės koncepciją. Tai buvo pirmas ryškus suvereniteto konstrukcijos socializavimo reiškinys demokratijoje. Individualizmas čia dar nėra visuomeniškumo nugalėtas, nes diferenciuotos visuome-

nės sąvoka dar yra neigiama, bet jau asmeniškas suvereniteto teisės momentas pašalinamas kolektyvo naudai (ir būtent sui generis kosmiško kolektyvo, nesutampančio su individų mase).

Demokratinės reprezentacinės tautos suvereniteto teisės koncepcijos įsigalėjimą be abejo paveikę tie liberalinės srovės daigai, kurie glūdėjo prademokratiniame judėjime, kilę iš Locke'o-Montesquieu minties ir kurių idėja labiau atitiko jaunosios buržuazijos siekimus.

Tai buvo aprėžtos, sociališkai disciplinuotos valdžios idėja, ieškanti kompromiso ir teisinės struktūros, pajėgiančios sudrausti gaivališką suvereniteto absoliutą.

66. Tauta — krašto žmonių upė; tęstinė tauta, abstrahuota nuo individų.

Reprezentacinė tautos suvereniteto koncepcija šį tikslą pasiekia dirbtinėmis sąvokomis. Nereformuodama tautos suvereniteto teisės ji reformuoja šios teisės subjektą, tautą, tokiu būdu, kad suverenas tampa neveiklus, jisai nėra konkretus. Tauta — tai nebe fizinių esamų žmonių visuma ir ne jų bendroji valia, sutampanti su individų daugumos valia. Tai — tam tikros teritorijos žmonių upė, kuri eina per amžius ir per besikeičiančias gyvųjų žmonių kartas lygiai taip pat, kaip pavyzdžiui Nemunas nesutampa su tuo konkrečiu vandeniu, kuris šiuo laiku, šiandien, vakar, užvakar, ryt, poryt, sudarė ar sudarys Nemuno srovę. Vanduo, kuris Nemune buvo vakar, prieš metus, prieš šimtą metų — jau nutekėjo, jo Nemune nebėra, tačiau Nemunas buvo, yra ir bus. Mes šiandien ir kasdien galime regėti tą patį Nemuną, kurį regėjo Napoleonas, mes galime Nemune kasdien maudytis, mes galime kasdien naudotis Nemunu, bet mes neregime to paties vandens, kurį regėjo Napoleonas, ir maudomės ne tame vandeny, kuriame maudėmės vakar ir užvakar, ir naudojamės ne tuo pačiu vandeniu, kuriuo naudojomės pereitais metais. Ir jeigu mes panorėtume visą Nemune ar kuriame jo sektory esamą vandenį izoliuoti, sulaikyti ir išsemti, jei mes jį iš Nemuno perkeltume į kurį rezervuarą, tai tame rezervuare mes turėtume vandenį, Nemuno vandenį, bet vis dėlto ne Nemuną. Tai nebebūtų Nemunas. Ir lygiai taip pat, kaip upė abstrahuojama nuo jos konkretaus vandens, nors antrą vertus be vandens ji nebūtų buvusi upė,

taip ir tam tikros šalies tauta gali būti abstrahuojama nuo ją sudarančių konkrečių žmonių, ji gali būti, jei galima šiaip išsitarti, terorizuojama, paverčiama ar laikoma tam tikros teritorijos ar šalies liaudimi (liaudija, krašto liaudija, krašto žmonija, — kaip kad tam tikros srities gyvunija — fauna, arba augalija — flora).

Šia prasme tauta abstrahuojama nuo asmenų, individų, ji nuvaloma nuo konkrečios asmenybės ir sudaro tiktai tam tikrąjį sociališkai-gamtinį reiškinį.

Šitokia tad „tauta" ar teritorinė tam tikro krašto „liaudija" (žmonija), — tęsiamo žmonių gyvenimo ar buvimo teritorijoje reiškinys — pakeitė prademokratinę gyvų valingų žmonių kolektyvo tautą, mechaninės konkrečių individų visumos tautą. Tai yra toji naujos, klasikinės, demokratinės koncepcijos tauta, kurią aš vadinu „tęstine tauta" (plg. mano rašinio „Valstybė" I tomo 114—116 ir kiti pusl.). Ji nesutampa su jokiais atskirais individais, bet integruoja juos visus per visas jų kartas. Nesudarydama jokios realios asmenybės biologine prasme, ji ir jokios realios „savo" valios neturi; bet ji ir nepareina nuo jokios joje integruotų individų valios ir nėra reikalinga individų sutarties.

67. Tauta, kaip personifikuotas socialinis reiškinys.

Demokratinė doktrina (klasikinė) dar palaiko tautos personifikavimą, pavesdama jai suvereniteto teisę, kitaip sakant — laikydama ją teisės subjektu. Tačiau ši personifikacija čia jau yra grynai dirbtinė, konvencioninė, lygiai tokia pati, kaip kad lėlių, daiktų, sąvokų ir reiškinių personifikavimas įvairiose teisinėse konstrukcijose konvencioninės teisinės apyvartos tikslams. Iš esmės šitokioje reformuotoje abstraktinėje „tautos" koncepcijoje glūdi ne tiktai individualistinės demokratinės, bet ir visuomeninės sociokratinės konstrukcijos galimumas, nes čia jau individas yra nugalėtas, jisai nebesudaro suvereninės visų socialinių konstrukcijų premisos ir konstrukcija atsipalaiduoja nuo suvereninių individų sutarties. Žmonijos (kad ir teritoriškai aprėžtos) socialiniame reiškiny gali glūdėti ir individai ir įvairūs jųjų socialiniai konglomeratai — socialiniai junginiai, grupės, korporacijos. Žmonijos reiškiny, kaip

socialinėje aplinkumoje, vyksta socialinės integracijos ir diferenciacijos procesai, iš kurių gali būti išvedami ir teisiniai konstatavimai nereikalaujant jiems pateisinimo suvereninių individų valioje (sutarty).

Tokia „tauta" nėra būtinai vienlypė kiekybinė, vien tiktai individų skaičiumi nustatoma; ji gali būti suvokiama ir kaip organizuota sudėtinga socialinių funkcioninių junginių visuomenė.

68. Individualistinis momentas perkeltas iš suvereniteto į reprezentaciją. Gyvoji tautos karta.

Suvereniteto teisės perkėlimas iš tautos, individų visumos jųjų sutartimi, į tautą — socialinį reiškinį — į tęstinę teritorinę tautą, iš karto neracionalizuotas taip, kaip mes jį čia racionalizuojame, pasireiškė jau XVIII amžiaus pabaigoje, ypač Didžiojoje Prancūzų Revoliucijoje. Individualistinė demokratijos pakraipa, paveldėta iš prademokratinio judėjimo, iš karto, žinoma, nepranyko ir netapo pakeista visuomenine ar korporacine. Tačiau iš suverenų, sudarančių tautos premisą ir jos suvereniteto teisės steigėjus, jie čia jau tapo tautos-premisos reiškėjais, jos suvereniteto teisės nė subjektais, bet reprezentantais, už ją veikiančiais ne savo įgimtomis, bet jos teisėmis.

Perkėlus suvereniteto teisę į tęstinę tautą — pats suverenas tapo neveiklus, galįs „veikti" tiktai per reprezentantus. Reprezentaciniai tautos suvereniteto reiškėjai nesą patys ponai, tiktai tikrojo, neveiklaus pono, — tautos, — veikėjai. Jųjų veikimas esąs tarnybinis. Pačioje reprezentacijos, kaip atstovavimo formos, sąvokoje glūdi tarnybinis reprezentanto veikimo pobūdis. Reprezentantas veikia ne sau, bet tam, kurį jis reprezentuoja. Individualistinis kiekybinis (individų masinio skaičiaus, daugumos) principas iš prademokratinio judėjimo perėjo ir į reformuotą reprezentacinę demokratiją, bet čia jisai pasireiškia ne pačiame suverene, tiktai jo reprezentacinėje atstovybėje.

Reprezentacinė suvereniteto koncepcija suvereniteto teisei vykdyti yra reikalinga, žinoma, žmonių.

Jei esamieji žmonės vieni nesudaro tautos lygiai taip pat, kaip kad esamas Nemuno srovėje vanduo nesudaro Nemuno,

tai antrą vertus ir Nemunas nebūtų buvęs tuo, kas jis yra, jei jojo vagoje nebūtų buvę vandens srovės, kuri be konkretaus vandens iš viso yra neįmanoma. Ir jeigu kurioje šaly nebūtų buvę žmonių, tai nebūtų buvę ir tos šalies tautos, o jeigu šaly žmonės būtų išmirę, tai ir tos šalies tauta būtų išnykusi. Nesutapdama su esamais žmonėmis, abstrahuota nuo jų, ji be jų reikštis negali ir pati yra neįmanoma. Tad gyvoji tautos karta — esamieji konkretūs žmonės, kaip kad esamas konkretus vanduo Nemuno srovėje, — yra būtina, natūrali tautos reiškėja.

69. Gyvoji karta, kaip gaivališka suvereno (tautos) reiškėja; jos individualistinė koncepcija, pasiskolinta iš prademokratinės tradicijos.

Tad šitokia suvereninė tęstinė tauta, kaip nuolatinė bendruomenė, kurioje glūdi visų socialinių fenomenų ir kūrinių šaknis, tad ir valstybės užuomazga ir socialinės teritorinės galios — valstybės centro valdžios — titulas, — tegali reikštis per savo gyvąsias kartas, kurios istorijos eigoje nuolat savo sąstatą keičia individams gimstant ir išgyvenus savo amžių mirštant. Pagaliau ir ši gyvoji tautos karta taip pat yra nuolatinė, nes ji savo individų sąstate niekuomet neišmiršta iš karto ir nėra iš karto naujos kartos pakeičiama; tiktai individai keičiasi, o kadangi jie gyvosios kartos sąstatą sudaro, tai tasai sąstatas nuolat atsinaujina, kinta ir per tam tikrus laikotarpius sudaro visiškai naują gyvosios kartos biologinį turinį.

Gyvoji tautos karta šioje koncepcijoje yra natūrali ir gaivališka suvereno (tautos) reiškėja ir reprezentantė. Klasikinė demokratija, atmetusi suvereninio individo ir tuo pačiu visuomenės sutarties sąvoką ir įkūrusi suvereninės tęstinės tautos bei reprezentacinės gyvosios kartos funkcijos sąvoką, vis dėlto individualistiniu prademokratinio mokslo principu nusikratyti nepajėgė. Šios koncepcijos tautoje glūdi lygiai taip pat visi individai ir jų gyvosios kartos, lygiai visi socialiniai bendravimo fenomenai, visa organizuota visuomenė.

Šių išvadų visuomenės atžvilgiu klasikinė demokratija nepadarė. Ji liko ištikima individualistiniam prademokratinės tradicijos principui. Tautos premisos išvadose ir padariniuose ji nepastebėjo ir pastebėti nepanorėjo nieko kito, kaip tiktai gyvąją kartą — visų gyvų individų vienalypę masę, tą pačią,

kurią pažinojo ir prademokratinis mokslas. Tiktai prademokratinis mokslas tą gyvų individų visumą laikė pačia tauta, klasikinė gi demokratija ją laiko tautos reprezentante.

70. Dirbtinis asocialinis individas ir gamtinis socialinis žmogus.

Prof. Augustino Janulaičio į lietuvių kalbą išverstame vertingame žymaus sociologo Liudviko Gumplowicz'iaus veikale „Sociologijos Pagrindai" (Lietuvos Universiteto Teisių Fakulteto leidinys, Kaunas, „Spindulio" B-vės spaustuvė, 1929 m.) Gumplowicz (41 pusl.) cituoja šią ištrauką iš vokiečių etnografo Bastian'o rašinio „Vorgeschichte der Ethnologie" 83 puslapio:

„Atskiras žmogus — tai kažin kas nesamo, geriausiu atveju tai — idiotas; tiktai draugijoje, dėl kalbos gimsta mintis ir pasireiškia žmogaus prigimtis. Vadinasi, pirmykščiu tikrojoj psichologijoj yra visuomenės mintis, ir tiktai iš jos tolesnės analizės keliu galima išversti individo mintį". Ir nuo savęs Gumplowicz priduria: „Tai aukso žodžiai, kuriuos mes imame sociologijos devizu".

Tame kaip tik ir glūdi pamatinis, taip sakant — šakninis, individualistinės ir visuomeninės koncepcijos skirtumas. Individualistui — individas yra absoliutas ir pradas, visuomenė gi — išvestinis reiškinys; visuomenininkui — pradinis absoliutas yra draugija, bendruomenė, visuomenė, individas gi — išvestinis reiškinys, socialinis žmogus, numatęs pirminę visuomenę, kurioje jis gimsta ir bręsta ir už kurios ribų arba iš viso individo, asocialinio žmogaus, nėra, arba, jeigu jis vis dėlto už šių ribų atsiranda, tai tiktai patologinėje („idioto") formoje. Gamtinis žmogus, realus ir natūralus, tai kaip tik esąs išvestinis socialinis žmogus, bet ne pradinis asocialinis patologinis „idiotas".

Klasikinė reprezentacinė demokratinė koncepcija, operuojanti tęstinės tautos ir reprezentacinės gyvosios kartos sąvokomis, kad ir nenusikratė dar individualistiniais gyvosios kartos konstrukcijos elementais, vis dėlto jau stovi ant šių dviejų — individualistinės ir visuomeninės — koncepcijų slenksčio.

71. Teisinė tauta ir jos ryšis su gyvąja tautos karta.

Greta šito gaivališko pirminio ir natūralaus tęstinės suvereninės tautos reprezentanto — gyvosios tautos kartos, kuri sutampa su gyvų atitinkamos teritorijos žmonių-individų visuma, — klasikinė demokratija numato dar kitą — teisinį jos reprezentantą, tą, kuris ne gaivališkai, bet teisiškai, tam tikromis formomis, už suverenę veikia. Sekdami Esmein'ą,

mes jį vadiname teisine tauta. Tai yra išvestinis, antrinis suvereninis tautos reprezentantas. Aišku, kad teisinės tautos sąstatas tegali būti paimtas tiktai iš gyvosios kartos. Teisinės tautos konstrukcija taip pat yra individualistinė, kiekybiškai masinė. Sprendžianti ir čia teisinės tautos individų anoniminė dauguma — didžiausias sutampančių valių skaičius teisinėje tautoje.

Kitaip sakant — teisinė tauta yra toji gyvosios tęstinės tautos kartos dalis, kurios narių ar dalyvių valiai pasireikšti ir jos daugumos valiai konstatuoti yra užfiksuotos tam tikros formos ir metodai. Vadinasi — teisinės tautos individų daugumos valia, atitinkama tvarka pasireiškusi ir konstatuota, yra tolygi suvereninė tautos valiai, ji ją reiškia, reprezentuoja; teisiškai tai ir yra suvereninė tautos valia. Tačiau, žinoma, su viena sąlyga: kad pirminė gaivališka tęstinės tautos reiškėja — gyvoji karta — ją akceptuotų, vadinasi — jai nepasipriešintų. Kaip ji tai akceptuoja — tai nesvarbu: kadangi gyvoji karta yra gamtinė ir gaivalinė, ne dirbtinė ir neorganizuota, tai ji ir jokių formų savo akcijai neturi ir nėra jų reikalinga; jeigu ji nepasipriešino arba pasipriešinti nepajėgė, tai to ir užtenka. Jos pritarimas nėra reikalingas konstatavimo. Jis yra preziumuojamas neįvykus arba net nelaimėjus gaivališkam pasipriešinimui. Lygiai ir jos pasipriešinimas yra gaivališkai laisvas; kaip ji pasipriešino — kuriomis joje glūdinčiomis socialinėmis jėgomis ji nugriovė teisinės tautos nuveiktąjį darbą arba pareikštąją valią — tai vistiek; užtenka, kad nugriovė. Bet jei nenugriovė — taip pat užtenka; ar nugriauti teisinės iš viso nenorėjo ir savo masiniu nusistatymu tikrai pritarė teisinės tautos daugumos aktui, ar nugriauti norėjo, bruzdėjo, bet tasai jos bruzdėjimas tapo numalšintas ir masinis pasipriešinimas neįvyko dėl kurių pašalinių veiksnių įsikišimo — tai vistiek.

72. Individualistinio principo teisinis sudraudimas reprezentacinėje demokratijoje.

Reformuota arba klasikinė reprezentacinė demokratija individualistinio kiekybinio masinės valdžios principo iš esmės nereformavo. Jos gyvoji karta ir teisinė tauta yra principiš-

kai sukonstruota taip pat, kaip prademokratinė Bendrosios Valios tauta; tai yra individų visuma, veikianti kiekybiniu savo daugumos svoriu. Bet kai prademokratine koncepcija tai ir yra pats suverenas, veikiąs savo teisės titulu (įgimtas individo suverenumas ir suverenų sutartis), čia dabar tai yra tiktai suvereno reiškėjas, veikiąs reprezentaciniu titulu.

Savaime reprezentacinis titulas į šį veikimą ir galią įneša tarnybinį momentą, disciplinuoja ir socializuoja viešosios galios reiškimąsi bent sąvokų srity ir tuo pačiu įveda valdžios fenomeną į tam tikrą teisinę konstrukciją, kuri despotizmo daigą paraližuoja. Tačiau individualistinėje valdžios schemoj reprezentacinio viešosios galios konstrukcijos metodo padariniai reiškiasi ne tiktai tuo, kad masinio veikimo suvereniškai-poniška titulą pakeičia tarnybiškai-reprezentaciniu, bet dar tuo, kad leidžia nustatyti dar bent dvi svarbias pataisas į demokratinę valdžios organizaciją, sekančią iš prademokratinės Bendrosios Valios teorijos.

73. Funkcionališkai-reprezentacinis teisinės tautos pobūdis paveikia jos personalinę konstrukciją.

Pirma šių pataisų liečia teisinės tautos sąstatą. Prademokratiniu mokslu tauta visuomet ir būtinai apima visus esamus žmones (piliečius). Niekas negali būti iš jos išskirtas, nes tuo būtų užgautas įgimtas žmogaus suverenitetas, kuris glūdi tautos suvereniteto pamate. Išskirti tegali būti tik kūdikiai ir psichiškai nesubrendę ar psichiškai nesveiki asmenys, kuriuos iš valingo bendro veikimo išskiria pati gamta. Iš tikrųjų ir jie nėra iš tautos išskiriami, tiktai dėl savo trūkumų nepajėgia jos veikime dalyvauti. Reprezentacinėje demokratijoje iš gyvosios kartos, kuri yra gamtiškai-gaivališka, taip pat niekas, kuris šiuo laiku yra gyvas, negali būti išskirtas; tačiau teisinė tauta gali apimti ir nevisus; reprezentavimas — tai funkcija, o funkcijai ne visi gali lygiai tikti; funkcijai gali būti parinkti tinkamesni ir tatai savaime neužgauna individų teisės; jei dalyvavimas viešoje galioje nėra žmogaus suvereniteto teisės reiškinys, tai nedalyvavimas negali užgauti nesamos teisės. Vadinasi — funkcionališkai reprezentacinė teisinės tautos galia lei-

džia sukonstruoti aprėžtą teisinę tautą, kuri nesutaptų su piliečių visuma ir sudarytų gyvosios kartos elitą. Tai yra vienas eventualus konstrukcinis reformuotos reprezentacinės demokratijos padarinys. Šis padarinys iš karto ir pasireiškė — būtent Didžiojoje Prancūzų Revoliucijoje (šiuo atžvilgiu įdomiausia buvo pirmoji Didžiosios Revoliucijos konstitucija — 1791 m. konstitucija, kurioje atsispindi visas reformuotos ir klasikine tapusios reprezentacinės demokratijos mokslas), tačiau jisai nenustojo ir vėliau XIX amžiuje tapo atmestas (čia tuo tarpu ginčo, kilusio demokratijoje dėl šio padarinio, mes nežiūrėsime; mes jį rasime kitoje vietoje).

74. Reprezentacinis principas atpalaiduoja išvestinius atstovus nuo pirminių.

Antroji šių pataisų liečia reprezentacinio valdymo tolimesnį plėtimą. Prademokratinėje Bendrosios Valios koncepcijoje piliečių visuma, sudarydama patį suverenų, tuo pačiu pati ir valdyti turi (savo daugumos valios aktais). Ji tai gali daryti arba betarpiškai arba per jos priklausančius agentus. Nes kas gi galėtų patį suverenų pakeisti ir jį pavaduoti, kuriuo titulu būtų galima suverenui uždrausti pačiam veikti, jis nuo tiesioginio veikimo pašalinti. Suvereno esminis poniškumas neleidžia logingai sukonstruoti jokio kito valdymo, kaip tiktai tiesioginis. Todėl prademokratinėje koncepcijoje, ypač Bendrosios Valios srovėje, savaime glūdi tiesioginė demokratija.

Tačiau visiškai kitaip tatai atrodo, kai veiklaus suvereno nėra. Jeigu nė gyvoji karta, nė teisinė tauta nėra pats suverenas, o tiktai suvereno reprezentantas, turįs jį aptarnauti, tai nėra būtina, kad visi darbai jo paties būtų padaryti.

Reprezentacinė šių pirminių reprezentantų funkcija gali būti aprėžta, gali pavyzdžiui pasireikšti tiktai tolimesnių išvestinių reprezentantų tautos vardu paskyrimu, perkeliant reprezentacinį veiklaus valdymo darbą į anuosius išvestinius reprezentantus. Galima nustatyti visa eilė arba grandinė reprezentantų, kurių kiekviena tolimesnė eilė bus išvedama iš ankstyvesnės tam tikrais reprezentaciniais paskyrimo aktais.

Perkeliant tautos reprezentavimą konkrečiame valdymo darbe iš vienų reprezentantų į kitus, iš pirminių į išvestinius,

neužgaunama jokios pirminių valdymo teisės, nes jie iš viso šios teisės, kaip savo teisės, ir neturėjo. Paties pono pavaduoti negalima, arba jeigu galima, tai tiktai tiek ir tol, kiek ir kol jisai pats su tuo sutinka. Bet kiekvienu momentu jisai gali pasakyti: „Gana, dabar aš pats imsiu veikti". Ir jeigu jisai yra ponas, tai prieš šį jo poniškumo pasireiškimą nėra jokios teisinės priemonės paveikti. Galima šis poniškumas nepripažinti. Bet pripažinus — nėra logingo būdo priešintis, nes tai būtų jo neigimas. Drauge gi ir pripažinti ir neigti — neįmanoma. Visai kas kita, kai veikia ne suverenas, bet jo reprezentantas.

Pirminio reprezentanto paskirtas antrinis ir išvestinis reprezentantas teisiškai atstovaus ne tiek jį paskyrusiam, kiek pačiam suverenui. Kitaip sakant — reprezentacinėje demokratijoje pirminiai reprezentantai rinkimų aktu paskiria ne savo, bet tautos atstovus, jie rinkimais tautos vardu išrenka atstovus tautai. Todėl nėra būtina, kad išrinktieji savo veikime, sudarančiame tautos tarnybą, būtų varžomi juos išrinkusių. Antrinė tautos atstovybė, būdama sykį išrinkta, šioje koncepcijoje teisiškai atsipalaiduoja nuo rinkikų, o kadangi pati tęstinė suvereninė tauta veikti negali, tai atstovai bus ne jos arba rinkikų agentais, veikiančiais gaunamais įsakymais, bet jos reprezentantais, veikiančiais jos vardu už ją savo autonominiu nusistatymu, kaip nusimanydami.

Žinoma — galima į tai atsakyti, kad pačiam suverenui esant neveikliam ir jam tegalint reikštis tiktai per pirminius jo reprezentantus teisiškai šie pirminiai reprezentantai yra tolygūs pačiam suverenui, nes ką jie nori ir ką jie daro, tą teisiškai nori daro pats suverenas. Šiuo yra pagrįstas pats „teisinės tautos" terminas.

„Teisinė" tauta yra toji, kurios veikimas teisiškai laikomas suvereninės tautos veikimu. Tačiau tai yra tiktai teisinė konstrukcija ir niekas nesipriešina tam, kad ši teisinio sutapimo konstrukcija būtų perkeliama ir į antrinius, tretinius ir t. t. tautos atstovus.

75. Despotizmo daigų slopinimas ir „socio-demokratijai" dirvos ruošimas reprezentacinėje demokratijoje.

Tad galima reprezentaciją tęsti ir kilnoti iš vienų reprezentantų į kitus, išvedant antrinius iš pirminių, tretinius iš antrinių ir šitaip toliau ir toliau, visas jų eiles logingai filiacijos keliu išvedant iš pirminių, tačiau juos vienus nuo kitų atpalaiduojant ir autonomizuojant, bet drauge vis labiau ir labiau juos teisiškai suvaržant pačiu kiekvienos naujos išvestinės atstovybės įsteigimo aktu. Nes pirminė reprezentacija jokio įsteigimo akto neturi: ji atsiranda savaime, kaip kad savaime vanduo Nemuno srovėje reiškia ir „atstovauja" Nemunui. Tačiau kiekviena išvestinė atstovybė bus jau reikalinga jos įsteigimo akto, padaryto pirminės, ir šis įsteigimo aktas gali ją įsteigti ne būtinai visam kam, bet pavyzdžiui tiktai kuriai tam tikrajai funkcijai, kuriam darbui arba kad ir bendrajam veikimui, bet tiktai tikromis sąlygomis, tam tikroje vagoje.

Tose funkcioninėse arba rezervuotų sąlygų ribose ji gali būti reprezentacinė, vadinasi — galės veikti autonomingai savo laisvu nusistatymu, bet ji bus teisiškai aprėžta įsteigimo aktu. Ir juo toliau ji bus išvestinė, juo labiau ji bus detalizuojama, — juo teisinis jos veikimo pobūdis bus ryškesnis.

Vadinasi — reprezentacijos laipsniavimas, kurio galimumas glūdi šioje koncepcijoje, gali patarnauti teisiniam momentui valdžioje stiprinti ir tuo pačiu šalinti iš valdžios despotizmo daigą.

Toks ir buvo reprezentacinis klasikinės demokratijos siekimas. Jai rūpėjo iš valstybės valdžios nušalinti despotiško absoliutizmo veiksnys, glūdįs subjektyvinės suvereniteto teisės esmėje. Reformuodama Bendrosios Valios teoriją, kuri prademokratiniame judėjime palaikė šios rūšies absoliutizmą, ji turėjo tautos suvereniteto teisę nuvalyti nuo šio absoliutistinio poniško griežtumo ir jį harmonizuoti su liberiniais judėjimo palinkimais. Įkurdama suvereninės tęstinės tautos sąvokos užuomazgą — sąvokų srity ji iš tikrųjų ruošė dirvą visuomeninei demokratijos evoliucijai, kurioje vėliau gimė socio-demokratija („socialinė" demokratija), nors iš karto pati ji dar nuo individualistinės valdžios konstrukcijos neatsisakė; valdžios gi organizacijoje ji šalino absoliutizmą reprezentacinio princi-

po plėtimu ir dirbtinėmis konstrukcijos priemonėmis mėgino stiprinti teisinį valdžios principą.

76. Įdomios G. Gurvičiaus demokratinio suvereniteto konstrukcijos suderinimas su klasikinės reprezentacinės demokratijos premisomis.

Ši reprezentacinės demokratijos ideologinį momentą, kuris joje glūdi, nors klasikinėje demokratijoje jis dar nėra visiškai išsiplėtęs, ir kuris reiškiasi tuo, kad valdžiai suteikiama socialinis pamatas, gražiai pabrėžia ir savo įdomiai demokratinio tautos suvereniteto konstrukcijai sunaudoja G. Gurvitch randa, kad kiekvienas organizuotas socialinis junginys, vadinasi — kiekviena korporacija, turinti tam tikrą savo socialinę aplinkumą, savo atitinkamą neorganizuotą bendruomenę, sui generis simpatišką socialinę grupę, iš kurios ji išauga ir kurios tikslus ji kristalizuoja, racionalizuodama jos funkciją; tačiau korporacija bendruomenės neišsemia ir nepašalina; jos abi lieka, gyvuoja ir veikia ir korporacija visuomet esanti subordinuota savo pamatinei bendruomenei, kurią ji aptarnauja ir reiškia. Ji esanti tiktai racionalizuota bendruomenės funkcija, kuri savo veiklai pati tikslų nekuria, ir teisės nesteigia, tiktai juos iš neorganizuotos bendruomenės ima; pačioje bendruomenėje esanti ir liekanti tikslų ir teisės užuomazga ir taip sakant gamyba, kurios produktai racionalizuojami korporacijos laboratorijoje. Vadinasi — organizuota korporacijos veikla pareinanti nuo pamatinės bendruomenės nustatomų tikslų ir ten besikuriančios teisės. Esą — tame ir glūdi demokratinės tautos arba tiksliau kalbant bendruomenės suvereniteto esmė; Gurvitch'iaus manymu — tai esąs ne kieno nors valios, bet teisės suverenitetas. Esą tatai reiškiasi bet kuriuose socialiniuose junginiuose. Kiekvieno socialinio junginio protoplazma, jo užuomazgą sudaranti tam tikra neorganizuota bendruomenė, — gaivališkas junginio elementas, kuriąs savo teisę; šioje bendruomenėje, šiame gaivale, esant tam tikroms sąlygoms, galįs susikristalizuoti organizuotas korporacinis branduolis, kaip bendruomenės jėgų mazgas ir jos racionalizuota funkcija; tačiau gali to ir nebūti, o tada bendruomenė tegalinti veikti ir reikštis tiktai chaotiškai, be tikslių organų.

Tad socialinių junginių veiklos ir teisės šaknys glūdinčios visuomet bendruomenėje, o ne jų organizuotoje korporacijoje, sudarančioje tiktai antrinę ir išvestinę jų reiškimosi formą, pareinančią nuo pamatinės ir jos valdomą. Socialinių junginių pliuralizmą atitinkąs ir teisės pliuralizmas, tačiau jų reiškimosi forma jų visuose esanti toji pati. Šiuo atžvilgiu valstybiniai socialiniai junginiai nesiskirią nuo kitų. Kiekvienos valstybės pamatą sudaranti neorganizuota „politinė bendruomenė", kuriai yra subordinuotas organizacinis valstybės aparatas su tam tikrais organais ir funkcioninė valdžia. Demokratinį tautos suverenitetą čia ir sudaręs šis „politinės bendruomenės" ir jos teisės primatas; valstybė gi tuo tiktai skiriantisi nuo kitų korporacijų, kad ji disponuojanti absoliutines sankcijas

be rezervų („contrainte inconditionnée"), nes kituose socialiniuose junginiuose jų korporacinės valdžios valdomos sankcijos esančios sąlyginės, pareinančios nuo narių dalyvavimo junginy, šis gi dalyvavimas gali būti jų pačių nutrauktas, kai tuo tarpu dalyvavimas teritoriniame valstybiniame junginy yra objektyviškai-priverstinis, valingai nenutraukiamas, o tuo pačiu neduodąs galimumo išvengti socialinių sankcijų. Tačiau šis sankcijų disponavimo absoliutizmas, besireiškiąs valstybėje, nesudaraąs absoliutinio pačios teisės disponavimo, kurio valstybės valdžia, kaip politinės bendruomenės organas ir reiškėjas, neturi.

Šioje Gurvitch'iaus doktrinoje nesunku pastebėti giminingumas su tam tikromis ir Duguit'o ir Hauriou tezėmis, nors ne visos jų (ypač Duguit'o) tezės yra Gurvitch'iaus priimamos.

Tad Gurvitch neigia valingą teisės kūrybą valstybėje ir nepripažista valdantiesiems valstybėje jokio teisinio absoliutizmo. Valdžios absoliutizmu jisai vadina tokią santvarką, kurioje teisė ir valstybės funkcija yra nustatoma valdančiųjų valia. Jo pažiūromis — šitokia santvarka reiškianti socialinio valstybės pobūdžio iškreipimą, jo išsigimimą, paveiktą individualizmo. Absoliutistinė valstybė esanti individualistinė, pagrista smurtu; sveika socialinė valstybė tegalinti būti tiktai demokratinė, pagrista tautos suverenitetu, vadinasi — teisiniu pamatinės politinės bendruomenės primatu. Kad šis demokratinis jos pobūdis būtų išlaikytas ir nepasiduotų individualizmo principui, subordinuojančiam valstybės funkciją valdančiųjų valiai, reikią, kad valdžios organizacija būtų taip sudaryta, kad valdantieji būtų laikomi nuolatiniame kontakte su pamatine bendruomene ir kad šis kontaktas būtų nuolat atnaujinamas. Kokios bus šio kontakto formos — tatai ne tiek svarbu; tatai ne paties principo, bet politinio meno klausimas; tačiau tiktai šitokiam kontaktui esant ir jam esant gyvam ir veikliam — valstybė būsianti sociališkai sveika ir neišsigimsianti į individualistinį despotizmo ir socialinio smurto, valdančiųjų ponavimo, — baisų aparatą.

Mes čia tuo tarpu šio Gurvitch'iaus doktrinos tiksliau neanalizuosime ir pastabų dėl jos nereikšime. Mes konstatuojame, kad nors klasikinė reprezentacinė demokratija Didžiosios Revoliucijos metu dar nebuvo įsisąmonijusi visų tų socialinių antiindividualistinių palinkimų, kuriuos demokratijoje randa Gurvitch, bet vis dėlto jos paveiktas tautos suvereniteto perkėlimas iš individų valios į tęstinę gaivalinę tautą-bendruomenę ir į masinį gyvosios kartos nusistatymą be abejo pasuka į tą kryptį, kurią nurodo Gurvitch, ir šioje krypty ieško apsaugos prieš despotiją. Tiktai klasikinėje demokratijoje prademokratinio individualizmo liekanos dar yra labai žymios, nuolat konkuruojančios su socialinės minties reiškiniais. Rousseau įtaka įsipynė į visą demokratijos evoliuciją ir nenustojo reiškusi, paversdama bendruomenę individų konglomerantu. Ir ilgas dar praėjo laikas, kol demokratijoje pradėta kratytis atomistinėmis koncepcijomis ir stebėti socialinė diferenciacija. Tai jau yra ne klasikinės demokratijos, bet sociodemokratijos darbas. (Del aukščiau išdės-

tytų Gurvitch'iaus minčių tarp kito ko palygink jo „L'idée de Droit Social", 86—89 pusl.).

Socialinė suvereniteto schema klasikinėje reprezentacinėje demokratijoje yra kaip tik panaši į Gurvitch'iaus nustatomą. Organizuoto veiklaus branduolio šaknys pagal Gurvitch'iaus doktriną glūdinčios neorganizuotoje bendruomenėje, o ne šio branduolio veikėjų — formalinių valdančiųjų — valioje. Tas pats klasikinėje reprezentacinėje demokratijoje: valstybės valdančiųjų galios ir veiklos pamatas — teisinėje tautoje, teisinės tautos — gyvojoje kartoje, tipingoje bendruomenėje, pagaliau pačios gyvosios kartos — tęstinėje tautoje, istoriniame bendruomenės kūriny. Suverenumas iškeliamas iš individų valios, kuri netenka poniškumo, socializuojasi ir tampa tiktai socialinio solidarumo reiškimosi veiksniu.

77. Klasikinės teisinės valdžios konstrukcijos principai reprezentacinėje demokratijoje.

Ant šių reprezentacinių pamatų tapo pastatyta teisinė konstitucinė demokratinės valdžios konstrukcija, kuri tenka laikyti klasikine demokratine, turinčia paraližuoti suvereninę diktatūrą. Šią klasikinę demokratinę valdžios konstrukciją sudaro trys principai: *a.* steigiamosios ir įsteigtosios valdžios klasifikacija, *b.* rašytoji konstitucija ir *c.* įsteigtosios valdžios funkcioninis suskirstymas. Du pirmieji principai demokratijoje yra stipriai įsigalėję ir perėjo į tolesnius demokratinės konstrukcijos kūrinius. Tretysis, iš liberalinės prademokratinio judėjimo srovės paskolintas, ypatingai charakterizuoja kaip tik klasikinį konstrukcijos tipą.

78. Steigiamoji ir įsteigtoji valdžia.

Demokratinis steigiamosios ir įsteigtosios valdžios (galios) mokslas, mūsų paveldėtas iš Didžiosios Prancūzų Revoliucijos, yra kaip tik susijęs su demokratijos reprezentacine reforma. Steigiamoji galia yra toji, kuri nustato pačią valstybę ir jos konstituciją. Ji viena esanti suvereninė, nes ji veikia tada, kada dar nieko nėra ir kada viskas reikia sukurti. Ji yra kūrybinė ir laisvai viską sprendžia taip, kaip nori. Ji esanti visos politinės ir teisinės konstrukcijos — valdžios ir santvarkos — pradžia, šaltinis ir titulas. Tai esąs laisvas gaivalas, kaip jūra ir gamtos jėgos, jokios teisės nevaržomas. Ta-

ir esanti tautos suvereniteto įgimtoji teisė — reprezentaciniu dėsniu vykdoma jos gyvosios kartos, o tam tikra prasme — teisinės tautos. Kai valstybė jau yra įkurta ir jos konstitucija nustatyta, — steigiamoji galia nebeturi ką veikti, nes ji jau yra atlikusi savo kūrybinį darbą. Toli nuolatinė valstybės valdžia, kuri tada ima veikti — yra įsteigtoji, ji nebėra suvereninė, nes ji yra įsteigimo akto aprėžta: ji yra sudaroma ir gali veikti tiktai taip, kaip nustatė įsteigimo aktas.

Steigiamoji suvereninė galia valstybinėje srity yra panaši į Dievo galią: įkūręs per šešias dienas pasaulį ir jam santvarką nustatęs — septintą dieną Dievas ilsisi. Būdamas Dievu — jisai neišnyksta, jis yra amžinas. Savo kūrinį ir jam nustatytą santvarką jis galįs sugriauti, jojo kūrybinėje steigiamojoje galioje glūdi ir ardomoji galia, galinti ir steigti ir ardyti ir reformuoti. Tačiau kol jis nėra savo kūrinio suardęs, jam nebesą kas veikti steigimo srity. Jisai gėrisi savo nuveiktu darbu ir jo vaisiumi ir — ilsisi; veikia gi kūrinys, veikia įkurtos jėgos, kiekviena taip, kaip jai santvarkos paskirta veikti.

Ne visas valstybės darbas, ne visas valdžios veikimas esąs suvereniškai laisvas. Suvereninė esanti tiktai jos steigiamoji galia; steigiamajam aktui įvykus, suverenumui nebėra kur reikštis; nuolatinė funkcioninė valdžia, įsteigtoji, negalinti būti suvereninė, nes tai prieštarauja pačiai jos esmei.

Ši suvereninės steigiamosios ir teisinės funkcioninės įsteigtosios valdžios teorija tegali būti logingai pritaikinta tiktai reprezentacinei valdžios koncepcijai, kur pats suverenas iš viso veikti nepajėgia. Toje koncepcijoje, kuri numato konkretų veiklų suvereną, ten suverenas nuolat ir veikia.

Bet jei suverenas lieka ir funkcioniškai veiklus, tai jojo funkcioninė galia nėra „įsteigta"; jos titulas yra tas pats, suvereninis nereikalingas jokio įsteigimo akto ir nepareinąs nuo jo. Jei suverenas būtų panorėjęs nustatyti savo funkcioniniam veikimui tam tikrą santvarką ir laikytųsi jos, tai šio jojo veikimo aprėžimas būtų pagrįstas ne tam tikru pirminės, steigiamosios, galios imperatyviniu aktu, nes imperium'as numato du skirtingus asmenis — įsakantį ir įsakomąjį — ir imperium'as pačiam sau yra neįmanomas ir prieštarauja pačiai imperium'o sąvokai, bet tai būtų pagrįsta jojo paties valia, va-

dinasi — tatai tegalėtų būti sukonstruota tiktai t. vad. „autoaprėžimu“ („savivaržos“ principu). Tai nebūtų joks teisinis funkcioninės „įsteigtosios“ valdžios sudraudimas, bet paties suverenumo norėjimas (valingas) susivaldymas, kuris trunka tol, kol jisai pats to nori. Demokratinis steigiamosios ir įsteigtosios valdžios mokslas numato kaip tik dvi skirtingos „valdžios“, dvi valdančiųjų eilės, kurių antroji — „įsteigtoji“ — yra išvestinė ir subordinuota pirmajai — „steigiamajai“. Čia įsteigtosios atžvilgiu veikia ne „sofrosynė“ („savivarža“), bet kaip tik teisinis įsakytinis sudraudimas, besireiškiąs imperatyviniu įsteigimo aktu. Tai ir yra logingai galima ten, kur pats suverenas yra eliminuotas, kur funkcioninės valdžios subjektu nėra jis pats. Įsteigtosios valdžios imperatyviškas suvaržymas ir aprėžimas, sudaraąs jos teisinio pobūdžio titulą, steigiamosios suvereninės valdžios teisiškai nesuvaržo ir veikia tol, kol ji „ilsisi“ ir savo nuveiktu darbu gėrisi. Įsteigtąją gi jis tikrai suvaržo teisiškai.

79. Rašytoji konstitucija, kaip tarpininkė tarp steigiamosios ir įsteigtosios valdžios ir suverenumo sandėlis.

Su šia valdžios klasifikacija dviem iš esmės skirtingomis kategorijomis — suverenine steigiamąja ir teisine funkcionine įsteigtąja — yra susijęs antras šios klasikinės domokratinės valdžios konstrukcijos principas — rašytoji konstitucija. Rašytosios konstitucijos teorija buvo paveldėta iš prademokratinės doktrinos, tačiau šio naujo reformuoto demokratinio mokslo tapo žymiai pakeista. Ten ji buvo interpetuojama, kaip individų — suverenų sutarties aktas (kompromiso sutarties liberalinėje koncepcijoje arba Bendrosios valios įsteigimo sutarties absoliutistinėje koncepcijoje).

Čia rašytoji konstitucija tampa imperatyviniu suvereninės steigiamosios galios aktu. Tai esąs aktas, kuriame koncentruojasi suvereninė valia. Rašytoji konstitucija — tai esąs tasai aktas, kuris jungia įsteigtąją funkcioninę galią su steigiamąja, kuris jas suriša. Iš vienos pusės tai esąs steigiamosios galios padarinys, jos valios užfiksavimas, iš kitos — įsteigtosios titulas. Tai ir esąs funkcioninės valdžios įsteigimo ak-

tas. Jis esąs ne konvencinis, bet įsakytinis. Kadangi nėra jokių individų-suverenų, tai ir jųjų sutarties būti negali. Steigiamoji valdžia, būdama savaime suvereninė ir vieninga, su nieku tartis ir susitarti nesanti reikalinga, nes ji pati laisvai nustatanti tautos valią.

Rašytoji konstitucija skirianti įsteigtą valdžią nuo steigiamosios, skirianti ir drauge jas surišanti. Iki rašytosios konstitucijos veikianti steigiamoji valdžia, rašytajai konstitucijai išleidus — iš jos išplaukianti ir imanti veikti įsteigtoji, konstitucijos valdomoji.

Steigiamajai valdžiai nustačius valstybės santvarką ir funkcioninę valdžios organizaciją ir užfiksavus tatai konstitucijos akte — jos vietą užimanti ši konstitucija: dinamiškoji suvereninė steigiamoji galia nebeveikianti, bet suverenumo veiksnys negalįs pranykti, jisai turįs reikštis, ir jisai esąs įsikūnijęs konstitucijoje, jisai tapęs stabilizuotas, kristalizuotas konstitucijoje. Iš dinamiškojo status jisai perėjęs į statiškąjį. Galima būtų pasakyti, kad konstitucijoje suverenumas tapęs magazinuotas. Tai esąs suverenumo sui generis sandelis.

Rašytosios konstitucijos funkcija steigiamosios ir įsteigtosios valdžios doktrinoje gali būti apibūdinta ir šitaip: valstybės valdžia, kaip tam tikra galia ir energija organizuotame teritoriniame junginy, pradžioje, pačiame savo šaltiny, esanti naturalinė — laukinė ir gaivališka, suvereninė; joje yra dar nepaliesta visa jos kūrybinė potencija; pereidama per pirmąjį savo kūrybos aktą, per konstituciją, ji šioje konstitucijoje paliekanti savo gaivališką laukiškumą ir iš jos išplaukianti nuvalyta, sterilizuota valdžia, netekusi tos energiškos potencijos, kuri liko konstitucijoje. Tokiu būdu konstitucija sudarytų lyg valdžios filtrą; kūrybinė energija, kuri pirmajame valdžios reiškimosi etape yra pilna ir visiška valdančiųjų veikime, sudarydama vadinamąją steigiamąją galią, vėliau diferencijuojasi: gaivalinis jos jėgos elementas įsikūnija į kūrinį ir lieka kristalizuotas konstitucijoje, o funkcioninis jos elementas, atskirtas ir nuvalytas nuo suverenumo, kanalizuotas konstitucijos nuostatais, lieka lankstus ir veiklus, bet jau teisinis.

80. Rašytoji konstitucija, kaip teisinis valdžios titulas.

Iš sandely — konstitucijoje — deponuoto suverenumo (tautos valios) įvairūs konstituciniai įsteigtosios valdžios organai tam tikrais konstitucijos nuostatais, lyg kad tam tikrais vamzdžiais ir kranais (kanalais) gauna tiek funkcioninės galios, kiek steigiamoji galia rado reikalinga nustatyti.

Kiekvienas jųjų darbas esąs reikalingas konstitucinio titulo. Tačiau paties konstitucionizuoto, vadinasi — konstitucijoje magazinuoto suverenumo, joks konstitucinis įsteigtos valdžios organas neturi. Net ir pati teisinė tauta, kuri tautos vardu, kaip jos steigiamosios galios reprezentantė, buvo suvereniškai (sub conditione gyvosios kartos pasidavimo) nustačiusi pačią konstitucinę įsteigtąją valdžią, net ji pati, gaudama iš konstitucijos tam tikrą funkciją, paverčiama įsteigtosios valdžios organu, tegalinčiu veikti tiktai konstitucijos numatyta tvarka ir savo konstitucionizuotos galios ribose.

81. Steigiamojo seimo teorija.

Pati rašytoji konstitucija — tai jau esąs teisinis aktas, steigiamosios galios imperatyviškai nustatytas ir reiškiąs kristalizuotą tautos valią. Kaip tokia — ji negali būti gaivališkai sudaryta, ji yra reikalinga tam tikro jos priėmimo akto, vadinasi — tam tikro tautos valios konstatavimo. Ne tiktai gaivališka gyvoji karta, bet ir pati teisinė tauta yra perdaug platus masinis kolektyvas, iš esmės nelankstus, kad jis tiktų preciziniam konstitucijos leidimo darbui. Todėl klasikinėje reprezentacinėje demokratinėje doktrinoje konstitucijai priimti nusistojo Steigiamojo tautos susirinkimo arba Steigiamojo Seimo teorija. Rašytoji konstitucija nustatoma „Steigiamojo Seimo“, šiam tikslui teisinės tautos išrinkto, kuris šiuo atžvilgiu tęsia suvereninę steigiamąją tautos galią.

82. Steigiamosios galios reiškimosi schema.

Tokiu būdu reprezentacinėje koncepcijoje pagaliau gaunama šitokia steigiamosios galios reiškimosi konstitucijai nustatyti schema: *a.* pats suverenas — betarpiškai neveiklus ir

todėl praktiškai nepajėgus — tęstinė tauta, teritorinė „liaudija“ amžinoji atitinkamos teritorijos bendruomenė; *b.* gaivaviška suvereno reprezentantė — gyvoji tautos karta, gyvų individų teritorijoje visuma; praktiškai joje glūdi visas suvereno pajėgumas; *c.* teisinė tauta, sudaranti politinį gyvosios kartos elitą, kurio sąstatas gali būti siauresnis, tam tikromis kvalifikacijomis nustatytas, arba platesnis iki beveik pilno su gyvąja karta sutapimo; teisiškai jinai suvereniškai veikia už tęstinę tautą, tačiau rezervuojant gyvosios kartos nesipriešinimą; *d.* steigiamasis seimas, kilęs iš teisinės tautos, kurio sąstatas yra teisinės tautos išrinktas kaip tik šiam tikslui, vadinasi — steigiamajam aktui nustatyti, konstitucijai išleisti. Į šią schemą dar būtų galima įdėti daugumą, ypatingai teisinės tautos ir steigiamojo seimo atžvilgiu, nes tiek teisinė tauta, tiek steigiamasis seimas veikia per savo narių daugumą, tačiau tatai sudaro ne tiek naują skirtingą išvestinį reprezentantą, nes toji dauguma neturi jokio pastovaus sąstato, yra anoniminė, pasireiškianti ad hoc kiekviename akte, balsavimu — vom Fall zum Fall, — kiek sudaro tam tikrąjį demokratijai charakteringą, kiekybinį kolektyvo veikimo metodą.

83. Įsteigtojo teisinio momento pasireiškimas steigiamojoje galioje.

Tad pasirodo, kad šioje konstrukcijos schemoje steigiamoji galia, kuri iš esmės esanti suvereninė, turi bent tris veikėjus: gyvąją tautos kartą, teisinę tautą ir steigiamąjį seimą. Bet tada kyla klausimas, kaip gi tatai gali būti suderinta su suvereniniu šios galios pobūdžiu. Savaime suprantame, kad trijų veiklių suvereninių galių būti negali, nes arba jos bus kita kitai subordinuotos ir tada tiktai pirmoji bus suvereninė, arba bus anarchija, jei kiekviena ims suvereniškai veikti. Be to, kyla dar antras klausimas: kaip gi su suvereninės steigiamosios galios laikymu gali būti suderintas tas faktas, kad jos laikytojas — pavyzdžiui steigiamasis seimas — iš tikrųjų pats yra įsteigtas, teisiškai tam tikra tvarka išrinktas, vadinasi — paveiktas taip pat tiktai tam tikra tvarka ir tam tikromis formomis pats galįs veikti ir savo jam suteiktą galią vykdyti. Be abejo steigiamojo seimo ir kilmė ir struktūra ir veikimas yra teisiniai, sunormuoti, reglamentuoti, ne suvereniškai laisvi.

Steigiamojo seimo atžvilgiu jo teisinis pobūdis, kuris koliduoja su suvereniniu jo steigiamosios galios pobūdžiu, yra aiškus. Bet iš tikrųjų teisiškai organizuotas, dirbtinis ir normuojamas yra netiktai jisai vienas steigiamosios galios veikėjų tarpe. Ir pati teisinė tauta ir būtent ne tiktai tada, kada konstitucija jau yra nustatyta ir kada teisinė tauta veikia konstitucijos numatyta tvarka ir vykdydama konstitucijos jai pavestą darbą (kompetenciją), bet ir tada, kada dar rašytosios konstitucijos nėra ir dar reikia ji nustatyti, kada ji pavyzdžiui renka steigiamąjį seimą, veikia ne gaivališkai, kaip nusimanydama, bet tam tikra iš anksto ne jos pačios, bet kieno nors, nustatyta tvarka. O pagaliau ne tiktai jos veikimas, bet ir ji pati visuomet yra ir tegali būti tik dirbtinė; ji neatsiranda savaime iš gamtos, kaip biologinis reiškinys ar gaivalas, kaip kad gyvoji karta, kurios sąstatas nėra sociališkai kieno nors paveiktas ir yra nustatomas tiktai biologiniu gimimo ir gyvybės faktu, apimančiu visus tuos žmones teritorijoje, kurie biologiškai yra, vadinasi — kurie jau yra peržengę gimimą ir dar nėra peržengę mirties.

Gyvoji karta yra biologinis gamtos produktas, tačiau teisinė tauta yra sociališkai nustatoma; ji negimsta ir biologiniai reiškiniai mums jos pažinti neleidžia ir neduoda. Gyvojoje kartoje kiekvienas dalyvauja savaime, jisai gimsta gyvosios kartos dalyviu; tai įvyksta be jokios kieno nors intervencijos ir nėra reikalinga jokio tam tikro socialinio akto. Tuo tarpu niekas negimsta teisinės tautos nariu ir jos sąstatas yra reikalingas tam tikro socialinio akto, kuris nustatytų, iš ko susidės teisinė tauta ir kaip jinai veiks, kurie ir kuria tvarka padarytieji jos veiksmai bus laikomi suvereno (tautos) valios aktais. Kad teisinė tauta atsirastų ir kad pavyzdžiui ji išrinktų steigiamąjį seimą arba pati per savo visuotinį susirinkimą arba referendumu priimtų konstituciją, — reikia, kad būtų išleistas koks aktas, kuris nustatys, kurie gyvosios kartos žmonės turės balsuoti, kur, kada ir kuria tvarka bus balsuojama, kuriuo būdu bus konstatuojami balsavimo padariniai ir t. t. Be tam tikro imperatyvinio akto, kurį pavadinsime įstatymu, visa tai yra neįmanoma.

Pati teisinė tauta to nustatyti negali, nes kol tokio įstatymo dar nėra, tol nėra ir jos pačios. Vadinasi — ji pati yra

reikalinga įsteigimo akto, kuris jai suteiktų gyvybę, kuris ją sukurtų. Tačiau toks aktas numato veikėją, kuris turi jį nustatyti. Gaivališkai nustatyti toks aktas negalima. Taip pat ji negali būti gyvosios kartos išrinkta, nes ir rinkimai turi būti kuria nors tvarka atlikti ir vadinasi — numato tam tikrą aktą (įstatymą) apie rinkimus. Vadinasi — šiaip ar taip įsteigimo aktas yra būtinas ir be jo teisinės tautos sukonstruoti nėra galima.

Bet jeigu teisinė tauta, kaip tam tikra dirbtinė (teisinė) konstrukcija, ne savaime yra, bet yra nustatoma, organizuojama (steigiama), numato tam tikrą aktą, iš kurio ji atsiranda, tai kas gi yra to akto veikėjas, o gi... bet kas, bet kuri faktinė jėga, kuri ėmė ir pajėgė iniciatyviškai veikti ir nustatė teisinės tautos sąstatą, jos veikimo būdą ir tvarką. Bet ar tada ne pastaroji, ne ši faktinė jėga, kuri ne kieno neįgaliota motu proprio nustatė pačią teisinę tautą, pajėgiančią veikti už pačią tęstinę tautą ir teisiškai reikšti suvereno valią, — ar ne pati šita faktinė jėga — tasai „bet kas“, kuris atsirado savo valia ir pasivadino „aš“ (ar individas, ar grupė, ar kolektyvas), — ar ne ji pati bus iš tikrųjų suvereninė? ar tokiu būdu teisinės tautos reiškiamos steigiamos galios šaltinis — suverenitetas ar pirminis tautos suvereniteto reprezentavimas — ne glūdi tiesiog iniciatyvinėje energijoje, susijusioje su faktine jėga.

Į šį klausimą reprezentacinė demokratija atsako neigiamai. Ne, iniciatyviškai paveikusi faktinė jėga — „faktinė“ ar „laikinoji“ valdžia (tasai konkretizuotas „bet kas“, kuris iš karto atsiranda ir be kurio intervencijos negalėtų pasireikšti jokia konstrukcija) — nesanti suvereninė, kadangi ji pati niekо galutinai (sprendžiamai) nenustatanti; tatai, kas atrodo esą jos nustatyta, iš tikrųjų jos esą tiktai projektuojama ir pasiūloma; jos nustatytas konstrukcijos projektas įsigalėsiąs ir tapsiąs galutinis, tvirtas, pajėgus tiktai būdamas sankcionuotas suvereniniu reprezentaciniu gyvosios kartos pasidavimu. Jei tautos karta nepasiduos, jei ji „bet kieno“ sumanymo nepriims, tai iš iniciatyvinio veikimo nieko neišeisią ir jokia teisinė konstrukcija neatsirasianti. Vadinasi — teisinė tauta teisiškai kylanti ne iš faktinės galios (valdžios), bet iš gyvosios kartos sankcijos, sutvirtinusios „bet kieno“ (faktinės valdžios) suprojektuotą konstrukciją. Pilnai gaiviškai absoliutinė, taip sa-

kant suvereniškai laukinė, glūdinti bet kurios teisinės konstrukcijos pamatuose, premisinė — esanti tiktai reprezentacinė steigiamoji gyvosios kartos galia. Ji slopinanti bet kurių kitų jėgų reiškimąsi, nes visos kitos jėgos savaime be jos sankcijos nieko nuveikti negalinčios.

Pilnai gaivališka, absoliutinė, nežinanti jokių teisinių sąlygų, ribų ar formų — esanti tiktai gyvosios kartos steigiamoji galia. Jau nuo antrojo laipsnio, pereidama iš gyvosios kartos į teisinę tautą ir tapdama išvestine, steigiamoji galia vysta, netenka savo gaivališkumo ir visiškumo; joje pasireiškia jai iš esmės svetimas dirbtinis teisinis momentas, kuris ją sudraudžia, formalizuoja ir aprėžia; kiekviename tolesniame laipsny, nutoldama nuo savo šaltinio, ji išsigimsta ir teisinis veiksnys joje auga ir tampa ryškesnis; pamažu, tęsiant jos išvestinumą, jai įskiepijama aprėžtas formalinis, vadinasi — teisinis pobūdis; ji kategorizuojama; šiais išvestinumo laipsniais ji, dar neatlikusi savo funkcijos — suverenumo magazinavimo konstitucijoje, — jau pereina iš steigiamosios į įsteigtąją.

Vadinasi — šioje steigiamosios galios reprezentacinio tęsimo konstrukcijoje, kuri ją tempia iš gyvosios kartos per teisinę tautą į steigiamąjį seimą, — konstitucija nėra tikra to žodžio prasme pirminis ir vienintelis funkcionalinės teisinės valdžios įsteigimo aktas, kuriame suverenumas, buvęs iki tol valdžioje visiškas ir nepaliestas, iš karto ir staiga yra magazinuojamas. Iki konstitucijos jau yra keli įsteigimo aktai, kurių kiekvienas kiek iš suverenumo nutraukia, sulaiko ir magazinuoja, kol pagaliau konstitucija šią magazinavimo funkciją baigia ir steigiamosios galios likučius iš veikliosios valdžios iščiulpia.

84. Konvencionalinė teisinės tautos ir mandatinio steigiamojo seimo steigiamoji galia.

Tiek pati teisinė tauta, tiek josios steigiamoji galia jau yra organizuota ir turi savo įsteigimo titulą. Dar labiau organizuota, teisiškai kategoringa, kitaip sakant — ryškiau įsteigta yra steigiamojo seimo galia. Steigiamasis seimas bet kaip veikti negali ir negali būti bet kaip sudarytas. Neišvengiamas yra teisinis aktas — tam tikras įstatymas, kuris jį įsteigia, ku-

ris nustato, kaip ir kada jisai bus renkamas, kur ir kada jisai turės susirinkti, kaip jisai posėdžiaus, kuriuo būdu jisai veiks. Jojo įsteigimas yra dvejopas: įstatymu ir rinkimais.

Teisinės tautos, kuri pati tiek savo sąstatu, tiek savo veikimo būdu yra ne gaivališka (spontaniška), bet įsteigta (organizuota), — teisinės tautos, sakau, steigiamoji galia, kuri klasikinėje demokratinėje valdžios teorijoje reiškiasi steigiamojo seimo išrinkimu ir jam pavedimu konstituciją, vadinasi — valdžios santvarką, nustatyti, — iš esmės yra steigiama tiktai sąlyginiai, būtent tiktai tiek, kiek gyvoji karta jos darbo nesugriaus. Gyvosios kartos „suvereninis pasidavimas" esąs būtinas tiek teisinei tautai įsikurti, tiek jos darbams įsigalėti. Su šia sąlyga teisinės tautos galia yra steigiamoji. Steigiamasis seimas taip pat dalyvauja steigiamojoje galioje, kuri jam teisinės tautos esanti deleguota konstitucijai nustatyti. Jam steigiamoji galia esanti teisiškai deleguota kaip tik šiam tikslui atsiekti. Vadinasi — ji jau tapo funkcioninė, tam tikru tikslu aprėžta, sui generis mandatinė — tarnybinė. Steigiamasis momentas jojo galioje reiškiasi tiktai tuo, kad in merito jisai esąs laisvas nustatyti bet kurią konstitucinę santvarką. Tačiau ją nustatyti jisai jau turi. Tiktai jis nėra teisiškai verčiamas nustatyti būtent tokią, o ne kitokią santvarką ir šia tiktai prasme jojo galia dar tebėra steigiamoji.

85. Steigiamojo seimo teorija tesudaro steigiamosios galios tiktai konstrukcinį variantą.

Klasikinėje demokratinėje valdžios konstrukcijoje steigiamojo seimo teorija nėra tiek esminė, kiek esminė yra gyvosios kartos ir teisinės tautos teorija. Steigiamasis seimas sudaro tiktai fakultatyvinį konstrukcijos elementą — fakultatyvinį žiedą reprezentacinėje grandinėje, nes konstituciją nustatyti arba nustatytąją teisiškai keisti teisinė tauta galinti arba pati betarpiškai (piliečių visuotinis susirinkimas, referendumas) arba per ad hoc išrinktąjį steigiamąjį seimą (konstituantą, konventą) arba, kiek tai liečia nustatytosios konstitucijos keitimą bei papildymą, net per kuriuos nuolatinius konstitucinius organus konstitucijoje numatyta tvarka (tada šie organai konsti-

tucijos nuostatų ribose potenciališkai turi in merito steigiamąją galią).

Vadinasi — steigiamojo seimo teorija šioje konstrukcijoje tesudaro tiktai papildomąjį organizacinį variantą, gana tvirtai reprezentacinėje demokratijoje nusistojusį, bet ne būtiną ir esminį. Jisai yra ne visur. Ypatingai Amerikoje (USA), kur klasikinė demokratinė valdžios konstrukcija yra tvirtai įsigalėjusi (ypač pačioje federacijoje), — steigiamojo seimo teorija šioje savo reprezentacinėje deleguotos steigiamosios galios formoje nėra priimta: ten steigiamasis seimas (konventas) yra konstruojamas tiktai konstituciniam projektavimui, sprendžiamoji gi steigiamoji galia yra rezervuojama atskiruose štatuose pačiai teisinei tautai (referendumu), kuri jos deleguoti negali, o federacijoje ji yra rezervuojama federacijos nariams.

Jungtinių Amerikos Valstybių (USA) federacijoje konstitucijos keitimas ar papildymas yra projektuojamas arba ad hoc sušaukto Konvento (steigiamojo seimo), pareikalavus dviejų trečdalių štatų parlamentas, arba paties federalinio Kongreso jo paties iniciatyva, priėmus pakeitimo projektą dviem trečdaliais balsų abiejuose Kongreso rūmuose, tačiau abiem atsitikimais federalinės konstitucijos pakeitimo ar papildymo projektas yra reikalingas štatų parlamentų arba, federaliniam Kongresui reikalaujant, štatų konventų ratifikacijos; jisai laikomas ratifikuotas, kai už ratifikavimą pasisako trys ketvirtos dalys visų štatų (USA konstitucijos V straipsnis).

Vadinasi — steigiamosios galios koncepcija reprezentacinėje klasikinėje demokratijoje — be dviejų pamatinių jos reiškėjų — gyvosios kartos ir teisinės tautos — numato dar iniciatyvinį t. vad. „laikinosios“ arba „faktinės“ valdžios mechanizmą, kuris savo iniciatyviniu suprojektavimu turi paveikti teisinės tautos konstrukciją, ir pagaliau fakultatyvinį steigiamąjį seimą, kuris arba tęsia laikiną valdžią ir iniciatyviškai suprojektuoja konstituciją betarpiškam teisinės tautos steigiamajam aktui, arba pakeičia laikinąją valdžią ir steigiamosios delegacijos titulu pats „suvereniškai“ konstituciją nustato.

86. Amerikiškas ir prancūziškas steigiamosios galios teorijos variantai.

Steigiamosios galios teorija reiškiasi ypač dviem variantais, kurių pirmasis, senesnis, paveiktas protestantų sektų mokslo, yra nusistojęs Amerikos konstitucinėje teisėje; jis yra artimesnis tiesioginei demokrati-

jai ir yra išsiplėtęs kaip tik iš grynai individualistinės prademokratinės suvereniteto koncepcijos, tačiau vėliau taip pat pergyvenęs reprezentacinės socialinės idėjos įtaką; kaip išlaikąs tiesioginės demokratijos principą — Europoje jisai įsigalėjo Šveicarijos demokratinėje teisėje, kurioje tiesioginės demokratijos tradicijos iš viso turėjo ir tebeturi gilių istorinių pamatų; antras steigiamosios galios („pouvoir constituant") teorijos variantas, kad ir kilęs iš pirmojo, sudaro Didžiosios Prancūzų Revoliucijos kūrinį; šio varianto teorija, paveikta Amerikos štatų konstitucinės praktikos XVIII amžiuje, yra Siéyès'o stilizuota; joje reprezentacinis momentas yra labiau racionalizuotas ir čia kaip tik yra įsigalėjusi kontinentinė demokratinė steigiamojo seimo doktrina; šis Siéyès'o stilizuotas variantas yra nusistojęs Prancūzų konstitucinėje teisėje, iš kurios su pačia demokratija jisai plėtėsi ir kitur Europos kontinente.

87. Amerikiško steigiamosios galios teorijos varianto evoliucija štatuose. Massachusets'o metodas ir Connecticut'o bei Rod-Island'o metodas.

Amerikiško varianto evoliuciją šitaip dėsto vokiečių mokslininkas Julius Hatschek (cituoju iš M. Lazersono į rusų kalbą išversto Hatscheko rašinio „Obščeje Gosudarstvennoje pravo", II dalis: „Moderninės demokratijos teisė", Riga, leidinys „Nauka i Žizń"):

„Tautos pouvoir constituant reiškia aukščiausią tautos galią nustatyti sau konstituciją ir reikalui esant ją keisti... Šios doktrinos šaknys glūdi Anglų ir Škotų presbiterinėje sistemoje. Teorija bažnytinės sutarties, convenant'o, kuria tikintieji pasižada laikyti savo tikybos ir bažnytinės konstitucijos, — sudaro pouvoir constituant doktrinos pradžią. Jau Cromwell'io kareivių „Agreament of the People" palaiko tą pažiūrą, kad ši tautos sutartis stovinti aukščiau parlamento..."

Anglijoje ši doktrina neišsiplėtė ir jos tradicinės konstitucinės santvarkos neracionalizavo, bet užtai ji rado dėkingą dirvą Anglų kolonijose Amerikoje. Ji, kaip nurodo Hatschek, pasireiškė Connectitut'o ir Rod-Island'o kolonijų konstitucijose, kurios kolonistų susirinkimuose tapo priimtos visais balsais.

Tautos sutarties („covenant'o") galia tapo pritaikinta ne tiktai tikybinės bendruomenės, bet ir valstybinės organizacijos steigimui. Pirminė šios doktrinos koncepcija buvo grynai individualistinė, reikalaujanti steigiamajam aktui visų bendruomenės dalyvių pritarimo. Vėliau joje pasireiškė tam tikra evoliucija reprezentacine kryptimi. Individualistinė visų dalyvių sutartis pakeista susirinkimo nutarimu, priimamu balsų dauguma ir privalomu visiems susirinkimo dalyviams, vadinasi ir nedalyvaujantiems daugumoje. Šitokios konstrukcijos buvo Massachusets'o štato 1780 m. konstitucijos steigiamasis aktas. Čia jau dauguma atstovauja visumai, ji tampa jos reprezentante, jos organu, teisiškai jos vardu veikiančiu ir jos steigiamąją galią reiškiančiu. Bet tuo pačiu įsteigimo aktas netenka pirminio akto pobūdžio ir tampa antriniu aktu, vadinasi — jau esamos ben-

druomenės aktu, numatančiu pamatinės bendruomenės buvimą, jos ankstyvesnį įsikūrimą, nes kad būtų organas ir reprezentantas (dauguma) reikia, kad jau pirmą būtų tas kolektyvas, kurio vardu reprezentantas veikia.

Vis dėlto ir Massachusets'o pavyzdy, kad ir teisiškai-reprezentaciniu daugumos nutarimu, pasisako betarpiškai pati pamatinė bendruomenė — tauta. Tai tiesioginės demokratijos tipo steigiamoji galia. Ir kai kurie kiti štatai pasekė Massachusetso pavyzdį. Tačiau tuo pačiu laiku kituose štatuose reprezentacinis principas steigiamoje galioje tapo dar labiau pagilintas. Steigiamoji galia iš pirminių reprezentantų — betarpiškos pačios tautos daugumos — tapo perduota tautos ad hoc išrinktiems steigiamiems susirinkimams konventams (steigiamiesiems seimams), kurie tautos vardu ir leidžia steigiamąjį aktą. Štatų dauguma (devyni) kaip tik šiuo keliu — per konventus — ir nustatė savo konstitucijas.

Tačiau XIX amžiuje laimėjo ir visuose štatuose nusistojo Massachusets'o praktika, kurios principas yra tas, kad steigiamoji galia sudaro pačios tautos prerogatyvą ir negali būti steigiamajam susirinkimui — konventui — deleguojama. Ją vykdo pati tauta savo betarpiškos daugumos nutarimu. Tiesa — konventai, vadinasi — ad hoc konstitucijai ar jos pataisoms suprojektuoti renkamieji atstovavimo organai, — nėra pašalinti bet steigiamosios galios jie neturi, tad nesudaro reprezentacinio steigiamojo seimo, kuris yra įsigalėjęs kontinentinėje (prancūziškoje) steigiamosios galios teorijoje. Amerikoje (štatuose) konventai tiktai projektuoja ir pasiūlo tautai konstitucinius įstatymus. Tai tebėra tikrai tautos renkamos sui generis komisijos paruošiamajam darbui, kurios sprendžiamos galios neturi ir kurių darbas be tiesioginės steigiamosios tautos sankcijos yra bejėgis (plg. H a t s c h e k'o op. cit., 30—32 pusl.).

88. Steigiamosios galios konstrukcinė forma USA federacijoje.

Čia mes pastebėsime, kad ši amerikiška steigiamosios galios teorija tiesioginės demokratijos tipo, tvirtai nusistojusi štatų demokratijose, pačioje štatų federacijoje (USA centre) turi kiek skirtingą formą, tačiau iš esmės šis skirtumas pareina ne nuo kitokios jos koncepcijos, bet tiktai nuo griežto federacinio, arba net konfederacinio, konstrukcijos principo. Galų gale ir čia, federacijoje, kaip mes aukščiau buvome nurodę, federalinis Kongresas arba konventas steigiamosios galios pats neturi ir tegali tiktai projektuoti konstitucines pataisas. Tiktai čia steigiamoji sankcija rezervuojama ne federalinei tautai, bet federacijos nariams, štatams, kurie šią steigiamąją galią vykdo kvalifikuotos jų daugumos nutarimu. Tai yra konstitucinis padarinys tos USA konstrukcijos, kuri XVIII amžiuje šią federaciją steigiant buvo sumanyta, kaip grynas įsikūrusių ir organizuotų štatų konfederacinis junginys. Šiame junginy iš karto federalinės tautos elementas beveik nebuvo numatytas arba bent buvo labai neryškus ir slepiamas, tiktai kai kur vietomis lyg kontrabandiškai eskizuojamas, vė-

liau teisininkų ir ypač teisėjų (garsaus teisėjo Marchal'io) interpretacijomis išplėstas, o užtai į valstybinės konstrukcijos pamatus buvo kišami tiktai štatai. Tad jiems ir teko steigiamoji galia, kuri unitariniuose štatuose teko štatų tautoms. Ir kaip štatų steigiamoje galioje įsigalėjo tiesioginė demokratija, taip federalinėje steigiamoje galioje analogiškai įsigalėjo tiesioginis federacijos narių — štatų — valdymas.

Tad šia dėl konfederacinės konstrukcijos ir pati steigiamosios galios reiškimosi struktūra turėjo būti kitokia, tačiau kaip tenai, štatuose, Massachusets'o metodas (reprezentacinio tautos daugumos sprendimas) pakeitė pirmini Connectitut'o ir Rod Eyland'o metodą (individualistinis visų valių sutapimas), taip čia, USA federacijoje, klasikinis konfederacinis visų konfederacijos narių pritarimas tapo pakeistas kompromisiniu federaciniu štatų daugumos (kad ir kvalifikuotos daugumos) sprendimu.

Yra dar vienas momentas federacinės steigiamosios galios pasireiškime, kuris pirmuoju žvilgsniu atrodo nesuderintas su steigiamosios galios teorija, įsigalėjusia štatų praktikoje. Būtent — štatų steigiamoji sankcija federacijoje yra reiškiama ne štatų tautų, kurios savo atitinkamuose štatuose naudojasi štatinės steigiamosios galios prerogatyva, bet yra reiškiama štatų parlamentų arba konventų, kurie štatinėje steigiamoje galioje nedalyvauja ir konstitucines pataisas daugiausia tiktai projektuoti gali. Tačiau ir šitas skirtumas yra labiau konstrukcinis, negu esminis. Kadangi konfederacijos nariais yra štatai, kaip organizuoti korporaciniai vienetai, o ne kaip štatinės bendruomenės (tautos), tai šie nariai čia ir veikia per savo statutinius organizuotus organus, kai tuo tarpu jų pačių steigiamasis susitvarkymas yra tiesiogiškai-demokratinis, sprendžiamas pačiose jų tautų gelmėse. Ne tiktai štatų dalyvavimas federinėje steigiamoje galioje, bet iki XX amžiaus (iki 1913 m.) ir jų dalyvavimas įsteigtoje federinėje centro valdžioje (federacinio USA Senato sudarymas) reiškėsi ne per štatų tautas, bet per štatų statutinius organus, jų parlamentas (federalinius senatorius — po du nuo kiekvieno štato — rinko ne štatų teisinės tautos, bet štatų legislatūros — jų parlamentai).

89. Steigiamosios galios sąvoka Didžiosios Prancūzų Revoliucijos pradžioje.

Kiek kitokią formą gavo steigiamosios galios teorija Prancūzų demokratijoje.

„Revoliucijos pradžioje — sako Hatschek (op. cit., 32 pusl.) — Prancūzų vaizduotę veikė amerikiški steigiamųjų susirinkimų (konventų) ir konstitucijų tautos balsavimu tvirtinimo precedentai". Hatschek nurodo, kad instrukcijose (rašytiniuose imperatyviniuose mandatuose), kuriais rinkikai įteikdavo savo išrinktiesiems į Luomų Seimą („Etats Généraux") atstovams, — net ir bajorų luomo rinkikų instrukcijose („cahiers") buvo reiškiamos mintys, jog esą Luomų Seimai, gaiėdami tvirtinti mokesčius ir leisti naujus įstatymus, vis dėlto be tiesio-

ginio tautos sutikimo neturi teisės nustatyti tų įstatymų, kurie sudaro visuomenės sutarties ir valdymo formos pamatą („sans avoir le droit de prescrire celles, qui servent de base au contrât social et à la forme du gouvernement, sans le consentement exprés de la nation"), nes esą aukščiausioji valdžia, reiškianti bendrąją valią, negalinti būti aprėžiama, ne perleidžiama; esą perduoti tegalima tik galią, bet jokiu būdu ne pati valia, o Luomų Seimas — tai esą ne pati tauta, tiktai tautos atvaizdas.

Šiuose teigimuose nesunku pažinti Rousseau doktrinos sąvokos, kurios atitinka pagrindinį amerikiškos steigiamosios galios teorijos principą, jog steigiamosios galios aktas sudaro pačios tautos prerogatyvą.

90. Siéyès'o steigiamosios galios doktrina.

Vis dėlto Prancūzų 1791 m. konstitucija, kurią išleido pirmoji Didžiosios Revoliucijos Konstituanta (steigiamasis susirinkimas), kilusi kaip tik iš tų pačių Luomų Seimo, ir pati netapo paversta steigiamajai tautos sankcijai ir savo nuostatais, liečiančiais būsimus konstitucijos keitimus, pavedė steigiamąją galią ne pačiai tautai, bet kaip tik įstatymų leidžiamiesiems susirinkimams (tautos atstovybės organams). Hatschek (op. cit., 33 pusl.) tatai aiškina baime prieš minią, prieš gatvės jėgas.

Tačiau mums čia svarbu ne psichologiniai motyvai, dėl kurių buvo taip, o ne kitaip, pasielgta ir dėl kurių laimėjo tokia ar kitokia pažiūra, bet ypatingai — laimėjusios pažiūros ir konstrukcijos mintis, jos ideologiniai motyvai. Šiuo atžvilgiu, kaip tatai ir Hatscheck pripažįsta, — prancūzišką steigiamosios galios koncepciją paveikė tas pats buvęs abbatas ir Didžiosios Revoliucijos veikėjas Siéyès, nepaprasto niuansinio proto ir galvojimo žmogus, dialektikos ir paradoksiškai-precizinio racionalizmo meisteris, kurio poleminiai rašiniai ir kalbos taip sakant — stilizavo visas paveldėtas iš prademokratinio judėjimo sąvokas ir kuris iš viso gali būti laikomas klasikinės prancūziškos reprezentacinės demokratinės doktrinos tėvu. Prancūziškos steigiamosios galios teorijos šaknys glūdi kaip tik Siéyès'o brošiūroje „Qu'est-ce que le tiers-état", kuri turėjo didelės įtakos Didžiosios Revoliucijos veikėjams. Hatscheck (op. cit. 33—32 pusl.) cituoja ilgas šio rašinio ištraukos, iš kurių ir mes čia kai kuriomis Siéyès'o pareikštomis mintimis pasinaudojame:

„Neįmanoma įkurti tam tikram tikslui organizmas, nesuteikus jam tam tikros organizacijos. Ji ir vadinama pagrindinė šio organizmo konstitucija. Aišku, kad be jos jisai negalėtų gyvuoti. Tad aišku, kad bet kuri deleguota vyriausybė turi turėti savo pagrindinę konstituciją... Atstovų susirinkimas, kuriam pavesta įstatymų leidžiamoji galia arba bendrosios valios vykdymas, tegali egzistuoti tiktai toje formoje, kuria jam tauta panorėjo suteikti... Tačiau kyla klausimas, kaip ir kuriais sumanymais galima nustatyti konstitucija pačiai tautai. Tauta egzistuoja anksčiau, negu visa kita, ji yra viso ko šaknis. Jos valia visuomet teisėta, jinai yra pats įstatymas. Prieš ją ir aukščiau už ją tebėra tik gamtos tei-

sė... Konstitucija yra ne įsteigtosios („pouvoir constitué"), bet steigiamosios („pouvoir constituant") galios vaisius... Būtų juokinga manyti, kad tauta pati save suvaržanti tomis formalybėmis arba taja konstitucija, kuriomis ji suvaržo savo įgaliotinius... Tauta įsteigiama tiktai gamtos įstatais...

Vyriausybė... yra teisėta tiktai tiek kiek ji laikosi nustatytų įstatymų. Atvirkščiai — tautos valiai tėra tik viena sąlyga: jos pačios buvimas... Tauta ne tiktai nėra, bet ir negali ir neturi būti subordinuota jokiai konstitucijai...".

Čia yra aiški steigiamosios ir įsteigtosios galios klasifikacija, bet iki šiol tatai atitinka amerikišką variantą. Tačiau toliau Siéyès jau dėsto steigiamojo Seimo doktriną:

„Paprasti tautos atstovai gauna įsakymą įvykdyti tam tikromis pagrindinėmis formomis tą bendrosios valios dalį, kuri yra būtina tinkamai visuomenės tvarkai. Ypatingiems gi atstovams suteikiama ad hoc tokia galia, kokią jiems tauta pavesti panorėjo. Kadangi skaitlinga tauta faktiškai negali susirinkti kiekvieną kartą, kai nepaprastos aplinkybės to reikalauja, tai ji tada yra priversta pavesti atitinkamus įgaliojimus ypatingiems atstovams. Jeigu tauta galėtų susirinkti ir pareikšti savo valią, tai argi mes drįstume užginčyti šią valią tiktai todėl, kad tauta ją reiškė tokioje o ne kitoje formoje. Čia tikrenybė — viskas, forma — niekis. Ypatingų atstovų susirinkimas pavaduoja pačios tautos susirinkimą... Jisai atstovauja tautai visame jos nepareinamume nuo bet kurių pagrindinių formų... Pagaliau toks šių atstovų suvaržymas pagrindinėmis formomis jau dėl to vieno būtų neįmanomas, kad pačios šios formos dar nėra pasireiškusios, — jos kaip tiktai reikia nustatyti... Tačiau tenka konstatuoti, kad ypatingoji atstovybė visuomet turi būti skiriama nuo paprasto įstatymų leidžiamojo susirinkimo, nes šie du organai disponuoja visiškai skirtingas galias".

91. Prancūziškas steigiamosios galios teorijos variantas. Jo tezės.

Ir Hatscheck reziumuoja šią Siéyès'o teoriją šiomis penkiomis tezėmis.

I tezė. „Tauta disponuoja steigiamąją galią — pouvoir constituant, — kuri iš esmės yra skirtinga nuo konstitucijos įsteigtų galių — įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės (pouvoirs constitués)".

II tezė. „Pouvoir constituant — steigiamoji tautos galia, nėra ir negali būti aprėžta jokiomis konstitucinėmis ribomis. Tai tautos įgimtoji teisė. Tuo pačiu — sako Hatscheck — moderninė demokratija skelbia nuolatinę revoliucijos teisę".

III tezė. „Steigiamoji galia gali būti vykdoma ne tiktai pačios tautos, bet ir ypatingų tautos atstovų".

IV tezė. „Vykdydami steigiamąją galią — ypatingieji tautos atstovai lygiai, kaip ir pati tauta, nėra suvaržyti jokiomis instrukcijomis".

V tezė. „Vykdydami steigiamąją galią — jie neturi daryti tai, kas pavedama paprastoms funkcionalinėms valstybės valdžios galioms (pouvoir constitué)".

Šios schemos III ir IV tezė ir sudaro prancūziško steigiamosios galios teorijos variantą. Tai yra steigiamojo seimo teorija: Prancūzijoje ji yra tvirtai įsigalėjusi nuo Didžiosios Revoliucijos ir nuolat prancūzų demokratijoje yra praktikuojama (išskyrus t. vad. montaniarų konstituciją, kurią 1793 m. priėmė Konventas ir kuri buvo tautos balsavimu sankcionuota; tačiau ši 1793 m. konstitucija ne tiktai steigiamąją galią rezervavo tautai, kaip tatai reikalauja amerikiška — būtent Massachusets'o — teorija, bet mėgino ir nuolatinę tiesioginę demokratiją išlaikyti visoje funkcionalinėje valdžios organizacijoje; čia pasireiškė ne tiek amerikiška steigiamosios galios teorija, kiek gryna Rousseau veikliosios bendros valios doktrina, kuri steigiamosios ir įsteigtosios galių klasifikacijos valstybės valdžioje nenustato). Iš Prancūzijos ši Siéyès'o inspiruota steigiamojo seimo teorija paplito Europos kontinento demokratijoje, išskyrus tačiau Šveicariją.

92. Nuolatinė funkcionalinė įsteigtoji valdžia konstitucijos ribose.

Konstitucijos akte, kaip jau esame sakę, fiksuojantisi suvereninė „tautos valia" ir steigiamoji jos galia, kuri dinamiškai manifestuojasi iki konstituciją nustačius. Ir kaip esame sakę — tai padarius ji ilsisi ir veiklaus funkcioninio reiškėjo neturi, jos gi vietoje lieka jos pozityvinė kristalizacija — konstitucijos aktas, kuriame ji yra magazinuota. Valstybės valdžia, kuri tada yra ir veikia — tai esanti įsteigtoji (funkcioninė, konstitucinė, tad teisinė, o ne suvereninė). Pereidama per konstitucijos filtrą — valstybės valdžia netenka suvereninės steigiamosios galios. Nuolatinė veikli valstybės valdžia (įsteigtoji) — tai nuolatiniai valdžios organai, išdėstyti kompetencijos kategorijomis ir hierarchiškai sistematizuoti su savo pagrindiniais konstituciniais organais sistemos viršūnėje. Ji yra ir tegali veikti tiktai konstitucijos ribose, ji yra aprėžta konstitucijos nuostatais, kurių ji peržengti negali.

93. Konstitucijos keitimo ir papildymo galia įsteigtojoje valdžioje.

Tikslumas reikalauja, kad mes čia paminėtume dar vieną skirtingą steigiamosios galios sąvoką, kuri reikia aiškiai skirti nuo tos šios galios sąvokos, kurią mes esame išdėstę. Šia skirtinga prasme steigiamąja galia („pouvoir constituant") vadinama konstitucijoje numatyta galia keisti

ar papildyti konstituciją joje nustatyta tvarka. Ši „steigiamoji" arba konstitucijos keitimo ir papildymo galia, pačios konstitucijos tvarkoma tiek formos, tiek organo atžvilgiu, sudaro tam tikrą konstitucinę valdžios funkciją, vadinasi, tokią, kuri yra konstitucijos „įsteigta" ir tuo pačiu, žinoma, sudaro tam tikrą funkcionalinę kaip tik „įsteigtosios" valdžios kategoriją. Nors konstitucijos keitime (terminu „keitimas" mes čia apimsime visas konstitucijos pataisas, tiek keičiančias jos nuostatus, tiek juos papildančias naujaisiais), net ir tada, kada jis yra vykdomas konstitucijos nustatyta tvarka, be abejo reiškiasi tam tikras steigiamasis momentas, nes galia keisti konstituciją pačios konstitucijos nuostatus subordinuoja šios galios organui, tačiau vis dėlto formos atžvilgiu ji yra įsteigta,— funkcioninė ir konstitucinė, o ne suvereninė. Ji sudaro ypatingą įsteigtosios valdžios galios kategoriją greta įstatymų leidžiamosios (paprastų, konstitucijos nuostatams subordinuotų įstatymų leidimo). Tai yra kvalifikuota įstatymų leidimo galia, pajėgianti keisti pačią konstituciją, kurios nuostatų paprastoji įstatymams leisti galia paliesti teisiškai negali. Ji išsiskiria iš įstatymų leidžiamosios tiktai ten, kur rašytoji konstitucija yra nelanksti, reiškia — kur jai keisti yra skirtinga tvarka, negu paprastiems įstatymams leisti. Kur konstitucija yra visiškai nelanksti — ten ji visiškai iš įstatymų leidžiamosios nesiskiria ir su ja sutampa.

Mes ją vadinsime konstitucijos keitimo galia ir klasifikuosime į įsteigtosios valdžios sritį. Jos funkcioniniame turiny steigiamasis momentas yra, bet jos sutvarkymas yra įsteigtas ir tapęs teisine funkcija. Teisinis, vadinasi — normuojamas, drausmingas, numatąs tam tikrą aukštesnį tvarkytoją, nustačiusį jai tam tikrus momentus, tam tikras vėžes, tad tuo pačiu kaip tik įsteigtas šios galios pobūdis yra neabejotinis.

94. Įsteigtoji konstitucijos keitimo galia nepajėgia nuslopinti suvereninę steigiamąją galią.

E s m e i n („Konstitucinės Teisės Principai", vertimas iš prancūzų kalbos, Teisininkų Draugijos leidinys, Kaunas, 1932 m. I tomo, II dalis, 345—353 pusl.), kalbėdamas apie šią konstitucionalizuotą „steigiamąją" konstitucijos keitimo galią, sako, kad šios galios teorija pakeičiusi Siéyès'o nuolatinės gaivališkos steigiamosios galios teoriją ir tvirtai nusistojusi prancūzų konstitucinėje teisėje, kadangi visos prancūzų konstitucijos arba tiesiog nustatė ypatingą konstitucinę tvarką konstitucijai keisti arba buvo taip sukonstruotas, kad jų keitimas galėjo būti teisiškai įvykdytas susitarus tam tikriems konstituciniams veiksniams be jokios ypatingos tvarkos, bet ir be jokio perversmo ir revoliucijos. Ir E s m e i n mano, kad steigiamosios galios konstitucionalizavimas iš viso moderninėje konstitucinėje teisėje (ne tiktai Prancūzijoje, bet ir visur kitur) tapęs bendru principu, pašalinusiu suvereninės steigiamosios galios teoriją, kuri Siéyès'o konstrukcijoje nustatanti tam tikrą nuolatinę revoliucijos galią.

Tačiau aš manyčiau, kad Esmein čia klysta arba gal painioja skirtingus reiškinius. Visų pirma revoliucijos ir perversmo galia nėra reika-

linga jokio nustatymo. Revoliucija ir perversmas — tai socialiniai faktai, tam tikri socialinių jėgų išsiveržimai, kurie jokių teisinių nuostatų nėra reikalingi ir nuo jų nepareina; jie patys kaip tik yra normatyviniai ir konstruoja naują teisę, kuri iš jų dygsta, kaip jų normatyvinės funkcijos besimas pasiekia tam tikro laipsnio, teisinė forma sprogsta, įvyksta sukrėtičių jiems pasireikšti, nes jie ir be šio leidimo pasireikš esant tam tikroms ir kaip revoliucija ir perversmas nėra reikalingi teisinių nuostatų, leidžiankristalizuojanti išvada. Šie faktai pasireiškia tada, kai esamoji teisinė mas, suspaustos socialinės jėgos prasiveržia ir kristalizuoja naują formą. sąlygoms, lygiai taip pat jie negali būti absoliutiškai, sulaikyti teisiniu užforma neatitinka socialinio jėgų santykiavimo; tada, kai šis neatitinkamudraudimu ir sudarymu tam tikro teisinio kelio pagrindinei teisei keisti.

Tiesa — toks teisinis kelias, suteikdamas konstitucinei teisei didesnio lankstumo, kiek apsaugoti gali nuo revoliucinių perversminių sukrėtimų, jei kartais ir be šio sukrėtimo teisinė forma šiuo keliu gali būti tam tikra prasme pakeista. Bet jeigu tas kelias, reikalui esant, nebus panaudotas, tai vis dėlto sukrėtimas įvykti gali ir tam tikroms socialinių jėgų santykiavimo sąlygoms pasireiškus įvyks. Pasiekti tai, kad tam tikromis teisinėmis konstrukcijomis būtų absoliutiškai pašalintas bet kuris revoliucinio ar perversminio sukrėtimo galimumas, — neįmanoma.

Tad konstitucijai keisti teisinės tvarkos nustatymas ir konstitucijos keitimo galios įsteigimas savaime gaivalinės ir sociališkai-suvereninės steigiamosios galios problemos nepašalina ir pašalinti iš viso nepajėgia. Be abejo reikia konstatuoti, kad šis steigiamosios galios kanalizavimo ir teisinio sudraudimo darbas, kuris pasireiškia konstitucijos keitimo tvarkos įsteigimu, sudaro dar vieną ir labai rimtą demokratijos žingsnį į teisinę valdžios konstrukciją, turinčią iš funkcioninės valdžios, kiek galima, eliminuoti betarpišką gaivališko ir diktatoriško suverenumo reiškimąsi. Tai yra maksimalinė pastanga teisėtumui įkurti ir revoliuciniam bei perversminiams valstybės valdžioje sukrėtimams redukuoti iki minimumo. Šia prasme šis teisinės konstrukcijos momentas tenka labai rimtai vertinti. Tačiau perdėti ir laikyti tatai visiškai atstojančiu suvereninę steigiamąją galią, laisvai besireiškiančią už bet kurių teisinio įsisteigimo rėmų, — jokiu būdu negalima. Aš drįsčiau net daugiau pasakyti: mano nusimanymu — steigiamosios kaip tik suvereninės, (sociališkai-suvereninės, nepareinančios nuo įsteigtosios valstybiškai-konstitucinės konstrukcijos) galios principo tvirtas konstatavimas ir užfiksavimas, rezervuojant jo laisvą reiškimąsi greta ir už ribų tvirtai ir aiškiai teisiškai kanalizuotos funkcionalinės valstybės valdžios — sudaro vieną vertingų ir sociališkaivaisingų bei sveikų klasikinės demokratijos minčių, nuo kurių be reikalo šios demokratijos epigonai manytų atsisakyti.

95. Siėyės'o doktrinos gyvumas ir vertė.

Iš vienos pusės, konstatuodami įsteigtą teisinę funkcioninę valdžią, šios demokratijos steigėjai reagavo prieš absoliutinėje monarchijoje

ir Rousseau bendrosios valios demokratijoje besireiškianti valdžios nuolatinį poniškumą, pavojingą (ypač monarchijoje) socialinei valstybės esmei, tačiau iš antrosios pusės jie teisingai rezervavo pačiam pamatiniam socialiniam bendravimui, socialinėms visuomenės jėgoms („politinei bendruomenei", „tautai") — elementarinę ir esminę pirmenybę bei hegemoniją valstybės junginio, kaip antrinio socialinio junginio, kaip šių visuomeninių jėgų kūrinio, atžvilgiu. Žinoma — ši hegemonija mano sociališkai-valstybinėje koncepcijoje nėra reikalinga jai vietos rezervavimo, bent ta prasme, kad ir be tų rezervų ji vis tiek reikštųsi, nes ji yra nepašalintina ir glūdi pačioje valstybės esmėje. Tačiau šis rezervas sudaro tikrenybės konstatavimą, o toks konstatavimas yra naudingesnis, negu tikrenybės slopinimas.

Aš čia tuo tarpu neliečiu klausimo, ar šis konstatuojamas „suvereninės" steigiamosios galios fenomenas reiškia ne tiktai formos, bet ir esmės laisvą gaiviališkumą, sui generis „valios" poniškumą, ar tam tikrą socialinės pamatinės, pačią valstybę subordinuojančios, teisės pasireiškimą, sudraudžianti valstybės nuo šios teisės nukrypimą. Šiaip ar taip valstybinės įsteigtosios teisės atžvilgiu jis yra suvereninis ta prasme, kad jis nuo šios įsteigtosios teisės nepareina ir pajėgia ją sudrausti, reformuoti, suvaldyti.

Grįžtant į E s m e i n o pastabas, su kuriomis mes sutikti negalime, reikia konstatuoti, kad ne tiktai potenciališkai, bet ir faktiškai, tatai tikrenybė ir kaip tik pačioje Prancūzijoje jas paneigia.

Nors atskiros demokratinės Prancūzijos konstitucijos nustatydavo tam tikras konstitucijai keisti tvarkas, tačiau vis dėlto įvykdavo revoliucijos ir perversmai, kurie, žinoma, nesiskaitė su įsteigtąja „steigiamąja" galia ir veikusias konstitucijas ardė visiškai ne ta teisine tvarka, kuri buvo numatyta. Tačiau šioms revoliucijoms ar perversmam įvykus ir pasireiškus laisvajai „suvereninei" steigiamajai galiai, tai pačiai, kurią kaip tik turėjo galvoje Siéyès, naujoji konstitucija, bent tais atsitikimais, kai revoliucija ar perversmas buvo vykdomas po demokratine vėliava (tatai, žinoma, neliečia oktrojuotos „Kortos" Burbonų Restauracijos metu arba cezariškai-plebiscitinės Napoleono III konstitucijos), buvo kūriama prancūzišku Siéyès'o metodu, — steigiamojo seimo teorijos metodu.

96. Tiesiogiškai-demokratinė įsteigtosios konstitucijos keitimo galios forma Amerikoje ir reprezentacinė jos forma Prancūzijoje.

Bet pagaliau, kiek S i é y è s'o doktrinoje yra pasireiškusi steigiamojo seimo teorija, ši teorija Prancūzijoje paveikė ir pačią demokratinę įsteigtąją konstitucijos keitimo tvarką, vadinasi — tą kanalizuotą teisinę „steigiamąją galią", apie kurią kalba E s m e i n, kai tuo tarpu Amerikoje ir kanalizavus steigiamąją galią, vadinasi — pavertus ją konstitucine konstitucijos keitimo funkcija, ji išlaikė savo tiesiogiškai-demokratinę formą, kurios teorija sudaro pamatą amerikiškos steigiamosios koncepcijos.

Veikiančioje Prancūzų konstitucinėje teisėje, kurią pasekė ir eilė kitų Europos kontinentinių demokratinių konstitucijų (Čekoslovakijos, Lenkijos...), konstitucijai pakeisti abeji parlamento rūmai sueina į bendrąjį posėdį ir sudaro naują kolegiją, kurioje pranyksta dvejų rūmų parlamentas ir kuri yra laikoma vieningu steigiamosios funkcijos reprezentaciniu „Tautos Susirinkimu". Rinkdama atstovus į parlamento rūmus teisinė tauta išrenka ir potencialinį steigiamąjį seimą, kuris potenciališkai glūdi išrinktosios abiejų rūmų atstovybės visumoje ir, kuris reikalui tam tikru konstituciniu būdu pasireiškus, pats pasireiškia ir ima veikti.

97. Konstitucinės konstrukcijos apsaugos problema.

Čia tenka turėti galvoje gilus ir naivus demokratijos jaunystės pasitikėjimas teorinėmis tiesomis ir racionalistinėmis konstrukcijomis. Be abejo — šioje klasikinėje demokratinėje valdžios konstrukcijoje nuolatinė funkcioninė valstybės valdžia yra nuvaloma nuo suverenumo, deponuojamo konstitucijos akte, ir tampa teisine, aprėžta. Konstitucijos aktas ją skiria nuo steigiamosios galios ir kol faktiškai viskas vyksta taip, kaip kad nusako ši konstrukcija, vadinasi — kol ji yra gerbiama ir saugojama, tol iš tikrųjų teisinės valstybės valdžios pobūdis yra išlaikomas ir konstrukcijos tikslas yra pasiekiamas. Bet kyla klausimas, ar užtenka paties uždraudimo liesti konstituciją. Konstitucijos aktas nėra gyvas ir gintis pats negali. Jei steigiamoji galia, nustačiusi konstituciją, ilsisi ir nebėra veikli, jei ji įsteigtosios sistematingai neprižiūri ir neturi veikėjo, kuris sudraustų įsteigtąją, o pati konstitucija be šio gyvo veikėjo apsidrausti ir reaguoti nepajėgia, įsteigtoji gi turi visą veiklumo monopolį, tai kuogi, kaip ne pačios įsteigtosios valingu autonominiu susivaldymu, bus praktikoje apsaugotas konstitucinis teisinis įsteigtosios valdžios pobūdis.

Laukiniai žmonės ir laukinės arba pusiau-laukinės tautos pažįsta t. vad. „tabu" instituciją. Daiktas, kuriam uždėta draudimas jį paliesti, yra paskelbiamas „tabu" ir niekas jo neliečia ir paliesti nedrįsta, nes visi yra įsitikinę, jog tabu esąs šventas ir jog draudimas suteikęs daiktui tokią mistinę jėgą, kad uždraudimo peržengimas ir neliečiamojo daikto palietimas baisiai pakenksiąs drąsuoliui ir gręsiąs jam visokiomis nelaimėmis. Kur toks tikėjimas mistine uždraudimo jėga yra tvirtai įsigalėjęs, ten „tabu" paskelbimas tikrai pajėgia ap-

saugoti atitinkamų daiktų arba institucijų šventąjį neliečiamumą.

Tačiau civilizuotų žmonių tarpe tikėjimas burtais jei ne visiškai yra žlugęs, tai bent toli gražu nėra visuotinis. Pareikšti uždraudimas (tabu) ir manyti, kad be atitinkamos draudimo apsaugos jisai būsiąs išlaikytas, — vargu bau galima.

Visus įtikinti šios konstrukcijos tobulumu ir demokratinių tezių socialiniu būtinumu — diferenciuotoje visuomenėje taip pat neįmanoma. Kas vieniems bus gera ir tobula, tas kitiems atrodys kaip tik smerktina ir griautina. Pagaliau kad ir visi būtų įsitikinę, kad kaip tik ši konstrukcija yra sociališkai tobula ir naudinga, tai vis dėlto dar galėtų atsirasti tokie asocialiniai elementai, kuriems socialinis labas neperdaug rūpi ir kurie pasireiškus konfliktui tarp bendrų socialinių ir jų asmeninių ar grupinių reikalų ir aspiracijų, savo veikimo pamatan pasirinks pastaruosius; šitie elementai gali pasireikšti ir konstitucinių valdančiųjų tarpe, vadinasi — įsteigtojoje valdžioje.

Jei niekas jų nesudraus, jei nebus sutvarkyta tiksli konstrukcijos apsauga, tai įsteigtosios valdžios dalyviai galės pasikėsinti prieš juos teisiškai varžančią konstituciją ir pamėginti pasisavinti konstitucijoje magazinuotą suverenumą, juo labiau kad didesnės galios pagunda yra stipri ir visuomet veikia valdančiųjų psichiką, o suverenumo sandelio raktai yra jųjų rankose. O tada visa ši paini precizinė racionalistinė konstrukcija būtų iš karto žlugusi.

98. Psichinė konstitucijos apsauga USA: konstitucijos kultas.

Tiktai nepaprastas demokratinių tezių ir jomis sudarytos konstrukcijos tobulumu tikėjimas galėtų ją išsaugoti nesant jokiai jos apsaugos organizacijai. Žinoma — kas tikėjo konstitucijos ir visos šios konstrukcijos šventumu — tam šio užteko. Todėl pav. Amerikoje (USA), kur dėl tam tikrų istoriškai susidėjusių socialinio bendravimo aplinkybių (apie tai mums teks kitoje vietoje kalbėti) demokratinė santvarka atitiko socialinės evoliucijos liniją, nebuvo dirbtinė ir socialinio bendravimo dalyvių sąmonėje buvo harmoningai suderinta su jų gyvenamąja socialine tikrenybe bei šios tikrenybės sąvoko-

mis, — ten ši valdžios konstrukcija, sykį įgyvendinta, tvirtai laikėsi ir jokių pasikėsinimų ją sugriauti ir jos principų logikai pasipriešinti nebuvo. Čia konstitucija iš tikrųjų buvo laikoma šventa; ji ilgą laiką sudarė sui generis socialinį tabu, kurio niekas paliesti nedrįso, nes jeigu ir drįstų, tai būtų tikras, kad jam tatai nepavyksią ir kad tautinė bendruomenė („gyvoji karta") šios šventvagystės nepakęsianti ir jai pasipriešinsianti. Ir ne tiktai perversmais ji nebuvo laužoma, bet ir konstituciniais pakeitimais, kurie būtų galima teisiškai daryti pačios konstitucijos numatyta tvarka, ji nebuvo liečiama beveik ištisą šimtmetį; ji buvo taip gerbiama ir laikoma tokia tautine šventove, tokiu socialinio tobulumo reiškiniu, kad ir konstitucingas jos keitimas ilgą laiką — iki skaudaus pilietinio karo XIX amžiaus antrosios pusės pradžioje — atrodė neleistinas arba bent sociališkai nepadorus. Tai buvo ryškus konstitucinio tikėjimo fenomenas. O kai vėliau vis dėlto pradėta federacinė USA konstitucija atskirais jos nuostatais keisti arba papildinėti, tai vis dėlto tatai buvo daroma tiktai konstitucinėmis novelėmis, konstitucingu metodu, o ne brutališkais perversmo aktais.

Tiesa — šis konstitucinis tikėjimas, veikiąs konstitucijos pastovumą ir visos klasikinės demokratijos valdžios konstrukcijos tvirtumą, turi ir kitokius padarinius, kurie šį santvarkos nelankstumą (nekeičiamumą) apeina. Konstitucija, formališkai nekeičiama, tam tikromis jos nuostatų interpretacijomis būna pritaikoma įvairiems besikeičiantiems reikalams ir net tiesiog šiomis interpretacijomis keičiama; jos pamažu sukraunama naują lanksčią, taip sakant — kontrabandinę, konstitucinę teisę, konkuruojančią ir praktiškai nugalinčią sustingusią formalinę konstituciją, kurios oficialus tekstas lieka nepaliestas, bet interpretacijomis apeinamas ir ištempiamas sulig reikalais.

99. Woodrow Wilson apie USA konstitucijos kultą.

Woodrow Wilson, buvęs Jungtinių Šiaurės Amerikos Valstybių (USA) prezidentas, buvo taip pat žymus mokslininkas-publicistas ir rašytojas, Amerikos viešosios ir konstitucinės teisės gilus žinovas. Apie ypatingą USA federalinės 1787 m. konstitucijos kultą jisai šitaip sako.

Nurodęs, kaip aistringai buvo puolamas šios konstitucijos steigimo darbas ir kokią griežtą opoziciją turėjo išlaikyti šioje konstitucijoje reali-

zuojama štatų federacijos idėja, ir konstatavęs, kad šią konstituciją išleidus ir štatams ją priėmus staiga opozicija konstitucijai nutilo ir visi ginčai su visa politine jų aistra tapo perkelti iš pačios konstitucijos į jos interpretavimą, Woodrow Wilson („La Gouvernement Congressional", vertimas į prancūzų kalbą iš 13-tos šio rašinio laidos, Paris, V. Giard et E. Brière, 1900 m., 7—10 pusl.) sako:

Konstituciją išleidus „...besiginčijančiose srovėse ėmė kurtis politinės partijos, perkeliančios ginčą į Konstitucijos interpretaciją. Čia tuojau iškilo dvi konkuruojančios politinių Farizejų sektos, kurių kiekviena stengėsi prašokti kitą ortodoksijos tobulumu ir kiekviena nuduodama didžiausį „iškilmingą nekaltumą".

„Tie patys žmonės, kurie smarkiai priešinosi Konstitucijos priėmimui, dabar, naujai partijoms susiskirsčius, tapo jos gynėjais, nuduodami esą šalininkai tikslaus, griežto ir žodinio jos aiškinimo...

...Kaip tik Konstitucija tapo priimta, tuojau opozicija jai, kaip tokiai, išnyko; ir ne tiktai ji išnyko, bet dar jos vietoje pasireiškė jausmingas ir beveik aklas jos principų kultas... Susižavėjimas šiuo įstatyminiu aktu, iki šiol taip ginčijamu, buvo paplitęs, kaip banga, ir bet kuri kritika tapo nutraukta... Kilnaus pagrindinio įstatymo atžvilgiu smarkiausios politinės srovės stengėsi pasirodyti nuolaidžios, bent formos atžvilgiu. Karalių dieviškoji teisė niekuomet nepasiekė tokio blizgėjimo, kaip kad ši neginčijama Konstitucijos prerogatyva naudotis visų pagarba. Įsitikinimas, kad mūsų institucijos buvo geriausios pasauly, dar daugiau — pavyzdys, prie kurio anksčiau ar vėliau turi prisitaikinti visos civilizuotos valstybės, — negalėjo būti pajudintas svetimų kritikų juoko nė mums išplėštas dėl šios Konstitucijos sistemos pasireiškusių trūkumų...

...Įdomu pastebėti, kad mes šios kartos žmonės, sudarome pirmąjį laikotarpį laisvos kritikos, reiškiamos atvirai, be baimės. Mes esame pirmieji Amerikiečiai, kurie girdėjo savo tautiečius klausančius, ar iš tikrųjų Konstitucija atitinka tuos tikslus, kuriuos ji turėtų aptarnauti; esame pirmieji, kurie ėmė rimtai abejoti, ar mūsų institucijos, palyginus jas su Europoje veikiančiomis sistemomis, tikrai yra vertingesnės; esame pirmieji, kurie pradėjo galvoti apie federinės administracinės mašinos pertvarkymą ir apie tai, kad reikėtų Kongresui nustatyti naujas atsakingumo formas".

100. USA konstitucijos kultas ir jos pataisos.

Kitas Amerikos publicistas prof. James W. Garner („Idées et Institutions Politiques Américaines", rinkinys autoriaus paskaitų, padarytų 1921 m. Prancūzijos universitetuose Amerikos Harvardo Universiteto Prancūzų ratelio iniciatyva, Paris, Marcel Giard et C-ie, 1921 m.), konstatavęs, kad USA federinė 1787 m. konstitucija sudaro vieną pastoviausių ir nelanksčiausių visame pasauly politinių mechanizmų, nurodo (op. cit., 32 pusl.), kad plačiai žinomas Anglų mokslininkas, prof. Dicey, prieš keletą metų pastebėjo, kad „Jungtinių Valstybių suverenas per 90 metų tiktai vieną

syki pabudo iš savo miego. Jo poilsiui nutraukti reikėjo, kad trenktų naminio karo perkūnas, ir tenka abejoti, ar kuris kitas įvykis, išskyrus tiktai revoliucijos pavojų, pajėgs kada nors vėl paraginti jo veiklumą".

„Tuomet, kada tai pasakė prof. Dicey, — sako Garner — tai buvo tiesa". Ir tai dar reikia pridurti, kad net ir tie reti nepaprasti šiaip besiilsiančio „suvereno" žygiai, kuriuos turi galvoje Dicey ir Garner, tai tebėra tiktai konstituciniai konstitucijos keitimo aktai. Gaivališkų, perversminio ar suvereninio pobūdžio, šio suvereno žygių iš viso nebuvo jokių — nė vieno per 150 metų nuo USA federinės 1787 m. konstitucijos išleidimo.

Iš viso nuo 1787 m. iki 1920 m. įvyko devyniolika federalinės konstitucijos papildymų bei pakeitimų, kurių kiekvienas yra pažymėtas eiliniu (I—XIX), skliaustuose rašomu, konstitucijos gale straipsnių (žiūrėk mūsų išleistą „Jungtinių Valstybių Konstituciją" lietuvių vertime rinkiny „Įvairių Valstybių konstitucijos", išspausdintame, kaip Lietuvos Teisininkų Draugijos leidžiamojo žurnalo „Teisė" — jo N 11—13 — priedas, kur šio rinkinio *22—26* pusl. patalpinti šie papildomieji USA konstitucijos straipsniai, nurodant ir jųjų kiekvieno išleidimo datą).

Tačiau ir iš šitų devyniolikos konstitucinių papildymų bei pakeitimų dauguma, ypač šešiolika pirmųjų, padarytų tarp 1790 ir 1913 m., iš tikrųjų ir iš esmės šios konstitucijos sistemos ir principų nekeičia. Kaip nurodo prof. Garner (op. cit., *32—33* pusl.) ir kaip tatai iš šių papildomųjų straipsnių turinio matyti, — pirmieji dešimt (I—X) naujų straipsnių, priimtų 1790 m., iš viso kai kurioms spragoms pašalinti; XI straipsnis, priimtas 1798 m., tiktai precizuoja tam tikrą tezę, turinčią paveikti prieš tam tikrąjį konstitucijos interpretavimą, pasireiškusį federiniame teisme; 1804 m. tapo priimtas ilgokas XII straipsnis, kuris taip pat nieko konstitucijoje nekeičia, tiktai precizuoja Prezidento ir vice prezidento rinkimų procedūrą. Nuo 1804 m. iki naminio (taip vadinamo „Secesijos") karo tarp Pietų ir Šiaurės Štatų, kilusio saryšy su vergijos panaikinimo judėjimu ir sudariusio rimtą pavojų pačiam USA vienumui, — jokių naujų konstitucijos straipsnių nebuvo priimta. Tiktai šio karo tiesioginėje įtakoje ir jam pasibaigus jo padariniams konstitucionalizuoti — tarp 1865 ir 1870 m. tapo išleisti XIII, XIV ir XV straipsniai, kurie tačiau valdžios santvarkos neliečia ir politinę sritį tiktai tiek palyti, kiek vergijos panaikinimas paveikia pilietybės išplėtimą ir teisinę piliečių lygybę. Nuo 1870 iki 1909 m. vėl jokių konstitucijos pakeitimų, 1909 m. susirūpinta užfiksuoti konstitucijoje Kongreso kompetencija nustatyti pelno mokestį neskirstant jo tarp štatų jų gyventojų skaičiaus proporcijomis; šiam reikalui tapo pavestas XVI straipsnis; kaip kad 1798 m. — šiuo straipsniu buvo reaguojama prieš tam tikrą federinio teismo interpretaciją. 1913 m. tapo priimtas XVII straipsnis, vienas svarbesnių ir esminių, kuris palietė federinio Senato sudarymą, būtent Senatorių išrinkimą perkėlė iš štatų parlamentų į pačias štatų tautas (kiekvieno štato senatoriai — po du iš kiekvieno — išrenkami tiesioginiu atitinkamo štato piliečių-rinkikų balsavimu); šis straipsnis demokratizavo federacinę USA formą, labiau ją

pritaikydamas štatuose pasireiškiantiems tiesiogiškai-demokratiniems palinkimams. 1918 m. tapo priimtas XVIII straipsnis, nustatąs griežtąją prohibiciją, pagaliau 1920 m. buvo priimtas XIX straipsnis, suteikiąs moterims politines balsavimo teises visuose federacijos ir atskirų štatu rinkimuose.

Štai ir visi papildymai ir pakeitimai, padaryti iki 1920. Ryškesnės politiškai-konstitucinės spalvos turi ypač 1913 ir 1920 m. konstitucinės novelės (XVII ir XIX straipsniai) taip pat novelės, susijusios su pilietiniu karu, kiek jos palietė piliečių politines teises, ir iš dalies 1798 ir 1909 m. novelės (XI ir XVI straipsniai), kiek jos palietė teisinę štatų būklę federacijoje. Šitokiam ilgam laikotarpiui tai labai nedaug. Vis dėlto paskutinės novelės, priešingai Dicey nuomonei, rodo, kad konstitucija gali būti paliesta ir ramiu laiku, nepasireiškus jokiems nepaprastiems įvykiams.

Ir Garner, kaip kad mūsų anksčiau cituojamas Wilson, kalba apie tą visų pastebėtą nepaprastą federinės USA konstitucijos gerbimą, pradėjusį tačiau pastaraisiais laikais kiek smukti.

„Viena nacionalinių Amerikiečių žymių — sako jisai (op. cit., 56—57 pusl.) — tai kad jie savo Konstitucijai reiškia tokią pagarbą, kuri yra panaši beveik į prietaringą kultą. Prezidentas Lowell, iš Harvado Universiteto, vienas mūsų geriausiųjų Amerikos viešosios teisės žinovų ir rašytojų, kalbėdamas apie šį palinkimą didžiuotis Konstitucija ir garbinti ją, pastebi, kad Konstitucija mums esanti tai, kas kitoms tautoms buvo karalius. Svetimus mokslininkus tiesiog stebino šis Amerikiečių uoliausias pasidavimas „Konstitucijos karališkumui...“ Tačiau dabar jau — priduria Garner — pastebime tam tikras atšalimas...“

101. USA konstitucijos evoliucionavimas teismo interpretacijomis (Marshall) ir konstitucinės praktikos precedentais bei įpročiais.

Tačiau nepaprastas šios konstitucijos pastovumas, susijęs su ypatingu jos kultu, labiau palyti jos formą ir raidę, negu jos nuostatų prasmę.

„Jei federinė Konstitucija — sako Garner (op. cit., 36—39 pusl., — ypač iki paskutinių laikų mažai išsirutuliojo formaliniais jos papildymais bei pakeitimais, tai užtai ji smarkiai evoliucionavo teismų aiškinimais, įpročiais, praktikos ir politikos veikimu... Žymi veikiančios konstitucijos dalis netilpsta keliose rašytojo akto eilutėse; reikia ji ieškoti kitur. Nors ši Konstitucija yra labai aiškiai ir tiksliai suredaguota, tačiau pats jos kondensuotas preciziškumas, taip pat reikalas ją taikinti naujoms ir kintančioms sąlygoms, jos teismini aiškinimą daro tiesiog neišvengiamu... Nėra nė vienos eilutės Konstitucijoje, kuri nebūtų pareikalavusi teismo interpretacijos ir ši interpretacija nevisuomet pasitenkino tiktai žodžių ar sakinių reikšmės nustatymu; jos vaidmuo buvo daug ryškesnis — aiškinimais reikėjo Konstituciją suderinti su naujomis sąlygomis ir būklėmis, kurios Konstitucijos leidėjų iš viso nebuvo numatytos... Aukščiausias federinis teismas... padarė iš Konstitucijos teisinį įrankį,

labai skirtingą nuo to, kuris 1787 m. buvo išėjęs iš jos autorių rankų. Amerika turėjo laimės per 34 metus turėti savo Aukščiausiojo Teismo priešaky John'ą Marshall'į, vieną šviesiausių bet kurios gadynės ir bet kurio krašto teisininkų... Marshall buvo priverstas sukurti naują konstitucinę jurisprudenciją, pagrįstą išmintimi, logika ir tikslingumu. Nuo pat pradžios jisai nusprendė, kad Konstitucija turi būti laisvai aiškinama; kad kai federinei valdžiai suteikta kuri galia, tai implicite turi būti ir priemonės šiai galiai vykdyti ir tuo pačiu šių priemonių pasirinkimas priklauso federiniam Kongresui; kad atskiri štatai net turėjo teisės uždėti mokesčių federinės valdžios valdininkams ir įstaigoms; kad teismai kompetentingi pareikšti, kad išleistasis įstatymas, kuris įžeidžia Konstituciją, negaliuoja ir nėra teismui privalomas ir t. t. Kai kurie jo sprendimų sukėlė ultra-demokratų, kaip Jefferson ir Jackson, opoziciją, bet jie niekuomet netapo panaikinti ir šiandien yra lygūs įstatymui. Šitaip Marshall plėtė Konstituciją federaline kryptimi. Jisai, kaip pastebi Lord Bryce, buvo Konstitucijos antras steigėjas". Galima tvirtinti, kad jeigu Aukščiausiasis Teismas pirmame savo istorijos laikotarpy būtų buvęs vadovaujamas siauraus, partikuliaristinio, raidiško Konstitucijos aiškintojo, tai šiandien Jungtinių Valstybių Konstitucija turėtų visiškai kitokią prasmę ir Sąjungos pobūdis būtų kitokis.

„Konstitucija tapo išplėsta ne tiktai teismo aiškinimais; ji tapo išplėsta ir kai kuriose savo dalyse net reformuota taip pat įpročių ir praktikos. Tokioje senoje, kaip kad mūsų, ir taip mažai formalinėmis pataisomis paliestoje konstitucijoje tatai yra būtina. Kartais sakoma, kad esą skirtumas tarp amerikiškos Konstitucijos ir angliškosios glūdįs tame, kad pirmoji yra rašyta, o antroji nerašyta. Tačiau tatai yra teisinga tiktai iš dalies. Iš tikrųjų Jungtinių Valstybių Konstitucija, kaip kad ir Anglų Konstitucija, yra nuslopinta parazitinės įpročių augalijos („flore"), nors vis dėlto ne tiek pat; tiesa, kad žymiausia ir svarbiausia jos dalis yra reiškiama rašytojo dokumento, tačiau labai didelė jos dalis taip pat glūdi įpročiuose ir praktikoje. Prezidentas Wilson, kuris apie Amerikos santvarką daug knygų yra parašęs, yra net pasakęs, kad šioje Konstitucijoje įpročių ir praktikos elementas esąs didesnis, negu rašytojų nuostatų elementas. Tokiu būdu šiuo atžvilgiu skirtumas tarp angliškosios ir amerikiškos Konstitucijų yra labiau laipsnio, negu esmės skirtumas. Amerikiškoji Konstitucija beveik taip pat, kaip angliškoji, patvirtina šį posakį: „Konstitucijos dygsta, jos nėra kūriamos".

Kitas žymus mokslininkas, kuris yra daug darbo pavedęs Amerikos (USA) konstitucinei ir teisiškai-politinei santvarkai, Prancūzas, Lyono Universiteto profesorius E. Lambert žinomame savo veikale „Le Gouvernement des juges et la lutte contre la législation sociale aux Etat-Unis" (Paris, Giard, 1921 m.), vadindamas USA konstitucinį režimą „teisėjų valdymu" („gouvernement des juges", — šis pavadinimas — „governement of judges" — ir pačioje Amerikoje dažnai yra vartojamas ir jungdamas šią jo teigiamą valdančiąją teisėjų padėtį USA santvarkoje su teismo ten vykdomu įstatymų konstitucingumo tikrinimu, tvirtina, jog savo spren-

dimais Amerikos teisėjai esą sukūrę naują USA konstituciją, nukonkuravusią ir žymioje daly panaikinusią formalinę rašytąją konstituciją, oficiališkai laikoma turinčią galios ir veikiančią.

Galimas daiktas, kad Wilson'o ir Lambert'o tvirtinimų griežtumas yra kiek perdėtas, bet neabejotinas yra tas faktas, kaip tik Amerikoje (USA) labai ryškiai pasireiškiąs, kad formalinio konstitucijos akto didelis nelankstumas ir ypatingas demokratinis formalinės konstitucinės konstrukcijos kultas, įsigalėjęs žmonių sąmonėje ir kliudąs šio akto evoliuciniam reformavimui, paveikia dygimą taip sakant „kontrabandinės" konstitucinės teisės, nukokuruojančios ir slopinančios formalinę konstitucinę konstrukciją.

102. Demokratiškai-revoliucinis tikybinis jausmas Europos kontinente (Prancūzijoje).

Europos kontinente ir Didžiosios Revoliucijos metu ir vėliau, kada buvo kovojama už demokratiją, — iš tikrųjų taip pat buvo tam tikra sui generis demokratinė tikyba ir demokratijos bei jos institucijų kultas. Tiems demokratija tikintiems žmonėms rodėsi, kad demokratijos šventovėms, jos racionalistinėms konstrukcijoms pavojus būsiąs tik iš valdovų ir „aristokratų" — iš kontrrevoliucijos.

Didžiosios Revoliucijos žmonės buvo šventai įsitikinę, kad jųjų idėjos ir jųjų kuriamos institucijos esančios absoliutiškai tobulos, tinkančios visoms tautoms ir visiems laikams, kad jos įkūnijančios pačią amžiną socialinio bendravimo ir laisvės tiesą, pačios gamtos įsakytą žmogui. Jie save laikė naujos evangelijos skelbėjais visiems žmonėms ir visoms tautoms. Šis jų tikybinis jausmas, susijęs su demokratinėmis idėjomis ir institucijomis, įžiebdavo jų širdyse aistringą šių idėjų bei institucijų propagandos troškimą. Kaip pastebi žymus Didžiosios Revoliucijos istorikas, mano buvęs mokytojas iš Paryžiaus Ecole des Sciences Politiques, prof. Albert Sorel. „Šioje minioje vargšų, kurie skuba į pasienį kovoti už Prancūzijos ir senojo pasaulio laisvę, nesunku pažinti tikri įpėdiniai tų viduramžių šviesių karžygių („guerriers illuminés"), narsių ir aistringų, kurie savo vienuolių šaukiami žygiuoja į stebuklus" (Albert Sorel — „L'Europe et la Révolution Française", Paris, 1885 m., III tomo 433 pusl.). Tai yra kryžiaus karų entuziastų ainiai.

Nuo šių Revoliucijos ir demokratinės evangelijos riterių neatsiliko ir jų vadai politinėje arenoje. Paryžiuje Konventas 1792. XII. 15 išleidžia dekretą, kuris revoliucinės kariuomenės generolams nustato instrukcijas, kaip jie turi elgtis tuose kraštuose, į kuriuos įžengia revoliucinė Prancūzų kariuomenė. „Šis dekretas — sako prof. Robert Redsloh („Histoire des Grands Principes du Droit des Gens", Paris, 1923 m., 284 pusl.) — įgalioja generolus versti svetimas tautas priimti naujus Prancūzijos konstitucinius principus. Jisai įsako elgtis, kaip su priešais, su tomis tautomis, kurios, atmesdamos laisvę ir lygybę, norėtų išlaikyti valdovą ir privilegijuotus luomus".

Tačiau revoliucinis Prancūzų demokratinis tikėjimas, kad ir aistringas, negalėjo susikristalizuoti į tą tvirtą pastovų demokratinės konstitucinės santvarkos kultą, kurį konstatavome Amerikoje. Čia, Prancūzijoje, Revoliucijos ugny šis tikėjimas buvo veikiamas nuolatinio ir smarkaus pačių demokratinių sąvokų evoliucionavimo ir įvairių šių sąvokų koncepcijų, pasireiškiančių šioje evoliucijoje, kas reiškėsi ir nuolat besikartojančiais konstitucinių konstrukcijų sukrėtimais, be to giliai diferenciuotoje Prancūzijos ir iš viso kontinentinėje visuomenėje labai ryškus ir energingas buvo ir senosios santvarkos reagavimas, kuris arba griovė naujas demokratines konstrukcijas arba į jos institucijas įterpdavo svetimus elementus. Tiek Didžiosios Revoliucijos metu, tiek jai praūžus, ir tiek pačioje Prancūzijoje, tiek kituose Europos kontinento kraštuose, grynai demokratinė konstitucinė santvarka jos klasikinėje konstrukcijoje, niekuomet tvirtai neįsigalėjo ir visiško pastovumo neįgijo. Čia jos visuotiniam kultui sąlygų neatsirado.

103. Kelių funkcioninių konstitucinės (įsteigtosios) valdžios viršūnių sudarymas, kaip konstrukcijos apsauga.

Bet ar ši steigiamosios ir įsteigtosios valdžios bei jų tarpe rašytosios konstitucijos konstrukcija iš tikrųjų yra taip nejudomai tvirta, ar ji savaime taip pajėgia užtikrinti teisinį ar teisiškai drausmingą nuolatinės valstybės valdžios pobūdį, kaip tatai rūpėjo šios konstrukcijos steigėjams ir kaip tatai jų buvo tikėta. Gi iš tikrųjų užtenka, kad įvyktų perversmas ir kad „gyvoji karta“ prieš jį nesukiltų, — kad jau tais pačiais demokratijos dėsniais, tomis pačiomis „laikinosios valdžios“ ir „suvereninio gyvosios tautos kartos pasidavimo“ tezėmis naujoji perversmo sudarytoji antikonstitucinė padėtis įsiteisėtų.

Kaip jau anksčiau buvome pažymėję, patys klasikinės demokratijos tėvai buvo ne tiktai numatę galimumą, bet ir tvirtai, kaip tam tikrą „tautos“ suvereniteto principą, pabrėžę nenutraukiamą „tautos“ steigiamą galią, galinčią bet kaip (tatai reiškia kaip tik revoliucijomis bei perversmais) ardyti ir reformuoti visą įsteigtąją konstitucinę konstrukciją, kuri prieš šią galią jokių titulų ir jokios teisinės apsaugos neturi. Ir tatai, man rodos, kaip tik liudyja apie tikrenybės pajutimą ir apie sveiką socialinį šios demokratijos steigėjų instinktą, nugalinti jų konstruktyvinį racionalizmą.

Šį šios konstrukcijos saugumui pavojų klasikinės demokratijos steigėjai patys iš anksto suprato ir numatė ir todėl

pasirūpino įvesti į konstituciją tokius įsteigtosios valdžios organizacijos metodus, kurie pajėgtų sulaikyti perversmus arba bent sumažintų perversmo pavojų ir šiuo visai konstrukcijai užtikrintų didesnį saugumą. Ši organizacinė institucija, sudaranti trečiąjį klasikinės demokratinės valdžios konstrukcijos elementą — tai įsteigtosios valdžios taip vadinamas funkcioninis suskirstymas, kuris reiškiasi tuo, kad atskiroms valdžios funkcijų kategorijoms klasikinėje teorijoje priimta trijų kategorijų klasifikacija, nustatoma atskiros konstitucinės paritetinių organų viršūnės. Šis valdžios konstrukcijos elementas yra pasiskolintas iš garsiosios Montesquieu doktrinos. Valdžios funkcijų suskirstymo problemą ir ypač šį formalinį suskirstymą mes tiksliai išžiūrėsime kitoje vietoje žemiau. Čia ją paliečiame tik tiek, kiek tatai mums yra būtina klasikinės demokratinės valdžios konstrukcijos mechanizmui pažinti.

Suskirsčius konstitucinę valdžią funkcioninėmis kategorijomis, kurių kiekvienos viršūnėje nustatomas atskiras pagrindinis organas, nepareinąs nuo kitos funkcioninės kategorijos viršūnės ir tiesiog pareinąs tiktai nuo pačios konstitucijos, kaip jai betarpiškai ir tiktai jai vienai subordinuotas, pasiekiama tai, kad įsteigtojoje valdžioje nėra nė vieno organo — nė kolegijos, nė asmens, — kurio rankose būtų sukoncentruota visa konstitucinė galia. Kiekvienas viršūnės organas teturi tiktai tam tikrą funkcioniškai-kategoringą galią, vadinasi — tiktai tam tikrą galios sritį.

Šitokis funkcioninės atskirų „galių“ suskirstymas arba vieningos galios išparceliavimas funkcioninėmis jos kategorijomis tarp kelių paritetinių kits kitam nesubordinuotų organų turi pašalinti arba bent žymiai sumažinti konstitucijoje deponuoto suverenumo pasisavinimo pavojų, o tuo pačiu ir diktatūros pavojų, nes, žinoma, šis pasisavinimas lengviau pavyktų padaryti vienam konstituciniam organui, jei visa konstitucinė galia būtų sukoncentruota jo vieno rankose ir jei visi kiti organai jam hierarchiškai būtų subordinuoti, negu kad tada, kai viršūnėje yra keli paritetiniai organai, turį kiekvienas savo funkcioninę sritį.

104. Galios suskirstymas funkcioninėmis sritimis veikia prieš diktatūros pavojų.

Esant vienam bendram viršūnės ir visos konstitucinės galios organui suverenumo pasisavinimo ir diktatūros pavojus didėja dviem atžvilgiais. Pirma — dėlei to, kad juo didesnės kas turi galios, juo labiau jis jos trokšta. Tai, rodos, yra bendra žmogaus gamtos žymė: juo daugiau žmogus turi, — juo daugiau jis turėti nori. Galios troškimas įgyjant galios — ne mažėja, bet didėja; jei turi jos truputį — nori turėti daugiau; jei turi daug, bet ne visą, — tai nori turėti visą. Galios pasiekimas ne malšina jos troškimo, bet jį kaip tik skatina ir daro aistringu. Valdžios organas, kuris nedaug teturi galios, nedrįs svajoti apie diktatūrą. Užtai viršūnės organas, kurio rankose bus visa konstitucinė galia ir kuris jokios vyresnybės ir jokių paritetinių konkurentų neturės, bus labiau linkęs nusikratyti ir tais paskutiniais teisiniais suvaržymais, kurie reiškiasi konstitucijos nuostatais ir konstituciniais jo galios rėmais ir kurie jį skiria nuo galios absoliutizmo, nuo diktatūros. Vadinasi — jei bus keli viršūnės organai, tarp kurių galia bus suskirstyta funkcioninėmis sritimis, kai kiekvienas jųjų galios turės mažiau ir jojo galios troškimas bus kuklesnis. Tokia bent yra bendroji taisyklė, pagrįsta psichologiniais sumetimais.

Antras sumetimas yra tas, kad jei konstitucinė galia yra funkcioninėmis sritimis suskirstyta tarp kelių paritetinių viršūnės organų, tai kiekvienam viršūnės organui sunkiau bus išplėsti savo galią ir pagrobti konstitucijoje sudėtą suverenumą, nes siekdamas diktatūros jis tegalėtų savo galią plėsti tiktai kitų paritetinių viršūnės organų sąskaiton, juos sau pavergdamas, tad anieji bus linkę tam priešintis ir triukšmą kelti, gindami savo galios pozicijas ir savo konstituciniais įgaliojimais aprėždami savo paritetinių konkurentų siekimus.

105. Anarchijos pavojus funkcioniniame valdžios suskirstyme; steigiamosios galios ir konstitucijos monizmas, kaip apsauga prieš šį pavojų.

Vadinasi — įsteigtosios valdžios funkcioninis suskirstymas turėjo šioje konstrukcijoje apsaugoti teisinį šios valdžios pobūdį, nustatomą konstitucijos. Tačiau jeigu jis mažino dik-

tatūros pavojų, sulaikydamas įsteigtąją valdžią nuo konstitucijoje deponuotos suvereninės galios pasisavinimo, tai užtai jame galėjo glūdėti anarchijos branduolis. Nes kelios valdžios viršūnės gali degeneruoti į kelias valdžias, o ten, kur valdžia teritorijoje nėra viena, ten jau nėra valstybės, bet yra anarchija.

Šį anarchijos pavojų turėjo šioje valdžios konstrukcijoje pašalinti du nurodytieji monistiniai momentai: suskirstyta atskiromis funkcioninėmis viršūnėmis esanti tiktai įsteigtoji valdžia; steigiamoji, kuri sudaro įsteigtosios pamatą ir šaltinį, esantį iš esmės viena ir vieninga; ji, žinoma, negalinti būti suskirstoma paritetinėmis viršūnėmis, nes dvi ar kelios suvereninės galios vienoje organizacijoje tikrai yra neįmanomos suvereninė galia esanti iš esmės diktatoriška, o dviejų diktatūrų vienoje srity negali būti, nes tada nebūtų jokios diktatūros; suskirstoma tegali būti tiktai nesuvereninė, tiktai išvestinė (įsteigtoji) galia.

Be vieningos steigiamosios galios valdžios monizmą turėjo palaikyti dar bendras įsteigtosios valdžios ir visų jos funkcioninių viršūnių titulas — konstitucija. Pati steigiamoji galia nesanti nuolat veikli, ji, nustačiusi įsteigimo aktą, pati pasišalinanti ir liekanti tiktai potencialinėje, bet ne veiklioje, padėty; jos gi nustatytoji ir suverenumą magazinavusi konstitucija, kurios nuostatai turi būti veiklūs ir turi nuolat imperatyviškai vadovauti įsteigtajai valdžiai, esanti visoms įsteigtosios valdžios viršūnėms viena. Atskiros įsteigtosios valdžios galios („pouvoirs"), kad ir paritetinės ir kita nuo kitos nepareinančios, visos išeina iš vieno kilminio jų pamato — konstitucijos, kuri jas steigia atskiroms funkcijoms vykdyti ir jas tiksliai atrubežiuoja viena nuo kitos, nė vienai jųjų neperleisdama bendrosios galios. Tad steigiamoji galia ir konstitucija palaikančios funkcioninėmis galiomis suskirstytos įsteigtosios valdžios vienumą ir apdraudžiančios valstybinę tvarką nuo anarchijos pavojaus.

106. Klasikinė demokratinė reprezentacinės valstybės valdžios konstrukcija; jos įsigalėjimas Amerikoje ir jos likimas Europoje.

Šitokia buvo naujosios gadynės klasikinė demokratinė valstybės valdžios konstrukcija, dėstanti ir reprezentacinio

demokratinio suvereniteto, kaip „tautos suvereniteto“ arba suvereninės tautos teisės į valstybę, koncepciją. Tai buvo konstrukcija mėginanti valstybės valdžiai nustatyti teisinį funkcioninį pobūdį ir jį išlaikyti. Šios konstrukcijos esminiai elementai ir buvo šie trys: *a.* steigiamosios ir įsteigtosios valdžios klasifikacija, *b.* rašytoji konstitucija ir *c.* įsteigtosios valdžios funkcioninis (funkcioninių galių) suskirstymas. Ši konstrukcija tapo sudaryta XVIII amžiaus pabaigoje Amerikoj' (Jungtinėse Valstybėse) ir Europoje Didžiosios Prancūzų Revoliucijos.

Gryniausioje savo formoje ji užsiliko Amerikoje, — USA (federacijoje, bet ne atskiruose štatuose) ir iš USA paveikė ir kitas Amerikos valstybes; Europoje gi, kur konstitucinė evoliucija buvo veikiama kitų veiksnių, ji tapo iškreipta ir grynoje savo formoje išnyko; paskutinis jos reiškinys Europoje — Prancūzų Antroji Respublika, įsikūrusi po 1848 m. revoliucijos; šios klasikinės konstrukcijos tam tikras renesansas Europoje, tačiau su žymiais svetimais — iš dalies tiesioginės demokratijos, iš dalies korporacinės koncepcijos — įterpimais, galima pastebėti kai kuriose pokarinėse XX amžiaus valdžios konstrukcijose, kaip pav. iš dalies Vokiečių Reicho Veimaro konstitucijoje, ypač gi Portugalijos 1933 m. konstitucijoje).

Europos kontinente demokratinė suvereniteto teisės koncepcija, įsiveržusi į konstitucinę valstybės santvarką Didžiosios Prancūzų Revoliucijos metu ir priėmusi reprezentacinę formą, iš karto pasireiškė kaip tik šioje klasikinėje demokratinės valdžios konstrukcijoje. Bet kadangi čia ji turėjo išlaikyti kovą su monarchine suvereniteto koncepcija ir su šios koncepcijos konstitucinėmis išvadomis, kurios čia giliomis šaknimis buvo įaugusios į žmonių sąmonę ir į valstybinės santvarkos institucijas ir buvo tradicinės, tai šios kovos padariniai išugdė naują konstitucinę santvarką arba naujus jos demokratinius ir monarchinius variantus, kurie pakeitė tiek klasikinę demokratinę reprezentacinės valdžios, tiek tradicinę monarchinę valdovo valdžios konstrukciją. Šiuo atžvilgiu žymiausias buvo tas faktas, kad šitoje kovoje Europos kontinente gimė kompromisinė maišyta santvarka, kurioje abejų kovojančių koncepcijų elementai buvo mėginama suderinti ir sukombi-

nuoti t. vad. aprėžtos arba konstitucinės monarchijos formoje. Šiai Europos XIX amžiaus konstitucinei monarchijai konstrukcija ir valdžios santvarka tapo pasiskolinta iš Anglijos — iš dviejų Anglijos konstitucinių režimų, prerogatyvinio ir parlamentinio, kurie čia, perkelti į jiems svetimą politinių kovų ir sąlygų bei teisinių tradicijų, sąvokų ir institucijų atmosferą, tapo kiek pakeisti ir iškreipti.

107. Formalinės demokratijos evoliucijos problema.

Be nurodytų veiksnių, paveikusių Europos kontinente demokratinės valstybės valdžios konstrukcijos raidą, buvo dar tam tikri socialiniai reiškiniai ir procesai, kurie veikė tiek pačios demokratijos, tiek jai pritaikintos valdžios konstrukcijos evoliuciją. Vienas tų procesų, nacionalizmo veikiamas, pirmykštę formališkai-individualistinę demokratiją paversdavo nacional-demokratija, antras, socializmo ir visuomenės koncepcijos veikiamas, ją paversdavo socio-demokratija arba net korporacine sociokratija. Šie evoliuciniai procesai, pasireiškę demokratijoje ir kiek susikombinavę, XX amžiuje pagamino savotiškas naujas valstybės ir jos valdžios koncepcijas ir naujų konstitucinių konstrukcijų sumanymus, kurie vietomis pradėta realizuoti iš vienos pusės fašistinėmis, „nacional-socialistinėmis“ ir kitokiomis formomis, iš antrosios — sovietinėmis.

Tačiau ir be tų specifinių fašistinių, „nacional-socialistinių“, sovietinių ir kitokių bandomų racionalizuotų koncepcijų ir konstitucinių konstrukcijų, moderninėje XX amžiaus Europos demokratijoje net ir ten, kur nėra įsileista į šiuos eksperimentus, labai ryškios yra žymės tiek nacional-demokratijos, tiek socio-demokratijos, pakeitusios seną formalinę demokratiją.

Klausimas, kaip iš formalinės klasikinės reprezentacinės demokratijos, pagrįstos individualistiniu kiekybiniu organizacijos principu, yra išsiplėtusi nacional-demokratija, ir iš grynai teritorinės-demokratinės valstybės yra išdygusi nacionalinė (tautiškoji) valstybė — yra gana sudėtingas ir be abejo labai įdomus. Jį mes čia tik keliais bruožais iššiūrėsime, pasiremdami kelių žymių publicistų konstatavimais.

108. Formalinės demokratijos politinė doktrina.

Štai kaip formalinės reprezentacinės demokratijos politinę doktriną schematiškai apibūdina prof. Joseph Barthélemy savo referate „Reprezentacinės demokratijos krizė“, patiektame „Tarptautinio Viešosios Teisės Instituto“ 1929 m. sesijai („Annuaire de l'Institut International de Droit Public“, 1930 m., Paris, Les Presses Universitaires de France, 43—165 pusl.: „La crise de la démocratie représentative“):

„Prancūzų Revoliucijos politinės doktrinos schema — sako Joseph Barthélemy (op. cit., 46—48 pusl.) — yra ši:

1°. Tauta yra suvereninė...

2°. Suvereninė tauta deleguoja savo teises reprezentantams.

„Tad pamatinė reprezentacinė demokratijos institucija yra rinkimai... Ši sistema... pateisinama šiuo samprotavimu: esą protingai esybei pridera pačiai save valdyti; demokratinė sistema esanti tokia, kurioje piliečiai valdosi patys arba per reprezentantus, kuriuos jie patys laisvai pasirenka; todėl ši sistema esanti protingiausia.

„O štai dar kitas taip pat schematiškas pateisinimas: valdymas per didžiausį skaičių savaime esąs didžiausiam skaičiui palankiausias; tuo pačiu jis esąs teisingiausias.

„Tokie yra pamatai reprezentacinės demokratijos, kuri taip pat vadinama liberaline demokratija arba parlamentiniu liberalizmu...

„Respublika tėra tiktai aukščiausias demokratijos laipsnis; tai yra demokratija, iš kurios tapo pašalinta istorinė dinastijos liekana.

„Demokratijos režimas numato eilę esminių elementų:

„Pirmas be abejo, tai laisvai ir taisyklingai pareikštas daugumos pritarimas...

„Antras — tai įstatymo suverenumas konstitucijos ribose.

„Trečias, tai kolegijų persvara, tai būtent taisyklė, kuria svarbiausieji bendri, nuolatiniai ir valstybei gyvybiniai aktai turi būti atlikti renkamųjų kolegijų.

„Kaip tik vienas šių elementų yra nuslopintas ar išnyksta, mes konstatuojame parlamentinės demokratijos krizę".

Tiesa, Joseph Barthélemy čia kalba apie „parlamentinę", vadinasi — parlamentinio režimo demokratiją. Čia gal mažas netikslumas, nes toji demokratijos lytis, kuri reiškiasi parlamentarizmu (bent technikine šio termino prasme) Prancūzų Revoliucijai nebuvo žinoma ir yra kilusi XIX amžiaus konstitucinėje monarchijoje, padariusioje atitinkamą recepciją iš Anglų konstitucinės teisės. Tačiau šis termino netikslumas nėra svarbus. Svarbu yra tai, kad formalinė reprezentacinė Didžiosios Revoliucijos demokratija operuoja kiekybiniu individų daugumos principu imperiumo organizacijoje per rinkimus ir renkamus koleginius organus; tatai yra tiesa; šis principas yra išlaikytas ir demokratiniame parlamentarizmo elemente, ypač tada, kai su parlamentarizmu yra susijusi mažoritarinė rinkimų sistema ir visuotinis balsavimas, Tai yra kaip tik formalinis individualistinis klasikinės demokratijos principas, kuris jai yra bendras su ankstyvesnėmis prademokratinėmis koncepcijomis, kurios visos išlaikė kiekybinį dėsnį tiesioginiame valdyme, lygiai kaip klasikinė demokratija jį išlaiko reprezentaciniame valdyme.

Čia jokio visuomeninio-nacionalinio, sociališkai-diferencinio, korporacinio elemento nėra ir nenumatoma; jisai tiesiog ignoruojamas.

109. Formalinė demokratija ir nacionalinis principas („principe des nationalités").

Atrodytų, kad taip vadinamas nacionalinis ar tautinis (gal „tautybinis") principas (garsusis „principe des nationalités"), pasireiškęs valstybinėje ir tarptautinėje srity XIX amžiuje ir labai žymiai paveikęs visą naujausią valstybių evoliuciją, pertvarkydamas tiek valstybinių vienetų suskirstymą, tiek valstybinį sociališkai-teisinį pobūdį vidaus santvarkos ir funkcijos atžvilgiu negalįs būti jungiamas su Didžiosios Revoliucijos demokratija, kurios principų atžvilgiu jis esąs lyg jų antipodas.

Atrodytų, kad visiškai tikslūs esą šie Georges Sorel'io konstatavimai („Les Illusions du Progrès", IV laida, Paris, 1927 m., 238—239 pusl.):

„Labai ir net per daug dažnai tautų Nepriklausomybės karai buvo lyginami su karais, kuriuos vedė mūsų (vadinasi — Prancūzų) revoliucinės armijos; iš tikrųjų šios dvi karų rūšys atitinka du kitas kitam priešingus ideologinius judėjimus. Ten, kur įsiveržė prancūzų armijos, tuojau buvo pradedama pamėgdžioti Prancūzija, naikinti senos institucijos ir kurti naujos, pagrįstos principais, laikomais atitinkančiais įgimtąją teisę. Tačiau atėjo diena, kada tautos sukilo prieš šią tobulinimo sistemą ir apsiginklavusios jos pasipriešino tai laimei, kurią mes joms nešėme".

Čia Georges Sorel cituoja Ernesto Renan'o žodžius iš jo, Renan'o, knygos „Essais de morale et de critique" (117 pusl.): „Nacionalinė idėja — sako Renan — kurios jokio pėdsako nerandame XVIII amžiuje, susirūpinusiame vien tiktai savo bendra filosofija, ir kurios kaip tik griežčiausiąjį neigimą sudaro XIX amžiaus pradžios užkariavimai („conquêtes"), — gimė iš reakcijos prieš unitarines Revoliucijos ir Imperijos tendencijas, reakcijos, kuri atsirado tautose, svetimame junge atgavusiose savęs pajautimą".

Čia išnašoje Georges Sorel pastebi: „Pabrėžtina žodžio patriotas prasmės pakeitimas; Laisvės karų metu patriotas yra tasai, kuris padeda Prancūzams prieš savo valdovą; vėliau tai tasai, kuris kovoja už savo valdovo galios atstatymą".

„Dabar (vadinasi pasireiškus tautų reakcijai prieš niveliacinę Revoliucijos propagandą) — tęsia Georges Sorel — pažangai bus priešpastatoma evoliucija, kūrybai — tradicija, universalinei išminčiai — istorinis būtinumas. Tatai nereiškia, kaip kad kartais tvirtino XVIII amžiaus gerbėjai, kad esą naujų idėjų gynėjai norėję sulaikyti bet kurį judėjimą pasauly; jie tiktai norėjo nurodyti, kad judėjimą veikia tam tikras vietinis istorinis įstatymas, ir jie laikė būtina, kad valdantieji šį įstatymą gerbtų. Pirmoji žymi šios naujos koncepcijos manifestacija — tai buvo Savigny teorija, ir ji buvo taikoma teisei".

Šios Georges Sorel'io pastabos be abejo yra teisingos ir tikslios. XVIII-jo amžiaus racionalizmas, optimistinis ir palinkęs į universalizmą, buvo priešingas istoriniam tradicionalizmui, kuriuo tapo pagrįstas nacionalizmas. Pastarasis yra partikuliaristinis, jis yra linkęs bendrus ir visuotinius principus keisti vietiniais ir tautiškai-individualiniais, suderintais su

praeitimi ir su nusistojusiomis institucijomis. Nacionalinis principas ėmė reikštis ne tiktai valstybės santvarkoje ir jos institucijose, bet visų pirma pačios valstybės steigime, ypač jos vieneto suderinime su tokiomis jo teritorijos sienomis, kurios atitinkamam nacionaliniam junginiui galėjo užtikrinti jos funkcijos ir jos institucijų sprendėjo vaidmenį. Nacionalinis principas valstybių steigime reiškia taip pat sui generis racionalizmą, tačiau šis racionalizmas yra nukreiptas prieš universalinį bendrąjį šabloną. Nacionalinis principas čia racionalizuoja ne institucijas, kaip kad jas racionalizavo XVIII amžius ir Didžioji Revoliucija, bet kaip tik valstybinį skirstymąsi; tasai žmonijos skirstymasis valstybėmis turįs būti ne atsitiktinis, pareinąs nuo ginklų laimėjimų ar kurių kitokių įvykusių faktų, bet logingas, atitinkąs nacionalinių junginių susigrupavimą atitinkamose teritorijos srityse. Institucijos neracionalizuojamos kuriuo universaliniu mastu, jos būsiančios istorinės. Racionalizacija palyti ypač valstybės teritoriją, jos sienas. Šia prasme nacionalinis principas ir jo racionalizuojamas valstybių steigimas ar reformavimas yra nukreiptas kaip tik prieš institucijų racionalizavimą universaliniu mastu, reiškiamą Didžiosios Revoliucijos racionalizmo. Šia prasme jie kitas kitą išskiria.

110. Nacionalinio principo kilmės ieškojimas visuomenės sutarty.

Ir vis dėlto, nepaisant visų šių konstatavimų, nebus paradoksas tvirtinti, kad šis nacionalinės valstybės steigimo principas, pakeitęs formalinę Didžiosios Revoliucijos demokratiją nacional-demokratija, pats yra kilęs iš tų pačių idėjų, kurios paveikė šios Revoliucijos idealus ir institucijas; tad ir šios Revoliucijos kūriniuose, iš esmės priešinguose nacionalizmo kūriniams, vis dėlto nacionalinio principo daigai susekti galima.

Mes čia pasinaudosime mūsų manymu teisingomis Strasburgo profesoriaus Roberto Redslob'o šiuo klausimu pastabomis („Histoire des Grands Principes du Droit des Gens depuis l'antiquité jusqu'à la veille de la Grande Guerre", Paris, Rousseau et C-ie, 1923 m.).

Redslob randa (op. cit., *253—254* pusl.), kad garsusis nacionalinis principas („le principe des nationalités"), kuris XIX ir XX amžiuose pasireiškė galingais sociališkai-politiniais judėjimais ir revoliucijomis ir ypač Europoje padarė tikrą perversmą valstybinės diferenciacijos srity, suardęs daugelį senų ir nusistojusių valstybinių junginių, įsteigęs naujas valstybes arba suliejęs kelias į vieną, — esąs kilęs iš žmogaus teisių ir individinės laisvės idėjos, kurią skelbė naujų amžių filosofija, paruošusi ir demokratijai dirvą. Tai esanti žmogaus teisė jungtis su kitais žmonėmis į politinę visuomenę. Tai esanti laisvo valstybės sudarymo teisė. Ši teisė esanti susijusi su suvereniteto principu. Valstybė iš esmės esanti laisvės kūrinys. Kaip tokia ji esanti suvereninė, teisiškai nepareinanti nuo jokių išorinių veiksnių, pagrįsta tiktai jos steigėjų ir narių nusistatymu. Tuo pačiu jos steigėjai ją gali steigti tokią ir tokiose ribose, kokią ir kuriose ribose jie ją įsteigti bus sumanę. Čia ir esąs nacionalinis valstybės steigimo principo daigas. Tačiau anais laikais, XVII ir XVIII

amžiais, iki Didžiosios Prancūzų Revoliucijos, šios būsimojo nacionalinio principo premisos glūdėjo tiktai socialinėse filosofų doktrinose; su šių doktrinų sąvokomis jos brovėsi į žmonių sąmonę, ten įsigyvendavo, bet, žinoma, ten turėjo pamažu dygti ir nokti ir iš karto visomis savo išvadomis nepasireiškė. Tačiau tuo laiku nė šios premisos nė jų išvados politinės valstybių tikrenybės veikti dar nepajėgsią. Tebeviešpatavusi monarchiškai-patrimonialinė valstybės koncepcija ir valstybių steigimo, ardymo, teritorinio jų didumo faktai, karai, sutartys, aneksijos buvę dominuojami kaip tik šios koncepcijos, nieko bendro su anomis laisvės idėjomis neturėjusios.

„Žmogaus teisė — sako Redslob (op. cit., 285—286 pusl.) — yra vienas tų šaltinių, iš kurių trykšta Revoliucijos tautų teisė („droit des gens"). Ji maitina valstybės laisvę. Tačiau yra ir kitas gyvas šaltinis, kuris vaisina tarptautinę mintį. Tai yra Jono-Jokūbo Rousseau dogma, kuri valstybę išveda iš piliečių susitarimo. Tai — visuomenės sutarties („Contrât Social") dogma.

„Ženevos filosofas įsivaizduoja, kad viešasis gyvenimas esąs tarpusavio sutikimo („consentiment mutuel") fenomenas, kad įstatymas esąs bendrosios valios pasireiškimas.

„Iš šios koncepcijos seka dvi tezės:

„Viena paneigia bet kurią valdžią, kuri nėra kilusi iš pačių piliečių. Tai tautos („peuple") suvereniteto dėsnis. Jis liečia vidaus valdžios santvarką. Antroji išvada tai nacionalinis principas. Jisai veikia užsienio politiką.

„Štai idėjų grandinė, kuri riša Rousseau dogmą su šiuo antruoju principu, kurio svarba buvo nepaprasta moderninėje istorijoje.

„Bendroji valia, jei ji iš viso yra, veikia bendrais reikalais ir daro tai, kas yra visiems naudinga.

„Tuo pačiu valstybė, kuriai vadovauja bendroji valia, yra utilitarinė. Ji yra praktiško pobūdžio. Ji nepripažįsta jokios absoliutinės taisyklės, kuri galėtų ją subordinuoti ir jai kelią nustatyti.

„Priimdama šią pažiūrą — Revoliucija prieina šią pažymėtiną išvadą:

„Jeigu valstybė yra įsteigta žmonių, kurie turi bendrųjų reikalų pajautimą ir kurie yra nusistatę bendru darbu juos aprūpinti, tai turi būti pripažinta visiška jų jungimosi laisvė. Iš tikrųjų — šioje sistemoje gyvybinis principas, iš kurio gimsta valstybė, — tai tiktai piliečių nutarimas. Tad vienodi motyvai, kurie pagimdo tam tikrą valstybę, gali pasireikšti šiokioje ar tokioje žmonių grupėje, tatai pareis nuo individų psichinio nusistatymo pakraipos („mentalité"). Viena grupė gali išsiskirti iš senosios tėvynės arba panorėti susijungti su kita grupe... Žodžiu — junginio pasirinkimo laisvė yra neaprėžta. Tokiu būdu piliečių valia ne tiktai nustato valstybės konstituciją, kaip kad įsakmiai pabrėžia visuomenės sutartis, bet taip pat sprendžia apie valstybės plotą. Kitaip sakant... ši doktrina... veda į laisvę valstybės sienų nustatymą. Šitaip iš Revoliucijos dygsta nacionalinio principo teorija, — galinga teorija, kuri XIX amžiuje valdys Europos politiką. Tiesa — Revoliucijos metu ji dar buvo rudimentinė...

Revoliucijos žmonės labai aukštai vertina žmonių laimę. Tačiau ši jų pažiūra yra nepilna. Nes yra dar antra jėga, kuri jungia žmones: Tai jų tradicija. Tai tautos gilus tikėjimas šventuoju tėvų palikimu, kurį savo ruožtu ji turės perduoti būsimoms kartoms. Iš tikrųjų tik XIX amžius suprato nacionalinę teoriją kaip tik šioje platesnėje ir gilesnėje jos koncepcijoje. Tačiau tatai nekeičia to fakto, kad šios teorijos šaltinis yra visuomenės sutarty ir Revoliucijoje.

„Iš nacionalinio principo Revoliucija jau pradeda daryti išvadas: Prancūzija niekuomet nepadidins savo teritorijos svetimo krašto aneksavimu, jei tiktai šio krašto gyventojai patys plebiscitu neprašys jį įjungti.

„Šitaip pasisako 1793 m. konstitucijos projektas ir jisai nustato dar antrą sąlygą — kad aneksija nebūtų įvykdyta prieš to krašto gyventojų anksčiau padarytą sutartį su kita valstybe. Mirabeau žodžiais — bet kuris tam tikro krašto perleidimas neatsiklausius jo gyventojų esąs smurto ir tironijos aktas".

Kitoje vietoje R e d s l o b dar sykį grįžta į šį klausimą ir sako:

„Galingiausias opinijos judėjimas, kuris veikė tarptautinę politiką nuo 1789 m. iki šių dienų — tai be abejo nacionalinė teorija. Ši teorija yra Prancūzų Revoliucijos duktė.

„Tačiau jos pirmo pasireiškimo metu XVIII a. pabaigoje, ji dar yra neužbaigta. Nes ji numato, kad žmonės įstoja į tą ar į kitą politinę visuomenę tam tikru sąmoningu valios aktu, atsverdami motyvus ir materialinę ar moralinę gerovę, kurios jie galėtų tikėtis iš bendro sugyvenimo tam tikrame junginy. Todėl ji neįvertina ir nepažįsta tradicijos jėgos, kuri, neįsamoninta, snaudžia liaudies sielos gelmėse. Ji nesiskaito su istoriniu elementu. Šiuo ji parodo, kad ji tikrai yra kilusi iš tos pamatinės Prancūzų Revoliucijos doktrinos, kuri valstybės įsteigimą ir gyvybę suveda į proto sumetimus" (op. cit., 415—416 pusl.).

111. Nacionalinio principo šaknys klasikinėse reformuotos demokratijos sąvokose.

Aš manau, kad t. vad. nacionalinio principo šaknys glūdėjo netiktai žmogaus teisių bei visuomenės sutarties sąvokose, paruošusiose tą judėjimą, iš kurio kilo Didžioji Revoliucija; iš tikrųjų šios sąvokos, ypač antroji (laisvų suvereninių žmonių — sui generis dievaičių — visuomeninė sutartis), kaip tiktai labiau vedė į universalizmą ir tobulą institucijų racionalizavimą, kuriuo pasižymėjo Revoliucijos palinkimai ir propaganda, vadinasi — labiau veikė tą kryptį, kuri nebuvo linkusi atsižvelgti į „tradiciją", į vietines ir istorines aistras, į partikuliarinius būdo veiksnius, valdančius žmonių junginius ir jų veikimą, į visą tai, kas žmones skirsto ir jų grupėms ar funkcioniniams junginiams nustato skirtingus reikalus ir visuomeninio veikimo tikslus, o tuo pačiu juos verčia izoliuotis tiek politiniais vienetais, tiek šių vienetų santvarkos institucijomis. Aš manau, kad nacionalinis principui premisas sudarė ypač šių sąvokų reformavimas, pasireiškęs Didžiosios Revoliucijos konstruktyviniame darbe ir susijęs su

reprezentacinės demokratijos įkūrimu. Didžioji Revoliucija be abejo veikė anų prademokratinio judėjimo sąvokų ir idėjų įtakoje, ji buvo inspiruota ideologinio įgimtųjų žmogaus teisių, Rousseau visuomenės sutarties ir bendrosios valios doktrinos palikimo, kuriam ji pačioje savo užuomazgoje pati pastatė puikiausią paminklą — Žmogaus ir Piliečio teisių Deklaraciją. Tačiau bekonstruodama naują santvarką ir jai vykdyti institucijas ir skolindama joms medžiagą ne tiktai iš Rousseau, bet taip pat iš Locke'o — Montesquieu liberalizmo, iš Anglijos santvarkos elementų, veikusių ne betarpiškai, bet racionalizuotomis iš vienos pusės to paties Montesquieu, iš antrosios — Amerikos štatų koncepcijomis bei institucijomis, — ji priėjo reprezentacinę demokratiją, kurios ne tiktai institucijos, bet ir pačios ideologinės premisos bei sąvokos žymiai skiriasi nuo prademokratinių tiesioginės demokratijos institucijų ir nuo prademokratinių ypač Rousseau suvereninio žmogaus, suverenų sutarties ir bendrosios valios sąvokų.

Tiesa — Didžiosios Revoliucijos veikėjai, reprezentacinės demokratijos steigėjai, patys sau ne visiškai įsisamonino tą gilią sąvokų reformą, kuri jųjų kūryboje pasireiškė, jie griežtai anųjų paveldėtų sąvokų neatmetė, iš dalies galėjo net būti įsitikinę, kad jie jas tiktai tęsia, precizuoja ir vykdo, gal jie arba daugumas jųjų būtų nustebę, jei kas jiems būtų pareiškęs, kad jie yra nuo anų sąvokų ir ideologinių premisų nutolę. Be abejo jie nebuvo sąmoningi jų paveldėtų sąvokų renegatai, jie bona fide ieškojo idėjinės ir institucinės konstrukcijos, kuri sudarytų harmoningą sintezį visų naujų minčių, veikusių jų sąmonę ir valią tiek Rousseau ir Locke'o, tiek Montesquieu doktrinos principais, tiek Anglų tiek Amerikos santvarkos principais. Jų kūryboje yra tam tikras visų šių veiksnių veikimo amalgaminis mišinys; pasireiškė ir svyravimas įvairiomis šių veiksnių kryptimis: užtenka palyginti 1791 m., 1793 m. ir III-jų m. konstitucijos, nekalbant apie VIII-jų metų konstituciją, kuri, o ypač su ją stilizuojančiais tam tikra (cezaristine) linkme X-jų ir XII-jų m. Senatuskonsultai, turi jau ryškesnę spekuliatyvinę spalvą, nors taip pat yra racionalistiškai sukonstruota.

Žodžiu — Didžiosios Revoliucijos konstitucinis darbas nėra grynas vienos aiškios doktrinos pasireiškimas — jis yra sudėtingas ir ideologiškai-vulkaniškas. Vis dėlto Revoliucijos kūrėjai buvo ne tiktai jų paveldėtos tiesos vykdytojai arba epigonai, bet ir reformatoriai-kūrėjai. Jų kūryboje pasireiškusi reprezentacinė demokratijos reforma, jų pačių nepastebėta ir neįsamoninta, bent ne visų pastebėta ir įsamoninta, tapo tiktai vėliau jų minties epigonų ir jų sukurtų institucijų stebėtojų ir analitikų tiksliai suformuluota ir schematiškai į tvirtą logingą sistemą suvesta.

Šioje sąvokų reformoje, pasireiškusioje Didžiosios Revoliucijos kūryboje, ryškiausią momentą sudaro mūsų jau nurodytas ir iššiūrėtas suvereniteto teisės perkėlimas iš individų arba jų visumos (bendrosios valios) į tęstinę tautą, į tautą, kaip didįjį vienetą, nesutampantį su šios valandos gyvaisiais individais, platesnę ir nuolatinę, esamų piliečių — gyvosios kartos — tiktai atstovaujamą ir reiškiamą reprezentacijos principu, teisiškai gi aptarnaujamą rinktinės ir dirbtinės teisinės tautos („veikliųjų

piliečių"), į kurią patenka ne būtinai visi gyvi individai-piliečiai; kadangi ne individuose esančios suvereniteto šaknys ir kadangi ne savo, bet tautos, reprezentavimo titulu piliečiai gali suvereniškai veikti, tai iš teisinės tautos kieno nors išskiriamas neužgaunąs jojo įgimto suverenumo, kurio jis iš viso neturįs. Tiesa — reprezentacijos vykdymas tebėra konstruojamas individiškai-kiekybiniu principu, bet vis dėlto individas, kaip toks, yra nuvainikuojamas, iš suvereno perkeliamas į reprezentantus, suverenumo gi vainikas perkeliamas į tęstinę didžiąją amžinąją tautą.

Kaip tik šioje suvereninės tęstinės tautos ir jos reprezentavimo sąvokoje daug daugiau, negu žmogaus suvereninėje teisėje ir suverenų sutarty, atsirado, mano supratimu, premisos demokratijos tolesniam evoliucionavimui tiek į nacionaldemokratiją (tad ir į „principe des nationalités" valstybių steigime ir jų diferenciavime), tiek į socio-demokratiją.

Tęstinė tauta — tai jau socialinis tarpas („milieu", aplinkuma), socialinio bendravimo tam tikras konkretus reiškinys, bendruomenė arba visuomenė... Iš karto ji buvo suvokiama, kaip per amžius tekanti tiktai individų ir jų kartų upė tam tikroje teritorijoje, bet anksčiau ar vėliau joje turėjo būti pastebėta visuomenės socialinė diferenciacija ir jos padariniai — funkcioniniai socialiniai junginiai, sudarą visuomenės tikrenybę. Šio pastebėjimo vaisiumi ir turėjo būti tiek nacionalinės tautos, kaip tam tikros gyvos ir brangios sociališkai-organizacinės jėgos, veikiančios valstybės valdžią, konstatavimas, tiek konstatavimas ir įvertinimas gyvo grupinio ir korporacinio judėjimo „bendruomenėje" ar „tautoje", kurio jėgoms reikėjo teisiškai sutvarkyti kelias veikti valstybę per jos valdžią, nes tasai veikimas iš viso negali būti nuslopintas ir jeigu jam nebus sukonstruota teisinių kelių, tai jis vistiek prasimuš įvairiais prasiveržimais ir kontrabandinėmis priemonėmis.

Štai kur mano nusimanymu tikras moderninio nacionalinio principo, nacional-demokratijos bei sociokratijos ryšis su jų šaltiniu, Didžiosios Revoliucijos demokratijos reformos judėjimu. Ši reforma šia kryptimi daugiau paveikė, negu tos elementarinės prademokratinio judėjimo sąvokos, kurias Revoliucija paveldėjo iš Rousseau ir XVII bei XVIII amžiaus mokslo. Nors antrą vertus — žinoma — visos idėjos ir sąvokos, kurios sudaro vienos plačios evoliucijos grandinę, turi vidujinio ryšio, kuris gali būti susektas, nors jų žymiausieji bruožai labai skiriasi. Tačiau šis ryšis tenka konstatuoti per tarpinius grandinės žiedus; bet ir tarpiniuose žieduose tolesniųjų evoliucijos sąvokų principai dar nėra visiškai paaiškėję ir vos eskiziškai pasireiškia savo užuomazgoje.

112. Naturalinių sienų ir nacionalinio principo reiškimasis Didžiosios Revoliucijos karuose.

Būtų, žinoma, klaidinga tvirtinti, kad nacionalinis principas valstybių steigime ir jų pertvarkyme bei tarpvalstybinių santykių likvidavime Didžiosios Revoliucijos arba Napoleono Imperijos metu būtų iš tikrųjų vadovavęs to laiko vedamiems gausingiems karams bei šiuos karus likviduo-

jančioms taikos sutartims. Ir iš viso, kaip pastebi Redslob, šiose sutartyse sunku rasti bet kurio teisingumo idėja arba moralinis principas. „Šios taikos sutartys — tai visų pirma teritorijomis prekyba, pritaikinta dalyvaujančių šalių jėgoms ir karo laimėjimams...

„Geriausiu atveju — tęsia Redslob (op. cit., 300 pusl.) — skaitant taikos sutartis, sudarytas tarp 1795 ir 1804 m., galima, bet tiktai sporadiškai, pastebėti dviejų tikrų principų pėdsakai".

Tarp šių, kad ir tiktai sporadiškai, vadinasi — lyg atsitiktiniai, epizodiškai, ir tiktai pėdsakais pasireiškiančių principų Redslob vis dėlto nurodo ir šį nacionalinį principą. Tai esą: *a.* naturalinių sienų principas ir *b.* nacionalinis principas.

„Įvairiose istorijos gadynėse ir ypač nuo Revoliucijos laikų — sako Redslob — užtinkama ši apriorinė koncepcija, kad kiekvieną tautą atitinkanti tam tikra teritorija, kurią nustato gamtos sąlygos, būtinos valstybei įsteigti ir jos veikimą išlaikyti. Šioje koncepcijoje, ypač jos pirmykščioje formoje, turima galvoje visų pirma kliūtys šiai teritorijai užpulti iš oro, kurios palengvina gynimąsi prieš užpuoliką, kaip antai upės, jūra, kalnai. Vėliau doktrina papildoma ūkiškais sumetimais. Reikalaujama kiekvienai tautai tokios teritorijos, kuri jai leistų pačiai visus savo reikalus patenkinti ir tuo pačiu išvengti pareinamumo nuo užsienio".

Tai naturalinių sienų principas. Redslob nurodo, kad Prancūzijoje visuomet buvo rašytojų, reikalaujančių Prancūzijai natūralinių sienų ir kad šie rašytojai dažnai rėmėsi Strabono ir Cezariaus autoritetu. Tačiau — sako Redslob — „natūralinių sienų teorija beveik visuomet turi vieną esminę ydą. Ji yra subjektyvinė, vienšališka. Ji skaitosi tiktai su kurios vienos vienintelės tautos pageidavimais, nesvarstydama bešališkai panašių teisingų kaimyno reikalavimų, kurių gal negalima suderinti su anajai tautai nustatomomis sienomis. Tokiu būdu ši teorija pati sau prieštarauja. Tai yra neišvengiama, nes negalima padalinti pasaulis taip, kaip kad padalinama šachmatų laukas. Yra naturalinių kolizijų ir nesiskaitymas su jomis tai nėra jų išsprendimas" (op. cit., 300 ir 303 pusl.).

Tačiau ir nacionalinio principo pirmasis pasireiškimas jau yra Revoliucijos ir Pirmosios Imperijos karuose ir sutartyse kiek pastebimas.

Redslob nurodo, kad jo pranašais buvo Voltaire, Montesquieu, Turgot ir kad jisai jau imąs dygti tautų sąmonėje.

„Trys dideli tautinės vienybės klausimai tuo laiku veikė pasaulį: Vokietijos, Italijos ir Lenkijos klausimai. 1797 m. Campoformio sutartis pripažįsta įkūrimą Cisalpinės Respublikos, kuri būtent apima Lombardiją, anksčiau priklaususią Austrijai, Mantuą, Modeną, Boloniją, Ferrarą ir Romaniją. Reino Konferencijos aktas, pasirašytas 1806 m., kuriame dalyvauja Vokiečių valstybėlės, žemės ir laisvieji miestai, išskyrus Prūsus, Brunsviką ir Hesiją, tarp Vokiečių kraštų nustato tampresnį ryšį, negu kad buvusios Šventosios Imperijos ryšis... Pagaliau 1807 m. Tilžės taikos sutartis steigia Varšuvos kunigaikštystę...

„Be abejo — nacionalinės teorijos atžvilgiu šis darbas dar toli gražu nėra tobulas. Ir tai suprantama. Nes šie įvairūs kūriniai nėra gryni idea-

listinės laisvės doktrinos vaisiai, tiktai yra skiriami Europos užkariavimo politikai; nacionalinės laisvės doktrinai čia tiktai nusilenkiama, kaip atsitiktinei sąjungininkei. Vis dėlto pabrėžkime vieną nuostatą, kuris tikrai yra inspiruotas teisingumo idėjos: tai opcijos (optacijos) teisės pripažinimas Campoformio sutarty. Visų perleidžiamų ar įgyjamų kraštų gyventojai, galės, emigruodami, išlaikyti savo senąją valstybinę pilietybę".

Tačiau, jei nacionalinio principo šaknys ir yra Didžiojoje Prancūzų Revoliucijoje, kurios tam tikruose politiniuose kūriniuose (Cisalpinė Respublika, Reino Konfederacija ir Varšuvos kunigaikštystė) galima susekti jo reiškimosi pėdsakai, tai vis dėlto tikras kūrybinis šio principo pasireiškimas įvyko vėliau ir iš dalies kaip tik prieš šios Revoliucijos padarinius.

„Bet jeigu Prancūzija — sako Redslob (op. cit., 319 pusl.) — paneigė nacionalinį principą, tai ne ji viena tuo buvo kalta. Europos valstybių vyriausybės, kiek tatai nuo jų parėjo, buvo šios kaltės bendrininkės.

„Tačiau laikui bėgant pasireiškė įdomus persilaužimas. Napoleono pavergtos ir prislėgtos tautos prisiminė pirmą Prancūzijos pamoką ir pasinaudojo nacionaliniu principu, kaip ginklu, atkreipdami jį prieš tą tautą, kuri šį ginklą nukalė.

„Prancūzija atmetė savo tikėjimą šiuo principu, bet jos priešai jį pakėlė, kaip vėliavą savo emancipacijai iš Napoleono jungo".

XIX ir toliau XX amžius iš šio principo padarė svarbiausiąjį ir galingą ginklą, revoliucionizavusį tarptautinės diferenciacijos metodus, o vėliau ėmusį ir konstitucinę valstybių santvarką veikti.

113. Demokratijos senėjimo reiškiniai ir jos sunaudojimas kontrrevoliucijai.

Tačiau demokratija, kad ir evoliucionavusi nuo savo formalinės ir individualistinės lyties į nacional-demokratiją ir socio-demokratiją, vis dėlto savo dinamiškos revoliucinio veiksnio galios dar neprarado. Tiesa — vakarų Europoje, kur ji anksčiau buvo įsigyvenusi ir pasižymėjusi savo romantiškomis kovomis su monarchizmu ir luominėmis feudalizmo liekanomis, ji XX-jo amžiaus pradžioje jau buvo pasenusi, nuvargusi ir virtusi sociališkai-konservatyviniu veiksniu. Tačiau rytų Europoje, kur politinė santvarka buvo labiau atsilikusi, ji iki paties Didžiojo XX-jo amžiaus Karo išlaikė savo revoliucinę romantiką ir pasiliko vulkaniška. Jos principai ir institucijos buvo laikomi politinės kovos šūkiais, jie įkvėpdavo žmonių idealus, reiškėsi aistringais jausmais ir žygiais, jų vardu buvo vedamos politinės ir revoliucinės kovos. Tai buvo gyva ir veikli jėga, kuri čia dar savo jaunystę gyveno. Ji čia dar turėjo savo pranašus ir riterius, jai nesigailėta aukų ir kančių. Didžiojo Karo metu ji patarnavo propagandai, kuria pasinaudojo pavergtų tautų politinės emancipacijos judėjimai. Bet Didžiajam Karui pasibaigus ir pasireiškus naujam sociališkai-revoliuciniam judėjimui, kilusiam iš socialistinių pamatų, demokratija suvaidino Europoje aiškų socialinio konservatizmo vaidmenį.

Demokratija tiek savo klasikinėje formalinėje, tiek nacional-demokratinėje išraiškoje, pasipriešino komunistinei revoliucijai ir buvo sunaudota prieš ją. Iš revoliucinio veiksnio, kuriuo ji buvo savo jaunystės metu, ji tapo barjeru prieš revoliuciją. Gana ilgoje jos institucijų gyvenimo ir veikimo praktikoje socialinio status quo šalininkai išmoko jomis naudotis ir jas savo siekimams pritaikinti bei prijaukinti; jos susidėvėjo ir pamažu neteko savo pirminio revoliucinio griežtumo. Jos tapo konvencionaliniais šablonais, visaip sulig jų naudotojų reikalais išaiškintais, iš dalies tapo tiesiog melu ir tuščia formaline fraze, pridengiančia bet kurį socialinį turinį. Pavargusi sudėvėta demokratija tapo politinės spekuliacijos įrankiu ir įvairių gudrių spekuliantų rankose, pripratusių ją kreipti ir ją naudotis, ji, seniau buvusi revoliucijos veiksniu, virto priešrevoliuciniais apkasais. Demokratijos apkasai Europoje tarp 1919 ir 1922 m. sulaikė revoliucijos veržimąsi iš rytų — iš jos sovietinės Kominterno stovyklos — ir iš komunistinės proletariato padugnės. Demokratija ir jos institucijos patarnavo kontrrevoliucijai (panaudodamas šį terminą, aš į jį nemanau dėti tos įžeidžiančios prasmės, kuri dažnai jį lydi; „kontrrevoliucijos" terminu aš čia vadinu ne kažkokį reakcinį — „atžagarų" veržimąsi į praeitį, į grąžinimą senųjų atgyventų socialinių formų, bet pasipriešinimą revoliuciniam esamų formų laužymui ir vulkaniškam socialinio veiksnio išsiveržimui, griaunančiam status quo naujos kūrybos vardu; šia tiesiogine „kontrrevoliucijos" sąvokos prasme aš čia šį terminą ir vartoju).

114. Demokratija Amerikoje ir Europoje.

Amerikos demokratija (aš turiu galvoje ypač didžiąją Šiaurės Amerikos demokratiją) iš viso turi būti skiriama nuo Europos demokratijos. Jos ir gimimas ir likimas ten buvo skirtingas. Europoje demokratija gimė ir buvo įgyvendinama grynai racionalistiniu judėjimu; Amerikoje išaugo lyg organiškai iš socialinio baltųjų kolonistų bendravimo. Europoje (Prancūzijai vadovaujant) ji buvo aistringa, riteriška, revoliucinė, turėjo išlaikyti kovas prieš senąją tvarką, reikalavo aukų, reiškėsi revoliucijomis, barikadomis ir teroru; Amerikoje to nebuvo ir to nereikėjo. Ji ten neturėjo tų priešų, kuriuos čia buvo užtikusi, ir ramiai plėtėsi, išrutuliuodama visas savo esmės logikos išvadas ir padarinius. Ir nors jos puolamoji energija Europoje kartais daug prašokdavo jos energiją Amerikoje (jei Amerikoje ji buvo panaši į gilią stiprios srovės upę, tai Europos kontinente ji buvo panaši į krioklius), bet vis dėlto ji Europoje taip stipriai neįsigyveno ir netapo taip pastovi, kaip kad Amerikoje. Nacional-demokratinė ir socio-demokratinė jos evoliucija, paveikta diferencijuotos visuomenės veiksnių reagavimu ir pasireiškusi Europos kontinente, — Amerikoje, kaip bendroji taisyklė, nėra pasireiškusi; ten ji išlaikė savo pirminę ideologiją ir formą.

Ir kai Europoje, Didžiajam Karui praūžus, ji savo pajėgas nukreipė prieš naujai pasireiškusią socialinės revoliucijos srovę, virsdama kontrrevoliuciniu kovos veiksniu, Amerikoje ji tokia netapo ir šio vaidmens iš-

vengė, nes ten ir žymaus kovos reikalo nebuvo, kadangi ten komunistinės socialinės revoliucijos srovė kad ir pasireiškė, bet iš viso tokios grąsinančios ekspansijos ir įtempimo, kaip kad Europoje, įgyti nepajėgė.

115. Revoliucinio ir romantiško demokratijos elemento atgimimas „Liaudies Fronte".

Tačiau revoliucinis ir romantiškas pradas Europos kontinento demokratijoje, kaip vėliau pasirodė, nebuvo visiškai žuvęs. Antrajame po Didžiojo karo dešimtmety, pasireiškus ir nuolat stiprėjant ir besikristalizuojant naujam kontrrevoliuciniam judėjimui, reformuojančiam ir tiksliai socialinio konservatizmo tikslams pritaikančiam tiek valstybės formą ir jos valdžios konstitucinį režimą, tiek jos funkcionavimo metodus, iš senosios demokratijos gelmių ėmė reikštis šiam judėjimui pasipriešinimas ir demokratija ėmė orientuotis nauja kryptimi, atgaivindama savo jaunystės revoliucinę romantiką. Pagaliau t. vad. „Liaudies fronto" judėjime griežtesnės ir nuoseklesnės demokratijos srovės net drįso susiburti su komunistinės revoliucijos jėgomis į vieną t. vad. „priešfašistinį" politinį frontą, stodamos revoliucijos pusėn prieš tuos įvairius tikslaus kontrrevoliucinio judėjimo variantus, kurie pradėta vadinti bendriniu fašizmo vardu. Šis revoliucinis demokratijos renesansas ir jos temperamento pajaunėjimas, pastebimas antrajame dešimtmety po Didžiojo Karo, kad ir neapimąs visų demokratijos pajėgų, vis dėlto yra žymus ir jau paveikė komunistiškai-revoliucinio nusistatymo keitimąsi demokratijos atžvilgiu. Europos demokratija nepanorėjo būti šiuo legendos mauru, kuriam kontrrevoliucija būtų galėjusi pasakyti: „Mauras atliko savo kontrrevoliucinį darbą — Mauras gali pasišalinti — jis nebereikalingas". Demokratija šio įsakymo klausyti ir vietos užleisti nenori. Ji dar linksta ir drįsta kovoti. Ji dar tikisi rasti jaunų jėgų ir reikalui esant dėtis į Revoliuciją.

IV. Suvereniteto esmė.

1. Subjektyviškai-teisinės suvereniteto konstrukcijos kritika.

Mes esame iššiūrėję suvereniteto sąvokos kilmę ir jos istoriją, evoliuciją bei padarinius, tačiau dar patys dėl jos esmės nesame galutinio žodžio pasakę.

Kituose iš eilės mano rašiniuose mes dar su suvereniteto problema susidursime ir būtent dviem atžvilgiais: *a.* dėl jos padarinių valstybės formoms ir konstituciniams režimams ir *b.* dėl valdžios darbų teisėtumo klausimo, kur mes turėsime tiksliai nustatyti ir aprėžti valdžios suverenumo reiškimosi ribas; tiktai ten mes galėsime patiekti užbaigtą painios suvereniteto

problemos sprendimą. Tuo tarpu šitame rašiny mes pasistengsime apibūdinti suvereniteto esmę ir ypač pasisakyti dėl tos tradicinės suvereniteto konstrukcijos, kuri jį laiko subjektyvine teise, būtent teise į valdžią, teise į valstybės valdymą, tad iš tikrųjų į pačią valstybę.

Šitaip suverenitetą konstruoja tiek monarchinė (valdovo ar karūnos suvereniteto teisė), tiek demokratinė (tautos suvereniteto teisė) jo teorija. Aš manau, kad šitokia konstrukcija yra nepriimtina.

Valstybė, arba valstybės, vadinasi — tam tikro funkcioninio sui generis socialinio junginio, valdymas, tad ir valdžia arba valdančiųjų galia valdyti tautos, kaip valstybinio funkcioninio kolektyvo, veikimą ir imperium'u, — negali būti jokios subjektyvinės teisės objektu.

Tatai negali būti ypač dėl dviejų motyvų.

Pirma — jei mes priimame teisinę valstybės personifikaciją (o mes tai esame priėmę — ž. mano rašinio „Valstybė" II tomo 339 ir kiti pusl.), vadinasi — jei mes valstybei suteikiame teisinę asmenybę, tai jau tuo pačiu valstybės mes negalime laikyti daiktu (res.). Subjektyvinės gi teisės objektu tegali būti tiktai res (arba kieno veiksmas). Asmuo tegali būti teisės tik subjektu, bet jokiu būdu ne objektu.

Teisė į asmenį iš viso yra nesąmonė. Tiesa — gali būti teisė į asmens darbą arba iš tikrųjų teisė reikalauti iš kito asmens tam tikro veikimo, pav. kreditoriaus teisė į skolininko veiksmą, kuriuo jis jam sugrąžintų skolą arba kaip kitaip atsilygintų, samdytojo teisė į samdininko darbą. Tačiau ši teisė į kito asmens veiksmą, veikimą, darbą, tegali būti pagrįsta tiktai susitarimu, nes kitaip tai būtų vergija, kurioje pačios vieno žmogaus ar vienų žmonių jėgos priklausytų kitam arba kitiems, o tatai su asmenybe nesuderinama. Bet pagaliau ir tatai, kas laikoma teise į kito asmens veikimą ar darbą, iš tikrųjų yra kas kita: ne pats asmens (žmogaus) darbas ar veikimas, kaip toks, yra šitokios teisės objektu; ne pats darbas ar veikimas, kaip fiziologinė žmogaus kūno funkcija, yra teisės reikalavimo objektu, bet tam tikras šio darbo (veikimo, veiksmo) efektas, kuris gali būti pasiektas tiktai šiuo darbu (veikimu). Todėl skolininkui reikalaujamo darbo (veiksmo) nepa-

darius, tegalima reikalauti tiktai atitinkamo medžiaginio ekvivalento.

Tačiau prieš šį mūsų priekaištą gal būtų galima atsikirsti tuo, kad valstybės personifikacija ir valstybei teisinės asmenybės suteikimas tai esanti tiktai teisinė fikcija, tiktai dirbtinė konstrukcija, ir jeigu subjektyvinė suvereniteto teisė yra nesuderinama su šia konstrukcija, tai kažin, ar reikėtų būtinai ši teisė paaukoti konstrukcijai, o ne atvirkščiai: konstrukcija paaukoti šiai teisei? Gal šios teisės nesuderinamumas su mūsų priimta konstrukcija sudaro argumentą ne prieš šią teisę, bet kaip tik prieš šią konstrukciją, kaip vienas jos netinkamumo įrodymų.

Tačiau ir šis samprotavimas suvereniteto subjektyvinės teisės išgelbėti nepajėgia. Atmetus šią personifikacinę konstrukciją vistiek suvereniteto teisės koncepcija išsilaikyti negalėtų, nes valstybė yra socialinis junginys, socialinė tam tikrų tikslų siekimo funkcija, ir tat ir yra jos socialinės tikrenybės konstatavimas, o ne teisinė fikcija bei dirbtinė konstrukcija. Ir jeigu ši funkcija kam subjektyviškai priklausytų, tai ji nebebūtų socialinė, bet būtų privatinė. Socialinė funkcija arba socialinis junginys tuo pačiu, kad jis yra socialinis, negali būti pavergtas privatinei subjektyvinei teisei, nepraradęs savo esmės. Tad ten, kur valstybė tampa kieno nors įmonė, pavyzdžiui despotijoje ar tironijoje, ji išsigimsta; tai jau nebus tas socialinis junginys, kurį mes šiuo vardu studijuojame. Tatai liečia ypač monarchinį suvereniteta, kaip valdovo subjektyvinę teisę.

Be to šiai subjektyvinės suvereniteto teisės konstrukcijai tektų prikišti ir tai, kad valdovą ar iš viso valdančiuosius, valdžios laikytojus, kaip šios teisės „subjektus", ji išskiria iš valstybinio junginio ir stato prieš jį, kaip subjektą prieš objektą. Tuo tarpu socialiniame valstybės junginy valdžia su valdančiaisiais, jos laikytojais ir ją veikiančiais, yra jame pačiame, tilpsta jame, kaip jo esmės elementas.

Ši suvereniteto, kaip tam tikros subjektyvinės teisės, konstrukcija galima patikrinti dar šitokiu klausimu: ar, kaip tik prisilaikant valstybės teisinės personifikacijos, nebūtų galima laikyti šios teisės subjektu ne valdovas, ne valdantieji, bet kaip

tik pati valstybė, kaip asmuo? ar nebūtų galima teigti, kad suverenitetas „priklausąs" pačiai valstybei, esąs josios teisė?

Manau, kad šitokios konstrukcijos ar jos subjektyvinės stilizacijos dirbtinumas bei nepriimtinumas dar labiau krinta į akis.

Subjektyvinė teisė būtinai numato objektą ir suponuoja teisinį (visuomeniškai normuojamą) santykį tarp dviejų ar kelių asmenų dėl kurio nors objekto (daikto ar veiksmo). Tačiau kokis gi čia būtų objektas? Tai būtų „teisė" valdyti savo veikimą, „teisė" į „save". Mano veikimas negali būti mano teisės objektu ir man nesudaro daikto. Nėra teisinio santykio tarp manęs ir mano organų ar mano veiksmų, sudarančių kaip tik mano reiškimąsi.

2. Išorinis suverenitetas, kaip valstybės, tarptautinio socialinio junginio nario ir tarptautinio asmens, subjektyviškai-teisinis statusas tarptautiniame bendravime.

Čia šiuo atžvilgiu vis dėlto tenka skirti du suvereniteto aspektai; tai yra: *a.* išvidinis suverenitetas ir *b.* išorinis suverenitetas.

Išorinis valstybės suverenitetas, arba valstybės ir jos valdžios teisinis nepareinamumas nuo kitų valstybių arba kitokių išorinių socialinių veiksnių ir jėgų, tikrai gali būti konstruojamas, kaip tam tikra subjektyvinė valstybės teisė santyky su kitomis ypač valstybėmis ar sui generis tarptautinėmis korporacijomis tarptautiniame socialiniame bendravime (tarptautiniame ar tarpvalstybiniame junginy, kuris priimta vadinti tarptautine bendruomene).

Valstybė yra to bendravimo dalyvė, ji yra to tarptautinio junginio narys ir tuo pačiu jame turi asmens teisių (tarptautinė asmenybė).

Tai, kas vadinama išoriniu suverenitetu (nepareinamumas, nepriklausomybė), tai ir yra valstybės teisė į tam tikrą būklę, į tam tikrąjį jos „status personalis", teisiškai būtent šitaip, o ne kitaip, susikristalizavusį šiame socialiniame bendravime ir pripažįstamą šioje tarptautinėje visuomenėje.

Tiktai čia reikia pareikšti vienas svarbus rezervas. Išorinis suverenitetas reiškia būtent valstybės „status egalitatis"

tarptautiniame bendravime ar tarptautinėje visuomenėje, jos lygybės teisę santyky su kitais tos visuomenės nariais, jos teisinį nepareinamumą nuo bet kurios kitos valstybės, be to ypatingai jos autonomiją valstybinės kompetencijos ribose ir šios kompetencijos atžvilgiu; tai reiškia, kad tai, ką tarptautinėje bendruomenėje laikoma valstybės autonomine kompetencija, kiekvienai valstybei lygiai priklauso, kaip jos tarptautinės asmenybės teisė, ir kad į šią teisinę sritį jokios kitų valstybių intervencijos teisiškai nėra (tas, žinoma, nepašalina dažnai atsitinkančio faktinio politinio, bet ne teisinio, vienos valstybės nuo kitos pareinamumo, kaip tatai esti ir teisiškai lygių fizinių asmenų santyky arba faktiniame kurios draugijos narių santykiavime, kuriame vieni nariai, būdami teisiškai lygūs kitiems, faktiškai gali turėti didesnio autoriteto ir politinio svorio).

Tačiau jokiu būdu šis išorinis suverenitetas nereiškia, kaip tatai buvo mėginama teigti, suvereninės valstybės nepareinamumo nuo paties tarptautinio bendravimo ir nuo jo teisės, vadinasi — nuo tarptautinės teisės. Atvirkščiai — bendroji taisyklė yra ta, kad tarptautiniame bendravime valstybė kaip tik yra subordinuota tarptautinei teisei. Šiai teisei ji yra subordinuota tuo pačiu, kad ji tarptautiniame ar tarpvalstybiniame socialiniame junginy dalyvauja ir yra jo nariu. Tatai seka iš bendrosios mūsų jau kitoje vietoje (mano „Valstybės" I tomo 287—321 pusl.) pareikštos ir priimtos tezės, jog kiekvienas socialinis junginys normuoja savo funkciją, jo narių vykdomą, ir vadinasi — turi savo teisę, kuri imperatyviškai (griežčiau ar palaidžiau) varžo ir veikia šio junginio narių veikimą. Iš šio seka tarptautinės teisės primatas valstybei ir valstybinei teisei, taip pat seka toji tezė, jog valstybė yra integruota tarptautinėje visuomenėje. Ir valstybės autonominė kompetencija pareina nuo tarptautinės teisės; tačiau jau šioje savo kompetencijoje ji tikrai yra autonominga, o kadangi tarptautinis socialinis junginys pats dar yra silpnai organizuotas ir nuolat atskirų jėgų ardomas ir tuo pačiu jojo teisinė (normatyvinė) funkcija tebėra silpna ir netobula, tai valstybių, ypač pajėgesnių, autonomijos ribos yra plačios ir vietomis net visiškai neaiškios, tiksliai neužfiksuotos, lengvai išplečiamos beveik iki neaprėžtos galios.

3. Valstybinės ir tarptautinės teisės santykis teisės pliuralizmo šviesoje.

Apie santykį tarp valstybinės ir tarptautinės teisės ir apie įvairias siūlomas šio santykio konstrukcijas aš jau buvau pasisakęs mano „Valstybės" I tomo 311—313 pusl. Aš visiškai palaikiau mano ten pareikštą teisės pliuralizmo principą, kuriuo einant negalima valstybinės teisės laikyti išvestine iš tarptautinės teisės, lygiai taip pat, kaip kad valstybės teritorijoje veikiančių socialinių junginių teisė nėra išvestinė iš valstybinės teisės; tatai tačiau neprieštarauja tam, kad tų junginių teisė, lygiai kaip ir pati jųjų funkcija yra aprėžta valstybinės teisės ir funkcijos ir subordinuota valstybinės teisės primatui; pirminiai socialiniai junginiai, kurie įeina į antrinius, negali kliudyti antrinio junginio funkcijai ir tuo pačiu ši funkcija juos aprėžia. Tačiau iki šių ribų jie yra autonominiai ir autonominė, o ne išvestinė, yra jų teisė. Tas pats tinka ir valstybės bei jos teisės santykiui su tarptautiniu junginiu ir tarptautine teise, kiek, žinoma, valstybė yra į šį tarptautinį junginį įterpta (vadinasi — kiek ji dalyvauja šiame tarptautiniame bendravime).

Skirtumas, tiesa — labai žymus praktiškai, yra tiktai tas, kad tarptautinis junginys iki šiol yra labai silpnai organizuotas ir iš viso palaidas, kai tuo tarpu valstybė yra labai ryškiai organizuota ir sudaro labai tikslų funkcionini, o tuo pačiu ir teisini, aparatą, kuriame viešojo kolektyvinio veikimo racionalizavimas yra pasiekęs labai aukšto laipsnio ir yra nuolat išplėšiamas ir techniškai sutvarkomas. Todėl valstybinės teisės primatas socialinei (socialinių junginių) teisei yra kur kas ryškesnis ir labiau efektyvinis, negu kad tarptautinės teisės primatas valstybinei. Tuo pačiu ir valstybės tarptautinė autonomija yra kur kas tvirtesnė ir kategoringesnė, negu socialinių junginių autonomija valstybėje. Tačiau santykio konstrukcija yra ta pati. Ir vienu ir kitu atžvilgiu ji nedaro autonominės teisės išvestine, kaip kad išvestinė yra valstybėje jos įstatyminė teisė formalinės konstitucinės teisės atžvilgiu arba kaip kad išvestiniai yra administracijos reglamentiniai aktai įstatymų atžvilgiu; čia yra dedukcija ir hierarchinė subordinacija, ten — aprėžimas ir subordinacija aukštesniojo junginio funkcijos neliečiamumui.

4. Kelseno teisės monizmas.

Visiškai teisingai teisės pliuralistai Georges Gurvitch — („Le Temps Présent et l'Idée du Droit Social" Paris, 1931—1932 m., 152—163 pusl.), ir Wiktor Sukiennicki („Podstawa obowiązywania Prawa Narodów", Wilno-Warszawa, 1929 m., 71—88 pusl., Sukiennicki kategoringai pabrėžia pliuralistinę tezę: „ubi societas — ibi jus, ubi jus — ibi societas"), visiškai, sakau, teisingai šie teisės pliuralistai nurodo griežto teisės monisto, prof. Hanso Kelseno, konstrukcijos nerealų dirbtinumą, kada jisai mėgina pagristi tarptautinės teisės primatą ir jos normatyvinį veikimą valstybei, derindamas šį faktą su savo teisės monizmo doktrinos principais. Būtent, Kelseno mokslu teisė sudaranti vieningą už-

darą normų sistemą, kurioje kiekviena tolimesnė norma remiantisi pirmesne, iš kurios ji esanti dedukuojama, kaip išvestinė, nes esą visa teisė sudaranti vieningos valstybės valios pasireiškimą ir sutampanti su šia valia, kuri pati sau prieštarauti negali.

Tad teisė tai esąs valstybės fenomenas ir kaip teisė esanti neįmanoma be valstybės, taip valstybė esanti neįmanoma be teisės, nes jos valia esanti kaip tik teisinė, neatskirtina nuo teisės.

Jokios teisės, kuri nebūtų valstybės valios emanacija, nesą. Kaip teisingai nurodo G. Gurvitch, Kelseno koncepcija tuo tiktai skiriasi nuo jo trijų didžiųjų mokytojų, Gerber'io, Laband'o ir Georgo Jellinek'o, kurie taip pat laikė teisę valstybiniu fenomenu ir būtent valstybės valios pasireiškimu, kad anie teisės valstybingumo dogmatikai laikė ją suvereno kūriniu, vadinasi — skyrė teisę, kaip valdžios kūrinį, kaip laisvos valios aktą, nuo paties kūrėjo, savaime nesubordinuoto juokiai teisei ir tiktai savo laisvu apsisprendimu (auto-aprėžimas arba savivarža) tegalinčio savo veikimą suderinti su savo kuriama teise ir teisiškai save disciplinuoti. Vadinasi — anųjų mokslu valdžia galinti tapti teisine tiktai savo valia; visuomet ji esanti superordinuota teisei, nesutampanti su ja ir niekuomet jos savaime (kitaip negu kad savo laisvu apsisprendimu) nevaržoma. Tuo tarpu Kelseno doktrinoje šio valdžios ir teisės kita kitai priešais pastatymo nėra: „valstybės valia", kurios reiškiniu esanti teisė, nesanti laisva ir gaivališkai kūrybinė — ji pati savaime, iš esmės, esanti teisinė, vadinasi — teisės valdoma, jos normuojama; tokiu būdu vykstąs ne teisės nustatymas, bet nuolatinis teisės plėtimasis. O kadangi ir valstybės valia, iš kurios, kaip jos reiškiniai, kyla teisės normos, pati esanti teisinė, vadinasi — esanti teisės normos valdoma, tai turinti būti kažkokia pradinė teisė ar teisės norma („Urnorm"), iš kurios yra dedukuojama tiek valstybės valios reiškiamoji teisė, tiek ją reiškianti valstybės valia. Kas tai yra toji pradinė norma — nežinia, tačiau faktas yra tas, kad ši vieningos deduktyvinės teisės teorija, kuri visą teisę laiko vieningu nenutraukiamu teisės plėtimusi iš savęs, vieningu sui generis organizmu ar vieninga normų srove, ją visą patalpina valstybėje, nes pagaliau ir valstybė čia esanti ne kas kita, kaip šios besiplėčiančios teisės sistema.

5. Kelseno scholastinis teisės sui generis panteizmas.

Jei Gerber, Laband ir Jellinek nustato teisės atžvilgiu valstybinį sui generis deizmą, tai Kelseno koncepcija sudaro sui generis valstybinį teisės panteizmą.

Šiaip ar taip, kol kalbama tikrai apie valstybę, šiomis koncepcijomis mes gautume tiek teisės pasaulių, kiek yra nepriklausomų politinių teritorinių junginių, valstybių. Tačiau savaime Kelsenui teko susidurti su tarptautinės teisės problema. Nesiryždamas neigti šią teisę arba ją laikyti išvestine iš teisinės valstybės valios ir valstybinės teisės, kaip šios valios reiškinio, nes esant daugeliui valstybių nebūtų galima tarptautinei

teisei suteikti vieningo teisinio pagrindo, Kelsen visą savo konstrukciją perkelia iš valstybės į tarptautinę bendruomenę ar tarptautinį junginį, ten patalpindamas teisės plėtimosi šaltinį ir tuo pačiu šį tarptautinį junginį paversdamas sui generis universaline valstybe, apimančia savo teisiniu aspektu visas valstybes (visas valstybinės teisės sistemas). Tuo būdu šioje monistinėje teisės konstrukcijoje visos valstybinės teisės sistemos dedukuojamos iš tarptautinės teisės, emanuojančios iš pradinės normos, o teisinė valstybės valia praryjama teisinės tarptautinės valios, kaip anosios detalizuota specifikacija (organas). Tokia bent yra Kelseno konstrukcijos logika. Monizmas čia, tiesa, laimi paskutines pliuralizmo pozicijas, tačiau tasai monistinio racionalizmo laimėjimas pasiekiamas tiktai tikrenybės aukos kaina, nes tarptautinis teisės primatas paverčiamas tarptautinės universalinės valstybės teigimu, o šisai teigimas yra aiškiai priešingas tikrenybei. Ši pasaulinio tarptautinio imperializmo konstrukcija, kuri visas valstybes įterpia į tarptautinę valstybinę „Civitatem maximam" sudaro ryškų dirbtinį tikrenybės paaukojimą doktrinai („fiat doctrina, pereat veritas"). (plg. Kelsen — „Allgemeine Staatslehre", Berlin, 1925 m. ir „Das Problem der Souverenität und die Theorie der Völkersrechts", Tübingen, 1928 m.).

Kelseno konstrukcija kiek primena spekuliacines viduramžių koncepcijas, konstruojančias vieningą Krikščionių Respubliką su viena aukščiausiąja universaline valdžia. Ji yra scholastinė ir negyva ir jos naudai negalima nurodyti net to tikybinio naivaus entuziazmo, kuri į savo idealistines konstrukcijas dėjo viduramžiai, trokštą išsivaduoti iš žiaurios anarchijos.

6. Hugo Grotiaus, Vatel'io ir Rousseau įtaka tarptautinės teisės koncepcijoje.

Moderninei tarptautinės bendruomenės teisinei konstrukcijai, o tuo pačiu ir valstybinės teisės su tarptautine teise santykiavimui pamatai pradėta tęsti tarp XV ir XVII amžiaus. Apie XV amžiaus pabaigą ypatingai gyva ir aktuali tapo valstybių teisinės lygybės problema, susijusi su jūros laisvės ir kolonijų steigimo ar naujų užjūrio žemių pasisavinimo klausimais, tuo laiku įgyjusiais didelės reikšmės (ž. Redslob — „Histoire des Grands Principes du Droit des Gens", 172 ir kiti pusl.).

Kaip žinoma — tikras moderninės tarptautinės teisės mokslo steigėjas buvo didysis mokytojas Hugo Grotius.

Jojo vardas ir jojo galinga mintis sudaro XVII amžiaus garbę žmonijos sociališkai-teisinės minties brendimo istorijoje. Tačiau moderninės vietos valstybės įsigalėjimas, galutinai įvykęs ir įsitvirtinęs, pagristas suvereniteto teorija ir ne tiktai nukonkuravęs pasaulinės imperijos bei bažnyčios hegemonijos pretenzijas, bet dar Reformacijos metu ir jos padariniais bažnyčią subordinavęs ir absoliutinėje monarchijoje pasiekęs kulminacinio laipsnio, tarptautinės bendruomenės ir jos teisės sąvoką nuslopino ilgam laikui. Šio slopinimo padariniai tebėra gyvi net ir mūsų laikais.

pasireikšdami Tautų Sąjungos griovime ir taip vadinamoje Romos-Berlyno ašy.

Valstybinio vietinio suvereniteto reakcija, palietusi ne tiktai viduramžių racionalistinio pasaulinio imperializmo, bet ir Grotiaus solidaristinės tarptautinės ar tarpvalstybinės bendruomenės konstrukciją, XVIII amžiuje ryškiai pasireiškė ypač Vattel'io doktrinoje, kurią teisingai Sukiennicki („Podstawa obowiązywania prawa narodów" 13—14 pusl.) apibūdina šiais žodžiais:

„Vattel sutinka, kad tarptautinė bendruomenė yra gamtinės teisės valdoma, tačiau šios teisės normų turinys, kiek jisai liečia laisvas ir nepriklausomas suverenines valstybes, esąs visiškai kitokis, negu kad jųjų turinys individams skiriamas. Kadangi kiekviena suvereninė tauta — (valstybė) yra laisva ir nepriklausoma, tai ji viena savo sąžine arbitrališkai nuspręsianti, ką iš jos reikalauja įgimtosios teisės normos, ir niekas negalįs jos versti elgtis vienaip ar kitaip...

„Nuo Vattel'io laikų tarptautinė teisė (tautų teisė) tampa tuo, kuo jinai buvo iki Didžiojo Karo, kuo žymioje daly ji dar šiandien tebėra: ekskliuzyvine ir specifine „suvereninių valstybių teise", kuri jas varžo tiktai jųjų pačių sąžinėje.

„...Vattel'io skelbiamais principais tuojau pasinaudojo anų laikų valdovai: nes tie principai juos paliuosuodavo nuo bet kurios kontrolės ir atsakomybės — išskyrus tiktai jų pačių sąžinę — ir drauge suteikdavo argumentų, pateisinančių bet kuriuos, dažnai kitus kitiems priešingus, pasielgimus". Ir cituodamas prof. Vollenhaven'o žodžius Sukiennicki priduria: „Tad tautų teisę prieš Didįjį Karą prof. Vollenhaven teisingai vadina Vattel'io tarptautine teise".

Tačiau paraleliai šiam valstybiniam absoliutizmui, slėgiančiam tarptautinį bendravimą ir pavedančiam tarptautinę teisę galingesnių valstybių nuožiūrai, iš to paties XVII—XVIII amžiaus mokslo, individualistiškai racionalizavusio suverenitetą, kylo ir kitokia tarptautinės teisės evoliucijai svarbi idėja. Į jos reikšmę teisingai nurodo Politis („Les Nouvelles Tendences du Droit International", Librairie Hachette, 1927 m., 36—38 pusl.).

Šiai idėjai pamatą nustatė individinių suvereninių teisių ir laisvai sudarytos suverenų sutarties sąvokos.

„Kaip kad žmogus J.-J. Rousseau visuomenės sutarties teorijoje — sako Politis (ibidem) — lygiai taip pat valstybė turėjusi savo teises, ankstyvesnes ir aukštesnes, negu kad visuomenė, kurios sąstate ji yra. Šios teisės, tariamos pagrindinės, buvo laikomos absoliutinėmis ir neatskirtinėmis be formalinės jųjų subjekto valios. Jos buvo griežtai skiriamos nuo išvestinių, antrinių, reliatyvinių teisių, sekančių iš sutarčių. Tai buvo gryno individualizmo doktrina...

„Kiekvienas autorius, kaip jam jo vaizduotė nustato skelbia ilgesnį ar trumpesnį šių pagrindinių teisių sąrašą. Bendrai buvo kalbama apie nepriklausomybės arba autonomijos teisę; apie suvereniteto arba įsaky-

mų („commandement") teisę; apie lygybės teisę ir apie teisę verstis, plėstis arba tobulintis".

Šitoje konstrukcijoje tarptautinė teisė arba bent jos pozityvinė evoliucija tegalėjo būti išvesta tiktai iš suvereninių valstybių sutarčių, o tarptautinė bendruomenė buvo subordinuota valstybių suvereninėms teisėms. Tačiau ši konstrukcinė srovė davė tarptautiniam junginiui vieną tvirtą teisinį elementą, kurio nebuvo anoje mūsų iššiūrėtoje Vattel'io paveiktoje srovėje, gal prieš paties Vattel'io norą sunaudotoje tarptautinei galingųjų valstybių diktatūrai arba kitaip sakant — imperializmui.

Šis teisinis elementas, sudraudžiąs paskirų galiūnų imperializmą, glūdėjo štai kame (cituoju vėl iš P o l i t i s'o, ibidem): „Pareigoms buvo suteikiama labai siaura vieta; dažniausia buvo nurodoma tiktai tiek, kad pareigos atitinkančios teises; tatai esą p a r e i g a k i t o m s" (mano pabraukta). Tokiu būdu suvereninių teisių individualizavimas, aprėždamas tarptautinę bendruomenę ir jos normatyvinę teisinę galią, vis dėlto drauge sulaikydavo laisvą, kiekvieno šios bendruomenės nario nuožiūrą ir teisiškai sudrausdavo jėgą. Čia jau tarptautinis bendravimas tapdavo teisiškai disciplinuotas ir tarptautinė teisė, kad ir netekdama tikslaus normatyvinio šaltinio už sutarčių ribų, vis dėlto turėjo kad ir „gamtinę" konstrukciją, kaip tam tikras realus socialinis veiksnys, turįs imperatyviškai veikti tarptautinio junginio narius.

7. Solidaristinis tarptautinis sąjudis, veikiąs tarptautinės teisės primatą, ir imperialistinė agresija, ardanti tarptautinį socialinį junginį.

Imperialistinė tarptautinės teisės srovė, silpnai sulaikoma gamtiškai-individualistinės srovės, buvo tikrai įsigalėjusi tarptautiniame bendravime. Šiuo atžvilgiu ryški reakcija prieš šį įsigalėjimą pasireiškė ypač Didžiojo XX amžiaus Karo sukeltame idėjų ir sumanymų judėjime, iš kurio kilo solidaristinė tarptautinė Tautų Sąjungos koncepcija ir jos teisinė konstrukcija, kurios šaknys galima susekti dar Hugo Grotiaus moksle. Tiesa — ir į šitą konstrukciją buvo įsibrovę tam tikri imperialistinės srovės elementai, pasireiškę tiek pačios centrinės institucijos struktūroje, tiek tarptautinėje praktikoje likviduojant karo padarinius ir organizuojant naują pasaulinę taiką (tarp kito ko tai geriausiai ir skaudžiai pajuto ir Lietuva — Vilniaus problemos sprendime „įvykusių faktų" metodais ir ypač Ambasadorių Konferencijos 1923. III. 15. nutarimu); tačiau vis dėlto solidaristinė srovė, teigianti tarptautinės teisės primatą, šiame po Didžiojo Karo laikotarpy (Tautų Sąjungos laikotarpy), pakilo aukščiau, negu kad bet kada artimoje kelių paskutinių amžių praeity.

Šio pakilusio solidaristinio judėjimo, geriausiųjų tarptautinės teisės tradicijų sui generis renesanso įtakoje pasireiškė ir doktrinoje žymi evoliucija, pakeitusi valstybinės teisės primatą tarptautinės teisės primatu. Tai yra, žinoma, ne tasai monistinės Kelseno konstrukcijos „primatas",

steigiąs tarptautiškai-valstybinį viešpatavimą ir įterpiąs visas valstybines teisės sistemas į vieningą universalinę teisės sistemą, kuriame primatas pakeičiamas visą teisę praryjančiu viešpatavimu ir vieningumu. Kaip mes šį primatą socialinio bendravimo integracijoje ir diferenciacijoje ir tuo pačiu teisės pliuralizme suprantame, tą aš jau esu išdėstęs.

Šis primatas tiksliai atitinka tarptautinį solidarumą ir su juo sutampa. Šiam solidarumui augant, tarptautinei integracijai ryškėjant — įsitvirtina ir šis primatas, įsigali tarptautinė teisė; ir atvirkščiai: viskas, kas šį solidarumą ardo, kas išplėčia paskirų valstybių imperializmą ir tą jų suvereniteto koncepciją, kuri jas laiko jų veikimo viešpačiais, sui generis dievais pasaulyje, savo valios ir teisės autokratais, griauna tarptautinę teisę ir jos primatą. Šios krypties ryški reakcija be abejo ne tiktai yra pasireiškusi, bet jau yra tam tikrų valstybių ir net jų blokų politikoje demonstratyviškai pasiskelbusi. Tarptautinės teisės doktrinoje ji dar naujausios solidarinės linkmės nėra nustelbusi, tačiau politinėje tarptautinės praktikos tikrenybėje ji šiuo laiku progresuoja.

Tačiau mano nusimanymu net ir pikčiausieji imperializmo reiškiniai nepajėgs ir nepajėgia sugriauti tarptautinės teisės ir primato tezės; nes šis primatas glūdi pačioje socialinio bendravimo esmėje. Kur ir kol yra socialinis junginys, ten ir tol yra šio junginio normatyvinė funkcija, o tuo pačiu ir jojo teisė; o jeigu šis junginys yra antrinis, apimąs kuriuos pirminius, jam pamatinius socialinius junginius, tai jojo teisė išlaikys primatą tų junginių teisei.

Žinoma — jeigu tarptautinis žmonijos junginys visiškai suirtų, kaip kad jis kartais suirsta dviejų kariaujančių valstybių ar valstybinių blokų santyky (nors ir čia niekuomet jis neišnyksta visiškai iki paskutinio pėdsako), tai savaime, žinoma, išnyktų ne tiktai tarptautinės teisės primatas, bet ir pati tarptautinė teisė. Tad tarptautinės teisės primato neigimas tegali būti vykdomas tiktai paties tarptautinio solidarumo ir tarptautinio bendradarbiavimo (tarptautinio junginio) ardymu. Juo labiau jis bus suardytas, juo siauresnė bus tarptautinės teisės sritis ir juo silpnesnis bus, žinoma, jos primatas. Tad šio primato smukimo konstatavimas neįrodytų, jog primato konstrukcija esanti klaidinga, tiktai įrodytų, kad pats tarptautinis junginys yra pajręs ir nusmukęs.

Ir jeigu šių dienų tarptautinės agresijos riteriai, savo imperializmo skelbėjai, pajėgs suardyti solidaristinį tarptautinį junginį ir pavers jį palaidų izoliuotų valstybių krūva, kurioje nebūtų kitokių tarpvalstybinių santykių, kaip tiktai kits kito plėšimas ir žudymas arba geriausiu atveju organizuota dviejų ar kelių banditų gauja, puolanti ir plėšianti izoliuotas palaidas aukas, tai iš tikrųjų žlugtų ne tiktai tarptautinės teisės primatas, bet ir pati tarptautinė teisė. Nors antrą vertus ir šitokioje padėty bus bent šių banditų tarptautinis junginys, kuris vis dėlto taip pat savo sui generis tarptautinę teisę, kad ir žiaurią, kad ir labai netobulą, kad ir sudarančią senosios teisės regresą, gamins ir turės.

8. Tarptautinio socialinio junginio pastovumas ir jo anarchinis pobūdis.

Tačiau šitoksai tarptautinio junginio regresas vargu kur būtų įmanomas. Kad šis junginys, jau sykį pasiekęs aukštesnį solidarizmo laipsnį, visiškai subyrėtų ir pavirstų palaidų izoliuotų vienetų krūva, dulkėmis ir chaosu be jokio ryšio, be jokios tarpvalstybinės ūkiškos, kultūrinės ir kitokios apyvartos, kad visos atskiros valstybės ramiai pasiduotų tokiai visiškai izoliacijai, kad jos ramiai lauktų savo eilės būti užpultai ir nemėgintų susitarti besiblokuodamos tarp savęs ir reaguodamos kuriomis savo saugumo ir solidarumo formomis, organizuojančiomis tarptautinį jungini ir tarptautinę teisę, — tatai iš tikrųjų yra neįmanoma. Agresijos ir vienšališko smurto ideologai, t. vad. „įvykusių faktų" garbintojai gali tarptautinį žmonijos arba civilizuotos jos dalies junginį ir tarptautinę teisę barbarizuoti, gali paveikti žymų šios teisinės tvarkos regresą, tačiau elektros, orlaivių ir radijo metu jie tarptautinio socialinio bendravimo ir tarptautinės teisės visiškai nužudyti ir palaidoti be abejo nepajėgs.

Ne tiktai tarptautinės teisės primato ir iš viso jos santykio su valstybine teise ir su valstybės suverenitetu („išorinio valstybės suvereniteto" problema), bet ir pačios tarptautinės teisės esmės problema kelia doktrinoje daug įdomių klausimų.

Šios problemos sprendimas be abejo yra labai sunkus tiems, kurie iš viso teisę laiko laisvu valdžios (valdovo) kūriniu. Sunkus todėl, kad tada tarptautinei teisei reikėtų surasti tarptautinio junginio valdžia ar valdovas. Tuo tarpu tarptautinis junginys tebėra anarchinis; anarchinis jisai yra pats ir be to jis nėra įterptas į jokį kitą valstybinio pobūdžio jungini, kaip kad yra įterpti arba subordinuoti valstybei įvairūs taip pat iš esmės anarchiniai socialiniai junginiai įvairių valstybių teritorijose.

Geriausiu atveju anarchinis tarptautinis junginys bus pasiekęs organizacinio konfederacijos pobūdžio, kas jau buvo labai ryšku pavyzdžiui Tautų Sąjungoje. Tačiau ir čia ši kiek ryškesnė konfederacinė forma, kuri vis dėlto, kaip tokia, nėra tikra prasme valstybinė, neapima viso tarptautinio junginio ir tesudaro tiktai partikuliarinį organizacinį branduolį jo glėby, o be to praktikoje ši konfederacija vis dėlto pasirodė gana silpna ir palaida su labiau ekscentrinėmis negu koncentrinėmis tendencijomis.

9. Tarptautinės teisės konstruavimas tarptautinio socialinio junginio narių valių sutapimu.

Tačiau jei nėra organizuotos tarptautinės pasaulinės valdžios, jei nėra vieningo formalaus pasaulinės galios centro, tai koks gi yra tarptautinės teisės šaltinis arba tiksliau, sakant jos normų steigėjas ir laiduotojas, kuris joms suteikia pajėgumą įsakytiniai veikti ir valdyti (normuoti) atitinkamą socialinių santykių sritį ir būtent tų santykių socialinę funkciją. Vieni teigė, kad tai esanti visų valstybių arba jų visų ir kiekvienos valių sutapimas, visų ir kiekvienos sutikimas. Tačiau šitokia koncepcija yra naivi, ji neatitinka tikrenybės ir be to ji nepajėgia įsteigti ir išaiš-

kinti vieningos tarptautinės teisės, nes tada būtų daugybė siauresnių ir platesnių tarptautinės teisės ratų, tačiau nebūtų vienos tarptautinės teisės. Būtų čia vienos šios teisės normos, kurios apimtų tam tikrą sutinkančių valstybių grupę, čia kitos, apimančios kiek platesnę arba siauresnę jų grupę, arba kitokių valstybių grupę. Tai būtų ne tarptautinė teisė, bet įvairios grupinės tarpvalstybinės teisės. Žinoma — kiek atskiros valstybės sudaro tarp savęs partikuliarines konfederacijas arba įvairaus pobūdžio sąjungas, tiek atsiranda ir tokių konfederacinių tarpvalstybinių teisės sistemų, nes kiekviename junginy pasireiškia jo teisė. Tačiau tatai nepavaduoja bendrosios tarptautinės teisės, atitinkančios bendrąjį visuotinį (generalinį, o ne tiktai partikuliarinį grupinį) socialinį bendravimą.

Panašios grynai individualistinės koncepcijos pėdsakai galima rasti net aukščiausiojo tarptautinės teisės interpretacijos autoriteto — Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Tribunolo Hagoje — tam tikruose pareiškimuose. Šitaip būtent būtų galima suprasti šio Tribunolo toks pareiškimas:

„Tarptautinė teisė normuoja santykius tarp nepriklausomų valstybių. Tad teisės nuostatai, kurie varžo valstybes, yra kilę iš jų valios, pasireiškusios konvencijose (sutartyse) arba bendrai priimtose praktikose (usages acceptés généralement"), sankcionuojančiose teisės principus ir nustatytose arba tam, kad jos tvarkytų šių nepriklausomų bendruomenių sugyvenimą, arba jų bendriems tikslams siekti" („Série A. des Publications de la Cour Permanante de Justice Internationale: Recueil des Aviès" A. 10, 18 p., cituoju iš Instituto „Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkesrecht" Berline Direktoriaus prof. V i k t o r o B r u n s'o leidinio „Fontes Juris, Gentium" — „Repertoire des Décisions de la Cour Permanente de Justice Internationale" I tomo I sąsiuvinio, Berlin, 1931 m., 1 pusl.).

Ypač čia mano pabraukta cituotų sakinių pradžia daro įspūdžio, kad Tribunolas interpretuoja tarptautinės teisės sąvoką visų valstybių valių sutapimu: kadangi tarptautinė teisė normuoja santykius tarp nepriklausomų valstybių, tad jos nuostatai esą kilę iš tų valstybių valios; atrodo, kad tasai kategoringas tarptautinės teisės šaltinio patalpinimas valstybių valioje pabrėžiant tų valstybių „nepriklausomybę", vadinasi — kita nuo kitos nepareinamumą, būtinai veda kaip tik į visų ir kiekvienos valstybių, valių sutapimą. Tiesa pabrėžimas toliau konvencijų, kurios nėra visos būtinai visų be išimties valstybių sudarytos, ir ypač pabrėžimas „bendrai priimtų praktikų" („usages"), taip pat tarptautinio bendravimo tikslų veiksnio paminėjimas (iš tikrųjų tasai veiksnys sudaro be abejo kaip tik svarbiausią lygiai tarptautinio, lygiai bet kurio kito socialinio junginio teisės titulą, daug tikresnį, negu kad formalinis „valios" veiksnys), kiek mažina sakinio pradžios įspūdį.

10. Loder'io ir Jaščenkos rezervai.

Daug gilesnė ir tobulesnė yra toje pačioje Tribunolo byloje tuo pačiu reikalu pareikšta teisėjo, žymaus teisininko L o d e r'io, nuomonė, jo „opinion dissidente". Jisai šitaip sako (cituoju iš tų pačių B r u n s'o „Fontes Juris Gentium", ibidem):

„Ši teisė žymioje daly yra nerašyta ir neturi sankcijų; ji remiasi bendrais įsitikinimais (conviction générales"), civilizuotų valstybių, didžiosios Tautų šeimos narių, pritarimu taisyklėms, įpročiams ir esantiems santykiams, kurių jos turi laikytis tarp savęs, nors tatai nėra surašyta ir konvencijomis patvirtinta. Šių nuostatų visuma vadinama tarptautinė teisė.

„Bendriems įsitikinimams evoliucionuojant ir sulig žymios šių valstybių daugumos pažiūromis šie nuostatai gali būti reformuojami, keičiami, išplečiami, tačiau man atrodo netikslu teigti esą tautiniai tam tikros valstybių mažumos įstatymai pajėgią juos panaikinti arba pakeisti".

Ir lietuvių tarptautinės teisės literatūroje prof. Jaščenka pareiškia, jog t. vad. „bendras pripažinimas ir bendroji valia", kuriuos jisai deda tarptautinės teisės pagrindan, — „nėra visų valstybių vieno balso laisvas pripažinimas", kitaip sakant nėra visų valių sutapimas (ž. Jaščenka — „Tarptautinės Teisės Kursas" I tomas, Kaunas, 1931 m., 8 pusl.).

11. Socialinių tikslų įsigalėjimas funkcioniniame socialiniame junginy ir dedukcinis jų teisiškai-normatyvinis kristalizavimas. Tarpvalstybinių sutarčių reikšmė.

Mano nusimanymu — kol nėra pasaulinės tarptautinės valstybės, tol tarptautinės teisės titulo arba kitaip sakant — tarptautinės steigiamosios ir normatyvinės galios problema turi būti sprendžiama taip pat, kaip yra sprendžiama įvairių nevalstybinio ir ne korporacinio pobūdžio socialinių junginių teisės problema. Kaip kiekviena teisė, ir ši teisė kristalizuoja atitinkamo socialinio bendravimo tikslus, ji normatyviškai aptarnauja šių socialinių tikslų siekimo kolektyvinę funkciją, sutvarkydama ir apdrausdama ją, kitaip sakant — racionalizuodama ją. Šie tikslai, gal be tam tikrų specifinių, nustatomi socialinių jėgų santykiavimu atitinkamame socialiniame bendravime (visuomenėje), kurio nariais gali būti ne tiktai individai, bet ir paskyri kolektyvai (pirminiai junginiai).

Tačiau tikslams jau esant nustatytiems, vadinasi — jiems pasireiškus ir įsigalėjus atitinkamame funkcioniniame bendravime, jų teisiškai-normatyvinis kristalizavimas sudaro atitinkamą dedukcinį protavimo procesą. Ten, kur yra įvykusi kategoringa valdančiųjų ir valdomųjų diferenciacija (valstybinis socialinis bendravimas), ten tą procesą drauge su socialinių tikslų atranka vykdo valdantieji imperiumo metodu. Kur socialinis junginys, kad ir nepasiekęs valstybinės formos, vis dėlto yra aiškiai korporacinis (organizuotas, statutinis), ten šiam procesui atlikti yra sudaryti tam tikri organai — ar organas, turįs įstatymų leidžiamąją galią.

Neorganizuotuose socialiniuose junginiuose (socialinių grupių kategorijos junginiuose), kurie iš viso neturi korporacinės konstrukcijos ir statutinių organų (t. vad. simpatiški junginiai), arba kurių organizacija šiuo atžvilgiu tebėra labai silpna ir vos sudaranti korporacinę užuomazgą, normatyvinė teisės funkcija nesireiškia jokiu įstatymų leidimu; dedukci-

nis teisės normų kristalizavimo procesas, kuris ir čia seka šių junginių reiškiamo socialinio bendravimo tikslus, vyksta šių junginių dalyvių sąmonėje, kaip tam tikras šių tikslų sui generis psichinio reflekso kristalizacinis perdirbimas; tarptautinės teisės atžvilgiu tatai ir apibūdinama tais „bendrais įsitikinimais" („convictions générales"), „civilizuotų valstybių, Tautų šeimos narių, pritarimu įpročiams, taisyklėms ir esamiems santykiams", į kuriuos nurodo L o d e r mūsų aukščiau cituotoje jo nuomonės ištraukoje. Įpročiai, precedentai, sutartys, konvencijos — tai nėra šios teisės įstatymų leidžiamieji aktai, bet jos padariniai, jos reiškimosi formos, jos konstatavimo metodai, jos normų taip sakant materializacija, kuri, žinoma, taip pat kiek į jų turinį reaguoja, jį kiek stilizuoja, tačiau nesudaro pačios jų kristalizavimosi esmės.

Kaip teisingai sako savo atskiroje nuomonėje („opinion dissidente") kitas labai žymus Tarptautinio Tribunolo Haagoje teisėjas prof. W e i s s (A. 10; 43 pusl., cituoju iš tų pačių B r u n s'o „Fontes Juris Gentium" I tomo, 1 fascikulo 3 pusl.) „tarptautinė teisė negimsta iš paprasto visų nuomonių ir sistemų sumavimo („accumulation"); taip pat negalima laikyti jos šaltiniu paprastos sumos visų teisminių sprendimų, net jeigu tie sudedamieji sprendimai sutaptų. Tai tėra tiktai priemonės konstatuoti tam tikrus šios teisės aspektus, priemonės išaiškinti kai kuriuos principus ir šiems principams suteikti tinkamą formulę".

Juo labiau tatai tenka pareikšti partikuliarinių tarptautinių sutarčių arba konvencijų atžvilgiu. Jos be abejo teisiškai suvaržo jas pasirašiusias valstybės, kaip sutarties ar konvencijos dalyvius, tačiau jos nėra savaime objektyvinės tarptautinės teisės normos, imperatyviškai veikiančios erga omnes. Tačiau jos gali būti tarptautinės teisės reiškimosi (ne steigimo, ne įstatymų leidimo) dokumentais ir šia prasme jos gali būti naudingos ir svarbios tarptautinės teisės studijoms, skiriamoms šią teisę pažinti. Nes ir į partikuliarines sutartis visumet turi palinkimo įsibrauti tarptautinės teisės normos, kurios jas paveikia ir jose daugiau ar mažiau pasireiškia.

12. Vienašališki tarptautinio smurto ir įsakymo aktai savaime teisinių padarinių neturi. Tarptautinės teisės nuostatais jų padariniams reikalingas sutarties ar teisinės kompetencijos titulas.

Jei partikuliarinės tarptautinės sutartys ir net daugelio valstybių pasirašytos konvencijos, kiek jos neužfiksuoja kurių bendrų tarptautinės teisės elementų, kurie jų nėra steigiami, tiktai konstatuojami, — savaime savo laisvai nustatomais ir iš sutarties ar konvencijos dalyvių susitarimo kilusiais nuostatais tebėra imperatyvinės tiktai jų dalyviams, bet ne erga omnes, nes tai nėra tarptautinio įstatymų leidimo aktai (tatai net būtų neįmanoma, nes atskirų partikuliarinių sutarčių nuostatai gali kategoringai kiti kitiems prieštarauti ir negali sudaryti vienos objektyvinės teisės sistemos, be to visiškai neįmanoma būtų tokia socialinio bendravimo

„tvarka", kurioje kiekviena to bendravimo dalyvių pora savo dvišališku susitarimu galėtų visam šio bendravimo junginiui imperatyviškai diktuoti teisės normas), jeigu, sakau, tatai yra aišku sutarčių ir konvencijų atžvilgiu, tai lygiai tas pat tenka pareikšti ir tokių atsitikimų atžvilgiu, kada tam tikra pajėgesnių valstybių grupė arba tam tikras partikuliariškai kurių valstybių sudarytas organas (pav. t. vad. Ambasadorių Konferencija pirmajame po Didžiojo Karo laikotarpy) ima arbitrališkai spręsti teisinius tarpvalstybinius santykius be jokio teisinio šiai savo veiklai titulo ir be susitarimo su tais, kuriuos šie sprendimai turi liesti.

Jei kuri valstybių grupė yra skyrium į tam tikrą konfederaciją susiorganizavusi ir įsteigusi tam tikrus savo organus, tai atitinkamoje funkcioninėje srity konfederacijos ribose jie bus kompetentingi teisiškai veikti, tačiau tatai jų dar nedaro universalinio tarptautinio junginio teisiniais organais. Kad jie taptų viso tarptautinio junginio teisiniais organais reikalinga, kad šis junginys turėtų kurią nors statutinę bent užuomazgą, kuri būtų tokį organą įsteigusi, arba kad tarptautinės teisės normos numatytų tam tikrą tarptautinio junginio nelygybę ir kurių jųjų imperatyvinę hegemoniją; tačiau tatai kaip tik yra priešinga vienam pamatinių tarptautinės teisės principų, būtent teisinės valstybių lygybės ir jų teisinio kita nuo kitos nepareinamumo (o tatai ir yra išorinis valstybės suverenitetas) principui.

Be abejo, neorganizuotame tarptautiniame junginy, kuris neturi kategoringų statutinių organų ir tuo pačiu neturi nė organizuoto įstatymų leidimo, nė organizuotos priverstinės jurisdikcijos (Haagos nuolatinis teismas tesudaro tiktai fakultatyvinę jurisdikciją), teisė (tarptautinė teisė) nėra apdrausta tvirtomis organizuotomis sankcijomis (šia prasme ji tebėra lex imperfecta); todėl atskirų valstybių nusižengimai tarptautinės teisės normoms gali likti nesudrausti; tam tikromis aplinkybėmis, jeigu tie nusižengimai yra padaryti pajėgesnių valstybių arba jų grupių, jie gali net pasireikšti tam tikrais teisiniais padariniais ir tapti normatyviniais faktais tam tikriems santykiams; be abejo, stipresnė valstybė arba stipresnių valstybių grupė, kad ir veikdama priešingai tarptautinės teisės principams arba tarptautinės teisės neįgaliota šitaip veikti, gali ultimatumais, grasinimais, terorizavimu, kartais net tiesioginiais karo veiksmais paveikti kurią silpnesnę valstybę ir priversti ją nusileisti ir sutikti taip ar kitaip pasielgti, taip ar kitaip savo santykį su ana valstybe sutvarkyti. Tačiau tokie aktai išeina iš tarptautinės teisės ribų ir spaudžianti valstybė jokiu būdu ne veikia, kaip teisinis tarptautinio junginio organas.

Tarptautiškai-teisinis valstybių lygybės principas, sudaręs vieną labiausiai tarptautinėje sąmonėje įsigalėjusių šios teisės nuostatų, manifestuojasi net pačiuose atskirų valstybių smurto aktuose neišskiriant ryškiausio smurto akto — karo. Tatai pirmuoju žvilgsniu atrodo paradoksiška, tačiau tatai yra faktas. Šios lygybės, autonomijos ir vienos valstybės nuo kitos nepareinamumo principas, kuris ir sudaro išorinio suvereniteto, kaip tam tikros kiekvienos valstybės su kitomis valstybėmis santykiavimo subjektyvinės teisės, esmę, kaip tik neleidžia, kad viena vals-

tybė kitai ką nors galėtų įsakyti, kas anąjai įsakymo titulu būtų teisiškai privaloma, ir numato, kad valstybę santyky su kita valstybe tegali varžyti jei ne kuri objektyvinė tarptautinės teisės norma, tai tiktai jos pačios formališkai pareikštoji valia, josios tam tikras pasižadėjimas, nustatąs jai teisinę pareigą, kitaip sakant — tegali varžyti tiktai sutartis, kurioje ji dalyvauja, ir kaip tik todėl visi kurios valstybės tarptautinio smurto aktai, visi ultimatumai, karai ir panašios agresijos priemonės siekia to, kad smurtu, grąsinimais, teroru nugalėtoji valstybė priimtų jai pareikštus reikalavimus ir sąlygas ir pasirašytų atitinkamą sutartį, kurioje formališkai būtų pareikštas jos valios aktas. Toji valia būna brutališkai paveikiama, ji, aišku, tokiomis aplinkybėmis nėra faktiškai laisva, tačiau formališkai ji akte pasireiškia. Kam gi tatai daroma? Kaip tik tam, kad būtų rėgimai prisitaikyta tarptautinės teisės normai, kad vėliau būtų galima teisiškai reikalauti smurto padarinių galiojimo pasiremiant teisiniu principu „pacta sunt servanda".

Kitaip, jei nebūtų buvę šių tarptautinės teisės imperatyvų, tai smurto padariniai nebūtų reikalingi sutarties, likviduojančios karus ir ultimatumus. Tačiau visi laimėti karai ir ultimatumai baigiami kaip tik sutartimis, nes tarptautinės teisės nuostatais teisinį titulą duoda kaip tik jos. Tiesa — tos sutartys šiomis aplinkybėmis iš esmės būna kapituliacijomis, tačiau formališkai kapituliacija vis dėlto yra sutartis, kurioje pasireiškia valių sutapimo aktas.

Žinoma — būtų liūdna (ir tatai tvirtinti vis dėlto būtų neteisinga), jeigu visos tarpvalstybinės sutartys būtų tiktai smurtu sudaromos, nors antrą vertus beveik visuomet jos vis dėlto užfiksuoja tam tikrą jėgų santykiavimą. Jei iš tikrųjų visos tarptautinės sutartys būtų tiktai brutalaus smurto padariniais, tai nedaug bebūtų socialinės vertės toje tarptautinėje „teisėje", kuri vien tuo pasižyminti, kad smurtas paverčiamas quasi valios aktu. Tačiau charakteringa tai, kad net tie aiškūs smurto aktai turi bent formališkai prisitaikyti teisės reikalavimams ir kad, vadinasi, ir jų padariniams vis dėlto yra reikalinga teisinio titulo forma. Tai vis dėlto yra reikšminga ir tai vis dėlto yra svarbu.

Tas pats smurto arba vienšališko įsakymo aktas, net ir pridengtas quasi-sprendimo forma, pats savaime, be statutinio arba konvencionalaus titulo, jokių tarptautiškai-teisinių padarinių neturi ir turėti negali, nebent jis būtų sankcionuotas akceptavimu (kad ir išspaustu kartais presijomis). Ir visiškai teisingai sako Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Tribunolo Haagoje teisėjas prof. N e g u l e s c o: „Europos Koncertas visuomet buvo laikomas tiktai tam tikra politine sistema ir niekuomet nebuvo pripažintas, kaip esą sudarą tam tikrą teisinę organizaciją, kitaip sakant — Didžiųjų Valstybių, sudarančių šį t. vad. Europos Koncertą, nutarimai galėjo kartais tapti priverstini („s'imposer") dėka juose pasireiškusiai jėgai, tačiau niekuomet jie nebuvo laikomi teisiškai privalomi valstybėms, nedalyvavusioms šiame Koncerte" (teisėjo N e g u l e s c o atskira nuomonė Konsultatyvinių Tribunolo nuomonių rinkiny, leidinys B. 14, 95 pusl.; cituota iš B r u n s'o „Fontes Juris Gentium" I t. 1 sąsiuvinis, 2 pusl.).

13. Teisinio t. vad. „Ambasadorių Konferencijos" aktų pobūdžio problema. Prof. Scelle'o teigimų kritika.

Mutatis mutandis tatai tinka ir veikiančiai po Didžiojo Karo ir Versalio Sutarties t. vad. „Ambasadorių Konferencijai", kaip keturių Didžiųjų Santarvės Valstybių (Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos) vykdomasis ir tvarkomas organas tarptautinių santykių srity. Be abejo Didžiosios Santarvės Valstybės Didžiajam Karui pasibaigus buvo svarbiausios faktinės pasaulinės taikos tvarkytojos, tos taikos, kurios teisinė konstrukcija tapo užfiksuota garsiojoje Versalio Sutarty ir kitų sutarčių (St. Germain'o Trianono, Neuilly) eilėje. Ir šios sutartys teisiškai įgaliojo tas pačias valstybes vykdyti ir tęsti šios konstrukcijos organizaciją ir šiuo teisiniu titulu „Ambasadorių Konferencija" iš tikrųjų turėjo teisinio tarptautinio organo kvalifikacijas. Tačiau šias kvalifikacijas ji turėjo tiktai šių sutarčių konstrukcijos ribose, o tuo pačiu ir tų tiktai valstybių atžvilgiu, kurios tose sutartyse dalyvavo ir kurių valios aktas buvo jose pasireiškęs ir būtent tiktai tiek, kiek jisai jose pasireiškė. Vadinasi — šis organas, kaip kad kiekvienas teisinis organas, turėjo savo tam tikrą kompetenciją ir iš šių jo teisiškai-kompetencinių kvalifikacijų veikti jokiu būdu negalima išvesti jo teisinės galios daryti bet ką, kitaip sakant savintis tarptautinę valdžią (imperium), paneigiant teisinį valstybių suverenitetą. Tarptautinei valdžiai (imperium'ui) vykdyti ši Ambasadorių Konferencija lygiai taip pat, kaip kad prieškarinis t. vad. „Europos Koncertas", sudarytas iš Didžiųjų valstybių, jokių teisinių titulų ir kvalifikacijų, kurioms būtų galima rasti pagrindas tarptautinėje teisėje, — neturėjo. Tad visą ką jinai šiuo būdu padariusi, teisės srity iš viso neegzistuotų. Jeigu jai ir pavyktų tokie savo aktai realizuoti arba jos pačios arba kieno kito darbais, tai vis delto daugiausia tai būtų tiktai materiniai t. vad. „įvykę faktai" (faktai, o ne teisiniai aktai arba teisiniai aktų padariniai).

Žinoma — jeigu Ambasadorių Konferencija savo šitokios rūšies nutarimams įgyvendinti pajėgtų palenkti tą valstybę, kurią jie liečia, kad ji juos priimtų ir sudarytų atitinkamą sutartį arba duotų atitinkamą pasižadėjimą, tai šių nutarimų objektas būtų įgijęs teisinio pobūdžio tarptautinės teisės prasme, tačiau šį teisinį pobūdį jam suteiktų ne anasis faktinis, nieko bendro su teise neturįs, nutarimas, bet kaip tik šisai pasižadėjimas arba sutartis. Ir patys materialiniai įvykę faktai, be jokio paliestos valstybės pasižadėjimo ar sutarties, taip pat „à la longue" gali įgyti normatyvinės, tad teisinės, galios, tačiau tiek, kiek jų paliestoji valstybė, nepajėgdama jiems atsispirti ir priešingais faktais juos anuliuoti, jiems prisitaikius ir tacitu consensu juos akceptuos. Tačiau ir čia teisinis titulas bus ne aname nekompetingame nutarime.

Ši problema mums yra ypatingai svarbi todėl, kad kaip tik vienas tokių nekompetentingų, tad teisiškai nesamų, Ambasadorių Konferencijos nutarimų palietė ir mėgino spręsti vieną gyvybinių Lietuvos valstybės klausimų, būtent Vilniaus valstybinio likimo klausimą. Todėl mums gera tiksliai šią problemą suprasti.

Lietuva Versalio Sutarty nedalyvavo ir ši sutartis Lietuvos valstybinio likimo nesprendė. „De jure" ji tapo kitų valstybių pripažinta ir tuo pačiu į tarptautinį socialinį junginį, kaip teisinis šio junginio narys, turis teisinę tarptautinę asmenybę, ji įėjo vėliau. Versalio Sutarties nuostatai Lietuvai savaime negalėjo turėti imperatyvinės galios, pajėgiančios teisiškai jos reikalus normuoti. Todėl ir Ambasadorių Konferencija, kaip vykdomasis ir tvarkomasis organas tų Didžiųjų Santarvės Valstybių, kurios tąja Sutartimi įgijo tam tikrą kompetenciją, teisiškai šios kompetencijos titulu negalėjo daryti tai, kas išeina iš šios Sutarties ribų ir nesudaro šios kompetencijos; ji teisiškai negalėjo disponuoti Lietuvos likimo ir Lietuvai sienas su kaimynine valstybe arbitrališkai nustatyti. Jeigu vis dėlto Ambasadorių Konferencija šios kompetencijos titulu, pasiremdama Versalio Sutarties 87 §-fu, savo 1923. III. 15. nutarimu nustatė valstybinę sieną tarp Lietuvos ir Lenkijos, tuo išspręsdama ginčytinės tarp šių dviejų valstybių Vilniaus krašto teritoriškai-valstybinės priklausomybės Lenkijos naudai, tai tasai nutarimas savaime, kaip toks, teisinės tarptautinės galios neturėjo; nors tasai nutarimas be Versalio Sutarties 87 §-fo nuostato mėgina remtis ir pačios Lietuvos kreipimusi į Ambasadorių Konferenciją Lietuvos sienoms su Lenkija nustatyti, tačiau šis nutarimo motyvas tegalėtų jam sudaryti teisinį pagrindą tiktai tada ir tiek, kada ir kiek nutarimas neišeitų iš šio Lietuvos kreipimosi sąlygų ribų; kadangi kreipimasis buvo sąlyginis ir rezervuotas, nutarimas gi šių sąlygų ir rezervų nesilaiko, tai šio teisinio pagrindo jis iš tikrųjų neturi, o neturėdamas teisinio pagrindo nė teisminiame iš Lietuvos mandate nė Ambasadorių Konferencijos konvencioninėje kompetencijoje (Versalio Sutarties 87 §-fas), jisai teisės srity neegzistuoja.

Kitas klausimas, ar ši „siena" kuriais kitais, vėliau įvyksiančiais, teisiniais aktais tapo Lietuvai tarptautinės teisės atžvilgiu privaloma būtent taip, kaip kad ją anasis „nutarimas" mėgino nustatyti. Čia mums šio nutarimo klausimas rūpi tiktai tiek, kiek jisai palyti problemą, ar kompetentingi tarptautiniai organai, kurių kompetencija yra konvencioninė, turi teisinių kvalifikacijų iš viso tarptautiniam imperiumui, subordinuojančiam savo aktams valstybių lygybę ir autonomiją bei jųjų kita nuo kitos nepareinamumą, vadinasi — paneigiančiam išorinį valstybių suverenitetą, kaip kad mes jį suprantame (į išorinį suverenitetą mes jokiu būdu neįdedame atpalaidojimo nuo teisės to socialinio bendravimo, kuriame valstybė dalyvauja, bet priimame kaip tik tos teisės nustatomą ir saugojamą visišką teisinį tarptautinio socialinio junginio narių — valstybių — nepareinamumą nuo kitų atskirų jo narių bei tų narių organų imperium'o, nepagristo tos teisės nuostatais).

Iš viso to, ką mes čia aukščiau esame pasakę, seka išvada, kad tokių kelių stambių valstybių jėgų susibūrimų, kaip kad „Europos Koncertas" „Didžiųjų Valstybių Santarvė („Entente") ir pan., taip pat tokių konvencioninės kompetencijos organų, kaip buv. „Ambasadorių Konferencija", jokiu būdu netenka laikyti tarptautinio junginio valdžios (imperium'o) organu. Ir šiuo atžvilgiu visiškai netikusi ir dirbtinė yra prancū-

zų prof. Scelle tezė, pareikšta jo straipsny „La situation juridique de Vilna et de son territoire“ (ž. žurnalą „Revue Générale du Droit International Public“, 1928 m., 730—780 pusl.), kur jisai „Ambasadorių Konferenciją“ laiko faktine tarptautine vyriausybe („Gouvernement de fait“) arba Europos Direktorija.

Tatai yra priešinga visai tarptautinės teisės konstrukcijai ir sudaro labai ryškią šios teisės hereziją; nes jeigu tai būtų tiesa, tai griūtų visa tarptautinių sutarčių tezė, o teisinis sutarties principas, kuris seka iš valstybių teisinės lygybės, autonomijos ir kita nuo kitos teisinio nepareinamumo (išorinis suverenitetas), sudarančių vieną pamatinių moderninės tarptautinės teisės nuostatų, reikėtų iš viso atmesti ir pakeisti paprasto tarptautinės valdžios įsakymo principu.

Nė faktinė, nė teisinė (konstitucinė) vyriausybė, veikianti imperium'u, kuri atitinka valdomųjų pasidavimas, nėra reikalinga valdomųjų sankcijos savo įsakymams, reiškiamos formaline sutartimi tarp valdomųjų ir valdančiųjų. Kažin, ar pats prof. Scelle būtų sutikęs pritarti visoms savo tezės išvadoms, griaunančioms tarptautinę teisę, nors šitos išvados be abejo būtų logingos, nereikėtų tada jokių sutarčių pasibaigus karui, jokių kapituliacijų, iš viso jokių valdomųjų valios aktų — užtektų įsakymo. Tai būtų viso tarptautinio socialinio bendravimo revoliucionavimas, tai būtų tarptautinės Imperijos konstatavimas, kuris neatitinka esamos teisinės tikrenybės, nors gal ir atitinka tam tikrus polinkius. Netenka abejoti, kad prof. Scelle nebūtų drįsęs šitokią tezę pareikšti iš viso, be ypatingo ryšio su tam tikru ad hoc reikalu, kuriam jam reikėjo argumento, o neradęs kitokio jis turėjo griebtis šio aiškiai netikusio. Prof. Scelle'o casus ryškiausiai demonstruoja, kiek pavojinga yra mokslininkui įsileisti į politinę spekuliaciją. Atrodo (o net visiškai yra tikra), kad ši prof. Scelle tezė jo buvo sukonstruota kaip tik materialiniams įvykusiems faktams Vilniaus klausimu kuriuo nors būdu pateisinti. Jis lygiai taip pat galėtų teigti, jog ir Versalio Sutartis buvusi iš viso nereikalinga, nes juk ir Paryžiaus Taikos Konferencijos valdytojai su George'u Clémenceau priešaky buvo nugalėtos Vokietijos atžvilgiu, einant jėgų santykiavimo padariniais 1919 m., tokie pat, o gal ir galingesni, galiūnai, negu kad Didžiosios Santarvės Valstybės Lietuvos atžvilgiu 1923 m. Tad ir jie reikėtų pavadinti tarptautiniu „Gouvernement de fait“, kurio, kaip tokio, įsakymai nebuvę reikalingi jokio sutarties pasirašymo iš valdomųjų Vokiečių.

Galima teigti, jog sutartys yra nustatomos socialinių jėgų santykiavimu, kurį jos užfiksuoja. Tatai atitinka tikrenybę, lygiai tarptautinėje, lygiai privatinių asmenų santykių srity. Tačiau negalima teigti, kad tarpvalstybiniame socialiniame bendravime socialinių jėgų santykiavimas tarp paskirų valstybių veikiąs savaime tiesioginiu imperium'u, nereikalingas teisinio sutarties tarpininkavimo. Tatai tarptautinės teisės neatitinka.

Ir mūsų teisinėje literatūroje vienas mūsų žymiausių tarptautinės teisės autoritetų, prof. Jaščenka, savo veikale „Tarptautinės Teisės Kursas“ nevisiškai aiškiai šiuo klausimu pasisako. Tiesa — Ambasadorių Konferenciją jis laiko tiktai konvencionaliniu kompetenciniu organu ir

nepripažįsta jos, kaip kad prof. Scelle, tarptautinė „faktinė vyriausybė", galinčia teisiškai veikti kažkokiu bendru imperium'u, o todėl neigia teisinį Ambasadorių Konferencijos 1923. III. 15. nutarimo Vilniaus reikalu pobūdį (op. cit., I tomas, 292—293 pusl.). Tačiau kitoje šio savo rašinio vietoje (op. cit., I t., 269 pusl.), konstatuodamas politinę valstybių nelygybę socialinių jėgų santykiavime tarptautiniame bendravime, linksta teigti ir jų „juridinę" nelygybę, kurios konstrukcija aiškiai prieštarauja teisiniam sutarčių principui.

Profesoriaus Scelle tezę apie Amsabadorių Konferencijos kvalifikavimą, kaip tarptautinį „Gouvernement de fait", kiek tatai palyti šios Konferencijos „sprendimą" Vilniaus klausimu, mūsų politiškai, teisinėje literatūroje gražiai atremia dr. Ladas Natkevičius („Aspect Politique et Juridique du Différend Polono-Lithuanien", VI laida, Kaunas, Spaudos Fondas, 1930 m., 137 ir kiti puslapiai; aš skiriu šį rašinį į mūsų literatūrą, nes jis yra lietuvio parašytas Lietuvos reikalu, nors parašytas prancūziškai).

Profesoriaus Scelle tezės kritiką patiekia ir kitas prancūzų žymus mokslininkas, Lietuvoje žinomas prof. Louis Le Fur savo „Précis du Droit International Public" (1931 m., kur jisai labai teisingai nurodo dar tą rimtą argumentą, kad faktinė vyriausybė tegali pasireikšti tik teisinės vyriausybės vietoje, pastarąją pakeisti ir pavaduoti; iš tikrųjų socialiniame bendravime, kurio teisinė santvarka iš viso nenumato organizuotos valdžios ir remiasi kitokiais savo konstrukcijos principais, faktinei vyriausybei nėra vietos.

14. Tradicinių tarptautinės teisės nuostatų krizė, paveikta „nacionalinio principo" evoliucijos.

Tačiau dėl išorinio valstybės suvereniteto, kaip tam tikro teisinio valstybės status'o tarptautiniame socialiniame bendravime, sankcionuojamo tarptautinės teisės ir apimančio teisinę valstybių lygybę, valstybės teritorinę viešosios galios autonomiją ir vienos valstybės nuo kitų valstybių teisinį nepareinamumą, tenka pareikšti tam tikras rezervas, kuris mano nusimanymu kyla iš moderninės tarptautinės teisės evoliucijos. Būtent tam tikra prasme šiuo svarbaus teisinio principo atžvilgiu moderninė tarptautinė teisė atsidūrė sui generis kryžkely, kuris paveikia šio principo svyravimą.

Tam tikri taip vadinamojo „nacionalinio principo" (principe des nationalités") palinkimai, man rodos, veda į šių dviejų principų konfliktą ir paveikia tam tikrą tarptautinės teisės krizę šiuo reikalu.

Jeigu senesniose vakarų demokratijose, kurios liko labiau ištikimos senajai, formalinei individualistinei demokratijai, „nacionalinis principas" nėra ryškiai nukrypęs nuo koncepcijos tautos, kaip tam tikro teritorinio žmonių vieneto, apimančio visus tam tikros teritorijos žmones, tai ypač Europos centre ir rytuose, kur tautos koncepcija tapo ryškiai pa-

veikta t. vad. nacionalizmo, išskiriančio tautinį vienetą kalbiniu arba net „rasiniu“ požymiu iš valstybinės teritorinės žmonių masės, ten ir „nacionalinio principo“, kaip tam tikro valstybės konstrukcijos principo, prasmė žymiai pasikeitė palyginus ją su ta prasme, kurią į šį principą dėjo jo steigėjai ir pirmieji skelbėjai.

Nacionalizmo šia kryptimi evoliucija įvyko ypač ten, kur plačios įvairios kultūros etninės grupės arba senų istorinių tautų likučiai, kuriuose liko savo valstybinės praeities ir istorinio vaidmens tradicija bei jausmas, buvo įjungtos į stambias ir amorfines imperijas ar dinastines valstybines konstrukcijas, mechaniškai jas užvaldžiusias ir nesugebėjusias jas sulieti ir į politinį bendradarbiavimą įjungti, arba kur tokios grupės ar istorinių tautų liekanos buvo suskaldytos įvairiomis dinastinėmis konstrukcijomis ir įvairiais dirbtiniais valstybiniais fragmentais. Šių etninių grupių ir pavergtų ar suskaldytų istorinių tautų judėjimai, nesukombinuoti su jų gyvenamomis valstybėmis, neįjungti į valstybinę formą ir jos funkcioninę esmę, evoliucionavo ne į valstybinį, bet į taip sakant tautybinį nacionalizmą.

Iš šios rūšies nacionalizmo išdygo savotiška moderninė nacionaldemokratija, o „nacionalinis principas“ valstybės konstrukcijoje įgijo tautybinės (nacionalinės) valstybės pobūdžio.

Šis pobūdis reiškiasi tautybiniu tiek paties valstybės steigimo tiek įsteigtosios valstybės — racionalizavimu.

Šis tautybinis paties valstybės steigimo racionalizavimas čia sudaro tikrą „nacionalinio principo“ („principe des nationalités“) esmę ir judėjimas šia kryptimi yra nuo XIX amžiaus ir ypač XX amžiuje tiek ryškus, kad ši jo esmė be abejo reaguoja į visą tarptautinį socialinį bendravimą, tad ir į tarptautinę teisę. Ryškiu šio reagavimo padariniu yra nauja teisinė konstrukcija, kuri priimta vadinti laisvo tautų apsisprendimo teise; ši konstrukcija suponuoja kiekvienos nacionalinės tautos teisinę kvalifikaciją įsteigti „savo“ valstybę, sunaudojus šiam steigimui atitinkamą tautinę (tautybinę) teritoriją.

15. Nacionalizmo ir rasizmo stilizuojamas „tautų apsisprendimo teisės“ principas ir jojo padariniai.

Tautų (nacionalinių tautų, tautybių, kaip politinių vienetų) t. vad. „apsisprendimo teisė“ — kitaip sakant kiekvieno šių politinių vienetų „teisė“ įsteigti atskirą nacionalinę valstybę savo masinio apsigyvenimo ribose (bent jo centre, kuris ne būtinai apima visus šio apsigyvenimo pakraščius) yra aprėžta vienintelės iš demokratijos pasiskolintos sąlygos, kad atitinkamame tos tautos gyvenamame plote ji sudarytų bendros gyventojų masės daugumą. Būdama priimta ir pozityvinės tarptautinės teisės sankcionuota šitokia iš nacionalizmo kilusi teisė be abejo įeina į koliziją su visų esamų valstybių, kaip tokių išoriniu suverenitetu, kuriame glūdi jų visų ir kiekvienos neliečiamumas. Nes jeigu kurioje esamoje su-

vereninėje valstybėje yra jos teritorijoje tam tikra nacionalinė tauta, skirtinga nuo viešpataujančios, sukoncentruota tam tikroje valstybinės teritorijos daly, kur ji sudaro vietinę gyventojų daugumą, ir jeigu šitokia tauta panorėtų „apsispręsti", o toji jos „apsisprendimo teisė" būtų tarptautinės teisės pripažinta, tai kurios kitos valstybės suteikta šiai sukilusiai tautai arba jos separatistiniam judėjimui veikli pagalba, be abejo užgaunanti suverenumą anosios valstybės, į kurios vidaus reikalus būtų įsikišta, būtų, kaip pagalba teisei realizuotis, — teisėta. Tiesa — į tai galima pasakyti, kad „tautų apsisprendimo teisė" esanti pripažįstama lygtinai: būtent kaip teisė „apsispręsti" faktiškai laimėjus vidaus kovą dėl atsiskyrimo, vadinasi — kaip teisė, kurios realizavimas pareina nuo pajėgumo (nors, tiesą pasakius, toks rezervas iš viso būtų gana keistas ir praktiškai anuliuotų pačią „teisę", perkeliant svorio centrą iš teisinės kvalifikacijos ką nors padaryti ir pasiekti į pajėgumą įvykdyti faktą, kas iš viso ne labai yra reikalinga „teisės").

Tačiau štai dar ryškesnis šitokios „apsisprendimo teisės" padarinys, įeinąs į griežtą koliziją su atskirų valstybių suvereniteto teise (išoriniu suverenitetu). Paimkime pavyzdį, kuriame viena nacionalinė tauta (kaip tik nacionalizmo prasme), kurios didžiausia dalis sudaro dideliame savo apsigyvenimo plote stambią nacionalinę valstybę, kitoje mažesnioje savo daly, tam tikrame tautinio savo apsigyvenimo pakrašty, sudaro atskirą, kad ir smulkią, nepriklausomą valstybę, užsilikusią nuo senų laikų, kada valstybės nebuvo racionališkai nacionaliniu principu steigiamos. Ši mažoji nepriklausoma valstybė, kurioje taip pat ima reikštis nacionalizmo fermentas, veikiąs jos prisijungimą prie stambios kaimyninės nacionalinės valstybės, remiasi tam tikromis savo istorinėmis tradicijomis, gal dinastiniu veiksniu, pagaliau tam tikromis skirtingomis kultūriškai- socialinėmis ir ūkiškomis šio nacionalinio pakraščio ypatybėmis, kurios veikia jos gyvybę ir palaiko jos visuomenėje pasiryžimą išlaikyti savo valstybinę nepriklausomybę, nusverdamos anuos nacionalizmo palinkimus.

Tačiau nacionalizmo ir juo pagrįstos „tautų apsisprendimo teisės" sąvokomis bei principais nacionalinė tauta sudaranti vieną politinį vienetą, net jeigu ji būtų tarp kelių valstybių suskirstyta. Todėl šiomis sąvokomis „apsisprendimo teisės" subjektu esanti visa vieninga tauta, apimanti tiek tą didžiausią jos dalį, suburtą stambioje nacionalinėje valstybėje, tiek tą jos dalelę, kuri išlaiko nepriklausomą tradicinę tautinio pakraščio valstybėlę. Ir jeigu eidama „tautos apsisprendimo teise" stambioji nacionalinė valstybė, atstovaujanti didžiausiai vieningos, kad ir suskirstytos valstybiškai, tautos daliai, „apsisprendžiusiai" sudaryti totalistinę nacionalinę visos tautos vieningą valstybę ir be to šiam „tautos apsisprendimui" ryškiai pademonstruoti pasiremiančiai atitinkamu, kad ir nelemiančiu, bet vis dėlto pasireiškusiu, judėjimu ir mažoje nepriklausomoje tautinio pakraščio valstybėlėje, užims tą nepriklausomą „pakraščio" valstybėlę ir ją aneksuos, tai nacionalistiškai ar rasistiškai suprastos „tautos apsisprendimo teisės" titulu tatai būsią teisėta, tačiau, žinoma, aneksuotos valstybėlės suvereniteto titulu tatai būsią paprastas tarptautinio grobimo ir ban-

ditizmo faktas, kuris, kaip toks, yra neteisėtas; tiesa — pagrobus ir aneksavus būsią galima agresijos įspūdis kiek sušvelninti „plebiscito“ įvykdymu terorizuotoje pagrobtos valstybėlės teritorijoje ir šiuo inscenizuotu „plebiscitu“ sudaryti ir šiokis-tokis demokratinio anos ex-valstybėlės suvereniteto „valios“ pasireiškimas.

Kaip tik panašus aktas įvyko 1938 m. Austrijos atžvilgiu. Nepriklausoma suvereninė Austrijos valstybė — tapo kitos nepriklausomos valstybės, Vokietijos, pagrobta ir aneksuota. Įvyko aiškus valstybės suvereniteto ne tiktai įžeidimas, bet tiesiog paneigimas. Tradiciniais tarptautinės teisės nuostatais, sankcionuojančiais kiekvienos valstybės tarptautiniame bendravime suverenitetą, kaip jos neliečiamumą ir autonomiją, toks aktas tegali būti kvalifikuojamas tiktai, kaip smurto ir banditizmo aktas, savaime neteisėtas. Tiesa — jis tapo inscenizuotas nacional-socialistiniu perversmu pačioje Austrijoje ir sankcionuotas sui generis plebiscitu. Tačiau tiek perversmas, tiek plebiscitas buvo ne tiktai inscenizuoti ir dirbtiniai, bet ir aiškiai paveikti pagrobusios valstybės. Tikras šio sui generis „Anschluss'o“ titulas, kuriuo rėmėsi rasistinė Vokietija, — tai buvo Vokiečių tautos (rasės) „apsisprendimas“, kuriuo ji nusistačiusi kurti vieningą vokišką (Vokiečių rasės) valstybę.

Šiai „apsisprendimo teisei“ negalįs būti priešpastatytas formalus vokiškosios Austrijos valstybinis suverenitetas. Tatai yra vokiečių rasistinio nacionalizmo tezė.

Be abejo Austrijos aneksija sukėlė tarptautinėje srity nerimą. Į ją buvo ir tebėra žiūrima, kaip į smūgį tarptautinei teisei. Tačiau antrą vertus šiame be abejo reiškiasi ir tam tikra nauja tarptautiškai-teisinė koncepcija, kilusi iš XIX ir XX amžiaus nacionalizmo („nacionalinio principo“), labai ryškiai reaguojančio į visą tarptautinį bendravimą. Padarius kuria kryptimi vieną žingsnį, sunku sulaikyti tolesni žingsniai iki logingos šios krypties išvados. Tautų „apsisprendimo teisės“ tezė buvo, gal ir spekuliaciniais sumetimais, ypatingai ryškiai iškelta ir tam tikros propagandos paskleista Didžiojo Karo metu. Ją paskleidė ir savo politinei karinei propagandai panaudojo Vakarų Santarvės valstybės. Jos titulu buvo ardomos stambios Europos centro ir rytų Imperijos ir steigiamos nacionalistinės valstybės. Jos teisinę aksiomą proklamavo Sovietai („pavergtų tautų apsisprendimas iki visiško jų valstybinio atsiskyrimo“). „Visiško atsiskyrimo“ postuliatas gali būti papildytas ir susijungimo postuliatu.

Jeigu vienai tautai jos pavergimą gali sudaryti jos visos įjungimas į svetimą nacionalinę valstybę, tai lygiai taip pat kitai tautai jos pavergimą gali sudaryti jos suskirstymas tarp kelių nepriklausomų nacionališkai-fragmentinių valstybių. Ir viena ir kita gali prieštarauti jos „apsisprendimui“. „Apsisprendimo teisės“ skelbėjai gal taip toli eiti nebuvo manę, tačiau nacionalizmo kraštutinis paryškinimas italų fašizme arba vokiečių rasistiniame nacionalsocializme tas išvadas plečia tolyn, ne labai atsižvelgdami į tai, kad jos gali prieštarauti kuriems tradiciniams tarptau-

tinės teisės nuostatams, ir nesustodami ten, kur dar galima išlaikyti tarp anųjų nuostatų ir naujos „teisės“ pasireiškimo lygsvara bei kompromisas. Naujų teisės principų agresija įsileidžia į griežtesnę kovą su senąja teise. Tarptautinė teisė šiuo atžvilgiu atsidūrė kryžkely; senųjų jos nuostatų šalininkai svyruoja ir stebi, pasipiktinę, bet neveiklūs; naujų nuostatų skelbėjai veikia. Tiesa — Hitleris dar rado reikalinga sušvelninti įspūdį inscenizuotų perversmu ir plebiscitu, bet tatai tebėra tiktai gryno formalumo nuolaidos. Ultranacionalistiška (naciška, rasistinė) tarptautinio bendravimo ir tarptautinės teisės koncepcija išplečia tautų apsisprendimo teisės principą iki nacionalinės tautos (rasės) suvereniteto, kuriuo jau aiškiai pakeičiama valstybės, kaip tokios (kaip faktiškai esamo junginio, tarptautinio bendravimo nario) suverenitetas. Esą, pasireiškus kolizijai tarp valstybės suvereniteto ir politinės nacionalinės tautos (rasės) suvereninio apsisprendimo, ne tiktai faktiškai, bet ir teisiškai, turįs laimėti pastarasis (tautos gi vienetu čia laikoma ne tam tikra valstybinė teritorinė tauta, bet kalbinė ar rasinė tauta, kurios sąstatas nesutampa nė su tam tikros valstybės piliečių kolektyvu, neapimdamas jo viso, nė su kurios vienos valstybės teritorija, apimdamas kartais ir kelių valstybių teritorijas arba jų teritorijų dalis).

Nauja nacionalistinė ir rasistinė demokratijos iškelto „nacionalinio principo“ koncepcija veržiasi į tarptautinę teisę ir stengiasi nukonkuruoti nusistojusius, tradiciniais tapusius, tvirtus pozityvinės tarptautinės teisės nuostatus ir taip sakant „pozityvuotis“ jų vietoje. Tatai dar nėra užbaigtas procesas ir būtų rizikinga tvirtinti, kad šios dienos pozityvinė tarptautinė teisė jau sankcionuojanti tokius faktus, vienšališkus, kaip kad vienos nepriklausomos valstybės įjungimas į kitą valstybę nacionalinės tautos (arba rasės) suvereninio „apsisprendimo“ titulu. Tačiau precedentai šiuo titulu jau vyksta, jų dirbtiniai inscenizuoti suderinimai su tradiciniais nuostatais yra tokie neryškūs, kad tų nuostatų autoriteto išsaugoti nepajėgia, neorganizuoto gi socialinio junginio teisė, kuri nėra nustatoma statutiniu įstatymų leidimu, kaip tik precedentais daugiausia ir evoliucionuoja.

Jeigu šitokie precedentiniai griežtos ir kraštutinės nacionalistinės (rasistinės) teisės koncepcijos aktai dar savaime, be jokio jų inscenizavimo, nėra gavę tarptautiškai-teisinio pripažinimo, tai vis dėlto į juos jau žiūrima kiek kitaip, su tam tikru teisiniu nuolaidumu, negu kad būtų žiūrima į analoginį skirtingos nacionalinės tautos įkurtosios valstybės pagrobimą, jei pavyzdžiui šitokiu vienšališku Vokiečių nacionalinės (rasinės) valstybės aktu būtų buvusi pagrobta ne vokiškoji Austrija, bet Čekoslovakija ir būtent ji visa su savo čekišku branduoliu, o ne tiktai jos vokiški Sudetų pakraščiai, arba Danija ar Lietuva. Ir jau tasai nuolaidumas, tasai „distingue“, daromas tarp analoginių išorinio valstybės suvereniteto įžeidimo aktų, atsižvelgiant į tai, ar toks įžeidimas yra pagrįstas nacionalinės tautos „apsisprendimo“ titulu ar ne, rodo į tai, kad anasis valstybės, kaip tokios, kaip tarptautinio junginio formalaus nario ir asmens, suverenitetas, kaip tam tikras tarptautinės teisės imperatyvinis postuliatas vis dėlto yra kiek pasviręs.

16. „Pacta sunt servanda“ nuostato reikšmė.

Palietęs tarptautinį bendravimą ir jo teisę (tarptautinę teisę), aš čia pareikšiu dar vieną pastabą. Moderninėje tarptautinės teisės doktrinoje daugelio autoritetingų mokslininkų reiškiama nuomonė, jog esą visa tarptautinė teisė galinti būti suvesta į vieną pamatinę šios teisės normą: „pacta sunt servanda“, vadinasi, kad tai, kas yra tarptautinio bendravimo narių sutarta ir kas sudaro jų pasižadėjimą, turi būti jų vykdoma. Aš manau, kad ši nuomonė yra netiksli.

Kad nuostatas „pacta sunt servanda“ tikrai yra teisiškai-imperatyvinis, tatai be abejo yra tiesa. Jis yra tokis ne tiktai tarptautiniame, bet kiekviename bet kuriame socialiniame bendravime, lygiai tarp valstybių, lygiai tarp bet kurių teisinių ar fizinių asmenų. Jis sudaro elementarinį teisinio suvaržymo, teisinės drausmės principą ir formą, kuri ėmė reikštis anarchijoje. Tačiau kai atsitiktinis socialinis bendravimas, besireiškiąs palaidais ad hoc santykiais, ima kristalizuotis į funkcioninį socialinį junginį, išsiskiriantį iš atsitiktinių palaidų santykių chaoso ir iš kitų besisteigiančių socialinių junginių, tai šių junginių funkcijos tikslai, kaip tatai jau kitose vietose mano buvo mėginama išaiškinti, patys ima kristalizuotis tam tikromis taisyklėmis, normuojančiomis socialinio junginio dalyvių veikimą šios funkcijos atžvilgiu ir jos ribose.

Tai yra objektyvinės teisės normos, kuriomis vykdoma mano vadinamoji „formalinė socialinio bendravimo funkcija“ (ž. mano „Valstybė“, I t. 287—290 pusl.).

Objektyvinei teisei normatyviškai veikiant elementarinis teisinis principas „pacta sunt servanda“ yra susiaurinamas; jisai tegali reikštis ir veikti tiktai tiek, kiek jojo veikimas nėra nukreiptas prieš objektyvinės teisės normas ir jų socialinę funkciją junginy. „Pacta“, priešingi normatyvinei teisės funkcijai, nėra ir negali būti „servanda“; jie yra neteisėti ir jųjų vykdymas sudaro „neteisę“.

Tarptautinis bendravimas be abejo sudaro funkcioninį socialinį junginį. Kaip toks, jisai vykdo ne tiktai tam tikrą materialinę, bet ir atitinkamą savo formalinę normatyvinę funkciją. Jisai taip sakant „gamina“ ir turi savo objektyvinę teisę. Mes čia, žinoma, viso jos turinio nemėginsime nustatyti, nes tatai nesudaro šio mano rašinio temos ir aš tiktai atsitiktiniai šią problemą paliečiau. Kai kurios šios teisės elementus mes čia jau esame nurodę.

Elementarinis teisinis principas „pacta sunt servanda“ be abejo veikia ir teturi veikti tiktai tiek, kiek jisai nėra nukreiptas prieš objektyvinės teisės normas.

17. Išvidinis suvereniteto arba valdžios suverenumas.

Tačiau, kiek tatai liečia vidujinį valstybės suverenitetą jos tarptautinės autonomijos ribose, tai tatai nėra ir negali būti jos subjektyvinė teisė. Tatai, kas šiuo vardu buvo pava-

dinta, — tai buvo atskirų teisių opozicijos valdovo (valstybės) valdžiai sulaužimas ir pašalinimas. Iš esmės tai yra tam tikras valstybės valdžios požymis ar pobūdis, tam tikras jos privalumas, kuris reiškiasi tuo, kad valstybės valdžia pati nustato valstybės tikslus ir funkciją, o tuo pačiu ir valstybinę teisę. Tai gal reikėtų vadinti ne suverenitetu, keliančiu kažkokią mistinę koncepciją, bet valdžios suverenumu.

Šia prasme būtų galima pasakyti, kad savo socialinės funkcijos srity suvereninė valstybės valdžia yra vienintelis teisės tvarkos šaltinis ir kad joks kitas šaltinis, jokia kita teisės tvarka šioje srity veikti ir konkuruoti su valstybės valdžios „suvereniškai“ nustatomąja teise negali.

Tačiau jeigu mes sakome, kad valstybės valdžia (valdovas, valdantieji) „pati nustato“ valstybės tikslus ir funkciją, o tuo pačiu ir jos teisę, kuriai yra subordinuoti valdiniai ir kuriai yra subordinuota valstybės teritorijoje veikiančių socialinių junginių teisė, ir jeigu mes tatai vadiname valdžios suverenumu, tai tatai nereiškia, kad tą teisę (arba tikslus, kuriems toji teisė yra skiriama) valdžia laisvai ir arbitrališkai kuria ir valdančiųjų fantazija ar nuožiūra nustato taip, kaip nori.

Kaip jau mano rašiny „Valstybė“ aš buvau plačiai aiškinęs, sociališkai valstybės valdžia nėra visiškai laisva, ji yra subordinuota socialinių jėgų santykiavimo padariniams valstybinėje teritorijoje ir valdžios laikytojai (valdantieji) patys yra kilę iš visuomenės, tam tikrų šios visuomenės veiksnių palaikomi ir remiami; tačiau šis socialinis pareinamumas nėra teisinis, bet yra politinis. Be abejo valstybinės teisės šaknys glūdi socialinėje teisėje, vadinasi — socialinių junginių teisėje, lygiai taip pat, kaip valstybės socialiniai tikslai, išskyrus tam tikrus specifinius, į valstybės funkciją yra perkelti iš tam tikrų socialinių junginių funkcijos. Valstybė yra šių socialinių junginių nuolat veikiama ir jųjų daugelį funkcijų aptarnauja; aptarnaudama gi jų funkcijas ji turi ir jųjų teisę valstybinti, nes toji teisė kaip tik šiai funkcijai yra skiriama ir iš jos yra kilusi.

Tad nors sociališkai valstybės valdžios nustatomoji teisė pareina nuo socialinės teisės ir nesudaro valstybės valdžios laisvos kūrybos, bet vis dėlto ji jos yra pasirenkama tarp konkuruojančių socialinių tikslų ir juos aptarnaujančių socialinės

teisės normų. Čia mes arti prieiname Duguit'o suvereniteto (valdžios suverenumo) neigimą, tačiau tarp mūsų ir Duguit'o yra žymus skirtumas, del kurio mes jo tezių pilnai priimti negalime.

Negalima sutikti su Duguit'u, kad valstybės valdžia tiktai registruojanti socialinę teisę. Kaip jau buvau kitoje vietoje aiškinęs (ž. mano „Valstybės" I tomo X skyriaus 21 ir 22 pp., 248—251 pusl.) — čia negalima ir neįmanoma viskas registruoti, nes socialinės teisės pliuralizme, kuris lydi ir atitinka visuomenės diferenciaciją, yra daugybė prieštaravimų ir kontrastų ir todėl tokio registravimo padarinys būtų chaosas ir teisės netvarka. Kad valstybės valdžia valstybės funkcijos tikslams ir valstybės teisei skolina turinį iš socialinių tikslų ir teisės visuomenėje — tatai mano supratimu yra tiesa. Tačiau tatai vyksta ne mechaniniu registravimu, bet selekcija (atrinkimu), kurią vykdo valdžia.

Tatai ir yra valstybės valdžios funkcija, kuri sudaro jos teisinį suverenumą. Aš sakau „teisinį suverenumą", nes sociališkai ne tiktai jos nustatomoji teisė, bet ir pats pastarosios pasirinkimas (atranka) yra pareinamas ir būtent todėl, kad valstybės valdantieji visuomet remiasi tam tikrais socialiniais junginiais, iš kurių jie yra kilę ir kurių jie yra į valdančią padėtį iškelti, tad tą atranką kaip tik šių junginių naudai jie vykdyti turi.

Tačiau formališkai-teisiškai jie tai daro vieni — motu proprio, savo autonominiu nutarimu, kurio tol, kol jie yra valdžioje, niekas nukonkuruoti negali.

Iš valdžios suverenumo seka, kad valstybės valdžia yra viena ir nedaloma, neskaldoma, aukščiausia teritorijoje, teisiškai (tiktai teisiškai, bet ne sociališkai arba politiškai) nepriklausoma ir neatsakinga, neperleidžiamoji.

18. Valdžios suverenumas nesudaro valdančiųjų suverenumo: valstybėje „suvereno" nėra.

Tačiau suvereninė yra tik pati valdžia, jokiu būdu ne valdininkai ir ne patys valdantieji, kaip asmenys, ir ne valdžios organai, kaip funkcioninės kompetencijos teisinės kategorijos (teisinės kategorijos: teisinės — tad jau racionalizuotos, tik-

slios, aprėžtos, drausmingos — kategorijos; kategorijos — tad jau ne absoliutas, ne visiškumas). Tiesa — savo rašiniuose aš kartais kalbu kaip tik apie „suvereninius valdančiuosius", kuriuos skiriu nuo teisinių ar konstitucinių valdančiųjų, taip pat apie „suvereninį organą", skirdamas pagrindinius (arba betarpiškus) valdžios organus į suvereninius pagrindinius ir konstitucinius pagrindinius. Tačiau tai yra tiktai tam tikra konvencionalinė terminologija, kuri gal šiuo atžvilgiu ir turi ydų, galėdama kiek klaidinti tuos, kurie į visas sąvokas nėra įsigilinę, bet kuri tikrenybėje visiškai nereiškia, kad suvereniniais aš laikyčiau pačius valdančiuosius arba kai kuriuos jųjų.

Skirdamas „suvereninius" ir „konstitucinius" valdančiuosius aš turiu galvoje tiktai tai, kad vieni jųjų veikia tam tikros teisinės santvarkos ribose ir todėl nedisponuoja visos valdžios galios, nes kaip tik pats tos galios vyresniškumas, jos taip sakant šaltinis, yra užfiksuotas toje santvarkoje, kuri teisiškai valdo ir subordinuoja jų išvestinę galią (tai yra konstituciniai valdantieji, pareiną nuo konstitucijos, ir pagrindiniai konstituciniai organai, sudaryti konstitucijos nuostatais ir gavę kompetenciją iš konstitucijos), kiti gi, kurie veikia tada, kai jokios nustatytos teisinės santvarkos nėra (ar todėl, kad ji dar iš viso nėra nustatyta, ar todėl, kad senoji tapo sugriauta, ir kai valdžios suverenumas nėra susikristalizavęs santvarkoje, kurioje jis yra taip sakant magazinuojamas, disponuoja visą, vadinasi — suvereninę, valstybės valdžios galią: pastaruosius aš ir vadinu suvereniniais valdančiaisiais ne kad jie patys būtų suvereniniai, bet kad jie kaip tik disponuoja suvereninę valdžią; šia taip pat prasme aš kalbu apie suvereninius organus; tai yra vieninteliai organai, kurie neturi kompetencijos tikra prasme, nes disponuodami suvereninę (visą) valstybės valdžią jie neturi teisiškai tiksliai aprėžtos veikimo srities. Kitaip sakant — tai yra diktatoriai ir diktatūros organai. Ten kur dar nėra kompetencijos, ten reiškiasi valdžios suverenumas, ir atvirkščiai — kur pasireiškia kompetencija, ten jau valdžios galia yra nuvalyta nuo suverenumo, kuris iš jos taip sakant yra išgaravęs arba išsiskyręs ir susikristalizavęs teisės normoje, valdančioje kompetenciją. Kompetencija jau savaime nustato teisinį galios pobūdį.

Tačiau ir diktatoriai patys nėra „suverenai". Diktatūra

— tai yra disponavimas suvereninės valdžios, bet tai nėra perkėlimas suverenumo iš pačios galios į jos vykdytoją. Apie „suvereną“ tebūtų galima kalbėti tiktai tada ir ten, kada ir kur socialinis junginys yra išsigimęs į privatinę ūkiškąją diktatoriaus-suvereno įmonę, pagrįstą ne socialiniu bendravimu socialiniams funkcioninio kolektyvo tikslams siekti, bet vergija.

19. Valdžios suverenumas — ne asmeniškas valdančiųjų, bet socialinis visos funkcioninės grupės fenomenas.

Žinoma — neįmanoma yra socialinė galia be tų, kurie ją vykdo. Nėra valdžios be valdančiųjų. Sąvoka socialinės galios ar valdžios in abstrakto, be jokių jos subjektų, vadinasi — sąvoka galios, neįjungtos į veikėją, nesusijusios su kieno nors veikimu, — tai būtų metafizika. Tad argi galima kalbėti apie tam tikrą galios pobūdį, apie jos „suverenumą“, neįskiriant to pobūdžio į galios turėtoją. Aš manau, kad galima ir štai dėlei ko.

Toji galia, kurią mes vadiname suverenine ir kuri lietuviškai galima pavadinti viešpatavimu, kaip kad pagaliau kiekviena socialinė galia, remiasi jėga. Tačiau jėga socialinėje srity yra ryškiai skirtinga nuo paprastos fizinės jėgos. Ji skiriasi nuo pastarosios ne tiktai tuo, kad į ją įeina moraliniai ir psichiniai paties valdančiojo (pačių valdančiųjų) privalumai ir sugebėjimai, bet ir ypač tuo, kad dvišališkame viešpatavimo santyky (įsakymas ir pasidavimas) psichiniai šios jėgos elementai nėra sukoncentruoti vien tiktai valdančiuosiuose, bet yra išdėstyti visoje viešpatavimu sutvarkytoje socialinėje grupėje. Vadinasi — valdančiųjų viešpatavimo veiksniai tenka konstatuoti ne tiktai valdančiųjų, bet ir valdomųjų nusistatyme. Kitaip sakant — viešpataujančios socialinės galios veikėju ar veikėjais yra ne tiktai pats valdovas arba valdantieji, bet pati socialinė grupė, jos visuomeninis kolektyvas, kuris antriniame teritoriniame socialiniame junginy (valstybėje) yra diferenciuotas tiek funkcioniniais pirminiais socialiniais junginiais, tiek nelygiu jėgų suskirstymu tarp šių junginių bei paskirų asmenybių, paveikusių suskirstymą į valdančiuosius junginius ir individus ir valdomuosius.

Prof. Robert Redslob („Théorie de la Société des Nations“), konstatuodamas, kad valstybės valdžios viešpatavimas niekuomet negali būti pagrįstas ir išaiškintas tiktai fizinės ar materialinės prievartos („contrainte matérielle“) veiksniu, nurodo į šiuos psichinius šio viešpatavimo veiksnius, kurie glūdi pačioje valdomoje masėje: „Visų pirma yra aiškus regėjimas arba bent emocionalinis pajautimas socialinio nuo kits kito pareinamumo („interdépendance“), veikiančio tautinį solidarumą. Toliau yra nusistojusių status quo kultas, sudaręs įvairiausiųjų elementų kritalizaciją... Pamėginkime ir menkesnės reikšmės motyvus: papratimas, reiškiąs iner-

cijos jėgą, vieną didžiausių istorijos jėgų; pavojaus baimė ir vengimas sunkumų, kurie kiltų iš esamųjų institucijų sukrėtimo; pagaliau neužmiršKime apriorinių įkaltų pažiūrų, išugdytų tam tikru auklėjimu, kuris nustato ir stilizuoja žmonių smegenis..." (op. cit., 2—3 pusl.).

Redslobo samprotavimu materialinė prievarta sudaranti ne pirminį, bet antrinį, subsidiarinį, reiškinį valstybės gyvenime. Valdžios viešpatavimas esąs labiau psichologinės negu kad materialinės jėgos fenomenas, ir jeigu valdantieji pajėgia veikti ir tiesioginiu smurtu, tai esą tiktai dėka tajai paramai, kurią jiems teikia režimo šalininkai. Kitaip sakant — viešpatavimu, imperiumu, viešpataujanti valdžia, — tai esą galia pagrista kolektyvo pritarimu („acceptation"); šis pritarimas nesąs kondensuotas jokioje forminėje deklaracijoje; tai esąs sui generis tylus kasdieninis referendumas; ne visuomenės sutartis tikra žodžio prasme, bet visuomenės santarvė („entente").

Viešpatavimas — tęsia Redslob — iš esmės sudaręs tiksliai sutvarkytą sistemą. Tai nesanti paprasta chaotiška, nesutvarkyta ir nepastovi įtaka. Kitaip sakant — viešpatavimas savaime preziumuoja teisės normas. Jos suteikiančios formą medžiagai (op. cit., 3—9 pusl.).

Einant šiuo samprotavimu — nėra viešpatavimo be formos, be teisės, be konstitucijos. Jei kuri valstybė neturi užfiksuotos rašytosios konstitucijos, tiksliai nustatančios jos valdžios organizaciją ir kompetencijos suskirstymą tarp konstitucinių organų ir tuo pačiu teisiškai vadovaujančios visiems konstitucinės valdžios darbams, tai iš tikrųjų tatai nereiškia, kad ji iš viso jokios pamatinės teisinės kristalizacijos savo valdžiai ir jos viešpatavimui neturi.

Ši konstitucinė kristalizacija bus nerašyta, neužfiksuota, tačiau vis dėlto ji yra; ji sudaro tam tikrą architektūrą tos solidaristinės psichologinės medžiagos, kuri chaotiškai emanuoja iš socialinio kolektyvo, steigdama valstybinį viešpatavimo (suvereninės valdžios) fenomeną atitinkamoje visuomenėje. Šia prasme konstitucinė yra net diktatūra, taip pat, žinoma, absoliutinė monarchija, tiesioginė demokratija ir bet kuri valstybės forma. Kiekviena sudaro tam tikrą santvarką, turi savo teisinę „architektūrą". Šia prasme net ir pati rašytoji konstitucija jau sudaro antrinį, bet ne pirminį, teisinės kristalizacijos fenomeną; jos nustatymas nėra chaotiškas ar gaivališkas, nes toji galia, kuri ją nustatė, jau pati buvo organizuota ir turėjo kompetencijos tam tikrą tvarką ją nustatyti, vadinasi — ji pati jau buvo teisinė ir teisiškai veikė. Tiesa — to veikimo turinys in merito galėjo būti laisvas, vadinasi — ji galėjo nustatyti vienokią ar kitokią konstituciją, „suvereniškai" ją pasirinkti ir joje užfiksuoti tuos ar kitus nuostatus (žinoma — kaip esame sakę ir kaip tatai ir iš Redslob'o samprotavimų seka, — ir tasai teisiškai laisvas „suvereninis pasirinkimas" yra sociališkai suvaržytas tuo valdomosios visuomeninės aplinkumos reagavimu, pasireiškiančiu valdančiųjų galioje ir sudarančiu esminį josios elementą), tačiau bent formos atžvilgiu tasai veikimas jau yra teisinis, sui generis prakonstitucinis.

Tokiu būdu — einant šiuo gražiu Redslob'o išdėstymu, kuris iš

esmės nėra naujas, nes jojo tezės tokioje ar kitokioje konstrukcijoje pasikartoja ir daugely kitų doktrinų (jos galima susekti ir mūsų „Valstybės" I tome išdėstytose klasikinėje demokratinėje, taip pat Hauriou, Duguit doktrinose) pačios konstitucinės normos būna ir pirminės ir antrinės. Jeigu valstybės, kurios tvarkosi taip vadinamomis rašytomis, ypač rašytomis nelanksčiomis, konstitucijomis ir kurių valdžioje nėra veiklių nuolatinių suvereninių diktatūros organų, be pirminės reiškiasi tvirta antrinė teisinė santvarka (konstitucija), tai pirminė, elementarinė, teisinė santvarka, „prakonstitucija", kaip tam tikra architektūrinė valdžios fenomeno normatyvinė kristalizacija, reiškiasi visur, net tokioje valstybėje, kurioje yra nuolatinė veikli diktatūra; nes ir ši diktatūra turi savo konstrukciją ir nėra visiškai palaida; kitaip tatai nebūtų valstybė, kaip funkcioninis visuomenės junginys, bet būtų kažkoks besiveržiančio smurto vulkanas. Toji pirminės teisinės kristalizacijos prakonstitucija — tai tam tikras kristalizacinis valdančiųjų iniciatyvos akcijos ir socialinės ar visuomeninės reakcijos aglomeratas (plg. Hauriou mokslą apie minoritarinę akciją ir mažoritarinę reakciją su mano visuomeninio pobūdžio pataisomis — mano „Valstybės" I tome).

Tokiu būdu tasai valstybės valdžios suverenumo momentas, kuris yra visiškai neteisinis, nepasireiškęs jokia, net veikimo formos atžvilgiu, normatyvine kristalizacija, in extenso, visame savo absoliute, pasireiškia tiktai pačioje valdžios fenomeno užuomazgoje ir trunka labai trumpai: kristalizacija tuojau ima vykti. Tačiau iš vienos pusės ir toji absoliutiškai-suvereninė užuomazga, kuri dar kristalizuoto teisinio momento neturi, vis dėlto iš esmės sudaro ne vienšališką ponavimą, bet tam tikrą psichologinį junginį, kurio funkcionalinio pajėgumo veiksniai yra kilę iš atitinmos visuomenės veiksnių, tiktai ne normatyviniu, bet intuiciniu keliu: jei to nebūtų buvę — valdžios fenomenas nepasireikštų arba, pasireiškęs tam tikru bergždžiu mėginimu, jis tuojau žlugtų bejėgis; iš antrosios pusės ir pasireiškęs pirmine elementarine teisine kristalizacija, taip sakant — apaugęs tam tikru normatyviniu kevalu, suteikiančiu valdžios fenomenui formą (architektūrą) ir veikimo santvarką bei tikslią funkcionalinę logiką, šisai fenomenas gali dar ilgoką laiką, o kartais ir pastoviai išlaikyti in merito kūrybinį teisinės santvarkos disponavimą ir šia prasme jisai dar gali būti vadinamas suvereninis, iki nustačius (užfiksavus) antrinę pozityvinę konstituciją, nutraukiančią šį palaidą disponavimą. Mes tai šia prasme ir suprantame, vadindami steigiamąją konstitucinę galią suverenine arba kalbėdami apie diktatūrą, apie suvereninį organą arba suvereninius valdančiuosius. Pirminės elementarinės teisinės kristalizacijos, normatyviškai jau kiek sudraudžiančios ir šiuos suvereninius valdančiuosius bei pačią diktatūrą, taip pat psichologinio ir socialinio valdžios ryšio su visuomenės gelmėmis pačioje intuicinėje valdžios užuomazgoje, kurioje suverenumo momentas pasireiškia savo grynoje esmėje, — neigti negalima, nes tatai būtų priešinga tikrenybei ir būtų antisociališka, kai tuo tarpu valstybė ir neatskirtina nuo jos. Valdžia bei valdančiųjų imperium'as yra par excellence visuomeninio pobūdžio reiškiniai.

Tad valstybės valdžios suverenumas yra ne asmeniškas valdančiųjų, bet socialinis atitinkamos funkcioninės grupės (valstybės) fenomenas.

20. Suvereniteto reliatyvumas.

Nors atrodo, kad pati suvereniteto sąvoka yra susijusi su absoliuto sąvoka, tačiau, kaip tatai seka iš mano jau pareikštų samprotavimų ir rezervų, aš tiek valstybės išorinį suverenitetą, tiek išvidinį teritorinį valstybės valdžios suverenumą vis dėlto laikau pirmuoju atžvilgiu teisiškai, o antruoju — sociališkai reliatyviniu. Išoriniu atžvilgiu jis yra teisiškai reliatyvinis ta prasme, kad, kaip jau buvau sakęs, dalyvaudama tarptautiniame bendravime, kaip to bendravimo narys ir asmuo, valstybė pareina nuo tarptautinės teisės ir tėra tiktai autonominė savo teisinėje kompetencijoje. Teisiškai nepareidama nuo atskirų kitų jai lygių valstybių, ji vis dėlto nuo paties tarptautinio junginio pareina ir absoliutinės gaivališkos laisvės neturi. Ten, kur yra kompetencijos ir autonomijos sąvoka, ten jau absoliuto nėra. Savo veiklą ji turi derinti su tarptautinio junginio reikalavimais, normuojančiais šios veiklos ribas ir turi bent tarptautinio bendravimo funkcijos srity.

Išvidiniu atžvilgiu valstybės valdžios suverenumo reliatyvumas mano pažiūromis yra ne teisinis, bet materiališkai socialinis. Tiesa — visa eilė žymių modernių teisės mokslininkų (tarp kitų H a u r i o u, prof. L e F u r — plg. G e o r g e s G u r v i t c h'iaus „Le Temps Présent et l'Idée du Droit Social", 125—127 pusl.), kurie, kaip daugelis kitų, konstatuoja, kad valstybė tegali laisvai veikti tiktai savo tarptautiškai pripažintos autonominės kompetencijos srity ir kad ji iš viso yra varžoma tarptautinės teisės, ir kurie be to pabrėžia, kad jos valdžios galia ir josios teisė viešpatauja kitiems socialiniams junginiams jos viduje (teritorinėje visuomenėje) tiktai jos funkcijos ribose, nurodo, jog esą šių kitokių valstybinėje teritorijoje veikiančių socialinių junginių galia ir teisė, pasireiškianti jųjų funkcijose, aprėžianti josios valdžios suverenumą. Kitaip sakant, priėmus šių mokslininkų tezę, reikėtų pripažinti, kad valstybės valdžios suverenumas tereiškiąs tiktai galią veikti savo laisvu nusistatymu savo funkcijos srity ir kad šia reliatyvine prasme suvereninė esanti tiek valstybės valdžia, tiek įvairūs, ypač tam tikri aiškios skirtingos funkcijos socialiniai junginiai. Šis „suverenumo" aprėžimas, sekąs iš kitų lygiagrečių ir besireiškiančių net toje pačioje teritorinėje visuomenėje paskirų funkcioninių „suverenumų", esąs forminis, teisinis.

Tad ir teritorinis valstybės valdžios suverenumas būtų teisiškai reliatyvinis. G. G u r v i t c h šitokį suverenumą vadina politiniu, bet ne teisiniu.

Aš su šiuo samprotavimu nesutikčiau. Nesutikčiau būtent todėl, kad šios tezės suponuoja nuolatinę, pastovią ir tiksliai aprėžtą valstybės funkciją. Jos numato tam tikrą kategoringą, tad teisinį, ir būtent ne nuo pačios valstybės pareinantį, bet iš anksto esamą ir valstybės neliečiamą, sui

generis sociališkai-gamtinį, funkcijų suskirstymą tarp valstybės ir socialinių junginių visuomenėje. Šis suskirstymas sudaraš sui generis natūralinę visuomenės teisę, kuriai ne superordinuota, bet kaip tik subordinuota esanti ir pati valstybė lygiai kaip kad kiti funkcioniniai visuomenės veiksniai.

Tatai būtų galima teigti, jeigu pavyktų įrodyti, kad valstybės tikslai yra nuolatiniai, pastovūs, nesikeičią. Jeigu iš tikrųjų visur ir visuomet valstybės funkcija būtų nustatyta tais pačiais jos amžinaisiais socialiniais tikslais, tai tada iš tikrųjų ji niekuomet negalėtų įžengti į kitų socialinių junginių funkcioninę sritį, nustatomą skirtingų jai svetimų socialinių tikslų. O kadangi visiškai teisingai nurodoma, kad apie valdžios suverenumą tegalima kalbėti tiktai valstybės funkcijos ribose, nes tiktai šiose ribose jos valdžia imperatyviškai veikia ir sudaro teisės šaltinį, neišplėsdama savo normatyvinio veikimo į tai, kas į jos funkciją neįeina, tai tvirtinimas, jog kitokių funkcioninių junginių teisė besireiškianti kitose funkcioninėse srityse, teisiškai aprėžia valstybės valdžios suverenumą, gal ir būtų priimtinas. Ar tasai aprėžimas būtų galima kvalifikuoti, kaip teisinis, o jeigu būtų galima, tai ar šio aprėžimo veiksniu būtų anų funkcioninių junginių teisė ar sui generis natūralinė (įgimtoji) funkcioninių sričių suskirstymo „teisė" (tiksliau sakant — taisyklė ar socialinės gamtos įstatas), — tatai yra kitas klausimas. Aš manau, kad šiuo veiksniu būtu kaip tik šis natūralinis įstatas, draudžiąs valstybei kištis į jai nepasiekiamą sritį, bet ne pozityvinė anų junginių teisė. Tačiau šiaip ar kitaip valstybės suverenumui būtų teisiškai-funkcioninės ribos.

Tačiau mes žinome, kad specifinių socialinių valstybės tikslų sritis yra labai siaura; tai yra socialinė tvarka ir taika bei išorinė apsauga (policija plačia prasme su civiliniu ir baudžiamuoju teismu ir ginkluotas teritorijos gynimas). Taip pat žinoma, kad niekur, net ir klasikinėje liberalinėje valstybės organizacijoje, kuri yra artimiausia šitokiam valstybės socialinių tikslų siaurinimui, valstybė šiais savo specifiniais teritoriniais tikslais nepasitenkina ir kad ji, kaip antrinis nepaprastai tvirto ir energingo funkcioninio aparato teritorinis junginys, visuomet be savo tiesioginių specifinių socialinių tikslų aptarnauja ir tam tikrų pirminių socialinių junginių tikslus bei funkciją, būdama šių junginių veikiama ir, jiems įsigalėjus valstybės valdžioje, naudojama. Ir ypač pastaraisiais laikais valstybės funkcija yra taip išplėčiama į įvairiausias kultūros, ūkio, mokslo, technikos ir kitokių reikalų sritis, kad kalbėti apie jos specifinius tikslus, aiškiai atskirtus nuo kitų socialinių junginių tikslų, o tuo pačiu ir apie kategoringą sociališkai-funkcioninių sričių suskirstymą tarp valstybės ir įvairių kitokių junginių teritorinėje visuomenėje — jokiu būdu netenka.

Antrinis socialinis junginys — valstybė — nuolat įsibrauna į kitų junginių funkcionines sritis. Tatai, žinoma, nereiškia, kad jos funkcija visur ir visuomet esanti universalinė, apimanti visas socialines sritis ir nieko nepaliekanti kitų socialinių junginių autonomijai, valstybės nepaliečiamai. Jos įsibrovimo ribos keičiasi ir įvairiuose kraštuose yra nevienodos ir ne tos pačios, tačiau jos pareina ne nuo kažkokio apriorinio

nelankstaus socialinės gamtos įstato, bet nuo daugelio konkrečių aplinkybių ir bendrai sakant — nuo socialinio bendravimo stiliaus. Nuo liberinės valstybės, kurios funkcija yra sąmoningai siaurinama ir kurioje todėl šis įsibrovimas yra mažiausias, iki t. vad. totalistinės valstybės, kurios funkcija yra išplečiama ir stengiasi apimti visus socialinius reikalus — nuo sporto iki ideologijos ir mokslo, o gal ir iki tikybos, — nieko nepaliekant kitų socialinių junginių autonomijai, — yra daugybė įvairiausių šios ribos konstrukcijų.

Todėl mano nusimanymu tvirtinimas, jog valstybės valdžios suverenumas, kaip laisvos valstybinės teisės nustatymas arba iš viso socialinio normavimo pajėgumas, esąs socialinių junginių autonominės teisės apriorišk ai teisiškai aprėžtas, neatitinka tikrenybės. Be abejo atitinka tikrenybę tai, kad šis suverenumas reiškiasi tiktai valstybės funkcijos srity, nes už šios funkcijos iš viso nėra jokio normatyvinio valstybės valdžios veikimo, o jeigu toks veikimas kurį reikalą apima, tai tatai reiškia, kad šis reikalas tapo į valstybės funkciją įtrauktas. Tad ten ir tiek, kur ir kiek kurio socialinio junginio funkcija yra autonominė, valstybės funkcijos nepaliesta, socialinė teisė nesusiduria ir nėra subordinuota valstybės valdžios suverenumui. Tačiau sunku čia būtų pasakyti, kad ši socialinė teisė „aprėžia" arba „teisiškai nukonkuruoja" valstybės valdžios suverenumą, nes ten, kur jo iš viso nėra, negalima jo ir nukonkuruoti arba aprėžti.

Valstybei savo funkciją išplėtus į kurią socialinių reikalų sritį, kuri iki tol buvo palikta tam tikrų socialinių junginių autonomijai ir jųjų autonominei teisei, pastaroji teisė netenka savo autonomijos ir yra valstybinei teisei subordinuojama. Tatai ir yra vienas valstybės valdžios suverenumo pasireiškimų. Tad teisiškai t. vad. vidujinis suverenitetas valstybinėje teritorijoje nėra socialinės teisės aprėžtas ir nėra teisės pliuralizme reliatyvinis. Ir šia prasme aš sutikčiau su prof. J a š č e n k a, kai jis sako:

„Šiandien valstybė yra kiekviena sąjunga, kurios kompetencijos apribojimas nepareina nuo ko kito, kaip tiktai nuo visos žmonijos" (prof. A. J a š č e n k a — „Tarptautinis Teisės Kursas", I t., 114 pusl.).

Didysis tarptautinis junginys ir jo tarptautinė teisė, be to taip pat įvairūs partikuliariniai tarpvalstybiniai junginiai, kuriuose atitinkama valstybė dalyvauja, kaip jųjų narys, — štai yra vieninteliai tikri teisiniai valstybės suvereniteto aprėžimo (jojo teisinio reliatyvumo) veiksniai.

Tačiau valstybės valdžios suverenumas teritorinėje visuomenėje, nebūdamas teisiškai reliatyvus, be abejo yra reliatyvus sociališkai ir politiškai. Mes tai jau, rodos, užtenkamai esame kitose vietose pabrėžę ir išaiškinę. Būdama, kaip antrinis junginys, visuomenės veikiama, valstybė faktiškai negali atsipalaiduoti nuo teritorinio socialinio bendravimo reikalų, kurių sudėtis, linkmė ir evoliucijos linija pareina toli gražu ne nuo laisvo valdančiųjų nusistatymo; ji pareina ir nuo praeities, nuo tradicijos, nuo geografinės padėties, nuo civilizacijos, nuo daugelio realių veiksnių, ir ypač nuo daugybės socialinių procesų bei sąjudžių. Valstybės gi valdžia neatsiranda teritorijoje kaip Deus ex machina, bet išauga ir išplau-

kia iš socialinių visuomenės junginių, yra socialinių jėgų santykiavimo nustatoma, o tuo pačiu ir jos veikla bei jos teisinio suverenumo naudojimas yra sociališkai tikslus, disciplinuotas, aprėžtas. Jis yra valdančiųjų socialinių junginių arba jų valdančiojo kombinato teisės paveikiamas ir į tam tikrą vagą nukreipiamas. Formališkai absoliutinis jis yra materiališkai reaktyvus. Valstybės valdantieji, bent tiek, kiek valstybės funkcija aptarnauja suvalstybintus kitų visuomenės veiksnių socialinius tikslus, patys nekuria teisės, tiktai pasirenka atitinkamos teisės normas socialinėje teisėje ir suteikia joms valstybinę konstrukciją ir valstybines garantijas bei sankcijas (plg. D u g u i t'o mokslą apie normatyvinę ir konstruktyvinę teisę su atitinkamais mano korektyvais).

Tame pasirinkime jie nėra visiškai laisvi, nes jie turi racionalizuoti tam tikrą socialinio veikimo sritį, o ne improvizuoti pačius šios srities reikalus. Jųjų suverenumas yra ne poniškas, kaip kad turto nuosavybėje, bet sociališkai funkcioninis. Jeigu jie nuo savo funkcijos nukryps ir užgaus pajėgius socialinius veiksnius, tai jie sutiks pasipriešinimą. Tačiau teisiškai jie yra laisvi ir jųjų veikimas yra absoliutinis. Eventualus pasipriešinimas, kuris jųjų laisvei nustato ribas, yra faktinis, sociališkai-materialinis, bet ne teisinis. Pasipriešinimo teisės, revoliucijos ar sukilimo teisės, kaip tokios, nėra. Tai yra ne teisės, bet socialinės jėgos reiškiniai, kurie valstybės valdžią aprėžia ir jos suverenumą daro sociališkai (ar politiškai), bet ne teisiškai, reliatyviu.

„L'Etat et son droit constitutionnel".

II partie. Les Institutions constitutionnelles. Tome I.

La Souveraineté.

Ce livre ouvrant la deuxième partie du cycle „l'Etat et son droit constitutionnel" est consacré au problème de souveraineté. En effet, dans la science du droit constitutionnel, c'est une question fort grave est discutable. Or la notion de souveraineté a beaucoup d'aspects et touche à toute une série des questions dans tous les domaines de la vie sociale matérielle et formelle, mais nulle part ailleurs elle n'exerce une influence aussi considérable que dans la science du droit constitutionnel. D'ailleurs, elle a suivi une longue évolution fonctionnelle dans laquelle elle a changé sa construction et sa mission sociale. D'autre part, il nous semble que la souveraineté n'a pas cessé d'avoir une valeur constructive à la théorie même de l'Etat. C'est vrai qu'elle est combattue et attaquée aujourd'hui plus que jamais comme une notion suranné, artificielle et indémontrable qui ne corresponde plus à la réalité de l'Etat moderne. Certes, la formule classique de la souveraineté a besoin d'être vérifiée, examinée plus profondement et en conséquence — reformée; elle ne peut être acceptée qu'avec des réserves nécessaires. Ce n'est que sous ces réserves qu'elle nous paraît soutenable, d'abord par sa fonction dans l'évolution de l'Etat moderne, ensuite par sa valeur constructive permanente. En effet, l'origine de la notion de souveraineté coïncide directement avec le processus historique de la formation de l'Etat moderne. Aussi, paraît-il nécessaire de tracer quelques étapes de l'évolution de la notion de souveraineté, ne serait-ce que d'une manière tout à fait générale. La notion elle-même n'est donc pas pour nous une thèse à priori, mais une conséquence nécessaire résultant de l'analyse des problèmes d'Etat. Pour en définir il nous paraît indispensable d'entrer non seulement dans l'histoire de l'Etat moderne mais encore dans diverses autres questions importantes de la nature de l'état.

Avant d'aborder cette analyse qui nous fournira la matière indispensable pour définir et concevoir la notion de souveraineté, il faut, de prime abord, faire voir sinon tous les traits généraux, tout au moins ce que l'on entend par ce mot ou terme de „souveraineté". La souveraineté, dans sa notion courante, c'est la puissance suprême qui, ne subissant elle-même aucune subordination, est la source unique de toute la fonction socio-normative. Nous ne donnons ainsi par cela qu'un aspect bien élémentaire, une vue générale, sans nous y attacher ni pour ni contre. Pouvons-nous constater cette puissance dans l'Etat, y a-t-il un pareil phénomène, accompagne-t-il le phénomène social et juridique d l'Etat.

En effet, dans l'antiquité grecque et romaine la notion de souveraineté au sens moderne n'était pas conne du tout. La cité antique affirmait hautement son unité intérieure absorbant toutes les fonctions, tous les liens, sinon toutes les aspirations. Au sein de cette cité ou polis, qui nous paraît aujourd'hui minuscule, l'unité s'affirmait envers et contre tous. Les citoyens, investis des droits politiques les plus étendus, n'avaient pas de droits opposables à l'Etat. C'est à défaut d'une autorité opposable à l'omnipotence de l'Etat que la notion moderne de souveraineté n'a pu nulle part naître dans la conscience contemporaine. Il en est de même quant à l'extérieur, car l'Etat antique est caratérisé par les tendances de s'étendre jusqu'à embrasser le monde entier. La cité antique de Rome en donne l'exemple de l'empire universel. Ainsi, l'idée de l'Etat universel ou en d'autres termes l'idée de l'Etat embrassant l'humanité tout entière, accompagnait toutes les manifestations de l'Etat antique. Si cettes tendances se manitestaient en même temps à plusieurs centres culturels, c'est la lutte pour l'universalisme. Or, la guerre, elle aussi, s'attachait donc à cette idée universaliste. Il est clair d'ailleurs que les Romains, ce peuple né pour gouverner, ayant subjugué toutes les nations barbares, abolirent la guerre et imposèrent la paix romaine En effet, l'Empire romain, c'est la paix romaine, la Pax Romana. Du reste la nation de la paix accompagne chaque impérialisme naissant. En résumé, si l'on peut trouver quelques traces de la souveraineté dans l'antiquité, c'est justement dans les relations qui s'établissaient entre les cités autarchiques de

la Grèce antique. En général, le problème a échappé aux écrivains contemporains.

Après la chute de l'Empire romain au Ve siècle, l'ancienne humanité occidentale, fixée et cimentée à une unité civilisée, fut décomposée et morcelée en diverses parties. Dans la ruine de l'Empire romain et dans le chaos social, peu à peu la nouvelle société commençait à s'organiser. La période de la désagrégation la plus complète et le processus de la formation d'une société nouvelle était longue et pénible. La seule force unissant cette humanité était l'Eglise avec son sacerdoce universaliste. En effet, le principe de l'unité de la chrétienté dominait tout le Moyen Age. L'unité, affirmée par l'Eglise, était en fait réelle et porfonde, constituant le véritable ciment de la vaste société chrétienne. D'ailleurs, c'est aussi le droit romain qui agit sur les consciences juridiques contemporaines. Le droit et les lois précédentes qui ne furent pas formellement abrogées perdirent une grande partie de leur vigeur par l'introductions des coutumes et du droit barbare. A cette époque d'anarchie sociale, le droit ne fut pas teritorial, comme l'est dans l'Etat, mais personnel. C'est là en affet le signe la plus remarquable de l'anarchie du Moyen Age. D'ailleurs, en réalité, ce phénomène du personalisme du droit se manifeste aussi dans la société ayant des rapports stables et fixes sous la forme supérieure de l'Etat. Par conséquent l'Etat ne peut pas monopoliser toutes les manifestations de la vie sociale. Il y a et il y aura toujours au moins un droit normatif appartenant à des organisations sociales partielles.

Cepandant, il faut, tout d'abord, signaler deux faits importants qui, dans ce systéme du personnalisme de droit au siècle anarchique, poussaient l'évolution sociale vers le droit étatique dominant. Premièrement, c'est le droit écrit ou statutaire qui est le premier pas vers la législation étatique. Cela se manifestait par la codification des coutumes, d'abord, pour les préciser, ensuite pour réformes l'ancien droit romain. C'est ainsi que furent de bonne heure les diverses „Leges Barbarorum", „Leges Romanorum", mais ce ne fut nullement une véritable législation. D'autre part, ce sont des actes de gouvernement, des formules pour la pratique, des décrets de rois.

Le deuxième fait de cette évolution juridique, c'est l'effacement du personnalisme de droit et la tendence de substituer les coutumes locale à celles de races. C'est surtout des dispositions du droit romain qui s'introduisaient dans les rapports juridiques barbares. Cepandant, il serait peut-être supperficiel de donner à ces mouvements tant d'importane dans la formation historique de l'Etat, car il y eut d'autres actions empéchant cet oeuvre consructif.

Dès lors, outre le droit civil romain, les notions du droit public romain, surtout l'idée de l'Empire universel, ne s'étaient point effacées dans les consciences et dans l'idéologie sociale médiévale. La tradition de l'Empire romain et de la paix durable, à cette époque, animait tous les esprits et s'accordait bien avec l'idée de l'unité de la chrétienté médievale. Un sérieux exemple constituant une concrète et vivante expression de cette tradition romaine fut le Saint-Empire romain germanique crée par Charlemagne. Saint-Empire romain germanique n'était et ne devait être qu'un acte qui rationalisa l'organisation universelle de la chrétienté en lui donnant une construction définitive et légale. On a reconstitué pour ainsi dire l'Empire romain. Cet Empire fut donc institué pour le bien de la chrétienté, pour la défense de l'Eglise, comme réalisation de l'ordre prescrit par Dieu. L'universalisme s'affirmait ici comme principe vivant et concret, car il posait les fondements d'une différenciation nouvelle embrassant par définition l'humanité tout entière. On est membre de la Cité de Dieu immédiatement par la participation à la foi véritable. En réalité, cet Empire élaboré par Charlemagne ne fut qu'une fiction, une synthèse de toutes les idées sociales médiévales, encore toujours puissantes et attestées, avec une certaine vigueur psychologique. S'étendant parfois jusqu'aux vastes périphéries, il n'a jamais été universel, réconnu par tous.

Dès lors, il en résultait le problème d'une hiérarchie des deux pouvoirs, savoir du pouvoir spirituel et du pouvoir temporel. Aussi est-ce l'Eglise qui tentait de monopoliser l'universalisme et entrait en lutte nécessaire avec le pouvoir temporel de l'Empire. Dans la légende de deux épées se reflète bien toute la dispute entre l'Eglise et l'Empire au sujet d'une

hièrarchie de ces pouvoirs. Les deux pouvoirs viennent de Dieu bien entendu, mais lequel est supérieur? Selon l'Eglise, la puissance temporelle vient de Dieu non directement, mais par l'intermédiare de l'Eglise. L'opinion opposée, c'est celle de l'Empire qui défendait son indépendance et, tout au plus, le principe de parité, en considérant que l'épée temporelle lui avait été donnée directement par Dieu, sans aucun intermédiaire de l'Eglise. Les prétentions de l'Eglise et l'interprétation de la légende de deux épées furent donc exprimées par la cérémonie du sacre, comme le signe extérieur par lequel la divinité conférait à la personne royale la puissance commandante.

Ainsi, prétendant à l'hégémonie et appuyant l'Empire universaliste, l'Eglise fut l'obstacle à l'Etat particulier. D'ailleurs, l'Eglise elle-même avait participé directement à l'anarchie sociale intérieure et ses institutions étaient devenues autant de centres d'administration et de direction dans la société temporelle. Mais, à mesure que la concentration se faisait autour d'une communauté plus concrète, tendant à dominer la différenciation functionnelle, le champs de la lutte se trouvait transféré autour de cette nouvelle société.

C'est incontestablement les rois français et les rois anglais qui précédèrent la lutte inévitable pour la formation de l'Etat moderne, pour l'indépendance et l'autonomie des nouvelles communautés nationales et celui de leur structure interne. L'Etat naissant devait mener la lutte inévitable contre trois ennemies: l'Empire, l'Eglise et l'anarchie sociale intérieure. L'ordre social regnant en France et dans une partie de l'Europe jusqu'à la fin du Moyen Age était la féodalité. Une hiérarchie s'établissait non par la subordination, le commandement et la sujétion, mais par du contrat, par le principe essentiellement anarchique. Sous le régime féodal, la puissance publique découlait de la propriété, en sorte que le détenteur d'un fief était investi, dans l'étendue de son fief, de droits politiques parmi lesquels il faut citer ceux de faire la guerre, de rendre la justice etc. Ce qui charactérise cette période, c'est justement l'absence ou la faiblesse de l'action coordonnatrice d'un gouvernement central pour s'opposer à la prépondérance des

états féodaux et des autonomies citadines. Mais les rois portaient progressivement les coups à la féodalité en tant que puissance politique par l'accumulation de ces mêmes droits féodaux ainsi que par les notions juridiques favorables à la centralisation administrative. Les études de droit romain fournissaient aux légistes des arguments juridiques pour la reconstitution des pouvoirs du roi. Les légistes, désireux d'assurer l'unité sociale particulière, voulaient placer si haut le principe de l'autorité dont le roi était investi, que personne ne puisse le discuter.

Enfin, Jean Bodin, dans ses „Six livres de la République" donna à l'Etat particulariste qui s'était constitué dans tous les éléments juridiques des bases juridiques sérieuses en précisant toute la victoire emportée par les rois sur tous les fronts hostiles. La notion bodinienne de la souveraineté est en conséquence le resultat d'une évolution sociale vers l'unité concrète. Elle signifie, d'abord, quant à l'extérieur, l'indépendance claire et précise de l'Etat particulier envers toute autre communauté équivalente ou système universaliste, ensuite, quant à l'intérieur, la subordination de tous à un pouvoir suprême; c'est justement ce que l'on désigne ordinairement sous le nom de souveraineté extérieure et de souveraineté intérieure. C'est moins les notions juridiques de l'Empire romain que le même féodalisme vaincue qui fournit la matière pour la définition de la souveraineté. Le souverain, suzerain, souveraineté, suzeraineté, c'est la notion tout à fait feodale: un maître féodal dont le pouvoir dans un territoire déterminé, n'est subordonné à aucun autre. Or la notion de la souveraineté renferme: 1° le peuple unitaire territorial directement subordonné au pouvoir central; 2° le pouvoir absolu, illimité, autonome; 3° le caractère territorial de cette construction sociale, s'il n'est pas eprimé en termes, il en est implicite.

D'après la formule développée et rationalisée par les épigones de l'idée bodinienne, la souveraineté est un droit subjectif du monarque à ce pouvoir absolu de l'Etat. Ainsi la théorie des légistes devait aboutir au despotisme monarchique. Dès lors, l'Etat prenait le caractère d'interprise privée en devenant non pas une unité sociale publique, mais une expression

personnelle de la volonté du prince. Investis directement par Dieu, les rois eux aussi revendiquaient solennellement le bénéfice de cette conception et se considéraient connue des véritables propriétaires de l'Etat et de sa puissance. Le seul frein au despotisme royal put être le titre divin, la religion, les lois de Dieu, l'influence de l'Eglise. Les théologiciens admettaient bien que le pouvoir de commander vient de Dieu, mais ce n'était qu'une source lointaine de la souveraineté, car sa source directe était dans le peuple. D'après la conception providentielle, la royauté prenait le caractère d'une véritable magistrature, d'un service social. On admettait un réfus d'obéissance, un jugement du peuple, une responsabilité devant l'Eglise.

A classifier les monarchies en absolues et despotiques, il faut tout de même avoir égard non pas à ce qu'une soit gouvernée par les lois, l'autre par les actes particuliers, mais au caractère subjectif de gouvernants, car par le critérium de méthode on distingue moins l'absolutisme du despotisme que l'Etat du droit de l'Etat du police, tandis qua le caractere subjectif pris par les gouvernements dégénére la nature sociale de l'Etat. Ainsi le despotism peut se manifester non seulement dans la monarchie, mais aussi dans tous les gouvernements qui prennent le caractère du droit subjectif au pouvoir de l'Etat.

Il fallait donc donner à l'Etat devenu souverain des nouvelles bases juridiques, plus solides et scientifiques, rammer l'Etat à sa fonction sociale, l'affranchir de toute dépendance surnaturelle inexplicable, rémedier aux maux de la monarchie, et pousser l'évolution sociale encore inachevée, ce qui va aboutir par une réaction directe à l'individualisme total et extrême. Telle fut la fonction sociale de la science du droit de la nature et des gens au XVII—XVIII-e siècle. C'est à cette science qu'on doit une grande partie des principes proclamés par la Révolution française.

Cépendant, la science prédemocratique n'a rien changé à la notion de la souveraineté. Tout de même la notion de souveraineté exprimant le triomphe du principe d'Etat contre l'anarchie féodale était donc conçue comme un droit subjectif au pouvoir absolu et même à l'Etat.

Mais dès lors, le titulaire de ce droit subjectif, le roi, fut

remplacé par le peuple, investi de ce droit non pas par l'immixtion directe de la Divinité, mais par d'autres titres plus objectifs et scientifiques. Le principe de la souveraineté nationale n'était pas en fait nouveau. Il fut affirmé bien avant par les théologiciens catholiques du Moyen Age et repris par les protestants monarchomaques surtout en France. Mais le construction de la souveraineté nationale a reçu à cette époque une explication et une rationalisation particulièrement individualiste qu'elle n'a pas eu auparavant. A l'exclusion de titre divin, on a trouvé pour fonder la communauté deux autres: la nature et le contrat. Par le premier, on affirme d'abord la souveraineté originaire de chaque individus, par le dernier, on déduit la souveraineté secondaire de la Nation ou Peuple. Admettant que chacun est souverain naturel, la science prédemocratique ne pouvait donc fonder le souveraineté du peuple qu'en vertu du contrat intervenu entre hommes libres dans l'état de nature.

Il est à noter que Hobbes qui, partant du principe individualiste, admet qu'en vertu du contrat intervenu entre les individus souverains, le prince exerce toute la puissance qu'ils ont abdiquée en sa faveur, — aboutissait au despotisme du prince. Mais cette conception ne fut pas acceptée par les rois qui préfèrent toujours le titre de la volonté divin plus sûre que la volonté humaine.

Tout de même la doctrine de Rousseau dont l'action sur les hommes de la Révolution française fut considérable, aboutissait au despotisme de la majorité. Par conséquence Rousseau substituait le despotisme de la majorité à celui du monarque. Il faut signaler, certes, d'une part, qu'à maintes reprises la construction absolutiste ainsi que d'autres conséquences tirées de sa doctrine sont fort discutables et niées par les interprètes qui commentent les oeuvres et la vie de Rousseau. Mais, quoi qu'il en soit, sa doctrine de Volonté Générale, transportée sur le terrain des faits par les jacobins, aboutissait, d'autre part, à la tyranie.

Il'en est autrement chez Locke qui enseigne qu'en entrant dans la société les hommes n'ont abdiqué au profit de la communauté que la somme de libertés nécessaire au bien commun;

ils ont conservé les autres, plus précieux, et l'Etat est obligé de les respecter, parce qu'ils lui sont antérieurs et supérieurs. Il prévoit donc une opposition possible, un droit à la révolution. En effet, c'est Locke qui a degagé l'idée et l'expression de droits de l'homme, mais non pas Rousseau.

Ainsi, comme la théorie des legistes et surtout de leurs épigones aboutit à l'absolutisme du prince de même la science prédemocratique da la Volonté Générale devait aboutir à l'absolutisme despotique de la majorité.

Le premier pas pour éviter le germe du despotisme, c'est la construction représentative de la souveraineté nationale. Cette conception, devenue classique, fut élaborée par les hommes de la Révolution française. On part de même du principe de la souveraineté nationale. Or ici le titulaire de ce droit n'est plus la somme des individus éphémères qui la composent, mais la masse permanente d'hommes, englobant dans un territoire donné toutes les générations précédentes, actuelles et futures. C'est la Nation, fait historique. Abstraction faite du contrat intervenu, la nation s'est formée par une lente évolution, comme fait historique résultant de diverses causes. La conséquence est que dans cette doctrine, c'est la personne collective abstraite qui possède la souveraineté, mais non pas les citoyen pris individuellement.

Or, étant incapable d'agir par lui-même, le souverain, ainsi conçu, doit avoir des représentants pour remplir ses fonctions. Donc, les représentants ne sont pas des maîtres, mais des manifestants de la volonté du maître invisible, par conséquence leur action est restreinte et fonctionnelle. Le premier représentant, tout naturel et originaire, par lequel se manifeste la nation souveraine, évidemment c'est la génération vivante. Mais, si dans cette doctrine de la souveraineté nationale, le souverain est en effet distinct de la génération vivante ou d'un groupe du citoyen, il est possible par conséquence d'admettre d'une manière plus ou moins étendue toute la série des représentants les plus aptes à exprimer la volonté du souverain, car les représentants pris individuellement n'ont aucun droit propre.

Voici le schème en bref: 1° le souverain, incapable d'agir par lui-même, par conséquent impuissant en pratique, c'est la

nation; 2° la génération vivante, représentant naturel, la somme des individus, ayant toute la force souveraine; 3° le corps des citoyens, l'élite de la génération vivante, composée d'une manière général selon les qualités plus ou moins étendues; 4° L'Assemblée constituante dont les membres sont élus par le corps des citoyens pour faire l'acte constituant, Constitution. Il est nécessaire encore d'ajouter à ce schème la majorité, surtout en ce qui concerne le corps des ciitoyens et l'Assemblée constituante, car le corps des citoyens opère par la majorité de ses membres.

Pour que le corps des citoyens naisse — ce n'est pas un fait biologique mais socialement fixé — il faut nécessairement qu'un acte determinât les conditions et les personnes présumées capables à exprimer la volonté de la nation. Qui en fera, peu importe, car la force de fait, ne pouvant rien décider définitivement, n'est pas souveraine du tout.

Les principes de la democratie classique sont, ainsi trois: 1° le pouvoir constituant; 2° la Constitution écrite; 3° la séparation fonctionnelle des pouvoirs constitués. En effet, c'est le pouvoir constitué, qui est seul permanent. C'est en vertu de la Constitution qu'il manifeste la volonté du souverain. Mais que serait la Constitution sans garanties. Elle a donc besoin de mythes, de culte, de croyance à la perfectibilité de cette construction. Enfin, c'est la séparation des pouvoirs qui doit soutenir la Constitution et remédier aux dangers de dictature.

Nous avons tracé en bref quelques étapes de l'évolution constitutionnelle, ne fût-ce que d'une manière très générale Nous nous occupons encore de la souveraineté, quand nous arriverons aux formes et régimes d'Etat et à la question de la légalité d'actes accomplis par le gouvernement.

La souveraineté, soit monarchique, soit democratique, nous l'avons vu, est concue comme un droit subjectif. Ainsi comprise, cette conception n'est pas acceptable. En effet, si l'Etat est une personne juridique, comme nous l'avons admis ailleurs, il ne peut être tenu pour un objet; car, avoir le droit à l'Etat, c'est supposer qu'il est l'objet, par conséquant, c'est absurde. On nous dira donc que cette personnalité juridique de

l'Etat n'est qu'une simple fiction admise pour faire la construction juridique de l'Etat. Mais, quoi qu'il en soit, il en est de même quant on nie la personalité juridique de l'Etat par cela seul que l'Etat est une collectivité sociale, une fonction sociale de certains buts collectifs humains. Or le droit subjectif implique nécessairement un objet et suppose un rapport juridique entre deux ou plusieurs personnes à un objet quelconque.

A ce point de vue, il faut distinguer la souveraineté intérieure et la souveraineté extérieure. En effet, la souveraineté extérieure, ou l'indépendance de l'Etat et de son gouvernement envers tous les autres Etats ou les collectivités sociales extérieures, peut être conçue comme le droit subjectif de l'Etat dans ses repports avec les autres Etats. C'est le droit de l'Etat à une certaine situation, à être juridiquement considérés de telle manière. La souveraineté extérieure exprime ainsi „status egalitatis" de l'Etat.

Cela n'implique nulle part que l'Etat soit indépendant de la communauté internationale et de son droit. A l'inverse, dans la communauté internationale l'Etat est subordonné au droit international par cela même qu'il fait partie de la collectivité interétatique.

Quant à la souveraineté intérieure, elle n'est aucun droit subjectif; c'est une qualité, un caractère. Dans le domaine de sa fonction sociale le pouvoir souverain de l'Etat est la source unique de l'ordre du droit. Si nous disons que le gouvernement fixe lui-même les buts de l'Etat et si cela nous désignons sous le nom de souveraineté du pouvoir, ce n'est pas à dire, du reste, qu'en réalité, le gouvernement les fixe à sa discrétion, tout à faît librement et arbitrairement. Il est d'évidence que le droit n'est pas une oeuvre monopolisée par l'Etat, c'est-à-dire, imposé par les gouvernants tout souverainement. C'est Duguit qui a bien montré que le droit est un produit de l'évolution humaine, un phénomène social. D'ailleurs, on ne peut pas affirmer, comme le fait Duguit, qu'il existe une règle de droit, un droit objectif, qui réside dans les consciences de tous les membres, des gouvernants et des gouvernés. Mais, si la société est différenciée en divers groupements sociaux, il est clair que le droit social en est différencié. Cela n'implique pas que

les régles d'un groupement soient toujours opposées à celles d'un autre. Entre ces groupes il y a parfois une solidarité qui les unit aussi bien qu'une hostilité qui les sépare.

Mais, chacune des cettes collectivités sociales dans sa fonction sociale ne peut avoir qu'un seul système des règles de droit. Il en est ainsi quant à l'Etat, comme à tout groupement social. Si, dans l'Etat, les gouvernants ne font pas les droit de leur propre autorité, mais en formulent et mettent en oeuvre le droit tiré des consciences humaines, il est d'évidence d'ailleurs qu'ils n'en peuvent pas toucher à tout droit appartenant à des divers groupements socials primaires et antérieures à l'organisation étatique, parce qu'il y aurait des contradictions incompatibles avec la fonction et la nature du droit.

Dans l'impossibilité de registrer tout droit émanant de la société différenciée, les gouvernants ont donc le choix d'un droit à étatiser. Les gouvernants eux-mêmes viennent de la société, de puissants groupes sociaux, par conséquence, leur droit étatisé sera donc celui de plus fortes colectivités sociales qui à ce moment précis disposent de l'Etat. Plus la société est complexe, plus cete oeuvre constructive des gouvernant est difficile.

Au point de vue interne, la souveraineté est juridique, mais non pas sociale. C'est le gouvernement lui-même, comme puissance, comme pouvoir, qui est seul souverain, mais jamais les gouvernants et les fonctionnaires comme personnes, ni les organes de gouvernement comme catégories juridiques de la compétence fonctionnelle.

Comme le droit des collectivités sociales ne peut être déduit du droit d'Etat, de même le droit d'Etat ne peut être déduit du droit international. Certes, la différence, si grande encore, est que, d'une part, la communauté internationale n'a jusqu'à présent qu'une faible organisation, tandis que l'Etat est fortement ordonné. C'est pour cela que la suprématie du droit étatique sur le droit social est beaucoup plus manifeste et effective que celle du droit internationel sur le droit étatique. Dès lors, la relativité de la souveraineté extérieure est ainsi juridique, alors que celle de la souveraineté intérieure n'est pas juridique, mais matérielle.

Rodyklės.

I. Vardų rodyklė.

(Skaitmens rodo puslapius).

Afrikanas 5.
Agobardas *22.*
Albertas (imperatorius) 53.
Aleksandras III (popiežius) 90.
Althusius 138.
Anguis P. R. *132.*
Aristotelis 13, 59—60, 137.
Augustinas, šventasis *52*, 106.

Baldus 91.
Barthélemy, Joséph 111, 153—156, 161, *209*, *211*.
Basch, Victor 99.
Bastian 167.
Bellarmin 110.
Birot 158.
Bodin, Jonas 94—96, 99—101, 114—115.
Bonald ž. De Bonald.
Bonifacas VIII, popiežius 49, 53, 63—64.
Bruns, Victor *231*, *233*, *235*.
Bryce *201*.

Cerni M. 107.
Clairvaux (Bernardas de) 53.
Clemenceau *238*.
Chateaubriand 157.
Chryzostomas, Jonas — šventasis — 107
Chuquet 158.
Conestabile 107.
Constant, Benjamin 144.
Cournot 113.
Coudenhove-Kalergi R. N. 80—81, 147.
Cromwell 186.

Dante Alighieri 37.
De Bonald 111.
Denysas 58.
Dicey 198—199.
Dionysas iš Halikarnaso 58.
Duez, Paul 111, 153—156, 161.
Duguit 111, *127—128*, 140—141, 174, *246*, *250*, *254*.
Duhem 158.

Esmein *20—28*, *32—33*, 60—61, 68—77, 79, 83—86, 88, 90, 100, 104, 115, 129, *192—195*.

Fauchille, Paul 4—5, 12.
Filipas, Gražusis (Puikusis) 63.
„ II 148.
Filipas IV 121.
Fridrichas I 126.
„ II 53, 107, 114.
„ Vilh. III *122*.
„ Vilhelmas IV *122*.
Coulanges, Fustel de *33*.

Garner, James W. 198—*200*.
Garber *225*.
Gierke, (Otto von Gierke) 50—55, 138—140.
Girard, Paul-Frédéric 19.
Goffredus Abbas Vindocinensis 53.
Gracijanas 47.
Grigalius VII 47, *52*, 138.
„ IX 53.
Grotius, Hugo 108, 134—140, 145 *226—229*.
Gumplowicz, Ludwig 167.
Gurvitch, Georges 153—156, 173—156, 173—175, *224—225*, *251—252*.

Haller, K. Ludvik 119, 121—*122*.
Hatschek Julius 186—191.
Hauriou 174, *250*, *251*.
Hegel 98—99.
Henrikas III 115.
„ IV 92, 115.
Hermogenas *26*.
Hessen, S. Z. 3, 48.
Hitler, A. *243*.
Hobbes 117—118, 136—137, 140—141, 144, 154—155.
Honorijus III 90.
Hotomann 138.
Humboldt, Wilhelm 144.

Inocentas III 53, 91.
„ IV 53.
Irnerius 90.
Izidorius 46.

Jackson 201.
Janulaitis, Augustinas 167.
Jaščenka 48, 122—125, 231—232, 238, 253.
Jefferson 201.
Jellinek, Georges 3, 5, 49, 62, 64, 93—96, 114—115, 225.
Juozapas II 126.
Justinianas 90—91.

Karolis Didysis 7—8, 15, 29—36, 35—36, 38—40.
„ II 120.
Kantas 153, 155.
Kelson, Hans 144—145, 224—226, 228—229.
Kot, Stanisław 96.
Kotrina II 126.

Laband 225.
Laboulaye 144.
Lally 157.
Lambert 202.
Lautenbachas, Manegoldas 138.
Le Bret 92.
Le Fur Louis 239 251.
Leibnitz 154.
Liudvikas XIII 92, 130.
„ XIV 99, 121.
„ XV 104—105.
Locke 136, 140—146, 148, 150, 155—160, 214.
Loder 231, 233.
Lowell 200.
Loyseau 92.

Machiavelli 114.
Magaziner 121, 125.
Maine Sumner 157.
Maistre (Joséph de Maistre) 111.
Martin, Etienne Saint-Léon 15, 47, 131.
Mourois, André 159.
Marija Terezija 121.
Marselis Paduvietis 49, 53, 115.
Marshall John 188, 200—202.
Mirabeau 213.
Mommsen 6.
Montesquieu 126—128, 145, 150, 158—159, 163, 204.

Napoleonas, Bonaparte 35, 38, 56.
„ III 194.
Natkevičius, Ladas N. 239.
Negulesco 235.

Ottonas IV 53.

Pange (Jean de Pange) 50, 139.
Papinianas 5.
Peretiatkiewicz 126, 144—145.
Petražyckis 127.
Politis, Nicolis 108.
Polybijus 6.
Povilas Šv. 111.
Puffendorf 154—155.

Redslob 3, 6—8, 45—48, 59, 63—64, 79, 120, 202, 211—213, 216—217, 226, 248—249.
Renan, Ernest 210.
Reymond, Arnold 52.
Rousseau 98, 132—137, 140—145, 148—160, 174, 212—215, 226—228.
Römeris, M. 1, 13, 22, 114, 117, 124, 131, 164.

Say 144.
Savigny 210.
Scelle 236—239.
Siéyès 157, 186, 189—195.
Sorel, Albert 202.
„ Georges 105, 147—150, 210.
Smith 144.
Spencer 144.
Suarez 110.
Sukiennicki, Wiktor 224.

Tacitas 33, 70.
Taine, Hipolite 113, 157.
Teodozijus 26.
Tukididas 58.
Tomas, Šventasis 107.
Turgot 216.

Ulpianas 5.

Vatel 226—228.
Vollenhaven 227.
Voltaire 216.

Wat-Taylor 82.
Weiss 233.
Wyclif 82.
Wilhelmas II, kaizeris 112.
Wilson Woodrow 197—198, 200.

Zakrzewski 33, 82.

II. Dalykų rodyklė.

Absoliutizmas 101, 103, 140, 145.
Ambasadorių konferencija 234, 236.
Amerika 11, 21, 121, 160, 185, 186, 187, 188, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 207, 218.
Anarchija 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 56, 64, 86.
Anglija, karalius 57, kova su anarchija 57, 62, precedentinė santvarka 98, suverenitetas 116, parlamento privilegija 143, karūnos prerogatyva 143, kompromisas 143.
Antiliberalizmas 146.
Antrustionai 71.
Assyrija 3.
Austrijos aneksija 242.
Autarkija 13, 58, 59.
Aviniono nelaisvė 62, 63.

Babilonija 3.
Bajorija 78.
Barbarai 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 27, 30, 70.
Bažnyčia, Romos Imperijoj 73, žlugus Imperijai 15, ankstyvame viduramžy 74, privilegijos 74, kaip anarchijos veiksnys 56, 85, prioritetas valstybei 52, 53, monizmas 38, 39, 48, 49, 50, priešininkė vietos valstybei 56, paritetas su valstybe 53, atskyrimas nuo valstybės vidur. 49, 53.
Bendroji valia 154.
Bendruomenės 58, 59, 60.
Beneficium 72.
Bill of rights 143.
Biudžetinė galia 99.
Biurokratija 113.
Bolonijos universitetas 91.
Buržuazija 146, 147.

Capitularia 26, 28.

Čekai 82.
Čekoslovakija 195.
Činšo teisė 77.

Dauguma 140, 168.
Daugumo principas 50.
Demokratija, liberalinė 145, tiesioginė 159, reprezentacinė 172, Amerikoje, Europoje 207, 218, formalinė 208, 209, elito 161, senėjimas, atgimimas 217, 219.
Demokratinis suverenitetas 173, 174.
Despotizmas 101.
Dievo apvaizdos doktrina 111.
Dievo teismas 108.
Dievo taika 47, 84.
Dieviškasis valdovo titulas 43, 44, 45, 105.
Dominium eminens 123, 124.
Dualizmas monizme 49, 50.
Dviejų kardų legenda 43, 44, 45.

Ecclesia universalis 51.
Egyptas 3.
Eurazija 16.
Europa, Vakarų, Rytų 16.
Europos koncertas

Fašizmas 147.
Feudalizmas 64, sutartis 65, žemės valdymas 66, subjektyvinė teisė 66, hierarchija 67, veiksniai 68, žemės rekomendacija, precarium, beneficium, immunitas 72, jus hospitalitatis 71, fiefai, činšo teisė, koncesija 75, 77, seniorai 76, 77, bajorija 78, ritieriai 79, 80, laisvieji žmonės 81, valdiniai ir vergai 81, kova prieš feudalizmą 86, 87.
Fiefai 75, 77.
Formulae 26.
Francum allodium 78.
Frankų monarchija 22, 25, 31, 71.

Galia, tarnybinė 106, 107, 127, poniškoji 127, teisėta ir neteisėta 107, steigiamoji 175, 176, 177, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 194, įsteigtoji 175, 177, 180, 191, 192,
Galių suskirstymas 204, 205, 206.
Galija 16, 26.
Generaliniai luomai 99, 131, 188, 189.
Germanai 16, įpročiai 21, santvarka 69, 70, urbanizmas 32.

Graikija, valstybė senovėje 9, polis 12, 13, 58, autarchija 13, 58, 59, demokratija 161.
Gyvoji karta 166, 167, 168.

Hegemonija 63.

Įgimtųjų teisių sąvoka 116, 117, 134, 139, 140, 141, 142.
Immunitetas 72.
Imperializmas 7, 8, 48, 54.
Imperija, Aleksandro 3.
„ Bažnytinė 40, 45.
„ Napoleono 38.
„ pasaulinė 3, 7, 31, 38, 39, 40, 54, 57, 59, 62, 95, 108.
Imperium tyranicum, justum 52.
Individualizmas 130, 165, 166.
Įpročiai vid. 24, 27.
Ispanija 21, 26, 60, 120.
Įsteigtoji valdžia 191—195, 203—206.
Italija 16, 26, 33, 58, 61, 114.

Jėga 151, teisėta, neteisėta 107.
Jus hospitalitatis 71.
„ connubii et commercii 7.
„ municipii 7.

Kanonai 28.
Karalius, terminas 30, anglų, prancūzų 57, 60.
Karas, senovėje 4, kryžiaus 46, 47, privatinis 82, 83, teisėtas, neteisėtas 83, didysis 217, 219, 224, 227, 234, 242.
Karolingų dinastija 71.
Karūnavimas 55.
Karūnos sąvoka 112.
Keltai 16.
Kodeksai, romėnų teisės 26.
Kodifikacija įpročių 24.
Koncesija, žemės 77.
Konferencija, ambasadorių 234, 236.
Kongresas, Vienos 8.
Konstitucija, rašytoji 177, 178, kaip teisinis valdžios titulas 179.
Konstitucijos keitimas 191, 192, 193, Amerikoje 194, 198, 199, 200, 201, Prancūzijoj 195.
Konstitucijos apsauga 195, 196, 197, 198, 199, 202.
Korporacinė organizacija vid. 61, 131.
Krikščionija 9—13, 16, politinė organizacija, titulai 34, respublika 48, 49.
Kryžiuočiai, ordinas 21.

Laisvieji žmonės 81.
Lex 24.
„ Barbarorum 25, 26.
„ Barbora Wisigothorum 26.
„ Burgundiorum 26.
„ Ripuariorum 25, 26.
„ Romanorum 25, 26.
„ Salica 25.
„ Regia 137, 138.
Legistai 63, 88, jų funkcija 89, 91, 97.
Lenkų-Lietuvių respublika 161, 162.
Liaudies frontas 219.
Liberalizmas 144, 145.
Lit de justice 104.
Luomai 76, 78, 80, 81, 99.
Luomų seimas 99, 181, 188, 189.

Magna Charta Libertatum 143.
Massachusets 181, 186, 187, 191.
Medija 3.
Merovingų monarchija 71.
Miestų valstybės 58, 61.
Mistinis kūnas 51.
Mokesčiai viduram. 85.
Monarchija, despotinė, absoliutinė, aprėžtoji 127, administracinė 112, Dievo apvaizdos teisės 111, patriarchalinė 125, patrimonialinė 70, 118, 119, 120, kaip teisės viešpatavimas 98, dieviškas titulas 105, Dievo teismas 108, valdinių teismas 110, sukilimas 110, atsakomybė Bažnyčiai 109, teisėtumas 99, 100.
Monarchomachai 114, 115.
Municipalitetai, Romoj 59, vidur. 60.

Nacionalinis principas ž. Tautų apsisprendimo teisė.
Nacionalizmas 240, 241.
Natūralinės sienos 216.
Negrai 11.

Opozicija, teisinė 100.
Ordinas, kryžiuočių 21.

Pacta sunt servanda 244.
Pactum subjectionis 137, 138.
Panteizmas. teisės 225, 226.
Papizmas 48.
Paritetas, valst., Baž. 53.
Parlamentas, anglų 99, 115, 116, 143.
„ USA 188.
Parlamentarizmas 104, 112, 113, 194, 195, 198—200.
Paryžiaus universitetas 90.
Pasidavimas, suvereninis 184, sutartimi 135, 137, 138, 139.

Patriarchinė teorija 125.
Patrimonialinė teorija 70, 118, 119, feodinė kilmė 120, pastovumas 120, 121.
Pax Romana 8, 29, 30, 36.
„ Britanica 8.
„ Japonica 8.
„ Napoleonica 8.
„ Russica 9.
„ Teutonica 9.
Persija 3.
Personališkumas, teisės 19, veiksniai 20, 21, anarchinis momentas 22, irimas 27.
Perversmas 192, 193.
Petition of rights 143.
Pliuralizmas, teisės 224, 225.
Polis, graikų 58.
Prademokratinis judėjimas 128, 129, 130, suvereniteto teisė, titulas 131, funkcija 116, 117.
Prancūzija, valstybės evoliucija 62, akcija prieš feudalizmą 86, 87, monarchija 113, suverenitetas 62, 115, konstitucijos keitimas, apsauga 195, 202.
Precarium 72.
Precedentinė santvarka, anglų 98.
Prerogatyva, karūnos 143.
Primatas, tarpt. teisės 228.
Privilegijos, Bažnyčios vid. 74, parlamento anglų 143.
Prūsai 10, 21, 122, 126.

Rasizmas 240, 241.
Reichas, Tretysis 11.
Rašytoji teisė 24.
Rekomendacija, žemės 72.
Renesansas, teisės vid. 90.
Reprezentacija, pirminė 165, 166, 170, 171.
„ antrinė 171.
„ teisinės tautos 169.
Respublica generis humani 51.
Revoliucija, Didž. pranc. 98, 120, 130, 150, 157, 161, 165, 170, 174, 179, 181, 186, 188, 192, 193, 202, 203.
Riteriai 79, 80.
Rod - Island 186.
Roma 3, pasaulinis viešpatavimas 4, 29, suverenitetas 5, taika 8, žlugimas 14, tarptautinė teisė 5, 6, sutartis 7.
Romėnų teisė, vidur. 17, 18, 22, 24, 25, 29, 65, 68, 91, 92, kodeksai 26,
Rusai 126, 133, 148.

Sacerdotium 16, 41, 43, 52.
Sąjunga, Šventoji 9, 38, Tautų 9, 38, 228, 230.
Seniorai 75, 76, 77.
Seimas luomų žr. luomai.
Sinodas, Clermonto, Elno, Laterano 47.
Smurtas, tarptaut. teisėje 235.
Socialdemokratija 172.
Solidarumas, tarptaut. 228.
Steigiamoji galia 175, 176, 177, 179, 180, teisinės tautos, steig. seimo 183, sąvoka 188, 190, 194.
Steigiamasis Seimas 179, 181, 183, 184, 185, 186, 187.
Studium 51.
Sukilimo teisė 110, 142, 144, 254.
Suomiai 16.
Sutartis tarpt. teisėje 235.
Suverenitetas, apibūdinimas 2, antikinė senovė 2, 3, 5, 93, vidur. 93, 94, turinys, medžiaga 92, 93, formulė 94, neigiamas, teigiamas pobūdis 95, monarchinis, legistų 95, 96, Bažnyčios mokslas 97, 112, subjektyvinė teisė, titulas 95, 97, 131, 133, 220, 221, reprezentacinis tautos 162, 165, demokratinis 173, 174.
Suverenitetas, išvidinis 93, kaip valdžios požymis 245, teisinis 246, reliatyvumas 251.
Suverenitetas, išorinis 93, kilmė 62, kaip subjektyvinė teisė 222, 223, reliatyvumas 251, 252, 253.
Šventoji Romos Imperija 31, titulas 35, likimas 35, fikcija 36, vaidmuo 37.
Tauta, tęstinė 163, patrimonialinėj teorijoj 121, kaip socialinis reiškinys 164, teisinė 167, 168, 169, 181, 182, suverenitetas 133, 162, 165.
Tautų apsisprendimo teisė 239, Revoliucijos karuose 215, 216, nacionalizme, rasizme 240, 241, klasikinėj demokratijoj 213, 214, visuomenės sutarties doktrinoj 211, 212.
Tarptautinis solidarumas 228.
Tarptautinių junginių pobūdis 230.
Tarptautiniai smurto aktai 235.
Tarptautinė faktinė vyriausybė 238, 239.
Tarptautinė teisė 5, 6, 226, 227, 228, junginio narių valių sutapimas 230, 231, 232, sutarties titulas 233, 235, santykis su valstybine 224, 225, 226, 228.

Teisė, civilinė 17, 22.
„ kanonų 28, 29.
„ romėnų 17, 18, 22, 24, 25, 29, 65, 68, 91, 92.
„ įpročių 24 27.
„ rašytoji 24.
„ įgimtoji subjektyvinė 65, 68, 93, 98, 106, 112, 115, 117, 122, 128, 134, 139, 140, 141, 153, 172, 220, 222.
„ sukilti 144, 254.
Teisės pliuralizmas 224.
„ monizmas 224, 225.
„ panteizmas 225, 226.
„ personališkumas 19, 20, 21, 22, 27, 68, 70.
„ ekskliuzivizmas 11, 12.
Teismas vid. 83, 85.
Tretysis Reichas žiūr. Reichas.
Treuga Dei 47.
Trializmas vid. 51.

Urbanizmas 32, 33, 34, 58, 68.
Užkariavimai 21.

Valdiniai 81.
Valdinių teismas 110.
Valdžia, kaip socialinis fenomenas 247, 248, 249, 250, dieviškasis titulas 132, teisėtumas 107, konstitucinė įsteigtoji 191.
Valstybė, senovės 2, 3, 5, 93, kūrimasis 38, kliūtys 41, barbarų 19, 24, 29, 69, 71, teisinė 127, policinė 127, 128, kaip privati nuosavybė 122, 123, valdovo asmeny 101, 102, universalinė 38, 39, 40, santykis su Bažnyčia 43, 44, 45, 49, 53, 63.
Valstybių lygybė 234.
Vasalai 75.
Vergai 81.
Vienumo principas 50.
Vilniaus klausimas 236, 237.
Visuomenė vid. 13.
Visuomenės sutartis 134, 135, 143, 152, 211, 212.
Vox populi — vox Dei 110.

Žemės valdymas 72, 77.
Žydai 11.

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO

Teisių Fakulteto leidiniai.

I.

Teisės Mokslų Biblioteka.

1. *v. Gareis Karl,* **Teisės enciklopedija ir metodologija.** Su prof. *P. Leono* prakalba. 1924 m., 65 p.
2. *Leonas Petras,* prof., **Teisės enciklopedijos paskaitos.** 2 leid. 1931 m. 263 p.
3. *Leonas P.,* prof., **Teisės filosofijos istorija.** 1928. VIII. + 429 p.
4. *Mačys Vl.,* prof., **Civilinio proceso paskaitos.** 1924 m., 448 p.
5. *Stankevičius V.,* doc., **Baudžiamoji teisė.** 1925 m., 292 p.
6. *Gumplowicz L.,* **Sociologijos pagrindai.** Vertė *A. Janulaitis.* 1929 m., XIX + 343 + VIII.
7. *Jaščenka A.,* **Tarptautinės teisės kursas,** I t. Konstitucinė tarptautinė teisė. 1931 m. XVIII + 723 p.
8. *Olivier-Martin,* **Prancūzų revoliucija ir korporatinė organizacija.** 1931. 16 p.
9. *Girard,* **Romėnų teisė,** I t. Vertė *A. Tamošaitis.* 1931 m. IV + 492 p.
10. *Römer'is M.,* prof., **Dabartinės konstitucijos,** antrasis rinkinys. 1932 m. 233 + 229 p. (Teisės istorijos įvadas 1—233 p.; II. Konstitucijų tekstai 1—229 p.).
11. **Lietuvos Žydų seimai XVII—XVIII amž.**
12. *Lappo J.,* **Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos.** 1932 m. IV + 172 p.
13. *Brunner K.,* **Trumpa Vokietijos teisės istorija.**
14. *Lappo J.,* **Iš Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo istorijos XVI amž.** 1932 m. 27 p.
15. *Beccaria C.,* **Apie nusikaltimus ir bausmes.** Išvertė *R. Burokas,* pratartis *Stankevičiaus.* 1935 m. XXVIII + 80 p.
16. *Lappo J.,* **Iš vyriausiųjų Lietuvos suvažiavimų istorijos XVI amž.** 1932 m. 43 p.
17. *Girard,* **Romėnų teisė,** II t. Vertė *A. Tamošaitis.* 1932 m. IV + 514 p.
18. *Kipp Th.,* **Romėnų teisės šaltinių istorija.**
19. *Girard P. F.,* **Romėnų teisė,** III t. Vertė *A. Tamošaitis.* 1933 m. IV + 514 p.
20. *Römer'is M.,* **Valstybė ir jos konstitucinė teisė,** I dalis. **Valstybė.** I tomas. 1934 m. XII + 340 p.
21. *Römer'is M.,* **Valstybė ir jos konstitucinė teisė,** I dalis. **Valstybė.** II tomas. 1935 m. XII + 412 p.
22. *Römer'is M.,* **Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos.** I dalis. 1937 m. VIII + 527 p.
23. *Mestre Achille,* **Iš viešosios prancūzų teisės.** 1938 m. 25 p.
24. *Leonas P.,* **Sociologija.**
25. *A. Tamošaitis* ir *J. Kairys.* **Hammurabio Įstatymas** 1938 m. VIII+88.
26. *Römeris M.,* **Valstybė ir jos konstitucinė teisė,** II dalis. **Konstitucinės institucijos,** t. I. **Suverenitetas.**

II.

Ekonominių Mokslų Biblioteka.

1. *Moravskis A.,* doc., **Lietuvos finansai,** I dalis. **Mokslas apie valstybės išlaidas ryšy su Lietuvos biudžeto formavimusi ir vystymusi. 1925 m., 136 p.**

2. *Moravskis A.*, doc., **Lietuvos finansai**, II dalis. 1925 m., 158 p.
3. *Pokrovskis N.*, prof., **Finansų mokslo pagrindai.** 1926 m., 522 p.
4. *Tugan-Baranovskis M.*, prof., **Politiškosios ekonomijos pagrindai.** Vertė doc. *P. Šalčius.* 1923 m., 329 p.
5. *Weber M.*, **Ūkio istorija.** Vertė *J. Pajaujis.* 1929 m., 308 p.
6. *Conrad J.*, **Politinės ekonomijos vadovėlis.** 1929 m., 188 p.
7. *Šalčius Petras*, **Kooperacija.** 1931 m., XII + 358 p.
8. *Eulenburg Franz*, **Ekonominė politika ir užsienio prekyba.** Vertė *J. Pajaujis.* 1931 m. XII + 487 p.
9. *Cassel Gustav*, **Teoretiškoji socialekonomija.** Vertė *P. Šalčius.* 1931 m.
10. *Oncken August*, **Politinės ekonomijos istorija.** Laikai prieš Adomą Smithą. 1932 m., 520 p.
11. *Gide Charles ir Rist Charles*, **Ekonominių teorijų istorija.** Nuo fiziokratų ligi mūsų dienų. Vertė *J. Pajaujis.* 1932 m., XVI + 776 p.
12. *Rimka A.*, **Socialekonominė statistika.** Teorija ir metodai, 1933 m. VIII + 572 p.
13. *Robertson D. H.*, **Pinigai.** Vertė *K. Lukša.* 1938 m. IV + 144 p.

III.

Teisių Fakulteto Darbai.

I tomas. 1924 m. red.: doc. *A. Rimka.*

1. *Leonas P.*, prof., **Kolektivizmo pradas Lietuvos civilinės teisės novelėse.**
2. *Mačys Vl.* — **Socialinis teisių mokslo tikslas ir mūsų žemės reformos įstatymas.**
3. *Rimka A.* — **Lietuvos visuomenės ūkio bruožai ligi Liublino unijos metu.**
4. *Šalčius P.*, doc., — **Kooperatyvų įstatymai;** 5. Kritika ir bibliografija; 6. Teisių Fakulteto apyskaita 1922/24 mokslo metams. 232 p.

II tomas. 1925/28 m. red.: prof. *A. Janulaitis.*

1. *Römer'is M.*, prof., **Trečiasis tarptautinis sociologijos kongresas Romoje.** 1—14 p.
2. *Leonas P.*, prof., **Dėl vieno įstatymų aiškinimo.** 15—22 p.
3. *Rimka A.*, doc., **Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su lenkais.** 23—86 p.
4. *Janulaitis A.*, prof. **Vyriausias Lietuvos Tribunolas XVI—XVII amž.** 1—172 p.
5. *Balogh'as El.*, **Teisinė pralaikėjimo palūkanų prigimtis.** 1—27 p.
6. *Gummerus H.*, **Piniginio ūkio kitimas senovės Romoje.** 1—15 p.

III tomas. 1927 m. red.: prof. *A. Janulaitis.*

1. *Römer'is M.*, prof., **Reprezentacija ir mandatas.** 1—312 p.
2. *Janulaitis A.*, prof., **Imperijos Rūmų Teismas.** 1—83 p.

IV tomas. 1928 m. red.: prof., *A. Janulaitis.*

1. *Janulaitis A.*, **Užnemunė po Prūsais** (1795—1807 m.). XII+404 p.
2. *Römer'is M.*, **Administracinis teismas.** XII + 359 p.

V tomas. 1929 m. red.: prof. *A. Janulaitis.*

1. *Šalčius P.*, doc., **Iš vertės ir kainų teorijų.** 56 p.
2. *Tamošaitis A.*, **Istoriškoji teisės mokykla Vokietijoj.** 179 p.
3. *Šalčius P.*, doc., **Kooperatizmas.** 135 p.
4. *Janulaitis A.*, prof., **Baudžiavų panaikinimo sumanymai Lietuvoje** (1817—1819 m.). 112 p.
5. *Veriga-Darevskis*, **Lietuvos mokesčiai XV—XVI amž.** 52 p.
6. *Janulaitis A.*, prof., **Napoleono Teisynas.** VIII + 204 p.

VI tomas. 1932 m. red.: prof. *A. Janulaitis.*

Straipsnių rinkinys prof. *P. Leonui* pagerbti.

1. *Römer'is M.*, **Konstitucinės ir teisino teisės pasieniuose.** 193 p.
2. *Leonas P.*, **Teisės reliatyvumas.** 13 p.
3. *Rimka A.*, **Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai ir „Auszros" - „Varpo" gadynės (1883—93) socialekonominiai raštai.** 139 p.
4. *Jurgutis*, **Visuomeninių Tomo Garigue Masaryk'o minčių pagrindai.** 22 p.
5. *Mačys Vl.*, **Apie teisino kandidatų ir advokatų paruošimą.** 12 p.
6. *Moravskis A.*, **Lyginamoji Pabaltės valstybių visuomenės ūkių apžvalga.** 24 p.
7. *Veriga-Darevskis A. J.*, **Dvaro padūmės mokestis Užnemunėje.** 12 p.
8. *Šalkauskas K.*, **Būstinė civilių įstatymų ir Napoleono kodekso veikimo srityse.** 18 p.
9. *Šalčius P.*, **„Auszros" ir „Szwiesos" ekonomika.** 37 p.
10. *Jungferis Vl.*, **Teoretiškosios politiškos ekonomijos objektas ir esmė.** 12 p.
11. *Bieliackinas S.*, **Prisiekusieji sprendėjai.** 49 p.
12. *Stankevičius Vl.*, **Baudžiamosios teisės istorijos pamatiniai bruožai.** I. Atsakingumo principas Izraelio tautos teisėje. II. Atsakingumo principas Romėnų teisėje. 80 p.
13. *Jaščenka A.*, **Diplomatinių agentų civilinis teisingumas.** 12 p.
14. *Petkevičius T.*, **Klaipėdos Krašto Statuto vykdymo priežiūra.** 21 p.
15. *Janulaitis A.*, **Ignas Danilavičius, Lietuvos ir jos teisės istorikas.** I dalis. Gyvenimas ir darbai. 231 p.

VII tomas. 1930/35 m. red.: prof. *A. Janulaitis.*

1. *Bieliackinas S.*, **Baudžiamųjų bylų gynimas.** 111 p. 1930 m.
2. *Krivickas D.*, **Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Tribunolas.** XVI + 453 p. 1935 m.

VIII tomas. 1935/1936 m. Red., prof. *A. Janulaitis.*

1. *Bučas J.*, **Ekonominio pajėgumo principas mokesčių paskirstymo teorijoje.** VIII + 264 p. 1935 m.
2. *Janulaitis A.*, **Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž. (1795—1863 m.).** XX + 629 p. 1936 m.

IX tomas. 1937 m., red.: prof. *A. Janulaitis.*

1. *Šalčius P.*, **Žemės ūkio organizacijos Lietuvoje iki 1915 m.** IV + 277 p. 1937 m.
2. *Čepas V.*, **Globojami ir globotini pilnamečiai.**

IV.

1. **Teisių Fakulteto programos 1931/1932 m.**
2. **Teisių Fakulteto reguliaminas,** I dalis 1932. 12 p.

V.

Teisės ir Ekonomijos Studijos.

(Diplominiai ir konkursiniai darbai).

I tomas. 1936 m., red.: prof. *A. Janulaitis.*

1. *Audickas J.*, **Verslo mokesčiai.** 74 p.
2. *Šabūnas L.*, **Didž. Lietuvos Kunig. Iždo Tribunolas. 99 p.**
3. *Kakliauskas S.*, **Naturalis gyventojų judėjimas Lietuvoje praeityj ir ateinančių 20 metų laikotarpyje.** 72 p.
4. *Elsbergas S.*, **Lietuvos Žemės Reforma.** 71 pusl.

II tomas. 1938 m., red.: prof. *A. Janulaitis.*

1. *Alseika V.*, **Filmų priežiūra Lietuvoje.** 72 p.
2. *Plateris A.*, **Teisiniai Livonijos ir Kuršo santykiai su Lietuva. XVI—XVIII amž.**
3. *Minkevičius P.*, **Metodai ir priemonės kovai su prostitucija.** 52 p.